
«БОБУР» ХАЛҚАРО ФОНДИ

**«БОБУРНОМА» УЧУН
ҚИСҚАЧА ИЗОҲЛИ ЛУФАТ**

«Andijon nashriyot-matbaa» ОАЖ
2008

Тузувчи:

Фатҳиддин ИСҲОҚОВ.

Масъул муҳаррир:

Ваҳоб РАҲМОН.

Тақризчилар:

Саидбек ҲАСАНОВ.

Ансориддин ИБРОҲИМОВ.

«Бобурнома» учун қисқача изоҳли луғат – Андижон,
«Andijon nashriyot-matbaa» ОАЖ, 2008.

Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг меросига унинг шоҳ асари «Бобурнома»га қизиқиш нафақат юртимизда, балки халқаро миқёсда кучайиб бораётганлиги сабабли изоҳли луғатга эҳтиёж сезилмоқда. Беш аср илгари ёзилган асарни махсус тайёргарликсиз ёки луғатсиз ўқиб тушуниш қийин. Шу маънода қўлингизга тақдим этилаётган луғат китобхон сифатидаги эҳтиёжингизни қондиришга ёрдам бериши шубҳасиз.

ISBN 978-9943-331-09-9

© Ф. Исроқов, 2008

© «Andijon nashriyot-matbaa»
ОАЖ, 2008.

СЎЗ БОШИ

Ватанимиз - Ўзбекистон Республикасининг мустақиллиги биз учун тенгсиз афзаллик ва ютуқ сифатида миллий-маънавий меросимиздан тўлалигича, эркин фойдаланиш имкониятини берди.

Янги даврга келиб мумтоз ўзбек адабиёти намояндаларининг ижоди, шу жумладан, Заҳириддин Муҳаммад Бобур мероси, унинг «Бобурнома» асари ҳам маънавий қадриятларимиз тимсоли сифатида қайта нашр қилиниб, кенг китобхонлар оммасига тақдим қилинди.

Ушбу асар янгитдан нашр этилар экан, асар тили бўйича ўқувчига тушурилиши қийин бўлган сўзлар лугатини кўшиб чиқаришга алоҳида эътибор қаратилмагани ноширлар ва китобхонларнинг таассубига сабаб бўлди.

«Бобурнома»га лугат тузиб чиқиш фикри аслида янгидан тилга олинаётган тасодифий фикр эмас. Асарни инглиз, немис, француз ёки рус тилларига таржима қилиш жараёнида китобхонга амалий ёрдам бериши мумкин бўлган бундай воситага илгари ҳам катта эҳтиёж сезилган эди.

Илгари-ку, хорижий тил эгаларининг эски ўзбек тилига оид тушунча ва атамаларни тўла англаб етиши учун шундай лугатга зарурият туғилган эди, бизда эса асар Бобур давридаги эски ўзбек тилининг қанчалик содда, оммабоп шаклида ёзилган бўлишига қарамасдан, ўз тили билан бугунги китобхон тили ва тушунчалари, фикрлаш усулларида фарқ қилиши сабабли ҳам бари бир изоҳли лугатга эҳтиёж сезилди ва бу эҳтиёж йиллар давомида ортса ортдики, камаймади.

Аслини олганда, «Бобурнома»нинг ўрганилиши муносабати билан унинг лугатини яратиш масаласи ҳам ўзининг алоҳида тарихига эга.

Бундан 130 йил муқаддам «Бобурнома» француз тилига таржима қилинган кезларда таржимон Паве де Куртейл асарни французчага «Фарғона водийсидаги чигатой тили»дан ўирганини айтиш билан бирга ўзини қизиқтирган ва чигатойча деб қаралган 5 мингга яқин сўзни алоҳида лугат қилиб тайёрлаган ва бу лугат кейинги тадқиқотчилар томонидан лексикографик ҳамда текстологик жиҳатлардан батафсил ўрганилган эди¹.

1983 йил ЮНЕСКО қарори билан «Бобур йили» деб эълон қилинди. Шу муносабат билан «Бобурнома» француз тилига қайта таржима қилинди. Бу гал таржима иши таниқли туркшунос олим Жак Луи Баки Граммонга топширилди. Баки Граммон бу ишни қисқа фурсат ичида уддалади, аммо у таржимани нашр қилишга шошилмади. Китобга «Хатти Бобурий»ни илова қилиб, унга темурийлар шажараси ва миниатюраларни қўшиб, ўзбек олимаси Сабоҳат Азимжонованинг кириш сўзи билан асарни 1995 йилга келганда нашр эттирди.

Баки Граммон таржимаси кенг китобхонлар оммасига маъқул бўлишдан ташқари, француз таржимонлари жамияти таъсис этган Пьер Франсуа Гайе мукофоти билан ҳам тақдирланди.

«Бобурнома»да Бобур айтмоқчи бўлган фикрни Бобурча соддалик ва равонлик билан айнан ифодалаб бериш ўзбек тилида ҳам, «Бобурнома» ўгириб берилаётган тилда ҳам осон иш эмас, албатта. Бобур тилга олган тарихий шахсларнинг номлари, феъл-атворлари хатти-ҳаракати, манзара, майдон, тоғ, сув, ўсимликлар, ҳайвонот олами, одамларнинг ўй-саноси, ички дунёси ифодаларини сўз билан, айниқса, бобурога ифода билан англатиб бериш ҳаммавақт ҳам бирдай осон кечмайди. Аниқки, бунда «Бобурнома» учун ҳар бири маълум бир йўналишда бўлган бир неча лугат керак бўлади. Биз республикамизнинг

¹ Қаранг: Ф. Салимова. Лексикографические и текстологические характеристики «Восточно-тюркского словаря» Паве де Куртейла и перевод «Бабурнамы». Диссертация на соискание учёной степени канд.филологич.наук, Т, 1997.

мустақиллик даврига келиб тарихга, ўтмиш маънавий меросига эътибор ортаганлигининг, муҳаббатнинг яна бир амалий исботи сифатида ва «Бобурнома»нинг қайта нашр қилинганлиги муносабати билан ушбу асарга алоҳида изоҳли луғат яратиш зарурлигига яна бир бор иқдор бўлди.

Бобур ва унинг асарлари учун дастлабки ўзбекча изоҳли луғат Ўзбекистонда бундан ярим аср муқаддам Порсо Шамсиев ва Содиқ Мирзаевлар томонидан яратилган бўлиб, у «Бобурнома»нинг 1948-1949 йиллардаги биринчи нашри охирида асарга қўшимча тарзда берилган эди, орадан маълум давр ўтгач, 1972 йилда ана шу луғат олима Хосият Назарова томонидан Бобур ва унинг асарлари учун қисқача изоҳли луғат кўринишида тайёрланиб, китобхонлар оммасига тақдим этилди¹. Эътироф этиш зарурки, ҳар икки луғат ҳам ушбу кунгача китобхонлар ва илмий изланувчилар учун таянч луғат вазифасини бажариб келди.

Тақдим этилаётган янги луғат маънавий меросимиз билан яқиндан танишиб улгурмаган китобхонлар оммаси учун мўлжалланган бўлиб, унда изоҳ берилаётган сўз янги нашрдаги «Бобурнома»нинг қайси саҳифасида эканлигини кўрсатиш билан ўша сўз саҳифанинг қайси устунида келиши ҳам қайд этиб борилди.

«Бобурнома» қомусий асардир. Уни мутолаа қилган киши Шарқ тарихи билан маълум даражада ошно бўлади, халқлар тарихи билан, уларнинг ўтмиши, одатлари билан таниша боради, тиллар қардошлигини сезади, уларнинг ўзаро яқинлигини ҳис қилади, Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг ўзини – унинг дунёқарашини, серқирра маънавий дунёсини кузатади, инсоний фазилатларини қадрлайди, руҳий гузаллигини ҳис қилиб, ундан баҳра олиш имкониятига эга бўлади.

«Бобурнома» – тарихий асар, тарих асаридир. Уни хотираномалар сирасига ҳам, маълум даврдаги урушлар тарихига ҳам, шажара ёки авлодлар тарихига ҳам қиёслаб бўлмайди. Шунингдек, «Бобурнома» – шеърый асар ҳам, илмий хулосалар

² Қаранг: Х. Назарова. Заҳириддин Муҳаммад Бобур асарлари учун қисқача луғат. «Фан» нашриёти, 1972. Масъул муҳаррир Латиф Халилов.

жам қилинган изоҳнома ҳам эмас. Бобур, агар шоҳ бўлмаганида, аниқки, бирор соҳанинг мукамал тадқиқотчиси бўлур эди. Кеча-ю кундуз хавф-хатар, мағлубият ҳадиғи ёки ғалаба завқи билан яшаб туриб, тўрт қатор бўлса-да эсдаликлар битиб боргани ёки Шайбонийхон ва Ранаа Сангаа сингари рақиблар билан узлуксиз жанг қила туриб ҳам дилбар газаллар, рубоийлар битишга имкон топгани, имкониятдан фойдаланиб, масалан, Хиротда Алишер Навоий уйида яшаб турган пайтда Навоийнинг шеърий асарлари қурилишини чуқур илмий таҳлил қилиб чиққани ҳам бунга очиқ далил бўлиб турибди.

«Бобурнома» воқеаларини йиллар, даврлар бўйича ажратиб, чегаралаб олиш осон эмас. Асар янги нашрда «Фарғона», «Кобул», «Ҳиндистон» сингари шартли бўлимларга ажратиб берилса-да, бу айирмаларнинг аниқ тамойилларга асослангани сезилмай қолади. Шунга кўра бирор воқеа тавсифини эсга олиш лозим бўлганда, шу воқеа асарнинг қайси ўрнида эканини топиб олиш осон кечавермайди.

Подшоҳларнинг вафоти муносабати билан берилган қисқа таъзия - таассуб сўзлари ичида марҳум подшоҳнинг насл-насаби, оила аъзолари, аёллари, мулки, вазиру вазаролар, бек-бекотлар, уруш-жанглар ҳақидаги маълумотлар ҳам бериб борилади. Масалан, Умаршайх мирзонинг «кабутар ва кабутархона била жардин кулаб шунқор бўлиши», кейин Самарқанд подшоси Султон Аҳмад мирзонинг оламдан ўтгани, Султон Маҳмуд мирзонинг «қавий ориза юзланиб олти кун ичида оламдин кўз юмгани», Хисравшоҳнинг Бойсунқур мирзони қатл эттиргани, орадан йиллар ўтиб, Султон Ҳусайн мирзонинг «Шайбонийхон устига черик тортиб Бобо Илоҳийга етканда Тенгри раҳматига боргани» асарнинг ана шундай белгили нуқталаридан саналади. Айтайлик, Алишер Навоийнинг Дарवेशали исмли укаси бўлган эди, унинг тақдири қандай кечди экан, деб ўйласак ва бу ҳақдаги маълумотни «Бобурнома»дан излашга киришиб қолсак, эътиборни бу шахс яшаган шароитга боғлаб кўришимиз зарур бўлади, яъни бу ўринда Султон Ҳусайн мирзо вафоти муносабати билан берилаётган хабарлардан Султон Ҳусайн мирзонинг «умаро»си рўйхатига оид изоҳларга мурожаат қиламиз, у ерда «Яна Дарвеш Алибек эди, Алишербекнинг

туққон иниси эди» деб бошланадиган маълумотларга дуч келамиз (134-б).

«Бобурнома» маълумотлари яна бир жиҳатдан ҳам тоза ва бир бутундир. Бир ном (шахс номи) бир ўринда қандай шакл билан тилга олинган бўлса, ўша ном асарнинг бошқа ўринларида ҳам айнан шу шаклда такрорланади ва, қолаверса, бу орқали Бобурнинг ўша тарихий шахсларга муносабати, улар орасида Бобурнинг ўзининг тарихий сиймо сифатида тутган ўрни, даражасини ҳам илғаб олишимиз мумкин. «Темурбек» номини мисол тариқасида олсак, бу ном матн бошида ҳам «Темурбек», орасида ҳам «Темурбек», кўрсаткичларда ҳам бир хил - «Темурбек»!

Луғатни тузишда биз Бобурнинг сўз танлаш ва сўз қўллаш маҳоратига алоҳида эътибор бердик. Луғатда асарда ишлатилган сўзларни мумкин қадар кенгроқ қамраб олишга интилдик, шунга қарамай асарни тўғри тушуниб етишда изоҳгалаб сўзларни луғат ёрдамида англаб олишнинг ўзи етарли бўлмайди. Қисқа ва лўнда жумлаларда кўп фикрни баён қилиш, изчиллик билан, режа асосида сўз юритишнинг ўзига хос бобурога жиҳатлари ҳисобга олинмаса, матндаги мазмун нотўлиқ ёки нотўғри чиқиб қолиши ҳеч гап эмас.

Масалан, «Бобурнома»ни ўқиямиз: «Хўжанд била Кандибодом орасида бир даште тушубтур, Ҳодарвешга мавсум. Ҳамиша бу даштта ел борур. Марғинонгаким, шарқидур, ҳамиша мундин ел борур. Хўжандгаким, фарбидур, дойим мундин ел келур» (36-б). Эътибор берилган бўлса, муаллиф бу баёнда нима ниманинг шарқида-ю, нима қаернинг фарбида — буни очиқ кўрсатмайди. Маънонинг бу мавҳум жиҳатлари унинг бобурога ифода услуби билан жумла қурилиши ичида яширин келаверадики, уни илғаб олишлик, тушуниб етишлик энди китобхондан алоҳида эътибор, уқувчанлик, зеҳн талаб қилади.

Яна бир мисол: «...Чун Умаршайх мирзо баланд ҳимматлик ва улуғ доиялик подшоҳ эрди... Неча навбат қойинотаси Юнусхонники, Чингизхоннинг иккинчи ўғли Чиготойхон наслидиндур, Чиготойхоннинг юртида мўғул улусининг хони ул фурсатга ул эрдиким, менинг улуғ отам бўлғай, истидьо қилиб келтурди. Ҳар қатла келтурганда вилоятлар берур эрди, чун

Умаршайх мирзонинг муддаосидек бўлмас эди... Охир навбат келтургандаким, ул фурсатга Тошканд вилояти Умаршайх мирзонинг тасарруфида эрдиким, китобларда Шош битурлар, баъзи Чоч битурларким, «Камони Чочий» андин ибораттур, берди» (36-б).

Бу ўринда китобхон учун нотаниш бўлган сўз «истидьо»ки, унинг маъносини очмай туриб, Бобурнинг «қайнота»ни қандай йўл билан олиб келгани ойдинлашмайди. Шунга қарамай, унга ким кимни «келтурди» дейилса, «...Чун Умаршайх мирзо баланд ҳимматлиқ ва улуг доиялиқ подшоҳ эрди... Неча навбат қойинотаси Юнусхонни...» «истидьо қилиб келтурди» дегани китобхоннинг мантиқий фикрлаши ёрдами билан бу саволга яқин жавоб бўлиб келади.

Бобурнинг биз билган устозлардан юксакроқ тил билимдони экани, унинг форс ва араб тиллари луғатини, афғон, ҳинд тиллари асосларини, туркий халқлар тилларининг ёзма ва оғзаки сўзлашув услубиятини ўта зарифлик билан фарқ қилгани сезилиб туради.

Китобхонда ҳақли бир савол туғилади: Бобур меросига бағишлаб иккинчи луғат юзага келяпти экан, уларнинг орасида фарқ борми, бўлса нимада кўринади?

Х. Назарованинг китоби 1970 йиллар талаби билан юзага келган. Унда «Бобурнома» сўзлари билан бирга Бобурнинг бошқа асарларидан олинган атамалар ҳам анчагина бор. Бобурнинг биргина лирик асарларидан танлаб олинган сўзлар 40 фоиздан ортиқ. Китобнинг «Бобур асарлари учун қисқача луғат» деб аталиши ҳам бежиз эмас.

Бизнинг луғатимиз «Бобурнома»нинг янги (2002 йил) нашри муносабати билан юзага келди ва уни том маънода «Бобурнома луғати» деб қўллаш мақсадга мувофиқдир.

«Бобурнома» вужудга келган сана билан бизнинг давримиз орасида 500 йилдан ортиқроқ вақт ўтди. Асар ёзилган алабий тил билан давримиз адабий тили ўртасида ҳам маълум тафовутлар пайдо бўлди. Ўтган давр мобайнида нутқимиздаги жуда кўпи сўзлар эскириб истеъмолдан чиқди ва улар тараққиёт билан боғлиқ ҳолда янги-янги қатламлар билан алмашинди. Китобхон Бобурнинг – тил воситаларидан фойдаланиш маҳорати ва

услугини ўрганиш билан бирга, бугунги кунда тилимизда ишлатилмайдиган тарихий сўзларни ҳам ўзлаштириб, уларнинг маъносини луғат орқали бўлса-да билиб боришга зарурият сезади.

Табдилчиликнинг оммалашуви муносабати билан «Бобурнома» сингари тарихий асарларни ҳам оммага шу усул билан тақдим қилиш таклифлари пайдо бўлди. Бироқ ҳар қандай санъат асари каби тарихий манбалар, айниқса, «Бобурнома» ҳам ўзининг асл ҳолати билан — тарихий матни билан қимматлидир.

Бобурнинг илмий, адабий-тарихий мероси жанр ёки тур хилма-хиллиги жиҳатидангина эмас, мазмун-мундарижа эътибори билан ҳам бири-бирини тўлатувчи бир бутунликка эгадир. Китобхон энг аввал унинг ўзбекча-ю, тарихда ўхшаши кам бўлган лирик мероси билан танишади:

Сочининг савдоси тушди бошимга бошдин яна
деб бошланувчи газал,

Кўнгилга бўлди ажойиб бало қаро сочинг,

Шикаста кўнглума эрмиш қаро бало сочинг
байти билан келувчи ўйноқи мисралари,

Ёз фасли, ёр васли, дўстларнинг суҳбати,

Шеър баҳси, ишқ дарди, боданинг кайфияти

тарзида уч нарсанинг уч нарсага тенг қўйиб уларни қиёсан изоҳлашга қаратилган тотли мисралари китобхоннинг ёдидан чиқмайди.

Бобурнинг ўз суҳбатдоши қулоғига «пичирлаб» айтган сирли мисралари китобхон назаридан узоқлашмай туриб, унинг газалларидан кам бўлмаган насрий меросига - «Бобурнома»га дуч келади. «Бобурнома»да у тарих учун, ҳаёт учун танлаб олинishi лозим бўлган жуда кўп ибрат ва айтимларга учрайди. Шундан кейин Бобурнинг илмий меросига, жумладан, унинг «Мухтасар» номли китобига навбат келади. Шу муносабат билан китобхоннинг Бобур шахсига муносабати ҳам ўзгара ва жиддийлаша боради. Шу дамгача Бобурни шоир ёки ўзига яқин адиб деб ҳисоблаб келган китобхон эндиликда унинг тарихга ва тарихда ўтганларга ҳалол илмий баҳо берувчи юксак даҳо эгаси эканини сезадики, унга қойил қолади.

Биз ўзбек адабиёти тарихини, ўзбек маънавияти тарихини Алишер Навоийсиз тасаввур қилолмаганимиздек, маънавиятимиз такомили тарихини ҳам Заҳриддин Муҳаммад Бобурсиз тасаввур қилишимиз қийин.

Бугунги кунда халқимиз миллий тараққиёт йўлидан борар экан, ёшларнинг маънавий қиёфасини шакллантириш ва камол топтиришга давлатимиз алоҳида эътибор бераётганини кўриб қувонамиз. Аждодларимизда шаклланган инсонийлик фазилатларини намоён қилишда бизга ёзма тарихий меросга тенг келадиган манба йўқ.

Ўзбек тили тарихига оид умумий лугатларнинг камлиги ушбу лугатни тузиш ва тугаллаш ишида кўп қийинчиликлар туғилишига сабаб бўлди. «Бобурнома»даги айрим сўзларнинг маъноси ва ишлатилиш жойини қидириб кўп хил лугатларни кўриб чиқишга тўғри келди. Маҳмуд Кошғарий хазинаси, Алишер Навоий асарларининг изоҳли лугатлари, рус тили ва чет тилларида нашр этилган салмоқли лугатлар ана шулар жумласидандир.

Манбалар ичида ишимизга энг яқини ва кераклиси Х. Назарованинг «Бобур асарлари учун» деб босилган «Қисқа лугат»и ва зукко олим Латиф Халиловнинг шу лугат таҳрири асосидаги қимматли маслаҳатлари бўлди. — «Бобурнома» лугатини тузмоқчи бўлсангиз, озгина шошилманг» - деб уқтирарди устоз. «Эндиги лугат Бобур меросига оид кўп хабар ва изоҳларни ўзида жамлаган қомус вазифасини бажариши лозим». Аниқки, бу вазифани бажаришга мўлжалланган қомусий лугат ғайратли ёшларимиз кучи билан рўёбга чиқади. Бобур халқаро фонди раҳбариятининг ҳомийлиги ва жонкуярлиги, Андижон давлат тиллар педагогика институти илмий ходимларининг қўллаб-қувватлаши ва амалий ёрдами туфайли биз олдимизга қўйилган ишни амалга оширишга эришдик. Лугатга киритиладиган сўзларини танлаш, уларни изоҳлаш тартибини назорат қилиб турганликлари, «Бобурнома»дан керакли мисоллар топиб беришда бизга амалий ёрдам кўрсатганликлари учун биз шу институт раҳбарлари ва илмий-техник ходимларига, АндММИ қошидаги академик лицей илмий-техник ходимларига ташаккурлар айтамиз.

Луғат тузиш ишидаги дастлабки уриниш, табиийки, айрим нуқсон ва етишмовчиликлардан холи бўлмас. Бу нуқсонларни ўз вақтида кўрсатиб бориш ишнинг давоми ва такомили учун катта ҳисса бўлади, деган умиддамиз.

Тузувчи.

А

- Абёт** - байтлар (бирлиги – байт); кенг маъноси: адабиёт, шеърят; «Такриб била хўб абёт ўқур эди» (37, II).
- Аблақ, аблақ-сувор** - ола-чипор, ола; чавқар от минганлар; «...Хожа Яъқуб, Хожа Яхёнинг ўгли ҳазрати Хожа Убайдуллонинг набиралари рўбарўйимға аблақ от миниб кўп жамоати аблақ-сувор билан келдилар» (99, II).
- Абно, абнойи жинс** - ўғиллар, болалар (бирлиги – ибн), тенгқурлар; насл ва амалда баробар кишилар; «Бизнинг абнойи жинсимиз демайки, адно навқаримизга қилгон инсониятни бизга қилмади, балки навқаримизча бизни кўзга илмади» (78, II).
- Абралик** - кийим, авралик; «Улуғ ош тортилгондин кейин, Хожа Абдушаҳид била Хожа Қалонға ўрмак абралик киш жуббалар, муносиб хилъатлар била кийдурулди» (245, II).
- Абришим** - ипак; «...хушранг, қизил-яшил абришимни кияр эди» (128, I).
- Авбош** - бевош, безори, саёқ; «Ўш авбошининг зарофати будурким, ҳар ким анда уйқуласа, ул шаҳжўйдин сув қуярлар» (35, I).
- Авло** - аъло, тўғри, яхши; «Бу ёғийларким, мунча ёвуқ келибтурлар, буларнинг дафъи аҳам ва авлодур» (213, II).
- Авойил** - авваллари, илгарилари (бирлиги-аввал); Авойил муҳрдор эди, авосит бек бўлуб, неча маҳал Астрободга ҳуқумат қилди,... мирзо била кўрушуб кўпкунча, бир ҳолати бўлди, кўполмади, кўтариб элтдилар» (133, I).
- Авойиқ** - расм, одат; «Кўчбекнинг отаси Султон Аҳмадбекка... авойиқ жиҳатилан... менинг била эргаша олмай Марғинонда қолди» (76, II).
- Авосит** - ўрталик, оралик (бирлиги - авсат); «...шаввол ойининг авоситида тарих секкиз юз тўқсон тўққузда қирқ тўрт ёшида олами фонийни видоъ қилди» (43, II).

- Авохир** - охирлар; «Ўзумиз ўшул йилнинг авохирда Фатҳпур ва Барийни сайр қилиб, Аграга келдук» (265, I).
- Авроқ** - қоғоз, варақ; «...тонг отгунча уюхламай, авроқ ва ажзонинг қурутмоғига машғул эдук» (259, II).
- Авқот** - вақтлар (бирлиги - вақт); «...Андижондек ер учун киши авқот зойиъ қилғай» (76, I).
- Агарчи** - *гарчи* сўзининг тўлиқ шакли; «Агарчи торгина сув эди, вале гузари йўқ эди» (253, I).
- Адаво**т - асбоб ва қурооллар; «Биҳар тарафидин Мустафо олот ва адавотини мукаммал ва муҳайё қилиб, урушга машғул бўлғай» (256, I).
- Адад** - сон, санок; «Толон ва торож қилмай Бҳира элига моли омон солиб, нақд ва жинсдин тўрт лак шоҳрухий олиб, черик элига навкар адади била улашиб, Кобулға мурожаат қилилди» (195, I).
- Адам** - йўқлик, йўқ; «...Қангар ва Карамсингдек бошлиқлар ганимдин адам йўлини губори бўлдилар» (264, I).
- Адвия** - дори, шифобахш манбалар (бирлиги - даво); «...ул навоҳийда бир бўза қилурлар, ...ўтлар иллизидин ва баъзи адвиядин қилибтурлар» (182, I).
- Адл** - адолат, тўғрилиқ, инсоф; «Самарқанд аҳликим, йигирма-йигирма беш йил Султон Аҳмад мирзонинг замонида рафоҳият ва фароғат била ўтқариб эдилар, аксар муомала ҳазрати Хожа жиҳатидин адл ва шаръ тариқи била эди...» (47, I).
- Адно** - тубан, паст, арзимайдиган; «Бизнинг абнойи жинсимиз демайки, адно навқаримизга қилгон инсониятни бизга қилмади, балки навқаримизча бизни кўзга илмади» (78, II).
- Аёқ** - коса, қадах; «Шанба куни бир аёқ сут ичтим» (218, I).
- Ажзо** - бўлақлар, парчалар (бирлиги - жузв); «Ғоятш хотирға кечтиким, бу муҳаққар ажзода таяммун ва табаррук жиҳатидин аларнинг отлари мазкур ва шаммае сифатларидин мастур бўлғай» (137, I).

- Ажзчи** - йўл бошловчи, кузатиб юрувчи; «Ажзчимиз бу сайрларда Юсуф Али кўкалдош эди» (145, II).
- Азим** - катта, буюк; «Бу мазмун била йиборибтурки, агарчи мендин азим гуноҳлар содир бўлди, вале умидим борким, иноят қилиб гуноҳимни бағишлаб, бизга мутаважжих бўлсалар» (67, II).
- Азимат қилмоқ** - жўнамоқ, бормоқ; «...муддатлар Умаршайх мирзо тасарруфида эди, мирзо ўлар йили иликдин чиқиб эди, бу фурсатга Бойсунқур мирзо жонибидин иниси Султон Али мирзо анда эди, азимат қилилди» (52, I).
- Азимул - жусса** - гавдаси катта; «Фил азимул-жусса ва зийрак жонивордур» (198, II).
- Азимуш-шаън умур** - буюк ишлар; «Муншийларни тилаб, буюрдумким, бу икки азимуш-шаън умурким, воқиб бўлди, бунинг ихборига фармонлар битигайлар» (221, II).
- Азм** - ният, мўлжал билан йўл олиш; «Муҳаррам ойида Фаргона вилоятининг Хуросон азми била Илок яйлоғигаким Ҳисор вилоятининг яйлоқларидиндур, келиб туштум» (102, I).
- Азо** - аза, мотам; «Азо расмини бажо келтуруб, ош ва таом фуқаро ва масокинга тортилди» (43, II).
- Аиммайи ислом** - ислом имомлари; «Ҳазрати Рисолат саялаллоҳу алайҳи ва саллам замонидин бери ул миқдор аиммайи исломким, Мовароуннаҳрдин пайдо бўлубтур, ҳеч вилояттин маълум эмаским, мунча пайдо бўлмиш бўлғай» (59, I).
- Айём** - кунлар (бирлиги - явм); «Муҳосара айёми мумтад бўлди» (85, I).
- Айёш** - маишатга берилган, маишатпараст; «...лаванд ва хушбош ва шаробхўр ва айёш киши эди» (133, I).
- «Айиқ ўти»** - доривор ўтнинг номи; «Бир гиёҳ эшитилдиким, Еттикентнинг тоғларида бўлур, ул эл «айиқ ўти» дерлар...» (36, II).
- Аймоқ** - уруғ, қабила (кўплиги - аймоқот); «Хожанинг воқеасидин сўнг Хожаға мансуб эллар мисли навкар ва чокар ва аймоқ ва аҳшомни тамом туттуруб талаттилар» (69, I).

- Акобир** - хурматли шахслар, улуглар (бирлиги-акбар); «Душанба куни девон куни буюрдумким, акобир ва ашроф ва умаро ва вузаро девонда ҳозир бўлғайлар» (217, II).
- Аксар** - кўпи, кўпчилиги; «Аксар яёқ ва иликларида таёқ ва оёқларида чоруқ ва эгинларида чопон эрди» (102, I).
- Ал** - қўл; «Андоқ истиқбол била салтанат қилмадиким, бир кишини ўз элидин улғайтиб муътабар бек қилмиш бўлғай» (72, I).
- Аладдавом** - доимо, давомли равишда, узлуксиз; «Сайр асносида хотиримға еттиким, ҳамиша тавба дағдағаси хотиримда бор эди, бу номашруъ амр иртиқобидин аладдавом қўнглумда губор эди...» (221, I).
- Алалхусус** - хусусан, айниқса; «Алалхусус туркий девони бордурким, анда тоза мазмунлар топиб, айтибтур ва маснавий китоби ҳам борким, оти «Мубаййин»дур» (267, I).
- Аламдор** - байроқдор; «Бҳира ва Хушоб ўлтурушлуқ булужларға Ҳайдар аламдорни йиборилиб эди» (167, I).
- Алиқ** - ем-хашак; «Ёмчи ва сайисга улуфа ва отларға алиқ таъйин бўлғай» (245, II).
- Алойиқ** - алоқалар, борди-келдилар, боғланишлар (бирлиги - алоқа); «...алойиқ ва авойиқ жиҳатидан менинг била эргаша олмай, Марғинонда қолди» (76, II).
- Алохон ва аломон** - уй-жойсиз, бекас-бечора; «Хотирға кечтиким, мундоғ тоғдин тоғқа алохон ва аломон, вилоятимиз йўқ, еримиз йўқ, турмак бетақрибдур...» (88, II).
- Алфоз** - сўзлар (бирлиги - лафз); «Ул юрушта маъхуд ўрон алфози «Тошканд» била «Сайрам» эди» (92, I).
- Амирул мўъминин** - мўминларнинг бошлиғи, подшоҳи; «Самарқанд Ҳазрати амирул мўъминин Усмон замонида мусулмон бўлғондур» (59, I).
- Амиқ** - чуқур; теран; «(Ахсининг) Қўрғони баланд жар устида воқий бўлубтур. Хандақининг ўрнига амиқ жарлардур» (36, I).
- Амлук** - иссиқ мамлакатларда битадиган мевалардан бирининг номи; «Гармсери мевалар, мисли норунж ва турунж ва амлук ва найшакар Ламғоноттин келтурурлар» (108, I).

- Амрад** - ёш, ўсмир; «Яна бир буким, шаҳри ва бозори, балки турк ва сипоҳийнинг амрад ўғлонлари чухра қилур қўрқунчидин уйдин чиқмас эдилар» (47, I).
- Амруд** - нок, олмурут; «Яна норанж мушобиҳи садофилдур, амруд андомлиқтур...» (206, II).
- Амсила** - мисоллар (бирлиги - мисол); «...айби будурким, амсила учун тамом ўзининг абётини келтурубтур» (137, II).
- Амсол** - ўхшаш, тенглош; «Иноятлар ва шафқаглар била сарафроз қилиб, ақрон ва амсолидин мумтоз айладим» (219, I).
- Анбардон** - анбар солинган идиш, қути; «Мафтунлуқ мўғулий бўрк ва сончма тиккан хитойи атлас тўн ва хитойи кўр, бурунғи расмлик тоши чинтойи била чинтойини сўя сари, яна уч-тўрт нима хотун кишининг ёқосиға осар анбардон ва харитасидек нималар осибтурлар...» (90, II).
- Анвоъ** - турли-туман; «Буларким неча йиллар мирзога ёғийлиқлар қилиб, анвоъ беадаблиқлар булардин зоҳир бўлуб эди, булардин мирзонинг кўнглида не доғларким йўқ эди, барчалари менинг сабабимдин мундоқ хорлиқ ва зорлиқлар била бориб мирзони кўрдилар» (123, I).
- Ангиз** - кўзгаш, тезлатиш; «Сўнгра қазоқлиқларда Хў-жандқа келди, анда олиб эдим. Тошканд бузуғлуғидин бурунроқ эгачисининг ангизи била мендин чиқти» (44, II).
- Ангиз қилмоқ** - кўзгамоқ, тезламоқ; «Бу фитналарни ангиз қилғучи, мундин... таҳаккум тариқи била тамаъ қилдур...» (62, II).
- Андиша** - ўйлаш, фикр, ўй, мулоҳаза; «Узум била андиша қилдим» (67, II).
- Андом** - **1)** жисм, тан, гавда; **2)** тартиб; «Андоми ранг ва зебича эмас» (200, I).
- Андомлик** - кўринишли, шакли; «...уй товуғи андомлиқдур, ранги ҳам мокиён ранглиқдур» (201, II).

- Ансаб** - энг муносиб; «...бекларни чорлаб, машварат қилиб, бу муфатгин ва ёғийларнинг шўр ва фитнасининг дафъига мутаважжиҳ бўлмоқ ансаб ва авло кўринди» (235, II).
- Арабия улуми** - мантиқ, аруз, қофия илмлари; «Арабия улумини ва нақлия улумини хўб билур эди» (237, I).
- Арб** - юз миллион; «Яна ҳинд эли ададни ҳам хўб таъйин қилибтурлар: юз мингни лак дерлар, юз лакни карўр дерлар. Юз карўрни арб дерлар» (208, I).
- Арбоб** - аҳллар, эгалар; «Аксарини Мулло Аҳмад Балх арбобидин Балх маслаҳати учун йиборилди» (184, I).
- Аржуманд** - баланд, азиз, ҳурматли, қадрли; «...иккимчиси, ҳиммати аржуманд эди;...» (267, I).
- Арзадошт** - **1)** макуб, хат. **2)** арз қилиш, ариза тутиш; «Шанба куни, Исмоил. Митаким... бизнинг дастур била уч юкунуб келиб, Нусратшоҳнинг арзадоштини берди» (248, I).
- Арз** - **1)** эн. **2)** ер; «...бу айвоннинг ичида бир улуғ тош тахт кўюбтур, тули тахминан ўн тўрт-ўн беш қари бўлғой, арзи етти-секкиз қари, умқи бир қари» (60, I).
- Ариз** - кенглик, энли; «Агарчи хейли ариз эмас, вале бисёр амиқ эди» (122, I).
- Арк** - кўрғон, сарой, подшоҳ арки; «Самарқанд аркида Темурбек бир улуғ кўшк солибтур, тўрт ошёнлик, Кўксаройга мавсум ва машҳур ва бисёр олий имораттур» (59, II).
- Арлот** - **1)** ўзбек уруғларидан бирининг номи; **2)** лақаб; «Бобур мирзонинг сингили Бикабегимнинг набираси; Муҳаммад Қосим арлотқа чиқариб эди». (130, II).
- Арожиф** - беҳуда гаплар, миш-мишлар; «...сешанба куни, оининг ўн бирида арожиф хабар келдиким, Балх эли Қурбонни тилаб Балхқа киюрмишлар» (243, I).

- Аруз** - шеър вазнлари ҳақидаги илм; «Ва ул подшоҳ аруз ва қофияға ҳам рисолалари бор ва ул жумладин, «Муфассал» деганким, ушбу фан шарҳи бўлғай, кўпдин-кўп яхши тасниф қилибтурлар» (267, II).
- Аргадол** - тоғ этакларидаги паст тепаликлар; «Андин кўчуб, Малўтнинг бир аргадоллиқ ушоқ тоғларидин ошиб, Дунға келдук» (189, II).
- Аргувон** - қизил, қизғиш тусли бир хил гул; «Аргувон гули очилган маҳалда мунча ер маълум эмаским, оламда бўлғай» (195-бет).
- Асбаки** - отлик, от минган ҳолда; «Черик мундин ўтарда... келиб сари асбаки сайр қилиб ўтулуб эди, тавр чашма воқия бўлубтур» (231, I).
- Асно** - замон, маврид, замон ораси; «Бу аснода ғарийб воқияа даст берди...» (37, I).
- Асрор** - сирлар (бирлиги - сир); маҳрами асрор-сирдон, улфат; «Жонимдин ўзга ёри вафодор топмадим, Кўнгулмдин ўзга маҳрами асрор топмадим» (89, II).
- Асру** - жуда, ниҳоятда; «Қофирнинг черикини жалд ва жаррорлиқ била асру кўп ситойиш ва таъриф қилдилар» (219, II).
- Асҳоб** - суҳбатдош, дўст, ҳамфикр; «Ўшул аснода Шайх Муҳаммад Ғавским, дарवेश кишидур, хейли машғуллуғи ҳам бор, мурид ва асҳоби ҳам бисёрдур...» (216, II).
- Атъима** - овқатлар (бирлиги - таом); «...хонларда ҳар навъ газаклар ясаб эдилар: товуқ кабоби ва қоз кабоби ва ҳар жинс атъимадин тортиллар» (143, I).
- Атвор** - ҳол, равиш; «Андижонга келгандин сўнг Али Дўстнинг атвори тамом ўзгача бўлди» (74, II).
- Атка** - ўғилни вояга етказувчи, тарбияловчи бек; «...бекни аткаси эди» (66, II).
- Афъол** - феъл-атвор, қилиқлар; «Абдулазиз дағи неча ҳукми эшитмай, анвойи ношойиста ақвол ва но-бойиста афъол андин содир бўлубтур» (262, I).

- Афлаж** - фалаж касали; «...соҳиби «Қасидан Бурда»нинг қасидаси мақбул тушуб, ўзи афлаж маразидин халос бўлди,...» (242, I).
- Афсурда** - сўлгин, сўлган, руҳсизланган; «Тенгри инояти била, ...ойнинг йигирма тўққузидан андаке афсурда бўлди,...» (242, I).
- Афшон** - сочиш, сепиш; тилла, кумуш сувини қоғоз юзига сочма қилиш йўли билан бериладиган нақш; «Яна баъзи ерларда афшон қилгандек дарҳам очилибтур» (171, I).
- Афюн** - кайф қилувчи емиш, қорадори; «Ушбу кеча қулоғимнинг ташвиши жиҳатидин ва моҳтоб ҳам боис эди, афюн ихтиёр қилдим» (238, II).
- Аъдо** - душманлар (бирлиги - адув); «Кун туш бўла аъдо мағлуб ва мақхур ва аҳиббо мубтаҳиж ва масрур бўлдилар» (193, II).
- Аъзам** - энг катта, энг буюк, энг таниқли; «Қанбар Али мўғулким, бир рукни аъзам ул эди ...» (70, II).
- Ахмил ариқ** - қирғоқларига дарахт ўтказилган ариқ; «...Қандаҳор ва кентларига борур уч-тўрт улуг ахмил ариқлар бизнинг жавонғор била ганим орасида воқий бўлди» (157, II).
- Ахтачи** - отбоқар; «Отланур чоқ Бобоҳон ахтачи ярамасроқ от тортти, аччиғимдин бир мушт юзига урдум» (177, I).
- Ашъор** - шеърлар (бирлиги - шеър); «Самарқандта Бойсунқур мирзонинг ғазаллари онча шойиъдурким, кам уй бўлғай эрдиким, мирзонинг ашъори ул уйда бўлмағай эди» (72, I).
- Ашкол** - ишқал, қийинчилик (бирлиги - шакл); «Агар ҳамсухбат, ҳамкоса Шераҳмад ва Ҳайдарқулидур, худ бу тавбанинг хейли ашколи йўқтур, деб орзумандлик била салом» (250, I).
- Ашрафий** - пул бирлиги, ақча, танга; «Алихон чиқиб, бир пора ашрафий пешкаш қилди» (188, II).
- Ашроф** - номдор насабдорлар; «Душанба куни девон куни буюрдумким, ақобир ва ашроф ва умаро ва вузаро девонда ҳозир бўлғайлар» (217, II).

- Ашхар** - энг машхур; «Бу жумладин бир ашхар шухратий олмос эдиким, Султон Аловуддин келтурган экандур» (194, II).
- Ашъария** - эътиқод илмидаги яна бир оқим; «Аиммаи калом икки фирқадур, бирни «мотуридия» дерлар, бирни «ашъария» (59, I).
- Ақвол** - сўзлар (бирлиги - қавл); «Танбал била ўтру бўлгон чоғ хондин бедилона ақвол ва афъол зоҳир бўлур» (85, II).
- Ақвом** - қавмлар (бирлиги - қавм); «Мухталиф ақвом Кобул вилоятида бордур» (109, I).
- Ақд килмок** - никоҳламоқ; «Султон Аҳмад мирзонинг қизи Масъума Султонбегимнингким, Хуросондин тилаб келтуруб эдим, ушбу келганимда ақд қилдим» (159, I).
- Ақида** - эътиқод, ишонч; «Сўнгра дедиларким, Самарқандта ул ёмон ақидадин ёниб, пок эътиқод бўлубтур» (71, II).
- Ақлиёт** - ақлий илмлар; «Ҳикамиёт ва ақлиёт ва калом илмини хўб билур эди» (137, I).
- Ақоқир** - давобахш ўсимлик илдизи; «Ҳиндустондин оқ рахт ва қанд ва набот ва шакар ва ақоқир келтурурлар» (108, I).
- Ақраб** - чаён, юлдуз буржи; «Ақраб бўлғоч, ядачилара буюрурбизким, яда қилгайлар» (242, II).
- Ақрон** - тенглошлар; «Иноятлар ва шафқатлар била сарафроз қилиб, ақрон ва амсолидин мумтоз айладим» (219, I).
- Аҳам** - муҳим, аҳамиятли; «Бу ёғийларким, мунча ёвуқ келибтурлар, буларнинг дафъи аҳам ва авлодур» (213, II).
- Аҳиббо** - аҳоблар, дўстлар; «Кун туш бўла аъло мағлуб ва мақхур ва аҳиббо мубтаҳиж ва масрур бўдиллар» (202, I).
- Аҳли нағма** - муסיқачилар; «Аҳли нағмадин қонунни Хожа Абдулло Марворийча киши чолмас эди» (190, I).
- Аҳли табъ** - талант, табъ эгалари; «яна жамъи аҳли шеър ва аҳли табъни Мулло Биноийга туттурди» (155, I).

- Аҳодис** - сўзлар (бирлиги - ҳадис); «Ўшнинг фазилатида хейли аҳодис ворид бўлубтур» (35, I).
- Аҳшом** - ходимлар, тобеълар, қарамлар; «...вилоятларга ва аймоқ ва аҳшомга фатҳномалар йиборилди...» (151, II).

Б

- Бадал қилмоқ** - алмаштирмақ, ўрнига ўрин қўймоқ; «Ҳар кимдин яхши қоида қолгон бўлса, анинг била амал қилмоқ керак, агар ота ёмон иш қилгон бўлса, яхши иш била бадал қилмоқ керак» (143, I).
- Бадандом** - беўхшов, келишмаган; «Набототким, Ҳиндустон махсусидур, бир анбадур. ...танаси баднамо ва бадандомдур» (203, II).
- Бадзабон** - тили ёмон, аччиқ сўз; «Бадзабон ва фаҳшгўй ва худписанд ва тийра мағз мардак эди» (143, I).
- Бадиҳа** - кўққисдан бирданига айтилган бадийий фикр; «Чун Мулло Алихон била хейли мутояба қилилур эди, ҳазл тариқи била бу байт бадиҳада хотирга келди» (185, I).
- Бадкалом** - тили оғир, гапининг мазмуни ғализ; «Бадкалом эди. Сўзини филҳол англаб бўлмас эди» (48, II).
- Бадмаошлиқ** - ёмон муомалали, баднафслилик; «Самарқанд подшоҳи Султон Аҳмад Мирзо ва мўғул улусининг хони Султон Маҳмудхон, чун Умаршайх мирзонинг бадмаошлигидин мутазаррир эрдилар...» (37, I).
- Баднамо** - хунук; «Мунинг баднамолиғи бор» (201, I).
- Бадохатан** - бирдан, бирданига; «Шоҳ Ҳасанга ва уйидаги мажлис аҳлига бу рубоийни бадиҳатан айтиб йиборилди» (174, I).
- Бадра** - олтин-кумуш танга халтаси; «Рахт ва оқ парча ва бадраларни ҳам қизил ва оқнинг ёнида тўда қилдилар» (245, II).
- Бадранг** - хунук рангли; «Яна хурмодур. ...танаси ноҳамвор ва бадрангдур» (205, I).

- Бадрақа** - йўлбошчи, карвон боши; «...эгачимни ва ҳарамларни бот чиқариб, Нилобқача бадрақа бўлуб келинг. Керакким, ушбу хат етгач, ўшул ҳафтада ҳар неча кеч қолсалар, албатта, чиқсунлар» (250, I).
- Бадшароб** - майни кўп ичувчи, май ичиб айнувчи; «Бир нима бадшароб эди...» (135, II).
- Бадҳайъат** - хунук кўринишли; «Бир кўзи кўр эди. Фариб бадҳайъат эди. Ахлоқи ҳам ҳайъатидек эди. Бир беиътидоллик қилди, тура олмади, кетти». (129, II).
- Бадъэти-код** - эътиқоди суст; «Бадъэтиқод киши эди» (48, I).
- Бажид** - астойдил; «...ҳар неча узр дедук, таклифни бажидроқ қилдилар» (143, II).
- Байъат** - аҳд, паймон, келишув, ваъда бериш, ҳукуматга бўйсунуш борасидаги ваъда; «Аъёни давлат ва аркони мамлакатни чарлаб, байъат қўлларини Ҳумоюнни қўлига бериб, жойнишинлиғига ва валиаҳдлиғига насб қилдим. Ва тахтни анга топшурдум» (267, I).
- Байт** - икки мисра шеър; «Ушбу чашма бошида, чашма ёқасидаги тошида қазиб, бу уч байтни сабт эттим» (88, I).
- Байтутот** - кўч-кўрон, лаш-луш; «Поянда Султонбегим, Хадичабегим бошлиқ Султон Ҳусайн мирзонинг ҳарамлари ва Бадиъуззамон мирзонинг ва Музаффар мирзонинг ҳарамлари ва ўғлон-ушоқлари неким бўлғай, мирзоларнинг хазойин ва байтутоти тамом Олақўрғоннинг ичида эди...» (154, II).
- Бакавул** - хон дастурхончиси, бош ошпаз; «...риояти ва шафқати мақомида бўлуб, бовурчилик мартабасидин хосса бакавуллуқ мартабасига еткуруб эрдим» (121, I).
- Балдайи маҳфуза** - ҳимоя қилинган шаҳар; «Ҳеч ёғий қаҳр ва ғалаба била мунга даст топмагон учун балдайи маҳфуза дерлар» (59, I).
- Балият** - озор, машаққат, қийинчилик; «Андоқ усраттин мундоқ арзонлиқ ва андоқ балияттин мундоқ амонлиққа келдук» (86, I).

- Балут** - дуб ёғочи; «Тоғларида ножу ва чилғўза ва балут ва ханжак йиғочлари бисёр бўлур...» (111, II).
- Банд** - бу ерда: тўсиқ, бўғув, тўғон; «Кечаси ярим йўлда бир ерда уюхлаб, сабоҳи Султон Искандарнинг бандига келиб туштум» (232, II).
- Банд бўлмоқ** - бу ерда: подшоҳга садоқат билан хизмат қилиш учун онт ичиб, байъат қилиб боғланиш; «...ўзга халойиқ ҳам бу насойиҳда бор эрдилар, бориси қабул қилиб, банд бўлдилар» (267, I).
- Бандар** - тўхташ ва дам олиш мумкин бўлган жой; «Ҳиндустон била Хуросон орасида хушки йўлдин икки бандардур. Бир Кобул, яна бир Қандаҳор» (107, II).
- Банно** - бинокор уста; «Яна Биноий эди, хириликтур, отаси Устод Муҳаммад сабз банно учун мундоқ тахаллус қилибтур» (138, I).
- Бар** - ҳосил, мева; «Ҳар кейла дарахти бир қатла-ўқ бар берур эмиш» (204, I).
- Бэр асл** - бу ерда: асл мақсад; бир ёқли; «...Раана Сангаа кофир ёвуқ қопуда келибтур, анинг фикрини бар асл қилалинг» (215, II).
- Баргуст-вондор** - ҳарбий кишилар; «...бир навбат бир лаку йигирма минг баргуствондор била Ҳиндустонга черик тортибдур» (195, II).
- Бардошт** - кўтариш; «Султон Ҳусайн мирзони Ҳирига келтуруб, подшоҳона расм ва ойин била бардошт қилиб, мадрасасида дафн қилдилар» (140, II).
- Барин қилмоқ** - кўндирмоқ; «...Бек Телбаким, ...бора-кеда хонни барин қилдиларким, Танбалга кўмак йиборгай...» (73, I).
- Барлос** - қабила номи, шу қабилага мансуб киши; «Дўлпурни Султон Жунайд барлосқа иноят қилиб, Одил Султон, Муҳаммадий кўкалдош, Шоҳ Мансур барлос, Қутлуққалам, Абдулло Вали, Жонибек, Пирқули, Шоҳ Ҳусайн Ёракий бошлиқларни таъйин қилдукким, Дўлпурни зўрлаб олиб, Султон Жунайдқа топшуруб, Байана устига борғайлар» (213, I).

- Баройи маслаҳат** - эҳтиётдан, маслаҳатга кўра; «Тош кўрғонда баройи маслаҳат бирин-иккин киши юрур экандур» (234, II).
- Барот** - ёрлик; ҳужжат; «Кобулдин келадурганларга кўнолга йўсунлуқ инъом ёрмоқларнинг баротини олиб борди» (253, I).
- Барпой** - оёққа турғизиш, турғизиш, кўтариш; «...етмиш-сексон қари йироқроқ шомиёна барпой қилиб, ўлтурғузулди» (245, I).
- Барроқ** - тиниқ, оқроқ; «Бошидин қуйруғигача беш-олти мухталиф ранги бор, кабутарнинг бўйнидек барроқдур» (201, I).
- Басит** - қиздирувчи дори; «Доруйи кор ичтим. Охир басит ярашти, уйқусизлиг ва ташналиғдин бисёр ташвиш торгтим» (233, I).
- Баст била** - тўлалигича, батафсил; «...баёни воқияни шарҳи ва баста била айттилар» (218, I).
- Басҳий** - қабила номи; «Сўзлари бу эмишким, Банорас кўрғонида басҳийларини кўюб, Ганг ёқасида келиб урушқайлар» (251, II).
- Батанг** - сиқик, танг; «Черикига ҳеч тарафдин ошлиг келмади, очлиқтин батанг кела ёвушуб эдиларким, Буст доруғаси Бустнинг кўрғонини берди» (66, I).
- Батанг бўлмоқ** - сиқилмоқ; «...аввал олгон хотуни Бека Султонбегим эди... Бадиъуззамон мирзо мундин туғуб эди. Кўп кажхулқ эди. Султон Хусайн мирзони кўп оғригур эди. Кажхулқлигинин мирзо батанг келди (бўлди маъносида - тузувчи), охир кўйди ва халос бўлди, не қилсун, ҳақ мирзо жониби эди» (131, I).
- Баҳравар** - фойдаланувчи, баҳраланувчи; баҳравар бўлмоқ-фойдаланмоқ; «Ғаразким, бу дунёда кишидин ушмундоғ нималар қолур, ҳар ким ақлдин баҳравар бўлса, нега андоғ ҳаракатга иқдом қилгайким, андин сўнг ёмон дегайлар ва ҳар кишига хушдин асари бўлса, нега андоғ амрга иқдом эҳтимом қилмагайким, қилгондин сўнг мустаҳсин дегайлар» (142, I).

- Бахшиш** - эҳсон, ҳадя, тортиқ; «...ҳар кишиким, бу черикда ҳамроҳ эдилар, барча инъом ва бахшишдин ҳаззи вофир ва насиби комил элтгилар» (210, I).
- Баширкат** - шериклик, ўртада кўриш; «Бадиъуззамон мирзо била Музаффар Ҳусайн мирзони Ҳири тахтида баширкат подшоҳ қилдилар» (140, II).
- Башошат** - шодлик, хурсандлик; «...арақ кўзасини от устида навбат била кўтаришиб, ғариб нашъа ва башошат била кириб келдилар» (168, I).
- Баҳийла** - қийинлик била; «Қор улук, йўл якраҳа тепилган-босилган йўл била ҳам от ба ҳийла борадур» (147, II).
- Баҳодур улуши** - урушда ҳаммадан ўзиб, қилич чопган кишига бериладиган баҳодирлик мукофоти, улуши; «Муҳаммад Дўст тағойи ҳам қилич тегурди, вале баҳодурлуқ улушини Саййид Қосим олди» (51, I).
- Баҳарҳол** - оқибат; «Боре баҳарҳол Муҳаммад Ҳусайн мирзони хонимнинг тўшакхонасидин топиб, аркта менинг қошимга келтурдилар» (151, II).
- Багалкушо** - қўлтиғини мўлжаллаб ўқ уриш; «Қаттиқ ёй била багалкушо ва ҳўб тўллуруб урсалар, яхши кирса, тўрт эллик кирар» (199, I).
- Баякбор** - бирданига, қўққисдан; «Биз йиборғон бекларнинг интизориди от устида-ўқ туруб эдик, баъзи ургудамакта, баъзи хоболуд, кечанинг уч паҳари бўлғой эди, баякбор таблбоз уни ва сурон чиқти» (91, II).
- Беандоза** - ўлчовсиз, кўп; «Азолар тоза бўлуб, фироқлар ўти беандоза бўлди» (124, I).
- Беандом** - беўхшов; «Бу боғчада бир йиғоч толор қилибтур, пастроқ, беандомроқ» (239, I).
- Бебадал** - тенгсиз, мислсиз; «Ва фазилат бобида камлиғи йўқ эрдиким, назм ва наср ва туркий ва форсийни бебадал айтур эди» (267, I).
- Бебок** - бебош, ҳаёсиз, тортинмайдиган; «(Имодулмулк) Хейли саффоқ ва бебок йигит нишон берадурлар» (215, II).

- Бебоқий** - барча, бирор киши қолмасдан; «Ушбу кун Аскарыйдин киши келиб эдиким, сувдин бебоқий ўтилар» (257, I).
- Беважж** - сабабсиз, баҳонасиз; «менинг таъзимимда таъхир беважждур...» (143, I).
- Бедаранг** - тўхтовсиз; «...мен уйдин киргач, бир юкундум, доғи бедаранг мутаважжиҳ бўлдум...» (142, II).
- Бедил** - юраксиз; ошиқ; қайғули; «Бу хабар Султон Масъуд мирзога келгач, Вали Хисравшоҳким, бу кечган кишининг устига бормоқни ҳарчанд саъй қилди, Султон Масъуд мирзо бедиллиғидин ё Боқи Чағонийнингким, Валининг зидди эди, саъйидин бу кечган кишининг устига бормади» (52, I).
- Бедиллиғ** - юраксизлик, қўрқув; «Бу кофирнинг мундоқ илдам келишидин... черик элида бедиллиғ зоҳир бўладур эди» (220, II).
- Бедилона** - қўрқоқларча; «Танбал била ўтру бўлгон чоғ хондин бедилона ақвол ва афёол зоҳир бўлур» (85, II).
- Бедод** - жабр-зулм; «Хисравшоҳ бу ўтар дунёни бебақо учун ва бу кетар навқари бевафо учун мунча ёмонлиқ ва бадномлиқни ихтиёр қилиб ва мунча зулм ва бедод қилмоқни ўзига шиор қилиб, мунча улуг вилоятлар олиб, мунча қалин навқар ва савдар сахламоқ тарҳин солиб, балки сўнгралар навқар ва чоқари йиғирма-ўттуз мингга тортиб, вилоёт ва парганоти ўз подшоҳи ва мирзоларидин ортиб, умрида қилгон иши ушбу бўлди» (53, II).
- Бежихат** - сабабсиз; «Бежихат солиб чиқмоқ хуш ёқмайду эди» (95, II).
- Безиёда** - қўшимчасиз, оргиксиз; «Ул китобатни-ўқ безиёда ва бенуқсон мунда келтурулди» (217, I).
- Беиъти-дол** - меъёрсиз; «Жавзо иссиқ бўладур, вале онча беиътидол иссиқ эмастур» (209, I).
- Беиззатона** - хорликда; «Аҳмад Ҳожибек ва яна бир пора ўбдон йиғитлар иликка тушти, аксарини ўлтурдилар. Аҳмад Ҳожибекни Дарвеш Муҳаммад тархоннинг қонининг туҳмати била беиззатона ўлтурдилар» (55, I).

- Бек атка** - подшо боласини тарбия қилувчи бек; «Яна бир Шайх Мазидбек эди, манга аввал бек атка ани қилиб эдилар» (41, I).
- Бекот** - кичик беклар; «Султон Аҳмад мирзонинг замонида ҳам бек ва бекот қалин боғ ва боғча солдилар» (60, II).
- Белдор** - белчи, бел (курак) билан ишлайдиган киши; «Качвада бир кун туруб, жалд муҳассиллар ва қалин белдорларни тайин қилилдим...» (234, I).
- Бемазагаўй** - беҳуда, бемаза сўзлар сўзловчи; «Бовужуди номардлик ва намакҳаромлик, ковок ва бемазагаўй ҳам бор экандур» (104, II).
- Бемоска** - тутуруқсиз, бебурд; «Ажаб енгил ва бемоска мардак эди» (73, I).
- Бемузояка** - тазйиқсиз, қаршилиқсиз; «Хўжанд ичида Мир Мўғулнинг отаси Абдулваҳҳоб шиғовул эди, мен етгач-ўқ қўрғонни бемузояка топшуди» (51, II).
- Бемурувват** - мурувватсиз, одамгарчилиги йўқ; «Отаси Шайбонийхонга яхшилиқлар қилгон жиҳатидин Шайбонийхон қошига борди. Ул ноҳақшуносу бемурувват ул яхшилиқларнинг муқобаласида ҳеч навъ риоят ва шафқат қилмади» (46, I).
- Бемуҳассал** - бефойда, самарасиз; «Бир маснавийси бор, мевалар бобида... бемуҳассал нима дебтур, бекор: қилибтур» (138, I).
- Бемуҳосилиқ** - укувсизлик, эпсизлик; «Мундин сўнг агар қўрғон номазбут ё раият номаъмур бўлса, ё захира бўлмаса, ё хазина тўлмаса, ул умдатул-мулкнинг бемуҳасиллиғига ҳамл бўлғусидур» (249, II).
- Беназир** - мислсиз, тенгсиз; «Султон Ҳусайн мирзонинг замони ажаб замоне эди, аҳли фазл ва беназир элдин Хуросон, батаҳсис Ҳири шаҳри мамлу эди» (136, II).
- Бепаноҳ** - ҳомийсиз, ёрдамсиз; «Кема тортар кишилар бетаҳоший ва бепаноҳ бир неча кемани тортиб ўтқардилар» (257, II).

- Бепой** - саросимага тушмоқ, тескари йўл тутмоқ; «Бу сўздин бепой бўлуб, мухалифларни илғаб аҳд шарт қилиб, қалъани берди» (64, I).
- Бепошна** - эътиборсиз, бетайин; «...ажаб мунофиқ ва бепошна мардак эди» (74, I).
- Берк** - беркитилган, атрофи ўралган; «Кобул вилояти берк вилоятгур, ёт ёғийнинг бу вилоятқа кирмаги мушкулдур. Балх ва Қундуз ва Бадахшон била Кобул орасида Ҳиндукуш тоғи тушубтур. Бу тоғдин етти йўл ошар, уч йўл Панжҳирдалур» (108, II).
- Бесаодат** - бадбахт, иқболсиз; «Бу бесаодат рустой мардаклар худ бу кишини иттифоқ била Ахсиға Танбал қошига йибормишлар» (99, I).
- Бесардорона** - ақлсизларча, бемаъниларча; «Агарчи мундоқ гафлат била ётмоқлари кўп бесардорона эди, вале оз киши била мундоқ ёғилиқ ўбдон қалин йигитларни зарброст уруб чиқармоғи хейли мардона эди» (59, I).
- Бесарлик** - бебошлик; «Арзға еттиким, черик эли Бҳира элиға бесарлик ва дастандозликлар қиладурлар» (167, I).
- Бесатри аврат** - кийимсиз, яланғоч; «Бу бутларни тамом яланғоч, бесатри аврат кўрсатибтурлар» (239, II).
- Бесурат** - номуносиб, ножўя; «Биз Ҳиндустонда туруб, мундоқ зарофатомиз байт айтмоқ ва битмоқ бесураттур» (211, II).
- Бесурфа** - бетартиб; «Кўрғон эли кўрғондин йироқроқ ва бесурфароқ чиқарлар» (219, II).
- Бетаайюн** - ўзига бино қўймаган; «Ажаб бетаайюн ва бетакаллуф киши эди». (137, II).
- Бетаам-мул** - ўйламасдан, мулоҳаза қилмасдан; «Охир Андижондин иккинчи навбат чиқғонимизға сабаб ушбу бетааммул ҳукм қилғонимиз бўлди» (69, II).
- Бетавақкуф** - тўхтовсиз, бетўхтов; «Биз дағи йироқдаги кишимизға боқмай, ҳозир кишимиз била бетавақкуф қишнинг зарб совуғида Тенгрига таваккул қилиб, Андижондин Банди Солор йўли била Султоним била Аҳмадбекнинг устига отландуқ» (73, II).

- Бетакал-луф** - тўғри муомалали, содда, оддий, камсуқум; «Киймакта ва емакта бетакаллуф эди» (37, I).
- Бетақриб** - ўринсиз; «Тарадуд ва таваҳҳум бетақрибдур» (192, I).
- Бетаҳоши** - кўркүвсиз, ҳайиқмасдан; «Бу тўрт киши етган била бетаҳоши-ўқ Мирзохон ўлтурғон ҳавлиға кирарлар, ғавго бўлур» (149, II).
- Бехост** - ўз-ўзидан, тўсатдан; «Ҳар қачон бу воқияйи ҳоила хотиримға келса, бехост ҳолим мутағаййир бўлур» (218, I).
- Беш** - ортиқ, зиёд, кўп; «Ғолибо, оламда етти-секкиз расад беш боғламайдурлар» (60, I).
- Бешумор** - беҳисоб, сонсиз; «Ва қумошпўш йигити ва тупчоқ оти бешумор бўлур эди» (57, I).
- Беҳад** - ҳадсиз, чегарасиз; «қирғовули беҳад семиз бўлур» (34, II).
- Беҳай сият** - гапи, фикри эътиборсиз; «Ғақир ва камсухан ва беҳайсият киши эди» (41, I).
- Беҳамийят** - номуссиз, ғайратсиз; «Ғозихонни кўрғонда тасаввур қилур эдук, ул беҳамийят номард ота, оға-инисини ва она - эгачи-синглини Малўтга ташлаб, маъдуде била тоғ сари қочибтур» (189, I).
- Бегилу-ғаш** - ҳеч бир уйдирмасиз, муболағасиз; «Бадиъуз-замон мирзонинг мажлисини хейли таъриф қилурлар эди, филвоқий бегилуғаш ва оромида мажлис эди» (143, I).
- Биайниҳи** - худди ўзи, айнан; «Биайниҳи сувға борғон ҳафтранг пиёладек пиёла Дарвеш Муҳаммад пешкаш қилди» (176, II).
- Бид/бед** - тол дарахти; «Муалло бидларни келтурдилар...» (145, I).
- Бидоят** - бошланиш; «Сув юққори бориб, сувнинг бидоятигача сайр қилиб, ёниб, бир баланди устига чиқиб, муддате ўлтурдук» (240, II).
- Биёзи/пиёзи** - бир хил уруш қуроли; «Охирлар танбал бўлғонларида қирғовул ва бўданани пиёзи била отиб кам ёзар эди» (44, I).

-
- Билдурга** - қамчин дастасига ўраладиган ҳалқа; «Билдургани иликка солиб, келадурган қушнинг оли сари газни отарлар» (116, I).
- Билкот** - хабар; «Ушбу сафар қилғон юртта менинг холам Давлат Султонхонимнинг Қутлуқ Муҳаммад отлиқ кўкалоши Кошғардин Хоним қошидин хат ва билкот келтурди» (177, I).
- Билкул/ билкул-лий** - тамом, тамоман, бутунлай; «Атроф ва жавонибгин билкулл маънос бўлдук» (86, I).
- Биллоҳ** - худо ҳақи, азбаройи худо; «Жон қадрини, биллоҳ, эмди билдим» (217, II).
- Бинни** - ўгли; «Фозихоннинг устига илғор айирғондин сўнг ҳиммат рикобиға оёқ кўюб, таваккул инонига илик уруб, Султон Иброҳим бинни Султон Искандар бинни Султон Баҳлул Лўдий афғоннинг устигаким, ул тарихда Дехли пойтахти ва Ҳиндустон мамолики анинг таҳти тасарруфида эди, ҳозир черигини бир лак дерлар эди, ўзида ва бекларида мингга ёвуқ фил ченарлар эди, мутаважжих бўлдук» (189, II).
- Бинойи хайр** - умумнинг фойдаланиши учун қилинган бино; «Мунча бинойи хайрким, ул қилди, кам киши мундоққа муваффақ бўлмиш бўлғай» (133, I).
- Бинсир** - тўртинчи бармоқ; «...аччиғимдин бир мушт юзига урдим. Бинсир бармоғим тубидин синди» (177, I).
- Бисёр** - мўл, кўп; «Бу тоғларда... Ҳиндустон жониворлари бисёрдур, мисли тўти ва шорак ва товус ва лўча ва маймун ва нилагов ва кўтаҳпой...» (115, I).
- Бисту ҳафтум** - рамазон ойининг йигирма еттинчи кечаси; «Бисту ҳафтум кечаси ушбу юртта бўлди» (260, II).
- Биттабъ** - ўз хоҳиши билан; «Биттабъ вилоят эли бизни кўп тилар эдилар» (91, I).
- Бобурий хат** - Заҳириддин Муҳаммад Бобур ихтиро қилган хат; «Бобурий хаттидин сўз чиқти, муфрадотни тилади, битидим» (138, I).

- Бовужуд-ким** - шундай бўлса-да; «Шужоъ ва мардона киши эди. Борлар ўзи қилич теғурубтур, балки ҳар маъракада борлар қилич теғурубтур. Девон ҳам тартиб қилиб эди. Бовужудким, ҳам ёш ва ҳам салтанат била улуг подшоҳ эди...» (128, II).
- Бовурчи** - ошпаз; «Дедимким, Иброҳимнинг бовурчиларини келтурди» (217, I).
- Боди самум** - даҳшатли иссиқ шамол, қаттиқ гармсел; «Хейли эл боди самумнинг таъсиридин ҳар замонда йиқилиб-йиқилиб, ўла кириштилар» (210, II).
- Бодия** - дашт, чўл, саҳро; «Дерларким, бир неча дарвеш бу бодияда тунд елга йўлуқуб, бир-бирини тополмай «Ҳо дарвеш», «Ҳо дарвеш» дея-дея тамом ҳалок бўлурлар, андин бери бу бодияни Ҳодарвеш дерлар» (36, I).
- Бозигар** - ўйинчи, масхарабоз; «Ош тортилгондин сўнг фармон бўлдимким, Ҳиндустонни бозигарлари келиб, ўюнларини кўрсатгайлар» (246, I).
- Бойиста** - муносиб, лойиқ; «Агарчи андин хизматиким, шойиста бўлғай ва инсониятиким бойиста бўлғай» (125, I).
- Бойри** - яқин, синалган киши; «...ҳар қачонким, Тенгри таоло давлате берди, меҳмон ва ғариб бекларни ва йигитларни бойрилардин ва андижонийлардин ортуқроқ ва яхшироқ кўрдум» (117, I).
- Болдоғ-ламок** - бу ерда: қилични қинга маҳкамламоқ; «Бовужудким... Қилични болдоғламайдур эрдим, қинида эди, қилич суғургунча фурсат бўлмади» (93, I).
- Болида** - баланд, барваста; «Дарахти бисёр болида бўладур» (203, II).
- Боргоҳ** - подшоҳ саройи; «Мир Дарвеш Муҳаммад сорбонким, Хожа Аҳрорни яхши муридларидин эди, ... фазилатдин ул боргоҳда қурб ва эътибор топиб эди» (267, II).

- Борлар** - бир неча мартаба; «Борлар ўзи қилич тегурбтур» (128, II).
- Босафо** - **1)** гўзал, ёқимли; **2)** ёруликка бой, равшан; «Боги Сафога мавсум, хейли хушҳаво ва сафо ер воқия бўлубтур» (166, I).
- Босмоқ** - бу ерда: енгмоқ, устун келмоқ; «Мунда ҳам зарб уруш бўлур. Ўзбак уч қатла ёндура солур. Тенгри таоло инояги бўлуб, ўзбакни босарлар. Бир Абу-саъид Султон тирик эмиш, ўзга секкиз султон мақтул бўлур» (246, II).
- Бот** - тез, тезликда, шитоб; «Бадахшондин дағи ҳар хабар бўлса, машруҳ битиб, бир кишидин бот йиборғайлар» (178, II).
- Ботил** - бўш, асоссиз, нотўғри; «Яна бошдин истиғфор ва эътизор мақомида бўлуб, бу навъ ботил андешадин, бу йўсунлуқ нолойиқ пешадин кўнгулни тиндуруб, қаламни синдурдум» (185, II).
- Ботин улуми** - тасаввуф илмлари (ботин-ички, яширин); «Бу жумладин бир Мавлоно Абдуллаҳмон Жомий эдиким, зоҳир ва ботин улумида ул замонда ул миқдор киши йўқ эди» (137, I).
- Ботман** - оғирлик ўлчовларидан бири; «Камон гуруҳасини, дерларким, қирқ ботман экандур» (130, I).
- Ботроқ** - тезроқ, барвақтроқ; «Турмай кейинимизча келган кемалардин ботроқ келгани намози хуфтанда келди» (253, I).
- Бош индурмак** - бўйсунмоқ, тобеъ бўлмоқ; «Абобакр дуглат Кошғарийким, ҳеч кимга бош индурмай... Кошғар ва Хўтан ҳокими эди...» (43, II).
- Бошлик** - бош кийими; «Бу иноятлардин сўнг Муҳаммад Али жанг-жангга хосса қора маҳмал бошлик, қалмоқи жиба бериб, туғ ҳам иноят бўлди» (171, I).

-
- Бошни қирқмоқ** - бу ерда: сочни олдирмоқ; «Дийдапур отлиқ парганада бошимни қирқтим. Икки ой эдиким, бошимни қирқмайдур эдим» (250, II).
- Боғий умаро** - бўйсунмовчи, қарши амирлар, амалдорлар; «Бажавр эли чун боғий эдилар, ислом эли била ёғий эдилар» (162, I).
- Боғиш** - тиз чўкиб ўтириш; «...бу салотиннинг таъзимиға кўпуб тўшакдин тушуб, бу султонлар била кўруштум. Султонларни ўнг қўлда боғишда ўлтурғуздум» (53, I).
- Боғот** - боғлар; «Менинг аммим Улуғбек Мирзо замонида Вайс атка мирзонинг аткаси бу тоғнинг доманасида бир ариқ чиқарибтур. Доманадағи боғот тамом бу ариқ била маъмурдур. Поёни об Гулкина отлиқ маҳалладур, хилват гўшонадур» (107, I).
- Бояду шояд** - тегишлича, керагича, кўнгил тўлгулик; «Тенгри таолоким, ўз қудрати комиласи била ҳар ишимни ҳар маҳалда андоққим, бояду шояд беминнати махлуқ рост келтурубдур, мунда ҳам неча ишни боис қилдиким, алар бу келмакдин ўсондилар» (43, I).
- Бузовлиқ** - карг боласи, бузоғи; «Бир бузовлиқ карг тузга чиқиб, қоча берди, хейли ўқ урулди, жангал ёвуқ эди, ўзини жангалга солди» (165, I).
- Бузургвор** - улуғ зот, улкан киши; «Бир кеча уйқусида бузургворлардин бириси анинг тушиға кириб, кўрқутурларким, ўшул уйқудин титраниб, сесканиб уйғона тушар, иситма тутар» (265, I).
- Буйла** - шу каби, шундай, шунга ўхшаш; «Заруриёт булардур: аввал кўрғоннинг марамматиға, яна захира, яна келур-борур элчи буйланинг улуфа ва кўналғаси... сарф қилсунлар» (249, II).
- Булжор** - тўпланиш вақти, жойи; «Жавонғор била гул ўз булжорларидин якласт тўра киюруб... гулнинг сўл қўлиға фармон бўлдиким, жавонғорға кўмак бўлғайлар» (162, I).

- Бунёд** - юзага келтириш; «Муҳаммад Хусайн мирзоким мундоқ зишт ва шаниъ ҳаракотга иқдом қилди ва бу навъ шўр ва фитнаангиз ва бунёдиға аҳтимом айлади» (151, II).
- Бар** - асосли равишда; «Ҳиндустонға кирилур бўлса, бар бунёдлик кирилса» (165, I).
- Бурж** - **1)** қадимги астрономияда қуёшнинг йиллик ҳаракат доирасидаги ўн икки нуқтанинг ҳар бири; **2)** қалъа деворининг тиргаклари, қалъанинг чўққиси; «Намози хуфтан бурж учти» (53, I), «Офтоб қавс буржида эди» (184, I).
- Буржу** - кўргон девори ва кунгиралари; «Хожа Мавлоноий қози ва беклар менинг қошимда келиб, сўз ва кенгашни бир ерга қўюб, кўргоннинг бурж ва борусининг забт ва рабгиға машғул бўлдилар» (42, II).
- Бурна** - илгари, олдин; «...менинг бурна ўз илгим била битиган парвона йўсуни била Лаҳўр ва Бҳира ва ул навоҳийдагиларни бадрақа тилабтур» (250, II).
- Бурноғи** - бурунги, илгариги; «Қосимбек ул фурсатта келди, яна бурноғидек-ўқ риоят ва шафқат қилдим» (41, II).
- Буронғор,**
баронғор - уруш вақтида қўшиннинг ўнг қанотида турувчи аскар тўдаси; «Бир-икки кун чорбоғда туруб, қолгон асбоб ва олотни тайёр ва мукамал қилиб, Ўш сори мухолифларнинг устига баронғор ва жавонғор ва ғул ва ҳировул ва отлиқ-яёқни ясаб, ясол била-ўқ мутаважжих бўлдук» (70, I).
- Буртоғ** - адир, қир; «Ери буртоғ, яёғи қалин бир-икки қатла от солгонда тўхтаб урубки ёндурурлар, бўлдура олмаслар, қоча берурлар» (152, II).
- Бусқон** - яширинган, бекинган; «Эли тамом бу тараф урушқа машғул бўлуб, булжор холи бўлгон маҳалда бусқон ердин чиқиб, илдам келиб, бу шотуларни икки дарвозанинг оралиғи Муҳаммад Мазид тархоннинг ҳавлисининг тўғрисидин бир йўли-ўқ фасилға қўярлар» (84, II).

- Бут** - оёқ; бу ерда: сон; «Баъзи қушнинг бут эти яхши бўлур...» (202, I).
- Бутака** - отга фойдали бир хил ўсимлик, ўт; «Ўти тоғининг ва пуштасининг ва жулгасининг бирдек бўлур ва хўб бўлур, аксар бутака ўти бўлур, отга бисёр созвор ўтгур» (115, I).
- Бутрамак** - тарқамоқ, тўзимоқ; «Халишак навоҳийсиға келгач, юққори - қуйи қўй ва ўй ва ошлиқ ва сомон жиҳатидин черик элининг кўпраги бутраб тарқаб эди. Черикнинг йиғилуриға боқмай чола отланилди» (156, II).
- Бухор** - буг, пар, туман; «Бухори камроқ бўла иссиқ суви била юдум,...» (252, II).
- Бучқоқ** - доривор юнг; «Меннинг бутумнинг ярасиға бучқоқ ёқмоқни буюрди, фатила қўймади» (94, I).
- Бухур** - 1) шеър вази; 2) дарёлар, денгизлар (бирлиги — баҳр); «Одина куни, ойнинг йиғирма учиди Алишербекнинг тўрт девонидин бухур, авзони тартиби била газаллар ва абётким, интиҳоб қилиладур эди, итмомиға етти» (181, II).
- Букъайи хайре** - масжид, мадраса, хонақоҳ учун мўлжалланган бино; «Ният қилдимким, бу вайини тош била қўпортиб, бу вайининг ёнида букъайи хайре қилғайлар» (221, II).
- Буқала-мун** - рангини ўзгартирадиган хайвон; «Бу тоғларда лўча қуши ҳам бўлур, бу қушни буқаламун дерлар, бошидин қўйруғиғача беш-олти мухталиф ранги бор, ...» (111, II).
- Буют-камоқ** - кўчирмоқ; «Андоқким, ўлукнинг касратидин уч ерда хиргоҳни буюткаблурлар» (50, II).
- Бўдана** - бедана; «Яна бўданадур. Агарчи бўдана Ҳиндустон махуси эмасдур, вале тўрт-беш жинс бўданадурким, Ҳиндустон махусидур» (201, II).
- Бўз** - кул рангга мойил оқ билан кўк ўртасидаги бир тус; «Музаффар мирзо бир камар шамшир, бир қўзи жубба, бир бўз тупчоқ манга берди» (145, I).

- Бўлдур-моқ** - чарчатмоқ, чарчамоқ (от тўғрисида); «Дўстбекнинг оти ҳам бўлдурди, қолди» (97, II).
- Бўлумсиз** - шижоатсиз, лапашанг; «Бисёр суэт ва бежурьят ва бўлумсиздур, ...» (136, I).
- Бўрк** - қалпоқ, телпак, умуман бош кийим; «Бир ос бўркумни йибордим» (87, II).
- Бўрсу** - хашак, пичан; «Иссиқ уйлар, семиз қўйлар, отқа ўт ва бўрсу бениҳоят, ...» (148, I).
- Бўғу** - кийик; «Бу тоғнинг буғу, марали қоп-қора ранглик бўладур» (163, I).
- Бўғуз** - **1)** от еми; **2)** томоқ, кекирдак; «От совутуриб, отга бўғуз бериб, тун ярми, нақора вақтида Тангобдин отланилди» (67, II).
- Бўйнига урдурмоқ** - бу ерда: ўлдиртirmoқ; «Вали Муҳаммад Шайбонийхон қошига борди. Самарқанд шаҳрида бўйнига урдурди» (50, I).
- Бўлук** - кичик вилоят; «Кома агарчи бошқа ер эмас. Нингнаҳор тавобиндиндур, вале муни ҳам бўлук дерлар» (111, II).
- Бўртоглик** - нотекислик, ўнқир-чўнқирлик; «Дарайи Нурнинг қўрғонининг берклиги ва ерларининг шолизор жиҳатидин бўртоглиғи бурун мазкур бўлиб эди, ...» (122, II).

В

- Ваъид** - қўрқитиш; «Элни худ бу муфаттинлар била ҳаромнамаклар андоқ қилиб эдиларким, ваъда ва ваъид ва насиҳат ва таҳдид ҳеч фойда қилмас эди» (63, I).
- Важд** - ўзни йўқотар даражага келиш; «Алишербек қошида мутасаввифлар йиғилиб, важд ва самоъ қилурлар экандур» (133, I).
- Важҳ** - аскар ва амалдорлар учун бериладиган маош ва озиқ-овқат; «Бек ва бекот, навкар ва тобин харвор-харвор ва қоп-қоп оқ тангани важҳ улүфаларига юклаб, кўтариб элтарлар эди» (159, I).

- Важҳдор** - хизмат ҳақи олувчилар, хизматчилар; «Черик яроғига ва тўп ва туфакчининг дору ва жидоғига панжшанба куни, сафар ойининг секкизида жамиъ важҳдорнинг важҳидин саду си фармон бўлдиким, девонға тушуруб, бу асбоб ва олотқа сарф ва харж қилгайлар» (241, I).
- Важҳи** - важҳ, сабаб, баҳона; «...агар бурунроқ бу сўз арода бўлса эди, филжумла важҳи бор эди, аларнинг таҳаккумини ким тортар бўлғай?» (63, I).
- Важҳи истиқомат** - тирикчилигига яраша; маош; «Ҳиндубекка кўмак ... йигитларни таъаин қилиб, ҳар қайсиға фарохўр ҳолларига яраша важҳи истиқомат муқаррар ва муайян бўлди» (169, I).
- Важҳи тасмия** - исм қўйиш сабаби; «Важҳи тасмиясини ҳам ушмунга муносиб айттилар» (253, II).
- Вазий** - паст, тубан, оддий киши; «Вазий ва шариф, фақир ва мискин нафрин ва дуойи бадиға оғиз очиб, қўл кўтардилар» (47, II).
- Вазн** - тарози, ўлчов, оғирлик; «Яна хинд эли вазнларни тавре таъйин қилибтурлар» (208, I).
- Вазорат** - вазирлик; «Ва Хожа Низомиддин Али Халифа хизмат ва маҳрамият ва вазоратқа ақл ва тадбири бор эди...» (267, II).
- Вазъ** - бичим, яратилиш; тузилиш; «Оламда мундоқ ярамас вазълик тоғлар кам бўлғай» (115, II).
- Вазълик** - ...га ўхшаш, ...сифат; «Боғчининг эшигида ҳиндустоний вазълик бемаза айвонлар қилибтур» (239, I).
- Ваид** - ваъда-аҳд бериш, қўрқитиш, таҳдид этиш; «...ваъда ва ваид ва насихат ва таҳдид ҳеч фойда қилмас эди» (63, I).
- Вайн** - сувот, сув сақланадиган жой; «Яна қўрғон ичида Иброҳимнинг иморати била фасилнинг орасида бир холи ер эди, анда ҳам бир улук вайн буюрдум даҳи-дарлаҳ» (214, I).

- Валадуз-зино** - ношаръий, никоҳсиз туғилган; «Султон Хусайн мирзодек улуғ подшоҳ Ҳиридек ислом шаҳрининг подшоҳи бу ажабтурким, бу ўн гўрт ўғлидин учи валадуз-зино эмас эди. Фисқ ва фужур ўзида, ўғлонларида ва эл-улусида асру шойиъ эди» (132, I).
- Валвала** - қичқириқ, фарёд, галва, бақир-чақир; «...жавонғор ва буронғор андоқ уруш бўлдиким, зилзила заминда ва валвала замонда тушти» (263, II).
- Вале** - ва, лекин, бироқ; «Агарчи фасили ва кунгураси йўқдур, вале зўр келтургудек ери ҳам йўқтур» (170, I).
- Вали** - авлиё, азиз; «Ҳожа Қозининг вашилиғида менинг ҳеч шакким йўқтур» (64, I).
- Валиаҳд** - тожу тахт меросхўри, подшоҳнинг тириклигидаги ўз ўрнига тайинлаб қўйган кишиси; «Аъёни давлат ва аркони мамлакатни чарлаб, байъат қўлларини Хумсонни қўлига бериб, жойнишинлиғига ва валиаҳдлиғига насб қилдим» (267, I).
- Вали-неъмат** - неъмат берувчи, боқувчи, тарбиячи; «Беш кун ўтар дунё учун бир ўзи ўстурғон валинеъмат-зодасини кўр қилди. Яна бирин ўлтурди. Тенгри қошида осий ва халқ олдида мардуд бўлубтур» (49, II).
- Валодат** - туғилиш; «Валодат ва насаби: секкиз юз олтмишда Самарқандта эди» (37, I).
- Валоят** - валийлик, азизлик; «Бу сифат ҳам валоят далилидур» (64, I).
- Вараса** - ворислар; «Варасасининг рухсати била якшанба куни бу боққа келтуруб, мен ва Қосим кўкалдош туфроққа топшурдук». (124, I).
- Васат** - ўрта, ўрталик, марказ, бел; «Жанубий тарафидаги қасабалар: бири Андижондурким, васатта воқеъ бўлубтур, Фарғона вилоятининг пойтахтидур» (34, II).
- Васеъ** - кенг; «...Ҳиндустондек васеъ мамлакатни бизга муяссар ва мусаххар қилди» (195, I).
- Ватира** - йўл, восита, усул; «Ламғон ҳам бу кентларнинг ватирасидур» (112, II).

- Вақойиъ** - воқеалар; «Мундоқ маҳаллаким, ўтган вақойиъ ва ҳолот паришон сўз ва калимоттин, нечукким мазкур бўлди, черик элининг таралдуди ва таваҳҳуми бисёр эди» (220, II).
- Ваҳм** - ваҳима, қўрқув; «бу воқиъа андин ёд бериб, черик элига ваҳм голиб бўлди» (43, I).
- Вилоёт ва куроёт** - вилоятлар ва шаҳарлар; «Жамиъ Кобул вилоят ва куроётини холиса қилдим» (249, II).
- Вирд** - доим ўқиб туриладиган дуо; «Сешанба куни вирд ўқуб, Ёнбулоқ йўли била Кобулга мурожаат қилдук» (182, II).
- Вожиб** - бажарилиши зарур бўлган нарса; «Мулқгирликда ва мамлакатдорликта агарчи баъзи ишлар зоҳирда маъқул ва муважжаҳ кўрунур, вале ҳар ишнинг заминида юз минг мулоҳаза вожиб ва лозимдур» (69, II).
- Волида** - она; «Менинг волидаларим ва кўч ва уруқларим мен Андижондин чиққандин сўнгра юз ташвиш ва машаққатлар била Ўратена келиб эдилар,...» (81, I).
- Ворид бўлмоқ** - айтилган; «Ўшнинг фазилатида хейли аҳодис ворид бўлбтур» (35, I).
- Ворис** - меросхўр; «Ҳар чандиким вориси ҳазир йўқ эрди, бовужуди эҳтиёт сахлаб,... ворисларини тилаб келтуриб, молларини солим топшурди» (37, II).
- Вофир** - мўл, кўп; «...ҳар кишиким, бу черикда ҳамроҳ эдилар, барча инъом ва бахшишдин ҳаззи вофир ва насиби комил элтгилар» (210, I).
- Воқиот** - воқеалар (бирлиги – воқеа); «Бу авонда ўтган фаройиб воқиоттин бири будурким, Ҳумоюн Қалъайи Зафардин Ҳиндустон черикига келурда йўлдин Мулло Бобо Пашағарий ва иниси Бобо Шайх қочиб, Кетин Қаро Султонга бордилар» (219, I).
- Вубол** - увол; «Агар келиб фарёдимизга етмасангиз, иш вубол бўлгусидур» (63, II).
- Вузаро** - Вазирлар (бирлиги – вазир); «Вузаро: бири Маждиддин Муҳаммад эди,...» (136, II).

- Вузу қилмоқ** - таҳорат қилмоқ; «Агар иш ўзгачарак бўлғудектур, худ вузу қилай» (99, II).
- Вуқуф** - хабардорлик; «Бу хаёлимдин ҳеч киши соҳиб вуқуф эмас эди, кишини соҳиб вуқуф ҳам қилиб бўлмас эди» (99, I).
- Вухуш** - ваҳшийлар, ёввойи ҳайвонлар; «Нингпахорға етгач, ўзга оламе назарға келди: гиёҳлар ўзгача ва йиғочлар ўзгача ва вухуш ўзгача ва туюр ўзгача,... ҳайрате бўлди, филвоқиъ жойи ҳайраттур» (117, II).

Г

- Гавдан** - бефаҳм, ақлсиз, гўл; Агарчи намоз қилур эди ва таомда парҳиз қилур эди, вале тийра ва фосиқ эди, гавдан ва бефаҳм ва бевафо ва ҳаромнамак киши эди» (49, II).
- Газак** - иштаҳани очиш учун ейиладиган овқатлар; «... мен ул маҳаллар ичмас эдим, тавр ораста мажлисе эди, хонларда ҳар навъ газаклар ясаб эдилар: товук кабоби ва қоз кабоби ва ҳар жинс аъъимадин торггилар» (143, I).
- Галаҳра** - қора бугу; «Яна бир жайраннинг эркаги ҳуна йўсунлуқ кийикдур. Орқаси қора, туки оқ, ҳунанинг шохидин муниг шохи узунроқтур ва паришонроқтур. Ҳиндустоний «калаҳра» дер. Аслида «калаҳиран» экандур, яъни қаро кийик, тахфиф қилиб, «калаҳра» дебтурлар» (199, II).
- Ганда** - чирик; «Мазаси биҳининг ганда бўлғонига хейли ўшшар, турш-гурш яхшиғина мазаси бор» (204, II).
- Гардана** - сув билан ажралган икки қуруқ ерни бир-бирига қўшган тор ер; «Бир пора йигитларни йиборилдики, филҳол икки тоғнинг орасидаги гарданани олғайлар» (118, II).
- Гарий** - Йигирма-йигирма беш минут оралиғидаги вақт; «Бир гарийга ёвуқ сурон эди ва гавго эди» (193, I).

- Гарийал** - денгиз ҳайвони; «Кемаларнинг чаргасига бир гарийал кўринур. Бир балиқ гарийалнинг кўркунчидин андоқ баланд сачрарким, бир кеманинг ичига келиб тушар» (254, II).
- Гарм-серий** - иссиқ иқлимга мансуб; «Гармсерий ва сердсерий мевалар Кобул тавобида кўптур ва ёвуқтур» (108, I).
- Гарм-хўлук** - қайноқ қонлилик, беадабчилик; «Музаффар мирзонинг ...қуллари ...мастлиқ маҳалларда бир пора бемаза гармхўлуқлар қилдилар» (145, I).
- Гаронжон-лиқ** - бепарволик, дангасалик; «Гаронжонлиқ била қоҳиллиқ подшоҳлиқ била рост келмас» (243, II).
- Гач** - ганч; «...баландлиғи тахминан қирқ-эллик қари бўлғай, тамом санги тарошидадиндур, юзини гач била оқортибтурлар» (238, II).
- Гаштгоҳ** - сайргоҳ; «Бир чашма бошида Хожа Шаму отлиқ мазордур; яна бирида Хожа Хизрнинг қадамгоҳилур. Бу икки ер Кобул элининг гаштгоҳидур» (107, II).
- Гилад** - гина; «Яна сендин озроқ гилам бор, бу икки-уч йилдин бери бир кишинг келмади» (243, II).
- Гили махтум** - шифо учун тайёрланган дорилик; «Якшанба куни ҳам бир аёқ сут ичтим, «...гили махтум»ни ҳам араққа ҳал қилиб ичдим» (218, I).
- Гирд суфа** - айлана супа; «Бу сувни мен ариқ қаздуруб, дашти Сеёроннинг гарби-жануб тарафидағи пуштанинг устига келтуртум. Пуштанинг устида улуғ гирд суфа солдурдум. Суфанинг гирдида тамом тол дарахтлари экилди» (113, I).
- Гирдо-гирд** - атроф; «Андоқ муқаррар бўлдимки, ета олсалар худ хўб, агар етаолмасалар, Маждун кўрғонининг гирдо-гирдини яхши эҳтиёт қилғайларким, кўрғон эли қочиб кетмағайлар» (188, I).
- Гирифт қилмоқ** - чолғу асбоби чалишдағи усуллардан бири; «Яна Хожа Абдулло Марворий бек бўлуб эди. Пурфазойил киши эди,... қонунда гирифт қилмоқ мунунг ихтироидур. Хутутни хўб битир, таълиқни хўброқ битир эди...» (135, I).

- Гов** - ҳўкиз; «Қалин гов ва говмиш тушти» (118, II).
- Говсар** - гурзи, чўқмор; «Қалқондин, жибадин, говсардин ўтқара-ўтқара, йиқита-йиқита оттилар» (118, II).
- Гужур** - афғон қабилаларидан бири; Дойим Ҳиндустонга борсак, чов ва говмиш ўлжасига тоғдин ва туздин жат ва гужур беҳад ва беқиёс келур эди (186, II).
- Гузар** - ўтиш жойи, кечув; «Уч-тўрт йил мундин бурунроқ Чир суйининг гузарида-ўқ шикаст топиб эдилар» (43, I).
- Гузар-банд-лиғ** - кечувни тўсиш; «Ва Бибан ва Боязид ва Маъруф ҳам Гангдин ўтуб, Қаннўж баробарида Гангни офтоб чиқарида бориб, гузарбандлиғ хаёлига ўлтурарлар» (265, I).
- Гузаро** - обдон, ўтакетган; «...айби бу эдиким, гузаро фосиқ ва мўғлим эди, мазҳабида инҳирофи бор экандур» (146, II).
- Гулбодом** - тўриқ (от); «Панжшанба сабоҳи бир гулбодом тупчоқ пешкаш қилиб, мулозамат қилдилар» (167, I).
- Гулбун** - гул дарахти, гулнинг туши; «гулбундек... бир нима - баландроқдур,...» (206, II).
- Гумроҳ** - йўлдан озган; «Бовужудким, ота-оға-иниси бори сунний, бу мундоқ рофизий. Астроболта ўшул гумроҳлик ва батолат била ўлди» (130, I).
- Гунжойиш** - сиғарлик, сиғиш; «...кемаларга от қўюлди. Бурунги байри улуг кемага ким,... «Осойиш»,... Оройишхон... пешкаш қилди. Бу кемага - «Оройиш»,... Султон Жалолиддин тортқон кемага... «Гунжойиш» от қўюлди» (254, II).
- Гургошти қилмоқ** - макр-фириб йўли билан келишув; «Бир неча кундин сўнгра гургоштироқ қилиб ёндилар» (57, II).
- Гуризон** - қочувчи, қочган; «Султон Маҳмуд мирзонинг неча ишларидин вазий ва шариф ва сипоҳий ва раият мутанаффир ва гуризон бўлдилар» (46, II).
- Гуруҳа** - тўп ўқи; бу ерда: камоннинг учига қадаладиган учлик; «Камон гуруҳасини, дерларким, қирқ боғман экандур» (130, I).

- Густохона** - тортинишсиз, беҳадик, ибосизлик билан; «Яна Хожа Калон, менинг била густохона ихтилот қила ўрганиб эди, сен доғи,... ўшундоқ ихтилот қилгайсен» (244, I).
- Гуфту шунуд** - гап-сўз, айтиб-эшитмоқ, суҳбат; «Андин бурун ҳеч кишига мойил бўлгон эмас эдим, балки меҳру муҳаббат гуфту шунудин эшитмас эдим,...» (75, I).
- Гуфтугўй** - мунозара, гап-сўз; «Охир оталиқ, ўғуллук орасида бу гуфтугўйлар анга мунжар бўлдуким, отаси отасининг устига ва ўғли ўглининг устига Балх ва Астрободқа черик тортилар» (57, I).
- Гўлона** - соддадиллик, гўллик; «Яна бу ажаб гўлона амридураким, дебочада Султон Ҳусайн мирзо, ўзумнинг таҳрир ва таснифимдур, деб битибдур» (136, I).
- Гўниялик** - тўғри бурчакли; «Бу чашманинг чор ҳади сиёқлик, гўниялик тахти бўлди, тамом арғувонзорга мушриф, арғувон гули очилган маҳалда мунча ер маълум эмаским, оламда бўлгай» (112, II).
- Гўшагир** - ўқ ёй отишда бармоққа кийиладиган нарса; «...хон додам бир сарсабз гўшагир бериб эди,...» (93, I).
- Гўшмол** - жазо; «Андоқ қилмоқ керакким, бу орадин кетгай, ё анга гўшмоли янбағи етгай» (169, II).
- Гўянда** - ашула айтувчи, сўзловчи; «Созандалар саз чолдилар ва гўяндалар нима айттилар» (240, II).
- Гўш қилмоқ** - қулоқ солмоқ; «Анинг бу паришон сўзлариға гўш қилмай, қилур ишларимизни тикилмай, уруш ишида бажид ва масоф қилмоққа мустанд бўлдук» (220, II).
- Гўша** - бурчак, турар жой; «Нижров... Тавре гўшадур» (111, II).
- Гўшаки** - қулоққа эшитиладиган қилиб айтиш; «Алишербек сиррий сўзларни мирзоға гўшаки ғалаба айтти. Дағи дедиким: «Бу сўзларни унутунг!» Мирзо филҳол айттиким: «Қайси сўзларни?» Алишербек бисёр мутаассир бўлуб кўп йиғлади» (56, II).

Д

- Дабл** - ногора; довул; «...дабллар чолиб, қиличлар ўйнаб – тикка қила бошладилар» (159, II).
- Давлатхоҳ** - хайрихоҳ, дўст; «Аҳмадбек турк киши эди, вале мардона ва давлатхоҳ эди» (85, II).
- Давот** - сиёҳдон; «Мулло Биҳиштидин Ҳиндолға мурассаъ камар ва ханжар ва мурассаъ давот ва садафкорлиқ сандали ва кийган нимча ва тағбанд ва «Бобурий хати»нинг муфрадотини йиборилди» (248, II).
- Дакка урмоқ** - қаттиқ урилмоқ; «Ярим йўлда бир ёмон ерда жола дакка урди...» (182, II).
- Далв** - қудукдан сув оладиган чарм идиш; «Ҳар қатла ўй тортиб, далвни чиқориб, ёнар маҳалда ул аргамчи ўйнинг йўлиғаким, ўй сийдук ва тезаги била мулаввасдур, тегиб, яна чоҳқа тушар» (198, I).
- Далер** - жасур, дадил; «Султон Ҳусайн мирзодек улуг подшоҳ... ола олмай ёнғон учун, ўғлонлари ва беклари мунча далер бўлуб, ёғийлиқлар ва фитналар қилдилар» (66, I).
- Далерона** - жасурона; «Ҳеч кимдин мардона сўз ва далерона раъй эшитилмас эди» (223, I).
- Данг** - куш тури; «...сайёдлар бир данг деган қушни тутуб экандурлар... ғариб ҳайъатлиқ қуштур,...» (173, I).
- Дангу ҳайрон** - лол, ҳайрон; «Қаросин ёғийнинг кўрубтурлар, Дангу ҳайрон боқиб турубтурлар» (148, II).
- Дара** - оралиқ ер, тоғ оралиғи, водий; «Офтоб бир найза бўйи чиқиб эрдиким, Санжид дара оёғида келиб тушулди» (105, II).
- Даража ва дақиқа** - астрономик ўлчов; «Тули рамзи нужумий даража ва дақиқадур, арзи даража ва дақиқадур» (58, II).
- Даранг килмоқ** - пайсалга солмоқ, секинлашмоқ; «Ота-оғасидин умидворлиғи бор жиҳатидин даранг қилур эди» (106, II).
- Дарбаст бермоқ** - қўл остига бермоқ; «...улуфасини минг туман фулс қилиб, Хатлон вилоятини дарбаст берди...» (65, II).

- Дарбон** - дарвозабон, эшик соқчиси; «Сўнгги навбат мунинг таассубига Сайдим Али дарбон ва иниси Кулибек ва Баҳдул Айюб бир пора ўбдон йигитлар била келиб, Анбаркўҳ доманасида Хожа Чангол навоҳисида Хуросон черики кўчган маҳалда илик олишурлар,...» (53, II).
- Дарж қилмоқ** - киритмоқ, қайд этмоқ, ёзмоқ; «Бу фурсатгаким, «Мубаййин»ни назм қиладур эдим, хотири фотирға хутур этти ва ҳазин кўнгулга мундоқ еттиким, ҳайф бўлғай ул тилдинким мундоқ алфозни дарж қилғай,...» (185, I).
- Дарз** - ёриқ; «Мундоқ улуғ тошни хейли йироқ йўлдин келтурубтурлар. Ўртасида дарз бўлубтур. Дерларким, ушбу ерда келтиргандин сўнг бу дарз бўлғондур» (60, I).
- Дарин ўлмоқ** - маълум бир ҳолатга етмоқ; «Дарин эдиким, ўзини қолиб ичидаги эриган мисқа ташлағай» (215, I).
- Дариф** - афсус, аттанг; дариф бўлмоқ-ачинмоқ; «...яна фикрини қабиҳ сўзларга харж қилғай ва дариф бўлғай ул кўнгулдинким, мундоқ маоний зуҳур этгай, яна зишт хаёллар анда хутур этгай» (185, I).
- Дармаҳал** - ўз вақтида, айни вақтида; «Асру дармаҳал ошлиқ эди» (170, II).
- Дармиён** - ўртада, орада; «Яна Шайх Абусаъидхон Дармиён эди» (134, II).
- Даранда** - Йиртувчи; йиртқич ҳайвон; «...бу кечаларда бу қушлар сибоб ва дарандалар жиҳатидин тонг отқунча тинмаслар ва муттасил учарлар...» (116, I).
- Дархост қилмоқ** - сўрамоқ, талаб қилмоқ; «Дилазокнинг уруқлари бу жамоанинг гуноҳларини муболағалар била дархост қилдилар» (179, I).
- Дарҳам** - устма-уст, бирин-кетин, аралашган, чирмашган ҳолда; «Сариқ арғувон била қизил арғувон доманада дарҳам очилур» (113, I).
- Даст** - **1)** қўл; **2)** карра, марта; «Ўқ кела бошлағон фурсатта бир даст бизнинг ировулимизни уруб ёндуруб гулға тиктилар» (157, II).

- Даст-поча бўлмоқ** - ҳайрон бўлмоқ, саросимага тушмоқ; «Кўрғон эли даст-поча бўлуб, кўрғонни сахлай олмадилар, олдурдилар» (154, II).
- Дастан-дозлик** - қўл чўзиш, ўгрилик; «Арзга еттиким, черик эли Бҳира элиға бесарлиқ ва дастандозлиқлар қиладулар» (167, I).
- Дастбурд** - хужум, олишув; «...йигирма-ўттузча кема била бангалийлар ўтуб, қалин яёқ чиқиб, дастбурди кўрсатур хаёлида экандурларким, булар от солиб қочуруб, бир нечасини олиб, бошини кесиб, қалин кишини ўқлаб, етти-секкиз кема олурлар» (257, I).
- Дастгир** - ёрдамчи; «...оз-оғлоқким, қолиб эди, Бангалийнинг дастгири эди. Ани Бангалий ўзига олди» (259, I).
- Дастгоҳ** - кудрат, иқтидор; «Неча йил Бухоро ҳукумати мунда эди, навқари уч мингга етиб эди, навқарни яхши шафқат била сахлар эди. Бахшиш ва пурсиш ва девон ва дастгоҳ ва шилон ва мажлиси подшоҳона эди. Зобит ва золим ва фосиқ ва мудаммағ киши эди» (45, II).
- Дастор** - салла; «Дастори илгига чуволуб борди» (96, II).
- Дастор-печ** - салла ўрайдиган киши; «...дасторини дасторпеч чирмар эди. Ул замонда дасторлар тамом чорпеч эди, бечин чирмаб, алоқа қўяр эдилар» (37, I).
- Дафъ ва рафъ** - қайтариш ва орадан кўтариш; «Панжшанба куни, ойнинг ўн учуда Юсуф Алининг дафъи ва рафъига азм-жазм қилиб, отланиб, Деҳи Яъқуб сувининг Кобул тарафидаги ўлангга тушулди» (177, I).
- Дахл** - бир нарсанинг ичига кириш, муносабатда бўлиш; алоқа, аралаштириш; «Андоқ муқаррар бўлдуким, Абуҳадин юққори Савод вилоятига дахл қилмағайлар ва жамиъ раиятларни ичларидин чиқарғайлар,...» (173, II).
- Даҳана/дахона** - дарвоза, чегарадан кириш жойи; «...бу қўлнинг даҳанасида яна икки мартаба баланд фасиллар қилибтурлар» (239, II).

- Даҳи дардах** - ўнга ўн ўлчов; «Яна кўрғон ичида Иброҳимнинг иморати била фасилнинг орасида бир холи ер эди, анда ҳам бир улук вайн буюрдум даҳи-дардах» (214, I).
- Даҳ си, даҳ чил Дақиқа** - учдан бир, тўртдан бир; «Кўп савдогар бўлғайким, даҳ си, даҳ чилға рози бўлмағай» (108, I).
- минут; «...бизнинг вилоятлар истилоҳида кеча-кундузни йигирма тўрт қисмат қилибтурлар, ҳар қайсисини бир соат дебтурлар ва ҳар соатни олтмиш қисмат қилибтурлар, ҳар қайсисини бир дақиқа дебтурларким, бир кеча ва кундуз минг тўрт юз дақиқа бўлғай» (207, I).
- Дағдаға** - бу ерда: истак, ошкора ният; «... ул дағи вилоят дағдағаси била Ўзганд ёвуғиға келиб, кўрғон солиб, вилоятқа бузуғлуқ қила киришти» (43, II).
- Дағи, доғи** - ҳам тағин, яна; «...ул дағи вилоят дағдағаси била Ўзганд ёвуғиға келиб, кўрғон солиб, вилоятға бузуғлуқ қила киришти» (43, II).
- Даъб** - одат, қилиқ; «Бу макру фириб бизнинг даъб ва тариқимиз эмас эди» (95, I).
- Дебоча** - китобнинг муқаддимаси, сўз бошиси; «Яна бу ажаб гўлона амридурким, дебочада Султон Ҳусайн мирзо, ўзумнинг таҳрир ва таснифимдур, деб битибдур» (136, I).
- Девон** - ҳукумат маҳкамаси; «Неча йил Бухоро ҳукумати мунда эди, навқари уч мингга етиб эди, навқарни яхши шафқат била сахлар эди. Бахшиш ва пурсиш ва девон ва дастгоҳ ва шилон ва мажлиси подшоҳона эди. Зобит ва золим ва фосиқ ва мудаммағ киши эди» (45, II).
- Девон қилмоқ** - девонбоши этиб тайинламоқ; «Ҳожа Муршид Ироқийни Биҳар сарқориға девон қилиб, Турди Муҳаммадға кўшуб йиборилди» (254, I).
- Девонавор** - девоналарча, девона каби; «Мулло Абдул Малик Хостий девонавор от била фасилнинг тубиға кириб юрур эрди» (82-бет).

- Девоний** - девонда турувчи; «Мирзога озроқ ярмоқ муҳим бўлуб девонийлардин тилаганда, девонийлар, йўқтур, ҳосил бўлмас, деб жавоб берурлар» (136, II).
- Девон-хона** - давлат маҳкамаси. давлат маҳкамасидаги мажлисга келганлар ўтирадиган ер; «Бадибуз-замон мирзонинг девонхона уйига етгук, муқаррар андоқ эдиким, мен уйдин киргач юкунгай-мен,...» (142, II).
- Дехнишин** - қишлоқда турувчи, ўтроқ; «Эли агарчи сорт ва дехнишиндур, вале атроқдек гала ва рамалиқ эллардур» (87, I).
- Дилазоқ** - афгон уруғларидан бирининг номи; «Сешанба куни, ойнинг етгисида бекларни ва дилазоқ афгонлари улуғларини тилаб, кенгашиб, сўзни мунга қўюлди ким,...» (164, I).
- Дилжўйлик қилмоқ** - таскин бермоқ, кўнгил овламоқ; «Устод Алиқулига дилжўйлуқ қилиб, хилъат кийдуруб, бу инфийболдин чиқардук» (215, I).
- Дилошур** - ўта нордон, кўнгилочар; «Чучук бўладур, вале чучук норанжча дилошур эмас» (206, II).
- Дилхоҳ** - кўнгил истаган, дил хоҳлаган; «Мирзо ҳам анинг дилхоҳи аҳд ва шарт қилиб, тамом Хуросон мамоликида ани ихтиёр қилиб, жамиъ муҳимотни анинг уҳдасига қилди» (136, II).
- Дим кўрмоқ** - умумий равишда кўздан кечирмоқ; «Андин кўчуб, бурунғор, жавонғор, гул ясол ясаб дим кўрулди» (191, II).
- Добон** - довон; «Тонгласига қор ва чопқун турди. Эрта кўчуб ўшул дастур била қор тепиб, йўл ясаб добон устига чиқтук» (147, II).
- Добғули** - чиққон; «...бу беҳузурлик ҳануз яхши бўлмайду эдиким, ўнг юзумга добғули чиқти,... бу мараз учун мусҳил ҳам ичтим» (127, I).
- Додак** - чўри, канизак; «Сару ёқасида эканда бир-икки додакни олибтур» (203, I).
- Додхоҳлик** - арз-додга келиш, адолат талаб қилиш; «...бу хотуннинг эри Хисравшоҳга келиб додхоҳлик қилур,...» (47, I).

- Доимул-авқот** - ҳамма вақт, ҳар қачон; «Ва бир неча аҳли табъким, ушбу подшоҳ доимул авқот суҳбатдин айру кўймас эди,...» (267, II).
- Доира уруб ўлтурмок** - кўшин билан айлана ясаб турмок; «Уч-тўрт куруҳ Иброҳимнинг доирасидин берирак доира уруб ўлтурубтур» (191, II).
- Доия** - талаб, интилиш; «Чун салтанат дағдағаси ва мулкгирлик доияси бор, бир қатла, икки қатла иш юрумаган била боқиб ўлтуруб бўлмас» (65, I).
- Дол** - далил; «Бир кун Алишербек била мирзонинг ораси-да бир суҳбате ўттиким, мирзонинг тез фаҳмлиғига ва Алишербекнинг риққати қалбиға долдур» (56, II).
- Долон/далон** - даҳлиз, йўлак; «Ушбу уйнинг долонида ўнг қўлумдин ё сўл қўлумдин тугуб андоқ кўтардиларким, бир оёғим ердин кўпти» (79, II).
- Домана** - этак; «Тоғ доманасидағи вилоятларда пашакаал яхши бўлғондур» (186, I).
- Домани қиёмат** - қиёматгача, қиёмат кунигача; «Домани қиёматгача лаънат ва нафрин сазовори бўлди» (49, II).
- Донг** - **1)** довдираш, эсанкираш; **2)** маълум ҳисса, миқдор; **3)** вилоят; «Оғасининг мундоқ енгил келганидин ва бизнинг мундоқ илдам етканимиздин донг ва мутаҳайир бўлуб тура қолди» (73, II).
- Дорил-хилофа** - бошқарув, маъмурий марказ; «...дорулхилофаға мутаважжих бўлдуқ» (265, I).
- Доритмок** - майдонга келмок, пайдо бўлмок, ҳозир бўлмок, йўлиқмок, дучор бўлмок; «Паришон бўлғон эл ул тарафдин - бу тарафдин йиғилиб келдилар. Баъзи ўбдон-ўбдон йигитлар ушбу доритқон била рост ўшқа борибтурлар» (92, I).
- Доруйи кор** - сурги дори; «Шанба куни, ойнинг олтисида доруйи кор ичтим» (173, II).
- Дорул-ҳарб** **1)** кофирлар мулки; **2)** жанг майдони; «Чандерийким, неча йил эди, дорул-ҳарб бўлуб эди. Кофирларни қатли ом қилиб, дорулислом қилдим...» (197, I).

- Дорул-казо** - қозихона; «Бир қатла бир ўгли бир кишини ўлтурсан учун қонлиқларига топшуруб, дорул-казога йнборди» (128, II).
- Доруға** - шаҳар бошлиғи; «Доруғаси Шерозни сахлай олмай, кўргонни берди» (55, II).
- Доруға-нишин** - шаҳарда тартиб сақловчи маъмур жойи; «Мен Бурка яйлоқи била Санзоргаким, Ёрийлоқнинг доруғанишини ул кўргондур, келдим» (65, I).
- Доҳил** - кирувчи, қарашли; «...Фарғонанинг Маргинон отлиқ вилоятиндур, ул ҳам доҳили Мовароуннаҳрдур» (59, I).
- Доҳил бўлмоқ** - бу ерда: етишмоқ; «Ўшул кун дорилхилофага мутаважжих бўлдук. Ўшул ойнинг йигирма бешида доҳил бўлдук» (265, I).
- Ду донг** - икки ҳисса; «...Султон Ҳусайн мирзо қазақлигида анинг била мундоқ шарт қилиб эдиким, ҳар вилоятким мусаххар бўлса, чаҳор донг мирзонинг бўлғай, ду донг анинг» (132, I).
- Дубулга/дувулға** - урушда кийиладиган бош кийим; «Шаҳсувор, андоқ чопарким, дубулгадин ўтуб, Самалнинг бошига қилич хейли ўлтурур» (70, II).
- Дувоздах имом** - шиа мазҳаби қоидаси бўйича ўн икки имомга хутба ўқитиш; «Аввал тахт олғонда хаёли бор экандурким, Дувоздах Имомни хутбада ўқутғай. Алишербек ва баъзилар манъ қилибтурлар» (128, II).
- Дузд** - ўғрилиқ; дузд афшор - ўғрилиққа ёрдамлашувчи; «Кобул била Ламғон орасидағи афгонлар амонлиқга ҳам дузд ва дузд афшордурлар...» (159, II).
- Дун** **1)** тоғ этагидағи жарлик ер; **2)** паст, разил, нокас; «Ҳиндустон тили била жулгани «дун» дермишлар» (189, II).
- Дунё масла-хати** - дунёнинг ўтар-кетар иши; «Ул ишни маслаҳат кўрмай, Султон Масъуд мирзониким, кичиклигин бери сахлаб улғайтиб эди, бек атқаси эди, бу беш кунлук дунё маслаҳати жиҳатиндиким, не анга вафо қилди ва не ҳеч кимга вафо қилғусидур, тутуб, бу кўрнамак мардак кўзларига наштар солиб кўр қилди» (66, II).

- Дуоб** - ду - икки, об - сув: кўшсув; «Йигирма лаклик паргана Миёни дуобни иноят қилдим» (216, II).
- Дуойи бад** - қарғиш; «Вазиъ ва шариф, фақир ва мискин нафрин ва дуойи бадиға оғиз очиб, қўл кўтардилар» (47, II).
- Ду ошёна** икки қават; «Баъзи бутхоналар ду ошёна, се ошёна,...» (240, I).
- Дур** - узоқ; «Беклик қобилиятидин дур ва ичкилик салоҳиятидин маҳжур эди» (134, I).
- Дура-маган** - узоқлашмаган; «Бўлғон черик эли тамом кеттилар, биз тўрт кишидин не миқдор мутазаррир бўлғайлар, бориб бу дурамаган элга етиб, урушмоқ керак» (91, II).
- Дурандишлик** - узоқни ўйлаш; «Бурунроқдин дурандишлик қилиб, ҳеч бир юрт фикрини қилилмайду эди» (160, I).
- Дурбат-моқ** - узоқлаштирмоқ; «Ёғий зўрроқ келиб, буларни дурбатур» (219, II).
- Дуррож** - қирғовул; «Гўшти холи аз маза эмас, дуррож гўштиға ўшар, вале тева этидек кароҳати табъ била ейиладур» (200, II).
- Дурушт** - аччиқ, қаттиқ, кўпол; «Ҳумоюн мийоддин кўп кейин қолгон жиҳатидин дурушт хатлар битиб, қаттиқ хитоблар қилиб йиборилди» (184, II).
- Дутаҳи (дутаҳ)** - икки қаторли, икки буқилган; «...Чандерийнинг арки тоғ устида воқия бўлубтур, бир тарафида сув жиҳатидин дутаҳи қилибтурлар» (235, I).
- Духул** - дўмбира; «Бу икки даштнинг орасида бир кичикрак тоғ тушубтур, бу тоғда бир парча қум тушубтур, тоғ бошидин, тубигача Хожа Региравон дерлар. Ёзлар дерларким нақора ва духул уни бу қумдин келур» (112, I).
- Душвор** - қийин, оғир, мушкул; «Мен андин ҳаргиз мундоқ кўз тутмас эдим. Кўнглумга бисёр душвор келди» (231, II).
- Дуглат** - **1)** қабила номи; **2)** сезгир; «Яна Ҳисордин Ҳамза Султон ва Маҳдий Султон ва Муҳаммад дуглат алар била ушмунча чоғлиқ мўгул келиб эди» (69, II).

-
- Дўзахқа бормоқ** - ўлмоқ; «Бикрамажит Султон Иброҳимни босқонда дўзахқа борди» (194, II).
- Дўлдой** - уруғ-қабила номига ишора; «Ул жумладин бир Муҳаммад Мискин Ҳофиз дўлдой эди» (58, I).

Е

- Езнаси** - божаси; «Узун Ҳасаннинг езнаси эди» (68, II)
- Ел** - шамол, шабада; «Ҳамиша бу даштга ел бордур» (36, I).
- Етиққа кирмоқ** - тушуниб етмоқ; «Ҳар неча бу йўсуллуқ сўзлар айтиб манъ қилурлар, етиққа кирмас» (187, I).

Ё

- Ёвушмоқ** - яқинлашмоқ; «Яна майнақдур. Бўйи саърасқа ёвушур» (202, I).
- Ёвуқ** - яқин; «Менинг била Самарқандта бек ва бекот, яхши ва ёмон мингга ёвуқча киши қолиб эди» (63, I).
- Ёвуқлашмоқ** - яқинлашмоқ; «Бухоро ва Қорақўлгачаким, ўттузқирқ йиғоч йўлга ёвуқлашур, кўҳак суйи била маъмур ва мазруъдур» (59, I).
- Ёд бермоқ** - эсга солмоқ; «Тавба асносида Дарвеш Муҳаммад сорбон била Шайхи Зайн тамға бахшишини ёд бердилар» (221, II).
- Ёз** - баҳор, ёз, дашт, саҳро, чўл; «Ислом учун оворан ёзи бўлдум, Куффору хунуд ҳарбсози бўлдум, Жазм айлаб эрдим ўзни шаҳид ўлмоққа, Ал-миннату лиллаҳки, ғози бўлдум» (229, I).
- Ём оти** - манзил ва бекатларда алмаштириб миниладиган от; «Ҳар ўн секкиз курўҳда олти ём оти боғлагайлар» (244, II).
- Ёмчи** - элчи, чопар; «Ёмчи ва сайисга улуфа ва отларга алиқ таъйин бўлғай» (244, II).
- Ёндурмоқ** - қайтармоқ; «...жамий элнинг жиҳотини ҳеч ким сахламай тамом ёндура бергайлар» (56, I).

- Ёнмоқ** - қайтмоқ, кетмоқ, қочмоқ; «Самарқандлагилар ул юртгин кўчуб, бу юртқа келганимизни ёнди тасаввур қилиб, кўмаки сипоҳий ва шаҳрий бирла Мирзо кўпруғигача чиқтилар» (58, I).
- Ёлмоқ** - беркитмоқ, ўраб қўймоқ; «Йироқдин ёпуғ ёпқондек кўрунур» (199, I).
- Ёрмоқ** - танга, пул; «Ул вилоятларда мундоқ қалин оқ ёрмоқни ҳаргиз кўрунган эмас эди» (158, II).
- Ёро** - **1)** куч-қувват; тоқат; **2)** кўмак, илож, чора; **3)** ҳадди ҳуқуқ; «Муҳаммад Шариф Мунажжим шумнафас, агарчи манга айтур ёроси йўқ эди, ҳар кимга йўлуқса муболағалар била айтур эдиким «Бу айёмда Миррих ғарб саридур, ҳар ким бу тарафдин урушса мағлуб бўлур» (220, II).
- Ёқа бўчқоқ** - кўримсиз, чекка жойлар; «Бориб, Меватнинг бир неча ёқа бучқоқдаги кентларини чоғиб, талаб, асир қилибтурлар» (229, I).
- Ёғий** - душман, ёв; «Қаросин ёғийнинг кўрубтурлар, Дангу ҳайрон боқиб турубтурлар» (148, II).
- Ёғиқмоқ** - ёвлашмоқ, душманлик қилмоқ; «Иброҳим ўларидин икки-уч йил бурундин бери ёғиқиб эдилар» (210, II).
- Ёғлик** - рўмол; «Нечукким Алишербек қулоқ оғриғида ёғлик боғлағон учун хотунлар кўк ёғликни қийиқ боғлағонни «нози Алишерий» от қўйдилар» (138, II).

Ж

- Жабдук** - бу ерда: қўшин отлари учун зарур анжомлар; «Черик жабдуғининг маслаҳатиға неча кун Чорбоғда таваққуф қилилди» (248, I).
- Жав** - арпа; «Олти жав арзи бўлди, бил, бу билик» (245, I).
- Жавзо** - қуёш йили ҳисобидаги учинчи ойнинг номи (май, июн ойига тўғри келади); «Мунинг дарахти савр ва жавзода барг тугуб, саратонда ва асадтаким, айни пашакаалдур, барг чиқариб, тар ва тоза бўладур» (204, II).

- Жавканд** - кемалардаги ҳужралар; «Яна бир кичик жавкандилиқ завраққаким, ҳар иш-куч учун ани йиборулур эди, бу завраққа «Фармойиш» от кўюлди» (254, II).
- Жавониб** - тарафлар, томонлар (бирлиги – жониб); «Атроф ва жавонибида бурунги ҳукком бандлар солиб, ҳавзлар қилибтурлар» (235, II).
- Жавонгор** - урушда подшоҳнинг сўл томонида турадиган қўшин тўдаси; «Бир-икки кун чорбоғда туруб, қолгон асбоб ва олотни тайёр ва мукамал қилиб, Ўш сори муҳолифларнинг устига баронгор ва жавонгор ва гул ва ҳировул ва отлиқ-яёқни ясаб, ясол била-ўқ мутаважжих бўлдук» (70, I).
- Жавоҳир** - гавҳарлар, қимматбаҳо тошлар (бирлиги – жавҳар); «Яна баъзи жавоҳир ва жаровини ҳам яшуруб чиқарадургон бўлса, забт қилгайлар» (189, I).
- Жавшан** - совуг, зирҳ; «Ушбу юртта Хисравшоҳнинг жебахонасидаги жебаларни улашилди. Етти-секкиз юзча жавшан ва кўҳа бўлғай эди» (105, I).
- Жадӣ** - астрономик ўлчов бирлиги номи; «Чандерийда жадийнинг иртифойи йигирма беш даражадур» (235, II).
- Жазира** - орол; (кўплиги – жазойир); «Андоқ ривоят қилдиларким, баъзи жазойирда ўн қари фил бўлур эрмиш» (198, II).
- Жазм** - қатъий, аниқ, муқаррар; «Булар мунча мирзолар ва мунча сардор беклар,... жазм ривоят қилиб хандақдин чиқмадилар» (53, I).
- Жалд** - тез // тезоб, тезкор; «Душанба куни, рабиул аввал ойининг ўнида Аграга келди, жалд келди» (242, II).
- Жалодат** - чаққонлик, ботирлик; «Ўзга туфангандозлар ҳам туфанг отмоқта бисёр жалодат кўрсатиб яхшилар оттилар» (162, I).
- Жалойи ватан** - ватанни ташлаб кетиш; «Бир кун ушбу ерда эканда, Хожа Абулмакоримким, бизнингдек жалойи ватан бўлуб саргардон эди, мени кўра келди» (67, I).

- Жалойир** - қабила номи; «...Сайид Қосим эшикоға жалойир...» (64, II).
- Жамъе** - йиғилганлар; «Агарчи тоши йироқ борди, вале қазон пора-пора бўлди. Бир пораси жамъени бости» (233, I).
- Жамият** - жамоат, омма; «Келиб Бадиъуззамон мирзонинг эшигига туштук. Фариб издиҳом ва жамият эди» (142, II).
- Жангал** - чангалзор; «Бу жиҳатдин мурғи жангал дерлар» (202, II).
- Жангалак** - **1)** чакалак ўрмон; **2)** жой номи; «Тонгласи ёниб, Дарайи Хушнинг ичида ҳазораларнинг қишлоғида қўнуб, андин кўчуб, Жангалакка гушулди» (127, I).
- Жангали** - чакалак, ўрмон; «Тузларида баъзи ерларида тиконлиқ дарахт жангали бордурким, парганаларнинг эли бу жангалларда кузгадаб мутамарридлик қилиб, мол бермаслар» (198, II).
- Жангара** - жангари; «Жангаралиқ расми Мовароуннаҳрда шойиёдур, Самарқанд ва Бухорода номдор жангаралар аксар Маргинонийдур» (35, II).
- Жанг довул** - соқчи, қўриқчи; «Қоровул йўк, жангдовул йўк, гофил ётилиб эди» (92, II).
- Жанжуҳа** - афғон уруғларидан бирининг номи; «Сангархон жанжуҳа анда шаҳид бўлди» (219, II).
- Жаноб** - обрў-эътибор; «Муллонинг (Жомийнинг) жаноби андин олийроқдурким, таърифқа эҳтиёжи бўлмай» (137, I).
- Жарга/-чарга** - ҳалқа; ўров; «Черик Бигром олидағи Сиёҳ- обдин ўтуб, сув қуйи боқа чарга солдук» (185, II).
- Жарида** - якка, танҳо; «...Ҳаатий жариди қочиб чиқди» (170, I).
- Жарима жиҳатдин** - жазо сабабли; «Бу фурсатга Иброҳим соруким,... бир жарима жиҳатидин сўнгралар мардуд эди, Исфара қўргониға кириб Бойсунқур мирзонинг оғига хутба ўқуб, мухолафат мақомида бўлди» (51, I).

- Жаров** - қимматли буюм; «Яна баъзи жавоҳир ва жаровини ҳам яншуруб чиқарадургон бўлса, забт қилгайлар» (189, I).
- Жаррорлик** - жанговарлик; «Кофирнинг черикини жалд ва жаррорлик била асру кўп ситойиш ва таъриф қилдилар» (219, II).
- Жат** - афгон қабиласи; «Дойим Ҳиндустонга борсак, гов ва говмиш ўлжасига тоғдин ва туздин жат ва гужур беҳад ва беқийс келур эди» (186, II).
- Жах** - новладан ясалган саваг; «...Борон суйида...Тўр била яна жах боғлаб, қалин балиқ тутарлар» (116, II).
- Жаҳд** - тиряшиш, интилиш; «...Ганг дарёсидан тез ўтуб, ёғийнинг сўнгига юруб, Жуундин ҳам ўтуб, Оламхонни ўзингизга қўшуб жаҳд қилиб, ёғийга илик қўша кўрунг» (261, I).
- Жеба, жиба** - металлдан ясалган жанг кийими, совут; «Ушбу юртта Хисравшоҳнинг жебахонасидаги жебаларни улашилди. Етти-секкиз юзча жавшан ва кўҳа бўлгай эди» (105, I).
- Жибагар** - совут ясовчи уста; «Ушбу кун Саййид Лакний Шерозий жибагарга хилъат кийдуруб, инъом қилиб, фавворалиқ чоҳни буюрдукким, билурича итмомга тегургай» (241, II).
- Жибаланмоқ** - совут киймоқ; «Неча кундин сўнг Тепалин кўчуб жибаланиб, илдам Ғазнига борди» (127, I).
- Жибиллий** - табиий, туғма; «Алишербекнинг мизожи нозуклук била машҳурдур. Эл назокатини давлатининг гуруридин тасаввур қилур эдилар. Андоқ эмас экандур, бу сифат анга жибиллий экандур. Самарқандта эканда ҳам ушмундоқ нозук мижоз экандур» (132, II).
- Жидд** - тиряшиш, астойдил киришиш; «...борча яқдил ва яхжихат жидд ва эҳтимом била қалъалорлиққа машғул бўлидилар» (42, II).
- Жидол** - уруш, жанг; «Рабиулаввал ойининг авохириди Тенгри таоло фазл ва карами била Кобул ва Ғазни мулк ва вилоятини бежанг ва жидол муяссар ва мусаххар қилди» (107, I).

- Жидоғ** - тизгин, от; «Черик яроғига ва тўп ва тўфакчининг дору ва жидоғига панжшанба кунини, ... жамиъ важдорнинг важдидин саду си фармон бўлдиким, ...» (241, I).
- Жийфа** - ўлимтик мол, ҳаром мол; «Байанағача..., аҳли куффор ва аҳли иртидоднинг жийфаси бениҳоят ётиб эди» (229, II).
- Жилов** - тизгин; «Яна ҳеч кўмак етмади, менинг била ҳеч ким қолмади, зарурат бўлуб, жилов ёндурдум» (172, II).
- Жиловлуқ** - бутун отликларнинг бир бўлиб чопиши; «Яна бир будурким, илгари ва кейин бек ва навкар тамом ўқ кўюб жиловлуқ келадурлар, ёнғонда ҳам паришон ёнмай жиловлуқ ёнадурлар» (83, I).
- Жиловрез** - от жиловини бўш қўйиб чоптириш; «Ясол ва тартибни мулоҳаза қилмай, жиловрез-ўқ ғаним сари мутававжиҳ бўлдук» (92, II).
- Жинс** - **1)** мол, кийимлик; **2)** тур, хил; «Нақд ва жинсдин икки лакдин кўпрак нима пешкаш қилди» (244, II).
- Жирм** - жусса, гавда, вазн; «Яна бир улким, ҳеч донаси ва жирми бўлмас...» (204, I).
- Жирутма** - ўтиш қийин бўлган йўлак; «Йўлдин юқори ҳам йўл жирутмадур. Бир паҳар бор эрдиким, илгаридин киши келди, дедиким, бир тангида ҳазоралар сув гузарини шохлар била беркитиб, элни тўсуб урушадурлар, муни эшитгач тез-ўқ тебралук» (126, I).
- Жиҳат** - бу ерда: туфайли; «...мўғул ва ўзбек жиҳатидан бу тарихда бузулбтур, асло маъмура қолмабдур» (34, I).
- Жиҳот** - мол-мулк; «Черик забти бу мартабада эрдиким, фармон бўлдуким, жамиъ элнинг жиҳотини ҳеч ким сахламай тамом ёндур бергайлар» (56, I).
- Жозим** - жазм қилувчи, қасд қилувчи, йўналувчи; «Ушбу маслаҳат учун сулҳ қилиб Самарқанд устига юрмакка жозим эдук» (76, I).
- Жойгир** - ўрнашган, жойлашиб олинган ер; «Ва Муҳаммад Ҳумоюн, Санбалгаким, анинг жойгири эди, рухсат берилди» (266, II).

- Жола** - сувла одам ташишга мўлжалланган қайиқ; «Кунардин жолаға ўлгуруб ўрдуға келдим» (160, I).
- Жолабон** - жола ҳайдовчи; «Мухолифларнинг сўнггича ўтмоқ учун бурунроқдин жолабонлардин бир-иккини Калпий йиборилиб эдиким ...» (261, I).
- Жомабоф** - тўқувчи, бўзчи; «Яна шаҳр ятимларидин Девонайи Жомабофни ва Кал Қошуқни келтурдиларким, жанг-сангда ва ятимликда хира ва саромад эдилар» (58, I).
- Жониб** - томон, тараф; «...муддатлар Умаршайх мирзо тасарруфида эди, мирзо ўлар йили илиқдин чиқиб эди, бу фурсатта Бойсунқур мирзо жонибидин ииниси Султон Али мирзо анда эди, азимат қилилди» (52, I).
- Жон тортмоқ** - фидокорона ишламоқ, ишда жон койитмоқ; «Хон Аҳси ёвуғига ҳелиб неча қатла уруш солди, ҳеч иш қила олмади. Аҳсидағи беклар ва йигитлар яхши жонлар тортдилар» (43, I).
- Жонолигон** - кечиб ўтиш; «Черик эли Жонолигон жиҳатидин сувдин ўтиб тушган юртга бир кун мақом бўлди» (261, I).
- Жор/жар** - Жар солиш, эълон, чақирик, мурожаат; «Султоннинг жор ва ясоғига ҳозир бўлуб, йўллуқ, тўралик сўзидин чиқмағайлар» (247, II).
- Жорий бўлмоқ** - бу ерда: юриб турмоқ, ўтмоқ, оқмоқ. «Богнинг ўртасидин бир тегирмон суйи ҳамиша жорийдур» (112, II).
- Жубба** - ҳашаматли пўстин; «Улуғ ош тортилгондин кейин, Хожа Абдушшаҳид била Хожа Калонга ўрмак абралик киш жуббалар, муносиб хилъатлар била кийдурулди» (245, II).
- Жувози қоғаз** - жувозда тайёрланадиган қоғоз; (қоғоз ишлаб чиқарадиган корхона); «Оламда яхши қоғаз Самарқанддин чиқар. Жувози қоғазлар суйи тамом Кониғилдин келадур» (60, II).
- Жувонмарг** - ёш, навқиронликда ўлиш; жувонмарг бўлмоқ - ёш ўлмоқ; «Зулм ва фисқининг шоматидин ўғлонлари тамом жувонмарг бўлдилар» (48, I).

- Жавонгор** - урушда подшоҳнинг сўл томонида турадиган кўшин тўдаси; «Бир-икки кун чорбоғда туруб, қолгон асбоб ва олотни тайёр ва мукамал қилиб, Ўш сори муҳолифларнинг устига баронгор ва жавонгор ва гул ва ҳировул ва отлиқ-яёқни ясаб, ясол била-ўқ мутаважжиҳ бўлдук» (70, I).
- Жуд** - **1)** афғон уруғларидан бирининг номи; **2)** инъом, эҳсон, сахийлик; «...бу тоғда бир ота наслидин икки хил эл бор. Бирини жуд дерлар ва бирини жанжуҳа» (165, II).
- Жузв** - китоб кўрсатмоқ; «Ҳар кимни мулло десалар, анинг олида жузв торгмоқтин ори йўқ эди» (137, II).
- торгмоқ**
- Жузвий** - майда, арзимас; «бу жузвий ишдур, подшоҳ отлонмоқи не эҳтиёж?» (70, I).
- Жулга** ўтлоқ, жарлик ер; «Оҳангарон жулгаси била келиб, Кандирлик добонининг тубига тушганда мен ҳам Хўжанддин бориб, хон додамни кўрдум» (64, I).
- Жулду** - мукофот, инъом; «Ушмунча эрдиким, ўнг қўл тарафидин Қосимбек ўпчини била бу сувдин гузар топиб кечиб, от солғон била ҳазоралар тўхтай олмай қоча бердилар. Илик олишиб турғонлар тушура-тушура кейинича тебрандилар. Қосимбекка бу иш учун Бангашни жулду берилди». (126, II).
- Жуллоб** - шакар ва шарбатлардан тайёрланган дори; «Чаҳоршанба кун, ойнинг учиди жуллоб ичтим» (173, II).
- Жулья** - ёпиқ, ёпинчик; «Қабрнинг устига бир жулья ясабтурлар...» (113, II).
- Жумодил** - ҳижрий йилнинг олтинчи ойи; «Лаҳўрдин жумодиул охир ойининг йигирмасида битилгандур» (253, I).
- охир**
- Жумодиул** - ҳижрий йилнинг бешинчи ойи; «Чаҳоршанба кун, жумодиул аввал ойининг еттисида Чандерий фатҳ бўлди...» (265, I).
- диул**
- аввал**
- Жунбуш** - қимирлаш, кўзғалиш, ҳаракат; «Алар ҳеч ҳаракате ва жунбуше қилмаслар эди» (192, II).
- Журмона** - жарима; «...бу журмона жиҳатидин Сурупо отлиқ гужурни бошчи қўшуб, ўрдунинг рўбарўсиға... йиборилди» (170, I).

- Жусса** - гавда; «Боши қора, қанотлари ола, жуссаси чуғурчуқдин бир нима улук ва қабороқтур» (201, I).
- Жўшида қилмоқ** - қайнатмоқ; «Узум ва меваси бисёр, чоғири ҳам ғалаба бўлур. Вале жўшида қилурлар» (111, II).
- Жўғуллук** - бузғунчилик, чақимчилик; «...мунча жўғуллук ва бузукчилик қилгон ва мунча бизга тааллук мўмин ва мусулмонни тутқон ва ғалагон бу жамоат эдилар» (69, I).

3

- Забон** - тил; «Хулқи дағи саховатича бор эди, хушхулқ ва ҳарроф ва фасиҳ ва ширинзабон киши эрди...» (37, II).
- Забт** - эгаллаш, тасарруфда тутиш; «...муқаррар бўлдиким, Абдулло Санбал забт ва рабтига борғай» (258, II).
- Забун қилмоқ** - ожиз қилмоқ, ночор қолдирмоқ; «Хисравшоҳни навқар-савдаридин айириб мундоқ забун қилмасам эди, Кобулни Зуннуннинг ўғли Муқимдин олмасам эди, бориб мирзони кўрмаклари мумкин эмас эди. Бадиғуззамон мирзо худ буларнинг илгида ҳамир эди...» (123, I).
- Завол вақти** - кун ботар чоғи; «Завол вақтигача мунда ичилди» (179, II).
- Заврақ** - кемача, қайиқ; «Яна бир кичик жавкандилиқ завраққаким, ҳар иш-куч учун ани йиборилур эди, бу завраққа «Фармойиш» от қўюлди» (254, II).
- Зайлуча** - шолча, гиламча; «Буюрдимким, олимда зайлуча солдилар» (245, I).
- Зарандуд** - зар югуртирилган, олтин қопламали; «Бу беш улук гунбазларнинг устига зарандуд қилгон мис тангаларини қадабтурлар» (238, II).
- Зарб** - бу ерда: қизгин, шиддатли; «Кун тушгача зарб уруш эди» (193, II).
- Зарбофт** - зардан тўқилган кийимлик; «Кўчумхоннинг элчиси Амин мирзога камар ханжар ва зарбофт ялак ва етмиш минг танга инъом бўлди» (248, I).

- Зарбзан** - урушла тўп ўрнида ишлатиладиган курол, мослама; «Мустафо тўпчи ҳам гулнинг сўл қўлидин ароба устидаги зарбзанлар била яхши зарбзанлар отти» (193, II).
- Зарби пой** - оёқ кучи; «Тоғқа етгандин сўнгра бир пора ўқни белимга сончиб, тоғқа ёрмошой, зарби пойимга хейли эътимодим бор эди» (98, I).
- Зарброст** - рўйирост, ростакам; «...Бангалийдин, зарброст урушуб, айрилиб, сувдин ўтуб, Биҳар навоҳисига етиб, мулозаматқа мутаважжих эмиш» (255, I).
- Зардак** - сабзи; «Қалия зардак ҳам майл қилдим» (217, II).
- Зардолу** - ўрик; «...чучуклигида зардолу майхушлигинин анда чошни бор» (35, I).
- Зариф** - нозик, латофатли, нозик фаҳмли, зийрак (кўплиги – заройиф); «Яна Мирзо Аҳмад Али Форсий барлос эди. Агарчи шеър айтмас эди, хушгабъ ва шеършунос ва зариф ва ятимча киши эди» (133, II).
- Зарофат** - ҳазил; «Ўш авбошининг зарофати будурким, ҳар ким анда уйқуласа, ул шоҳжўйдин сув қуярлар» (35, I).
- Зарроқ ва таммоъ** - ҳийлагар ва тамагир; «Анинг гўллуқ ва телбалиғига ҳеч нима мундин яхшироқ далил бўлурмиким, зарроқ ва таммоъ элнинг ёлғон ва хушомадин қабул қилиб, ўзини фазихат ва расво қилди» (154, I).
- Захм** - яра, жароҳат; «Бу икки захмнинг зарбидин бурунги югурушидин оҳистароқ бўлди» (153, II).
- Захмат** - бу ерда; касаллик; «Саййид Юсуфбек бир неча кун бурунроқ қулунж захмати била Тенгри раҳматиға борибтур» (122, II).
- Захомат** - йўғонлик; «Яна каркдур; бу ҳам улуг жони-воредур, захомати уч говмишча бўлғай» (199, I).
- Захира** - «Захирадин ва урушур кишидин кўрғонда ҳеч камлик йўқ эди» (64, I).
- Зеб** - бу ерда: безак, зийнат; «Ушбу мўғулча зеб билаким мазкур бўлди, кичик хон додам била келдим» (91, I).

- Зери даст** - бу ерда: тасарруф, қўл ости; «Самарқанд подшоҳи анинг зери дасти эди» (195, II).
- Зиддона маош** - зид муомала қилмоқ; «Чун Устод Алиқули зиддона маош қилур эди...» (220, II).
- Зиёд, зиёда** - ортиқ, кўп; «Бу тийрамағз мардак ҳам мунча риоят топиб, мирзоға зиёда сурликлар қилур эди» (132, II).
- Зиж** - астрономия ва астрология жадваллари ва қоидалари ёзилган китоб; «Яна бир олий иморати Пуштайи Кўҳак доманасида расаддурким, зиж битмакнинг олатидур. Уч ошёнликдур» (60, I).
- Зижи Кўрагоний** - Мирзо Улуғбек тузган зиж; «Улуғбек мирзо бу расад била «Зижи Кўрагоний»ни битибтурким, оламда ҳоло бу зиж мустаъмалдур» (60, I).
- Зижи Маъмуний** - Маъмун халифа туздирган зиж; «Ғолибо, оламда етти-секкиз расад беш боғламайдурлар. Ул жумладин бир Маъмун халифа расад боғлабтурким, «Зижи Маъмуний»ни андин битибтурлар» (60, I).
- Зижи Элхоний** - Насриддин Тусийнинг Халокухон (Элхон) номига ёзган зижи; «Мундин бурун «Зижи Элхоний» мустаъмал эрдиким, Хожа Носир Тусий Халокухон замонида Мароғада расад боғлабтур...» (60, I).
- Зикр қилмоқ** - сўзламоқ, тилга олмоқ; «Бу тарихда хонларнинг зикри мукарраран тақриб била келгусидур» (40, I).
- Зиль** - томон; «Бу зильни ўзга зильларға боқа кўпрак такалуф қилибтур...» (238, II).
- Зил-ҳижжа** - ҳижрий йил ҳисобидаги ойларнинг ўн иккинчиси; «...зилҳижжа ойида Кобулға келдук» (122, I).
- Зилқабда** - ҳижрий йилнинг ўн биринчи ойи; «Якшанба куни, зилқабда бешида соҳиб узр бўлдум, ўн етти кунга торғти» (232, II).
- Зимн** - ора, ўрта, ич; орасида, ичида; «Мулқирликда ва мамлакатдорликта агарчи баъзи ишлар зоҳирда маъқул ва муважоҳақ кўрунур, вале ҳар ишнинг заминида юз минг мулоҳаза вожиб ва лозимдур» (69, II).

- Зинлиқ
моялар** - эгарли ургочи туялар; «Бурунги ўрду эмас, танигусиз ўрдуе бўлубтур: яхши тупчоқ отлар ва қатор-қатор нар ва моя тевалар ва хачирлар ва кумош рахтлиқ ҳар зинлиқ моялар ва сақарлот ва махмал чодирлар ва шомиёналар ва ҳар уйда харвор-харвор сандуқлар» (158, II).
- Зино** - ҳаром йўл билан жинсий алоқа қилиш; «...ўзиким нечук золим ва фосиқ эди, бек ва бекча ва навкар ва савдари тамом золим ва фосиқ эдилар ким, Ҳисор эли, алалхусус, Хисравшоҳға тааллуқ эл ҳамиша шурб ва зиноға машғул эдилар» (46, II).
- Зироат** - деҳқончилик; «Мундоқ улуг дарё асло зироатгин ва иморагин ортмас...» (59, I).
- Зишт** - ҳунук; «Девон бошида ва халойиқ қошида зишт ва шаниъ ҳаракатлар қилурлар эди» (48, II).
- Зихгир** - ўқ-ёй отганда бармоққа кийиладиган мослама; «Хат ва тасвир ва ўқ ва пайкон ва зихгир ҳар нимага илиги часпондур» (40, I).
- Зихқ** - кулги; «Бу сўзи хейли боиси зихқ ва башошаг бўлди» (231, I).
- Зобит** - ишда жиловдор, сўзини ўтказа олувчи; «Неча йил Бухоро ҳукумати мунда эди, навқари уч мингга етиб эди, навқарни яхши шафқат бида сақлар эди. Бахшиш ва пурсиш ва девон ва дастгоҳ ва шилон ва мажлиси подшоҳона эди. Зобит ва золим ва фосиқ ва мудаммағ киши эди» (45, II).
- Зодбуд** - туғилган ер; «Одина куни, ойнинг ўн еттисида Суҳжана деган Салоҳиддиннинг зодбуд кентини... сайр қилиб, бир паҳарда келиб, чорбоғқа туштум» (240, II).
- Зойиъ
килмоқ** - бекор бўлмоқ; «Муътақадлари андоқдурким, бу сув кишига тегса, ибодатини зойиъ қилур» (253, II).
- Золим** - зулм қилувчи; «ўзиким нечук золим ва фосиқ эди, бек ва бекча ва навкар ва савдари тамом золим ва фосиқ эдиларким, Ҳисор эли, алалхусус, Хисравшоҳға тааллуқ эл ҳамиша шурб ва зиноға машғул эдилар» (46, II).

- Зоҳ** - аёллар; «Шайбоқхон Ҳирини олгондин сўнг, бу подшоҳларнинг зоҳ ва зоди билан ёмон маош қилди...» (154, II).
- Зоҳид** - дунё ишларига қизиқмасдан ибодат билан машғул бўлувчи киши; «Отамдин сўнг Хожа Қозининг юмни қадамидин зоҳид ва муттақий эрдим» (144, II).
- Зоҳир** - кўриниб турган, очиқ-ойдин; «Мулқирликда ва мамлакатдорлиқта агарчи баъзи ишлар зоҳирда маъқул ва муважжаҳ кўрунур, вале ҳар ишнинг заминда юз минг мулоҳаза вожиб ва лозимдур» (69, II).
- Зоҳиран** - юзадан, кўринишича; «Олти ойгача анда эди; зоҳиран ани ер ва суйи хуш ёқмади» (266, II).
- Зуафо** - заифлар, кучсизлар (бирлиги — заиф). "Бобурнома"да хогинлар маъносида ишлатилган; «Ғолибо зуафо орасида фоле расмдурким, ўгул бўлурму, ё қиз бўлурму экин, деб икки коғазда бирида Али ё Ҳасан битиб, яна бирида Фотима битиб, икки кулула балчиқ ичида қўюб, ул балчиқларни бир аёғ сув ичиға қўярлар» (163, II).
- Зулҳижжа** - ҳижрий йилнинг ўн иккинчи оyi; «Анинг рафъи таваҳҳуми учун Нурбекни сешанба куни, зулҳижжа ойининг бешиде Гвалийарға йиборилди» (262, II).
- Зулқаъда** - ҳижрий йил ҳисобидаги ойларнинг ўн биринчиси; «Зулқаъда ойида Самарқанд устига черик отланиб, ора икки қўнуб, Қубоға келиб туштук» (76, I).
- Зумухт** - хунук, бадқовоқ; «Ҳасис ва зумухт ва ҳасуд ва бадандарун ва нотавонбин ва кажҳулқ киши эди, хиссати бу мартаба эдимким, Тирмизни солиб, кўч ва моли билаким бизга қўшулди, ўзининг хосса қўйи шоядким, ўтгиз-қирқ минг бўлғай эди, ҳар юртта қалин қўйлар бизнинг олимиздин ўтар эди, бизнинг йигит-яланг очлиқтин азоб тортар эдилар, бир қўй бермади» (125, II).
- Зумухт** - қўпол; «Ҳасис ва зумухт ва ҳасуд ва бадандарун ва нотавонбин ва кажҳулқ киши эди...» (125, II).

- Зухр** - кун орасидаги намоз, пешин; «Жўнда гусл қилиб, зуҳр адо қилдим» (249, I).
- Зухур** - майдонга чиқиш, кўриниш, пайдо бўлиш; «Танбалға муқарраб бўлуб, ғалаба ёғийлиқлар ва ёмонлиқлар бу оталиқ-ўғуллуқтин зуҳурга келди» (77, II)
- «Яна Мавлоно Шайх Хусайн эди, агарчи мулло Шайх Хусайннинг зуҳур ва тараққийси Султон Абусаид мирзонинг замонида экандур» (197, I).

И

- Ибром** - қайта-қайта сўраш; «Алар ҳаял қилган сойин бу рухсатни такрор қилди. Чун ибром кўп қилди. Муҳаммад Бурундуқ тавр жавоб берди» (123, I).
- Ибтидо** бошланиш; «Бу тоғнинг ибтидоси Деҳли вилоятида Ферузшоҳнинг Жаҳоннамо отлиқ иморатидиндур ким...» (197, II).
- Ибтило** **1)** азоб-укубат; **2)** мубталолик, берилиш; «Мундоқ душман балосидин ва очлиқ ибтилосидин халос бўлуб, амонлиғ роҳатиға ва арзонлиғ фароғатиға етуштук» (86, II).
- Игирмоқ** - ўрамоқ, ихота қилмоқ; «Бу фасилнинг ўртасида бу фасилдин пастроқ яна бир фасил игирибтурлар» (239, II).
- Ид** - ҳид; «Иди турунж идиға ўхшар» (230, I).
- Иддат** - хотинларнинг эри ўлганда ёки эрдан чиққанда иккинчи эрга тегиш учун шариат бўйича сақланиши лозим бўлган муддат; «Яна Музаффар мирзонинг Хонзодахоним отлиқ ҳарамини Ҳирини олғоч-ўқ иддат чиқориға боқмай, никоҳ қилиб олди» (155, I).
- Иёдат** - касал кўришга бормоқ; «Мулло Абдулғафурнинг иёдатиға бориб эдим, муллонинг мадрасасида эди» (137, II).
- Ижмол** - қисқалик, қисқартиш; «Чун мунча тақриб бўлди, хонларнинг аҳволини дағи ижмол била зикр қилалинг» (39, I).

- Ижтиноб** - узоқлашиш, ўзни тортиш; «Шубҳалиқ таомдин ижтиноб қилур эдим» (144, II).
- Ижтиҳод** - тиришиш, ғайрат кўрсатиш; янгилик излаб топиш; «Дерларким, ижтиҳод мартабасига еткандур, вале ижтиҳод қилмайду» (137, II).
- Издиҳом** - йиғин, зиёфат; «Бадиуззамон мирзонинг эшигига туштук, ғариб издиҳом ва жамият бўлди» (256, II).
- Изойлик** - қийналиш, хўрланиш, эзилиш; «Чун менинг шаънимда бу эмас эдиким, оға-ини ва уруқ-қаштин ҳар неча изойлиқ воқия бўлса, мендин мутанаффир бўлғайлар» (103, I).
- Изора** - уйнинг пол ва тоқча оралиғидаги қисми; «Изораси оқ тошдин, ўзга тамом фарш ва сақфи қизил тошдинким, Байана тошиду» (214, I).
- Изтироб** - ўнғайсизланиш, саросималаниш; «Илгари юрудум, мен тушганда-ўқ кичик хон додам воқиф бўлди, хейли изтиробта бўлди» (90, II).
- Изтирор ҳолат** - мушкул, оғир, қийин ҳолат; «Ушмундоқ изтирор ҳолатида Хожа Муҳаммад Амин, Хожа Дўст Хованд, Муҳаммад Али пиёда, Шомий кўрғондин ташлаб чиқарлар» (160, II).
- Ийд** - байрам, ҳайит; «Самарқанд аҳлига ул кун бир улуг ийд эди» (50, II).
- Ийдгоҳ** - байрам ўтказиладиган жой; «Ва Мирзо Комрон Қандаҳордин Кобулга келган экандур. Ийдгоҳта мулоқот қилиб, ҳайрон бўлуб, таважжуҳ сабабини сўрабтур» (266, I).
- Ийди фитр** - рамазон ҳайити; «Тонгласи ийди фитр намозини анда қилиб, Самарқанд устига мутаважжих бўлуб, Обёр кўругига туштук» (55, II).
- Икиз** - ортик; «Бу орада худ тўрт-беш қаридин икиз рақ кўрулмади» (198, II).
- Икирар** - иккитадан, иккиталаб; «Сипоҳийдин ҳам бирор-икирар бизга қочиб кела бошладилар» (68, I).
- Иктифо** - қаноат, кифояланиш; «Агарчи яна туманлари ҳам бор, бу мазкур бўлгонларча эмас. Ушмунча биля иктифо қилилди» (61, II).

- Илай** - олд, хузур, яқинлик; «Бир кун ошлиқчининг илайига Саййидбек тағойи бориб эди, ганимнинг кишиси зўрроқ келиб, баякбор уруш асносида Саййидбекни олдилар» (71, II).
- Илбосун** - ов қилинадиган жонивор; «Илбосунга ўқи ва тиргази аксар тегар эди» (44, I).
- Илик** - қўл; «Аксар яёқ ва иликларидида таёқ ва оёқларида чорук ва эгинларида чопон эрди» (102, I).
- Илик олишмоқ** - урушмоқ; «...Хуросон черики кўчган маҳалда илик олишурлар...» (53, II).
- Иликдин чиқмоқ** - қўлдан чиқмоқ; «...муддатлар Умаршайх мирзо тасарруфида эди, мирзо ўлар йили иликдин чиқиб эди...» (52, I).
- Иликка тушмоқ** - қўлга тушмоқ; «Султон Али мирзо била Дарвеш Муҳаммад тархон иликка тушти» (54, II).
- Илло** - **1)** бошқа; **2)** аммо, бироқ; «Ва илло биз гуноҳни ўзумиздин соқит қилиб, меросни меросхўрга топшурдук...» (266, II).
- Илми ҳикмат** - фалсафа илми; «Абулбақоқим илми ҳикмат бобида бебадал эди» (267, II).
- Илтижо** - ялиниш, сифиниш; «Ҳазратнинг руҳига илтижо қилиб, кўнглумга кечурдумким, агар бу манзум ул ҳазратнинг мақбули бўлур, худ нечукким, соҳиби "Қасидаи Бурда"нинг қасидаси мақбул гушуб, ўзи афлаж маразидин халос бўлди, мен доғи бу оризадин қутулуб, назимнинг қабулига далиле бўлғусидур» (242, I).
- Илтизом** - мажбурият; «Чун бу тарихда андоқ илтизом қилилибтурким, ҳар сўзнинг ростини битилгай...» (151, II).
- Илтира-моқ** - йилтирамоқ; «Кун туш бор эрдиким, кўз етар ерда бир отнинг устида бир нима илтираб кўранадур» (99, I).
- Илқи** - йилқи; «... қазоқ йигитлар айёрлик била тинмай бориб, илқиларин суруб, ... бисёр ожиз қилдилар» (73, I).

- Илғамоқ** - илғари босмоқ; «Ушбу фурсатда Хожа Үшийнинг анғизи била Хожа Абулмакорим ва Андижон бекларидин Вайс Лоғарий ва Муҳаммад Боқир ва яна Қосим Дўлдой ва Бойсунқур мирзонинг бир пора ичкиларидин Бухоро устига илғадилар» (109, I).
- Илғор** - қўшиннинг олдинги сафи; «Беклар ва ичкилар ва аксар ўбдон йигитлар тамом черикта ва ҳар тараф илғорда эдилар» (216, II).
- Имдод** - кўмак, мадад, ёрдам; «Ва кўпинча бош ва бошлиғким, ҳарғиз ҳеч маъракада анга имдод қилиб, итоат ва байъатлиғлари йўқ эди...» (263, I).
- Имсок** - мумсик, хасис; «Зуннун аргун ...пок мазҳаб киши эди. Имсок ва хиссат табиатида голиб эди» (131, II).
- Имтидод** - чўзилиш, узайиш; «Балх ва Қандаҳорнинг иссиғича йўқтур ва имтидоди худ ул ерларнинг иссиғининг ярмисича бўлғай» (209, I).
- Инбисот** - хурсандчилик қилиш, ёзилиш, очилиш; «Бу мирзолар андоқ ифрот била фисқ ва айшға машғул эдиларким, отасидек кордида ва кордон подшоҳ тушчилик йўл келиб рамазондек мутабаррак ва азиз ойға кечалик фурсат қолиб, отасидин ийманмай, Тенгридин кўрқмай, ҳануз иши чоғир ичмак эди-нашот била, мажлисоролиқ эди, инбисот била» (57, I).
- Ини** - ука; «Охир Алишербек ҳам элчиликка келди. Ҳарчанд саъй қилдилар, Астрободни инисига бермакка ризо бўлмади» (56, II).
- Иниш** - чуқурлик, пастлик; «...тонгласи бир тепатек инишдин иниб, узун-узоқ тангидин ўтуб, Баннуға тушулди» (119, I).
- Инмак** - юқоридан пастга тушмоқ; «...тонгласи бир тепатек инишдин иниб, узун-узоқ тангидан ўтуб, Баннуға тушулди» (119, I).

- Инмоқ** - қўшилмоқ, туташмоқ, боғланмоқ, қуйилмоқ; «Уч йўл Фурбандтадур... Янги йўл кўталидур. Валиён ва Ҳинжонга инар. Яна бир йўл Қипчоқ кўталидур. Андароб суйи била Қизил сувнинг қотилишига инар. Бу йўл дағи яхши йўлдур» (108, II).
- Инод** - ўжарлик, бўйин товлаш; «Шарқ сариға афғонлар инод ва саркашлик мақомида эдилар» (213, I).
- Инон** - **1)** жилов, тизгин, **2)** олд, ҳузур; «Ғозихоннинг устига илғор айиргондин сўнг ҳиммат рикобиға оёқ қўюб, таваккул инониға илик уруб, Султон Иброҳим бинни Султон Искандар бинни Султон Баҳдул Лўдий афғоннинг устигаким, ул тарихда Деҳли пойтахти ва Ҳиндустон мамолики анинг таҳти тасарруфида эди, ҳозир черигини бир лак дерлар эди, ўзида ва бекларида мингга ёвуқ фил ченарлар эди, мутаважжих бўлдук» (189, II).
- Иноят** - мурувват; «Самарқанд бекларини бурунгудек-ўқ риоят ва иноят қилдим» (62, II).
- Интиҳоб қилмоқ** - танламоқ, сараламоқ; «Одина куни, ойнинг йигирма учиди Алишербекнинг тўрт девонидин бухур авзони тартиби била газаллар ва абёгким, интиҳоб қилинадур эди, итмомиға етти» (181, II).
- Интиқол** - таназулга учраш; «Анинг давлатининг ва навкарининг интиқолида бу ҳарфни анинг тилига Тенгри солди» (104, II).
- Интиқом** - ўч олиш; «Мендин интиқом олғуларидур» (74, II).
- Инфиол** - уят, хижолатчилик; «Манга инфиолдин андоқ ҳол бўлдиким, яқин эдиким эригаймен» (75, II).
- Инчкалик** - ҳийла, алдаш; «...баъзи айёрлик ва инчкалик била ўғурлаб мутасарриф бўлдилар» (204, I).
- Иншо** - **1)** ёзув, хат; **2)** ижод, асар; «Шайх Зайиннинг иншоси била фармонлар битилиб жамий қаламравға йиборилди» (221, II).

- Инҳироф** - четлашув, оғиш; «Яна Мир Атоулло Машҳадий эди. Арабий илмини яхши билур эди. Қофияда бир форсий рисола битибдур, тавре битибдур. Мазҳабида инҳирофи бор экандур» (137, II).
- Инқиёд қилмоқ** - бўйсунмоқ; «Умаро ва вузаро ва сипоҳий ва раият барча анга итоат ва инқиёд қилурлар» (196, II).
- Иода** - қайтариш; «Борчани бу киши ўзига кўруб, бир ишниким жазм қилди, ўзга айтилгон сўзларни мукаррар иода қилмоқнинг не мазаси бор» (211, I).
- Ировул** - аскарнинг айғоқчилик хизматини қилиб олдида борувчи қисми; «Ировул кишиси Қутлуққаламнинг кўпругининг устига тиқилиб бордилар» (106, II).
- Иродат** - ният, хоҳиш, истак; ихлос, муриллик; «Ҳазрати Хожа Убайдуллоға иродати бор эди» (37, II).
- Ирс** - мерос; «Алоуддиндин сўнг ирс тариқи била ҳоло ўғли подшоҳ бўлубтур» (196, II).
- Иртидод** - диндан чекиниш; «Байанағача, балки Алвар ва Меватқача аҳли куффор ва аҳли иртидоднинг жийфаси бениҳоят ётиб эди» (229, II).
- Иртикоб қилмоқ** - ишга киришмоқ; «... мен агарчи бу чоққача нашъа бўлгунча чоғир иртикоб қилмайдур эдим, вале чоғир ичмоққа майлим бор эди» (144, II).
- Иртифо** - юксалиш, баландлик, кўтарилиш; «Чандерийда жал-йининг иртифойи йигирма беш даражадур» (235, II).
- Иситмоқ** - иситмаламоқ, касалланмоқ; «Сафар қилиб келиб, Қуш Нодир ўлангига тушуб эрдимким, мен иситтим, ажаб тавр беҳузурлиқ эди». (124, I).
- Ислоҳ** - тузатиш, яхши ҳолга келтириш; «Ҳар неча саъй ва ислоҳ мақомида бўлдук, баҳам етмади. Шалойинлиқ хейли бўлди» (168, II).
- Истеъдод** - тайёрлик, ҳозирлик кўриш, керакли яроғ билан таъминланиш; «Беш-олти кун Боғи Навда черик йиғилмоқ ва истеъдод тайёр бўлмоқ маслаҳати учун ўлтурулди» (82, I).

- Истиълом** - билишни иташ, сўраш; «Борур, турар еримиздин ва қилур қилмас ишимиздин истиълом ва истифсор қилиб, мутаассир бўлуб, бизнинг ҳолимизга риққат қилиб, фотиҳа ўқуб борди» (67, II).
- Истибдод** - ўзбошимчалик; «Афгонлар кўпрук боғламоқни истибдод қилиб, тамасхур қилурлар экандур» (236, II).
- Истидъо килмоқ** - ялиниб сўрамоқ; «Менинг келадурган хабаримни Мулло Абдулмалик девона эшитиб, истидъо қилдиким, Кобулға элтгай» (179, II).
- Истидлол** - чама, фол; «Ҳар қайси бурно очилса андин истидлол қилурлар, эр келса эр бўлур, қиз келса қиз бўлур дерлар, фол қилдилар эр келди» (164, I).
- Истиктоб килдирмоқ** - кўчиртирмоқ; «Хожа Калон Хожа Яҳёнинг набираси мендин битийтурган «Вақойиъ»ни тилайдур эди, истиктоб қилдуруб эдим, Шаҳрақдин йиборилди» (251, II).
- Истилоҳ** - атама; «Нечукким, бизнинг вилоятлар истилоҳида кеча-кундузни йигирма тўрт қисмат қилибтурлар» (207, I).
- Истионат** - кўмак, ёрдам; «Самарқанд фатҳидин сўнг каррот ва маррот атроф ва жавониблағи хавонин ва салотин ва умаро ва сарҳаднишинларға истимдод ва истионат учун мутавотир ва мутаоқиб элчилар ва тавочилар бордилар ва келдилар» (81, I).
- Истимзож** - бировнинг раъйини билиш, тахмин қилиш; «Чаҳоршанба куни Юнус Алини Муҳаммад Замон мирзоға йиборилдиким, Биҳар тарафидин истимзоже ҳосил қилгай. Сустроқ жавоб келтурди» (254, I).
- Истимоъ** - эшитиш, билиш; «Ўзбак Балхни олгондин сўнг бу жамбиятнинг истимоидин Самарқандға мурожаат қилди» (143, I).
- Исти-молат** - ўзига мойил қилиш; «Ҳаатийға истимолат фармонлар битиб, Муҳаммад Али жанг-жангнинг навкарини йиборилди» (170, II).
- Истир-зойи хотири** - кимнингдир ҳурмати юзасидан; «...қозининг истирзойи хотири учун, ичку бартараф бўлди» (173, I).

- Истифрок** - кўнгил беҳузурлиги, қайт қилиги; «Уйга келганимда хейли истифроғ қилибтурмен» (169, I).
- Истифсор** - изоҳ сўраш, сўраб суриштириш; «Борур, турар еримиздин ва қилур-қилмас ишимиздин истиълум ва истифсор қилиб, мутаассир бўлуб, бизнинг ҳолимизга риққат қилиб, фотиҳа ўқуб борди» (67, II).
- Истих-
фоф** - камситиш, таҳқирлаш; «Ҳазрати Хожа Убайдуллоға истихфоф қилур эди» (48, I).
- Истиқбол** - **1)** қарши олиш, кутиб олиш; **2)** келажак; **3)** пайдо бўлиш; «Йўлда акобир ва беклар ва йнгитлар мутаоқиб истиқболга келдилар» (58, II).
- Истиқлол** - мустақиллик; «Ҳасанхон Меватий ота-отасидан бери юз-икки юз йилга яқин Меватта истиқлол била ҳукумат қила келибтурлар» (230, I).
- Истиғфор** - гуноҳни кечиритишни сўраш; «Яна бошдин истиғфор ва эътизор мақомида бўлуб, бу навъ ботил андешадин, бу йўсунлуқ нолойиқ пешадин кўнгулни тиндуруб, қаламни синдурдум» (185, II).
- Итлоф** - йўқ қилиш, нобуд қилиш; «Исроф ва итлоф бисёр бўлур эди...» (136, II).
- Итлок
қилмоқ** - атамoқ, нисбат бермоқ, кўйилмоқ; «...вале алфоз тағйири била ташхис мухталиф маонийға мен итлок қилдим» (157, I).
- Итмак** ... йўқолмоқ, кетмоқ; «Муҳаммад Бурундуқ асру билимлики киши эди... Қушқа асру кўп майли бор эди. Андоққим, бир қуши ўлса ё итса, ўғлонларининг отини тутуб айтур экандурким, бу қуш ўлгунча ё иткунча, фалони ўлса не эди, ё фалонининг бўйни синса не эди». (132, I).
- Итмий-
нони
хотир** - кўнгил тинчлиги; «Элнинг итмийнони хотири ва черикнинг истиҳкоми зоҳири учун ароба етмаган ерига йиғочдин сепоядек нима ясаб, ҳар икки сепоянинг орасиниким, етти-саккиз қари бўлғай, ўйнинг хомидин аргамчилар қилиб, мазбут ва марбут қилилди» (220, II).

- Итмом** - тамомлаш, битириш; «Одина куни, ойнинг йигирма учиди Алишербекнинг тўрт девонидин бухур, авзони тартиби била газаллар ва абётким, интихоб қилиладур эди, итмомиға етти» (181, II).
- Итоатгуна** - бўйсунганнамо; «Филжумла итоатгуна қилур эди, Хаатийни кўрмайдур эди» (168, II).
- Итоб** - қаҳр-газаб, қийноқ; «Кеч қолғонлари жиҳатидин итоб ва хитоб қилиб, кўрушмадим» (255, II).
- Ифрот** - ҳаддан ошириш; «Ифрот била айш ва фисқ қилурлар эди» (128, II).
- Ифсод** - бузуқчилик қилиш, бузиш; «Жаҳонгир мирзонинг бу иши менинг ул ишимнинг муқобаласида эдиким, Коҳмарда ул ҳам бадбахт мардакнинг игво ва ифсоди била эди» (121, II).
- Ихлос ниҳод** - ихлосмандлик, ихлос табиати билан; «... Рустам туркман ичкилар билан ва ўзга баҳодурлар ва ғозийлар ихлос ниҳод билан урушга бел боғладилар» (263, II).
- Ихтилот** - муомала, аралашув; «Сайдим ...ихтилот ва ҳикояти ширин, хушхулқ ва ҳарроф ва ҳаззол киши эди, айби бу эдиким, гузаро фосиқ ва мўғлим эди» (146, I).
- Ихтимом** - тамом бўлиш, тугатиш; «Шанба куни, рабиул аввал ойнинг секкизида рисола сўзларини назм қилмоғ ихтитомиға етти» (242, I).
- Ички** - **1)** подшоҳ саройига хос амалдор; **2)** ички мажлис, хос ўлтириш; «Асру кўп ҳаёси бор эрди. Дерларким, хилватларда маҳрам ва ичкиларидин ҳам оёғини ёпар экандур» (44, I).
- Ичку** - ичкилик, май; «Бовужудким, мажлис асбоби муҳайё бўлуб эди, қозининг истирзойи хотири учун, ичку баргараф бўлди» (173, I).
- Ишкол** - мушкуллик, қийинчилик; «Ул қиш қор бисёр улуг тушуб эди, йўлсиз юрумакнинг ишколи бор эди» (126, I).
- Иштиғол** - шуғулланиш, машғулот; «Анинг келган кишисига яхши жавоб бермай, қалъагирлик асбобиға иштиғол кўрсатилди» (212, II).

- Иҳонат** - камситиш, таҳқирлаш; «Ушбу жиҳаттинким, Султон Абусаъид мирзо қошида муқарраб экандур, Султон Ҳусайн мирзонинг замонида мундоқ беназир кишига иҳонатлар тегурдилар» (137, I).
- Иҳота** - тўсиқ, ўров, ҳимоя; «Бу кўл Качванинг уч тарафини иҳота қилибтур» (234, I).
- Иқдом килмоқ** - қадам қўймоқ; «Ҳар кимким мундоғ шаниъ ҳаракатга иқдом қилгай ва ул кишигаким бу навъ ишга эҳтимом қилгай, юз минг лаънатдур домани қиёматғача,... лаънат қилсун» (66, II).
- Иқлим** - минтақа, қитъа, қуруқликнинг бир бўлаги (кўплиги – ақолим); эски дунё (Осиё, Европа, Африка)нинг экватордан бошлаб 60° гача бўлган қуруқлик қисмини ғарб-шарқ бўйлаб тенг етти қисмга бўлганлар. Ҳар бўлагини иқлим деб атаганлар. Масалан, Фарғона вилояти экватордан бешинчи иқлимда туради; «Ҳиндустон аввалги иқлимдин ва иккинчи иқлимдин ва учунчи иқлимдиндур» (197, I).
- Иқтибос** - кўчирма қилиб олиш; «Яна бир мазмун била иқтибос учун оёти каломийни жамъ қилибтур» (137, II).
- Иқтидор** - қодир бўлиш, бирор ишни бажара олиш, қудрат; «Менда ҳам онча ихтиёр ва иқтидор қолмадиким, бу навъ номаъқул ҳаракатлардин уларни манъ қила олгаймен» (75, I).
- Иқтизо** - тақозо, талаб, истак, эҳтиёж; «Сўнгра маълум бўлдиким, турки лафзида маҳал иқтизоси била **то** ва **дол** яна **гайн** ва **қоф** ва **коф** бир-бирлари била мубаддал бўлурлар эмиш» (89, I).
- Иъроб** - сўз охирини грамматик жиҳатдан таҳлил қилиб, маъно чиқишига қараб белгилар қўйиш, равшанлаштириш; «Бир форсий арузи бор. Бисёр камсухандур, бир ҳисоб била асру пурсухандур. Камсухан бу маъний билаким, кераклик нималарни битимайдур. Пурсухан бу маъний билаким, равшан ва зоҳир калималарни нуқта ва иъробигача битибдур» (139, I).

Й

- Йилон** - илон; «Сабоҳи Исталифдин отланиб, Санжид дарасининг ораси била ўтуб, Хожа Сеёроннинг яқинига етганда бир улук йилонким, йўғонлиғи билакча ва узунлиғи бир қулоч бўлғай эди, ўлтурулди» (176, I).
- Йилок** - қулупнайга ўхшаш мева; «Хонимлардин ва Хондин хаглар била муҳаққар савғот ва йилок келтурди» (184, I).
- Йилқирон оши** - парҳез билан, саховат йўлида қилинадиган ош; «Ўша ерда тушуб, йилқирон ошини тортурулди» (179, I).
- Йиқмоқ** - йиқитмоқ, қулатмоқ; «Султон Аҳмад Танбалнинг бўғзига найзалаб йиқтилар...» (56, I).
- Йиғноқ қилмоқ** - йиғилиш қилмоқ; «Хуросон жонибини азимат қилмоқ бизга неча жиҳаттин лозим бўлди. Бир буким, Султон Ҳусайн мирзодек Темурбек ўруниқа ўлтургон улуг подшоҳ йиғноқ қилиб, атроф ва жавонибдин ўғлонларини ва бекларини тилатиб, Шайбонийхондек ғанимнинг устига озим бўлгонда, эл оёқ била боргонда, биз бош била борғойбиз, эл таёқ била боргонда - биз тош била борғойбиз» (127, II).
- Йиғоч** - масофа ўлчови. Бир йиғоч ҳозирги 8 км га тенг ҳисоб қилинади. Андижондан Ўш шаҳри тўрт йиғоч ҳисоб қилинган;
- Йўл-айир** - йўл танлаш; «Йўл-айир маслаҳати жиҳатидин Пихини ҳамроҳ қилинди. Бир-икки кўч била Хайбардин ўтиб Жомға тушулди» (118, I).
- Йўсунлик** - каби, сингари, ...га ўхшаш; «Ушбу таъриф қилгон йўсунлуқ бориб, Али Дўстнинг қошида онт ичиб айтибдур» (63, II).

К

- Кабки дарий** - тоғ каклиги; «...буқаламуннинг... улуғлиғи кабки дарийча бўлғай, голибо Ҳиндустон кабки дарийсидур». (111, II).
- Кавал** - мўйна; «Бир эски кавал пўстин топиб келтурди, кийдим» (99, I).

- Каду** - қовок; «Ҳар қачон фатилаға ёғ эҳтиёж бўлса, бу кадудин ёғ қўдурлар» (208, II).
- Кадхудо** - рўзғор, оила бошлиги, эркак; «Етмиш-сексон ўбдон кадхудолар том остига қолиб ўлдилар». (124, I).
- Кажхулқ** - хулқи ёмон, ахлоқи бузуқ; «Кўп кажхулқ эди. Султон Ҳусайн мирзони кўн огритур эди» (131, I).
- Кайфият** - ҳолат, бир нарсанинг ҳоли, сифати (кўплиги кайфиёт); «Ҳиндустон вилоятининг ерининг ва элининг хусусиёти ва кайфиёти улча маълум ва мушпаххас бўлуб эди, мазкур ва мастур бўлди» (210, I).
- Кайфиятлиқ** - кайф берувчи, маст қилувчи; «...икки навъ чоғир бўлур: арра тоши ва суҳон тоши дерлар. Арра тоши зардчадур, суҳон тоши хушранг қипқизил бўлур, вале арра тоши кайфиятлироқтур» (110, II).
- Калимот** - калималар, сўзлар; «Мундоқ маҳалдаким, ўтган вақойиъ ва ҳолот паришон сўз ва калимоттин, нечукким мазкур бўлди, черик элининг тарадлуди ва таваҳҳуми бисёр эди» (220, II).
- Калолат** - сўзлашда тилнинг тутилиши; «Вале тилимда калолат қолди» (63, II).
- Калон** - йирик, катта; Боғи Калон-катта боғ; донаи калон-йирик дона; «Менинг била келган беклар ва ичкилар аксар менинг чодиримғаким, Боғи Калоннинг ичида тикилиб эди, кирдилар» (180, I).
- Калонтар** - каттароқ бошлиқ; «Мен бир калонтарининг уйига туштим...» (87, I).
- Камёфт** - кам, сийрак; «Отқа бўғуз Ким камёфт бўлди...» (85, I).
- Камийят** - сон; миқдоран озлик; «Чун бу «Фатҳнома»дин ислом черикининг кайфияти ва куффор хайлининг камийяти, суфуф ва ясолнинг турушлари ва аҳли ислом ва аҳли куфрнинг урушлари ... Шайх Зайн иншо қилиб эди сабт бўлди» (224, II).
- Камоли** - кайф берувчи, сархуш қилувчи бир навъ мева; «Шоҳ Мансур Юсуф зайи бир неча хушхўр ва пуркайфият камоли келтуруб эди» (163, I).

- Камоҳақ-куху** - тегишинча, асосли, таги-туби билан; «...мен агарчи бу чоққача нашъа бўлгунча чоғир иртикоб қилмайдур эдим, мастлиқ ва сархушлуқ кайфияти ва ҳолатини камоҳақкуху билмайдур эдим, вале чоғир ичмоққа майлим бор эди ва бу водийни тай қилмоққа кўнглум тортар эди» (144, II).
- Камсухан** - камсўз; «Бир форсий арузи бор. Бисёр камсухандур, бир ҳисоб била асру пурсухандур. Камсухан бу маъни билаким, кераклик нималарни битимайдур» (139, I).
- Канора** - чет, чекка; «Маъмураинг канорасида воқий бўлубтур» (34, I).
- Карам** - шафқат, олижаноблик, сахийлик, эҳсон; маарҳамат; «Тенгри таоло ўз фазл ва карами била фатҳ ва зафар рўзи қилди. Шугун тутук» (72, II).
- Карг** - каркидон; «...карг овлоғали бордим, бир неча карг пайдо бўлди» (165, I).
- Каримут-тарафайн** - икки томонлама (ҳам ота, ҳам она томондан) аслзода; «Султон Ҳусайн мирзо каримут-тарафайн эди, асил подшоҳ эди...» (128, I).
- Кароҳат** - жирканиш, истамаслик; «Гўшти холи аз маза эмас, дуррож гўштига ўхшар, ...кароҳати табъ била ейиладур» (200, II).
- Каррот ва маррот** - қайта-қайта; «Ушбу аснода Боқибек манга каррот ва маррот айтур эрдиким: «Бир вилоятқа икки подшоҳ ва бир черикка икки мири синоҳ мужиби тафриқа ва вайронлиқ ва сабаби фитна ва паришонлиқдур» (103, I).
- Касрат** - кўплик, мўллик; «...мундин гофил бўлубсенким, касрати истиъмол била авом Аламо дерлар, ё Эл-амон дерлар. Ўзга мундоқ алиф-лом отта кам бўлур» (243, I).
- Кат зайлучаси** - кат-сўри, зайлуча-шолча, кат зайлучаси-сўри шолчаси; «Сақарлот кат зайлучасиға чирмаб, кат остиға қўюб, устиға гилемларни ёптук» (259, II).
- Кафидаст** - қўл кафтича; «...шоҳсуворнинг бошидин кафи дастча парча сўнгакни қилич олиб кетар» (70, II).

- Кашмир** - Ҳиндустондаги вилоят ва унинг катта бир шаҳрининг номи. Афсоналарга қараганда, гўёки бу шаҳар жодугарлар шаҳри эмиш. Шунга нисбатан адабиётда мажозий маънода кашмир сўзи сеҳр-жоду ўрнида ҳам ишлатилади; «Нилоб била Бҳира тоғлари оралиғида Жуд ва Жанжуханинг халойиқидин бошқа Кашмир тоғлариға пайваста жат ва гужур ва ул тавойифдин яна қалин эллардурким, ҳар қўлда ва ҳар пуштада кентлар ясаб ўлтуруб-турлар...» (168, II).
- Каҳр** - чор-ночор, ноилож, ихтиёрсиз равишда; «Турк ва чигатойдин ҳар гўша ва канорда ҳам ким қолиб эдилар, баъзи рағбат била, баъзи каҳр била ўзбакка пайваста бўлдилар» (159, I).
- Кежим** - отга ёпиладиган ўқ ўтмас ёпиқ; «...Бир кежимлик от пешкаш келтуруб, мулозамат қилди» (166, I).
- Кезламок** - яширинганни изламок; «Ушоқ чангалларига чарга солиб, қирғовулға қуш солиб кезлар эдук» (73, I).
- Кемухт-лук** - сариқ тери; «...Исмоил шайхий» дерлар, териси сариқ, кемухтлук, осуда қовун бўлур...» (65, I).
- Кенд-кесак** - жойларнинг умумлаштирилган номи; «Қорабулоққа тушганда баъзи кирган кенд-кесакка бошсизлик қилгон мўғулларни тутуб келтурдилар» (56, I).
- Кент** - катта қишлоқ, ободон ер; «Яна, Лаҳугар туманидур. Улуғ кенти Чархдур. Ҳазрати Мулло Яъқуб қуддиси сирраҳу бу Чархдиндур. Муллозодаи Мулло Усмон ҳам Чархийдур». (113, I)
- Кепанак** - жун чакмон; «Ул кун ҳам гариб ёмғур эди. Кепанаклик, кепанаксиз киши баробар эди» (169, II).
- Кериш** - ип, боғ, арқон; банд; «Бойсунқур мирзони беклари била туғуб, Бойсунқур мирзоға кериш солиб, муҳаррам ойининг ўни эрдиким, мундоқ хуштабъ ва пурфазилат ва ҳасаб ва насаб била ораста подшоҳзодани шаҳид қилди» (71, II).
- Кечит** - кечув, сувдан ўтиш жойи; «Тонгласи,... от ва тева била ва партол била кечиттин кечилди» (165, II).

- Кеш** - Шаҳрисабз, тарихда уни Кеш ҳам деб аталган; «Яна Кеш вилоятидур, Самарқанднинг жанубидадур, тўққуз йиғоч йўлдур» (61, I).
- Кимсон** - олтинга ўхшаш ялтироқ сариқ модда бўлиб, нарсаларга олтин тус бериш учун ишлатилади.
- Киноят** - киноя, бир нарсани қочирим, пичинг йўли билан англатиш; «Ажаб хосиятлиқ имораттур. Темурбек авлодидин ҳар ким бош кўтариб тахтқа ўлтурса ҳам мунда ўлтурур, ҳар ким тахт дояси била бош қўйса ҳам мунда қўяр, ҳаттоким, кинояти бўлуб эрдиким, фалон подшоҳодани Кўк саройға чиқардилар, яъни ўлтурдилар» (54, II).
- Кирмоқ** - бу ерда: бўйсунмоқ, таслим бўлмоқ; «Бу муддатта бир Самарқандтин ўзга тамом қўрғонлар ва тоғ ва туз кириб эди» (56, II).
- Кистан** - уруш асбобларидан бири; «Дер эдиким, шашпар ва пиёзий ва кистан ва табарзин ва болтуким бор, тегса бир ери коргардур, қилич агар тегса, бошдин-оёғи коргардур, кесар» (91, I).
- Китоба** - йирик ёзув; «Масжиднинг пештоқи китобасида бу оятни... андоқ улуғ хат била битибтурларким, бир курўҳ ёвуқ ердин ўкуса бўлур» (59, II).
- Китобат** - мактуб, ёзув; «Агарчи, хат ва китобати йўқ эди, биздин бир киши элчиликка истидъо қилибдур» (190, I).
- Киш** - қундуз пўстин; «Улуғ ош тортилғондин кейин, Хожа Абдушшаҳид била Хожа Калонға ўрмак абралик киш жуббалар муносиб хилъатлар била кийдурулди» (245, II).
- Киши қаро** - одамлар; «Беш-олти ойдин сўнг Ҳасан Яъқубнинг мизожи мунҳариф бўлуб, менинг ёвуғумдағи киши-қаро била ёмон маош қила киришти» (47, I).
- Киштибон** - кема бошқарувчи; «...киштибонларға музд берибмен, вале киштибонлар Бангалийнинг келур овозасидин бисёр мутаваҳҳимдурлар» (256, I).
- Кишти** - **1)** кема; **2)** кема шаклидағи қадаҳ; «Бир улуқ шохидин бир обхўра кишти бўлди,...» (199, I).

- Киюрмоқ** устидан кийдирмоқ, ёпмоқ; «...ойнинг салхида Султон Муҳаммад бахшининг уйига бордим, пойандоз солиб, сочиқ киюрди» (244, II).
- Ковок** - бeфapocaт; «Бовужуди номардлик ва намақҳаромлик ковок ва бeмaзaғуӣ ҳам бор экандур» (104, II).
- Комёб** - мақсадига эришган, бахтиёр; «То инки кеча бўлди, ганимдин кўнгул жамъ қилиб, комёб қайттуқ» (264, II).
- Комил** - тўлиқ, тўқис; «Ҳар савдогар ва ҳар толиби илм ва балки ҳар кишиким, бу черикда ҳамроҳ эдилар, барча инъом ва бахшишдин ҳаззи вофир ва насиби комил элттилар» (230, I).
- Кониғил** - сув номи; «Яна Пуштайи Кўҳакнинг доманасида Кониғилнинг қора суйининг устидаким, бу сувни Оби Раҳмат ҳам дерлар, бир боғ солибтур. Нақши Жаҳонға мавсум» (59, II).
- Конобгир** - Кониғил; «Баъзи дерларким, бу ўлангнинг асли оти Конобгир экандур, вале тарихларда тамом Кониғил битирлар, хейли яхши ўлангдур» (60, II).
- Коранда** - экин эқувчи; «Мунда мева бўлмас, корандаси кофирдур, ошлиқ олурлар» (115, I).
- Коргар** - ишчи, хизматчи; «Ҳар ҳирфагар ва ҳар коргардин ушбу қиёс била Ҳиндустонда беҳад ва бениҳоятдур» (209, I).
- Коргузор** - ишловчи; «Омил ва мустаъжир ва коргузор тамом ҳиндудур» (208, I).
- Кордида** - иш кўрган; «Бу мирзолар андоқ ифрот била фикс ва айшга машғул эдиларким, отасидек кордида ва кордон подшоҳ тушчилик йўл келиб, рамазондек мутабаррак ва азиз ойга кечалик фурсат қолиб, отасидин ийманмай, Тенгридин кўркмай, ҳануз иши чоғир ичмак эди - нашот била, мажлис оролиқ эди - инбисот била» (57, I).
- Кордон** - тажрибали, иш билармон; «Султон Ҳусайн мирзо кордон ва соҳиб тажриба подшоҳ эди» (52, I).

- Корзор** - уруш, жанг, жанжал; «...бурдумким, гүлни ўнг ва сўлидин милтиқчиларни ўртада қўюб, икки тарафдин корзор қилсунлар» (264, I).
- Кориз** - ер ости сувларидан шаклланган ариқ; «Яна уч-тўрт кенти кориз била маъмурдур» (113, I).
- Кофирваш** - кофирга ўхшаш, кофиртабиат; «Узун Ҳасан ва Танбал золим ва фосиқ ва кофирваш эллар эди...»(68, I).
- Коҳиллик** - сусткашлик, секинлик; «Бир нима коҳиллик бўлди» (229, II).
- Коший** - кошин, бинолар юзини ранг-баранг ва ялтироқ қилиб ишланган нақш; «Бу томларнинг ташқарисини яшил коший била қошикорлиқ қилибтурлар» (238, II).
- Кудурат** - дилхиралик; «Султон Масъуд мирзо била Хисравшоҳнинг орасида анинг безътидоллиғларидин ва мунунг улғаймоқларидин ниқорлар ва кудуратлар бўлуб эди» (57, II).
- Кудуратни рафъ қилмоқ** - гина, дил гашлигини орадан кўтармоқ; «Яна буким, Жаҳонгир мирзо мундоқ мукаддар ва ёмонлик билаким борди, ё кудуратини рафъ қилғайбиз, ё мазарратини дафъ» (127, II).
- Кулагач** - кулиб турувчи; «(Мир Фиёс тағойи) кулагач ва ҳаззол киши эди» (42, I).
- Куллий** - **1)** катта; йирик; кўп, ортиқ даражада; **2)** умумий; «Ҳазоралардин куллийроғи Султон Масъудий ҳазорадур...» (115, I).
- Кулоҳ** - бош кийим; «Бу келган кишилардин тож ва кулоҳ ва зар камарни манга сўзланибтур» (240, I).
- Кулула** - юмалоқ; «Ғолибо зуафо орасида фоле расмдурким, ўгул бўлурму, ё қиз бўлурму экин, деб икки қоғазда бирида Али ё Ҳасан битиб, яна бирида Фотима битиб, икки кулула балчиқ ичида қўюб, ул балчиқларни бир аёғ сув ичиға қўярлар» (163, II).
- Кунга тортмоқ** - бу ерда: чўзилмоқ, етмоқ; «...зилқаъда бешида соҳиб узр бўлдум, ўн етти кунга тортти» (232, II).

- Кунгура** - ҳарбий истехком, қўргон, окоп деворидан милтиқ ва бошқа қуролларни чиқариб отиш учун қилинган туйнукчалар; «Агарчи фасили ва кунгураси йўқдур, вале зўр келтургудек ери ҳам йўқтур» (170, I).
- Кунж** - бурчак; «Тўрт кунжида тўрт ҳужрадур» (144, I).
- Кунжков-лик** - қизиқиб сўраб-суриштирмақ; «Ҳар ким кунжковликқа бир гўшада машғул» (80, I).
- Карўр** - ўн миллион; «Яна ҳинд эли аладни ҳам хўб таъйин қилибтурлар: юз мингни лак дерлар, юз лакни карўр дерлар» (208, I).
- Курўх** - тўрт минг қадамга тенг узунлик ўлчови; «Кўҳак дерлар...»; Самарқандтин икки курўх бўлғай» (59, I).
- Кутвол** - қалъа ва шаҳар соқчилари отрядларининг бошлиғи; «Аҳмад Юсуф менинг сўнгимча эди, чорбоғнинг эшигинин Дўст Сарипулий пиёдаким, Кобулда мардоналиғи жиҳатидин риоят қилиб, кутволлик мансабини бериб, Кобулда қўюлуб эди, яланғоч қилич иликда кириб келди...» (150, I).
- Кутуб** - китоблар, асарлар (бирлиги китоб); «Кутубда Ўттор битирлар» (34, I).
- Куффор** - динсизлар; «Яна бир Панжҳир туманидур. Йўл устида воқий бўлубтур. Кофиристон анга бисёр ёвуқтур... мен бу навбат келиб Ҳиндустонни фатҳ қилғонда, кофирлар келиб Панжҳирдин қалин киши ўлтуруб, кўп хароблиқлар қилибтурлар» (111, II).
- Кушо/кушой** - очувчи, кўркам, кўринишли; «Соқоллик кишини яхши чеҳра кушойлик қиладур» (139, II).
- Кушти** - кураш; «Булардин сўнг куштигирлар кушти туштиллар» (245, II).
- Куштигир** - кураш тушувчи полвон; «Яна беназир элдин бир Паҳлавон Муҳаммад Бусаъид эди. Куштигирликта худ саромад эди...» (140, II).
- Кўклай отмок** - илантириб отмоқ; «Бўркини фасилнинг кунгурасига кўклай оттим» (96, II).
- Кўч ба-кўч** - кўча-кўча, кўчиб-кўчиб; «Мундин кўчба-кўч Хўжанд дарёсининг ёқасига келдилар» (89, II).

- Кўчум** - зич, кўп; «Самарқандтин ҳам Бойсункур мирзо қалин ва кўчум ва яроғлиқ черик била чиқиб, Канбой навоҳисида масоф уруштилар» (50, II).
- Кўҳак суви** - Зарафшон дарёси; «Наридин тўрт-беш киши била мен Кўҳак суйининг оралигига кечиб, от устида-ўқ кўрушуб ва сўз сўрушуб, алар ул тараф бордилар, мен бу тараф келдим» (55, II).
- Кўҳна** - эски, қадимги; «Тушга ёвуқ келиб, Кобул суви била Синд сувининг қотилишидин қуйироқ кўҳна Нилобдин юққорроқ икки сувнинг орасига тушулди» (170, II).
- Кўкалдош** - эмукдош, бир онани эмишган; «Ва Муҳаммад кўкалдош ва Абдулазиз мироҳўр ва Оламхон ва яна бир неча умаролар билан буюрилдиким, Раана Сангаани кейиндин таоқуб қилсунлар» (264, II).
- Кўкус** - кўкрак; «...қорни кўкусгача қоздим...» (147, II).
- Кўпраги** - кўпроғи, кўпчилиги; «...агар яна бир кўч юрулса эди, кўпраги бу эрдиким, урушсиз-ўқ вилоят муяссар бўлғай эди» (64, II).
- Кўтал** - довон (банд); «Яна бир Фурбанд туманидур. Ул вилоятларда кўталларни банд дерлар. Ғўр сари бу кўтал била борурлар, голибо ул жиҳатдин Фурбанд дебтурлар» (112, I).
- Кўтаримлик** - кечиримли; «Улуқлар кўтаримлик керак. Умидим борки, сен ҳам яхши ихтилот қилғайсан» (243, II).
- Кўтаҳан-диш** - қисқа ўй, андишасиз кишилар; «Баъзи кўтаҳан-дишлар худ барин эдиларким... Хисравшоҳ отиға хутба ўқутғайлар» (66, II).
- Кўфт** - чарчоқ, уриниш; «Аграда кушти тутмоққа йўл кўфтини узр айтиб, йиғирма кун муҳлаг тилади» (251, I).
- Кўч** - бу ерда: бир қўнишли масофа; «Бир-икки кўч била Хайбардин ўтиб Жомға тушулди» (118, I).
- Кўшк** - безакли бино, қаср; «ул кўшкта Темурбекнинг Ҳиндустон урушини тасвир килибтурлар» (59, II).

-
- Кўх** - тоғ; «Илгарроқ Ҳиндустон кўх доманасида сунбул дарахти қалин бўладур, улуқ бўладур» (170, II).
- Кўҳа** - қадимги уруш анжони; «Ушбу юрта Хисравшоҳнинг жебахонасидаги жебаларни улашилди. Етти-секкиз юзча жавшан ва кўҳа бўлгай эди» (105, I).
- Кўҳбур** - тоғ кесувчи, тоштарош уста; «Абулқосим кўҳбур ва Иброҳим тархон ўбдон кишиларини мулозаматқа йибориб, қуллуқ ва ихлос изҳорини қилдилар» (79, I).
- Кўҳистон** - тоғлик жой; «Яна бир Нижров туманидур. Кобулнинг шарқи-шимолида кўҳистонда воқий бўлубтур» (111, II).
- Кўҳпоя** - тоғ этаги; «Яна бир Исфарадур, кўҳпояда воқий бўлубтур» (35, II).

Л

- Лаъб** - ўйин; «...лаъби дағи бисёр эди, ҳамиша нард ўйнар эрди, гоҳи қимор ҳам қилур эди» (37, II).
- Лаълми** - ёмғир сувисиз битадиган; «Экинлари тамом лаълмидур» (198, II).
- Лаванд** - бекорчи, ялқов; «Султон Абусаъид мирзонинг оғаси Минучеҳр мирзонинг ўғли Малик Муҳаммад мирзо салтанат дағдағаси била бир неча лаванд ва авбошни ўзига қўшуб ўрдудин айрилди. Самарқандга келиб ҳеч иш ҳам қилолмади» (46, II).
- Лавоҳик** - тегишли, эргашганлар; «Султон Ҳусайн мирзонинг тавобий ва лавоҳиқи булар эрдиким, мазкур бўлди» (136, II).
- Лак** - юз минг; «Кобулнинг жамъини вилоят ва тамғо ва саҳронишини била секкиз лак шоҳрухий жамъ қилдилар» (115, I).
- Лаклак** - лайлак; «...турнани ва лаклакни асру хўблар олиб эди...» (171, II).
- Ланг лаванд** - чўлоқ-мўлоқ; «Хисравшоҳ бўлак ланг лавандни йиғиб, яхши-ёмон мингча кишиси била Қундузни қабамоқ доияси била келиб, бир-икки йиғоч Хожа Чортоққа тушти» (123, II).

- Лангар** - 1) кемани тўхтатиб туриш учун сувга ташланадиган оғир темир; 2) йўловчилар кўниб ўтадиган жой; 3) камбағал, етим-есирга овқат бериладиган махсус жой; «Бир замон сувнинг ўртасида кемага лангар солиб турулди» (169, I).
- Латиф** - гўзал, келишган; ёқимли: «Рубъи маскунда Самарқандча латиф шаҳр камроқдур» (58, II).
- Латойиф** - латифалар, гўзал сўз ва ҳикоялар (бирлиги – латифа); «Тил билур доно халқ орасида анингдек латойиф йўқтур» (139, I).
- Латофат** - латифлик, гўзаллик; «Боғи Вафонинг ҳадди ва ҳудуди ва сафо латофати бу тарихда мукаррар мазкур бўлубтур» (184, II).
- Лафз** - тил, шева; «Ўн бир-ўн икки лафз била Кобул вилоятида талаффуз қилурлар: арабий, форсий, туркий, мўғулий, ҳиндий, афғоний, пашойи, парожий, габрий, баракий, ламғоний» (109, II).
- Лаҳза** - бир оз, андаккина; «Хожа Ҳасанга кела мастликда етиб лаҳза уйхуладук» (173, I).
- Лода** - аҳмоқ, ақлсиз, гўл; «Мундоқ рустойи ва лода мардак бўлғаймуким, иши бу ерга етиб, ҳануз тааллул қиладур» (188, II).
- Ложарам** - албатта, шубҳасиз; «Ложарам ота-огадин ҳар яхшилиқ ва ёмонлиғким шоеъ эди, тақрир қилдим...» (151, II).
- Лоф** - мақтанчоқлик; «Қосимбекнинг ўгли Ҳамзанинг онасининг отаси Банда Алибек Иброҳимбекка қичқириб айтадурким, доим таассуб ва лофинг бор эди, тур, қилич олишалинг» (97, I).
- Лояъкул қилмоқ** - беҳуш қилмоқ; «Турди Муҳаммадқа ҳам мастлар тўла-тўла аёқларни пайдарпай бериб, оз фурсатда масти лояъкул қилдилар» (168, II).
- Лунг** - лунги, белбоғ; «Хотунлари худ бир узун лунг боғлабтурлар, ярмини белларига, ярмини бошларига соладурлар» (208, II).

- Лутф** - яхшилик, марҳамат; «Аларга ҳам мундоқ айтмакнинг ҳеч лутфи йўқ эди» (268, II).
- Лук** - юккаш туя; «Ҳазоранинг бир семиз лук тевасини топиб келтурдилар» (126, I).

М

- Мабзул** - таъминланган, қондирилган; «Мазкур бўлгонлар иноят била машмул бўлуб, қилгон истидьолари мабзул бўлди» (158, I).
- Мабхут мардак** - ҳайрон қолган, ҳайратланган, тили сўзга келмай қолган, тили тугилган киши; «Қари мабхут мардак бир икки сўз оғзида-ўқ пуйпади сўзлай олмади, муқобалада ҳам демай мундоқ мускат сўзларга не дея ҳам олғай эди» (188, II).
- Мавзиъ** - жой, ўрин (кўплиги -- мавозиъ); «Уч масоф уруш қилиб эди. Аввал Юнусхон била Андижоннинг шимол тарафида Сайхун дарёсининг ёқасида, Такасекретку деган ерда. Бу жиҳатдин ул мавзиъ бу исмга мавсумдурким, тоғ доманаси жиҳатидин бу дарё андоқ тор оқарким, ривоят қилурларким, ул ердин така секригандур» (37, II).
- Мавзун** - **1)** келишган, чиройли; **2)** ўлчанган, қоматиға яраша бичилган; **3)** вазли, вазнга солинган (шеър); «Кўргонининг шарқи жанубий жонибида бир мавзун тоғ тушубтур» (35, I).
- Мавкиб, Мавкиби хосса** - бирор улуг кишининг ёнида дабдаба билан бирга юрувчи отлиқ ёки пиёда кишилар (кўплиги – мавокиб); «Ва муҳолифларнинг келури бизни масоми-мизга етишти, ўз фикримизни қилиб, ўшул равиш била ясов ясадукким, гулга мавкиби хоссамиз мутамаккин бўлуб, ўнгга Чин Темур Султон ва Мирзо Сулаймон ва Хожа Дўстхонд ва Юнус Али ва Шоҳ Мансур барлос ва Дарвеш Муҳаммад сорбон ва Абдулло китобдор ва Дўст эшик оға ўзга умаролар била муқаррар қилдук» (263, I).
- Мавониъ** - тўсиқ, монеълик; «Охир мундоқ мавониъ қолмади» (195, I).

- Маврусий** - меросий; «...ўзумуз маврусий вилоятимизга боргаймиз» (265, II).
- Мавсум бўлмоқ** - аталмоқ, исм қўймоқ; «Одина кечаси, шаввол ойининг йигирма учуда мутаваллид бўлгондур, Форуққа мавсум бўлди» (215, I).
- Мавфур** - кўп, мўл, фаровон, кенгчилик; «...оз фурсатта андоқ қилайким, вилоят маъмур ва раият шокир ва хизона мавфур ва сипоҳий вофир бўлгай» (136, II).
- Мавкуф** - ушланган, тўхтатилган; «Йўлда суйининг ози ва иссиғининг кўли жиҳатидин ул юруш мавкуф бўлди» (229, II).
- Мадди** - ўзига жалб қилувчи; «Гузаргоҳнинг муқобаласида тушган учун ва яхши мадди назари бор учун, «Назаргоҳ»га мавсум бўлуб эди» (250, I).
- Мадорис** - мадрасалар, ўқув юртлари (бирлиги мадраса); «Боғи Хиёбон ва Мирзонинг мадорис ва мақобирини ва Гавҳаршодбегимнинг мадраса ва мақбарасини... (145, II).
- Мазаррат** - зарар, зиён; «Илдизини масмум қайнатиб ичса, мазарратини дафъ қилур эмиш» (206, I).
- Мазбут** - муҳофаза қилинган, забт этилган; «Қўрғонни мазбут ва мустаҳкам қилиб асрадилар» (149, I).
- Мазкур бўлмоқ** - тилга олинмоқ, зикр қилинмоқ; «Ҳиндустоннинг ҳайвонот ва набототини зикр қилгонда мазкур бўлғусидур» (170, II).
- Мазоҳим** - заҳмат етказувчи; «Пир Кону мазориға келиб туштук. Черик элидин баъзи мазорнинг мужовирлариға мазоҳим бўлгон учун бирини сиёсат учун пора-пора қилдурдим» (121, I).
- Мазруъ** - экин, экилган ер; «Бу сув... Кўҳак суйи била маъмур ва мазруъдур» (59, I).
- Мазҳаб** - **1)** диннинг бирор тармоғи; **2)** йўл, таълимот, маслак; «Эли тамом сунний ва покмазҳаб ва муташарриъ ва мутадаийин элдур» (59, I).

- Маймана, Майсара** - **1)** кўшиннинг ўнг қаноти, кўшиннинг чап қаноти; **2)** баракаат, қутлик; «Нечукким, маймана ва майсараким, буронғор ва жавонғор дерлар, ясолда қалбнингким, гул дерлар, дохили эмас» (157, I).
- Майхуш** - гаъм, нордон ширинча; «...чучуклигида зардолу майхушлигидин андак чошни бор» (35, I).
- Макс** - тўхталиш; «Ул миқдор макс ва даранг бўлдим, Лангари Мир Ғиёсдин икки-уч кўч ўтганда рамазон ойи кўрулди» (146, I).
- Малоҳат** - гўзаллик, ҳусн; ёқимлилик, ширинлик; «...улуғ кўзлук, қўба юзлук, ўрта бўйлук, туркман чехралик, малоҳатлик йигит эди» (71, II).
- Мамар** - юриб ўтиладиган жой; «Ул мамардин буларга чандон ҳадук бўлмади» (221, I).
- Мамзуж** - аралаштирилган; «Мулло Хожаго мамзуж чоғирни наргис била берди, бир-икки қатла ичтим» (173, II).
- Мамлу** - тўла, тўлдирилган; «Султон Хусайн мирзонинг замони ажаб замоне эди, аҳли фазл ва беназир элдин Хуросон, батахсис Ҳири шаҳри мамлу эди» (136, II).
- Мамнуй бўлмаслик** - тийилмаслик; «...ҳар неча манъ қилилди, мамнуй бўлмадилар» (159, II).
- Мамолик** - мамлакатлар (бирлиги – мамлакат); «Бу Пирибек ул туркманлардиндуким, Шоҳ Исмоил Бояндур салотиниға мусаллит бўлуб, Ироқ мамоликиға мутасарриф бўлғонда, Абдулбоқи мирзо ва Муродбек Бояндур бошлиқ туркман беклари била келиб эдилар» (157, II).
- Манъ қилмоқ** - бу ерда: кетишга рухсат бермаслик, эҳтиёт қилиб сақлаш; «Самарқандтин бориб Каъбани тавоф қилиб, Ҳириға келганда, Султон Хусайн мирзо манъ қилиб саҳлади» (137, I).
- Мандил** - салла; «Бомийн ва Коҳмард ва Ғурий Кўчбекка тааллуқ вилоятлар ўзбакка яқин жиҳатидин Кўчбекни бу черикдин маоф тутуб, ушбу юрттин ўзум чирмоғон мандил ва бош-аёғ иноят қилиб, вилоятиға рухсат берилди» (177, II).

- Манзум** - тартибга солинган, назм ҳолига келтирилган; «Мундин бурун яхши ва ёмон, жид ва ҳазл ҳарне хотирға етса эди, мутояба тариқи била гоҳи манзум бўлур эди» (185, I).
- Манор** - минора; «Хар тўққуз курўх манор қўпоргайларким, манорнинг баландлиғи ўн икки қари бўлғай» (244, II).
- Маноҳий** - манъ қилинган нарса; «Дур этар жумла маноҳидин ўзин, Аритур барча гуноҳидин ўзин» (221, II).
- Маоний** - маънолар (бирлиги – маъно); «Бир тавр шеър айтур эди. Қўрққудек алфоз ва маоний дарж қилур эди» (134, II).
- Маоф тутмоқ** - озод холис; «Бомийён ва Коҳмард ва Ғўрий Кўчбекка тааллуқ вилоятлар ўзбакка яқин жиҳатидин Кўчбекни бу черикдин маоф тутуб, ушбу юрттин ўзум чирмоғон мандил ва бош-аёғ иноят қилиб, вилоятига рухсат берилди» (177, II).
- Маош қилмоқ** - муомала қилмоқ, муносабатда бўлмоқ; «Беш-олти ойдин сўнг Ҳасан Яъқубнинг мизожи мунҳариф бўлуб, менинг ёвуғимдағи киши-қаро била ёмон маош қила киришди» (47, I).
- Мараз** - касаллик; «...соҳиби «Қасидаи Бурда»нинг қасидаси мақбул тушуб, ўзи афлаж маразидин халос бўлди» (242, I).
- Марал** - урғочи кийик; «Иламиш дарёсининг яқинидағи қалин чангалларда бўғу, марал ва тўнғуз кўп бўлур» (73, I).
- Мараммат** - тиклаш, тузатиш, таъмир; «Қўрғоннинг бурж ва борусини шикаст ва рехтини беқларга ва сипоҳийларга фармон бўлдуким, ислоҳ ва мараммат қилғайлар» (124, II).
- Марбут айламоқ** - боғламоқ; «Аробаларни илгари мазбут қилиб, занжирлар била аробаларни марбут айладук» (220, II).
- Мардак** - пасткаш одам; «Ғояташ ул мунофиқи намакҳаром мардакнинг номардлиғи эди» (64, I).

- Мардуд** - ҳайдалган, рад этилган; «Беш кун ўтар дунё учун бир ўзи ўстургон валинеъматзодасини кўр қилди. Яна бирини ўлтурди. Тенгри қошида осий ва халқ олдиди мардуд бўлубдур» (49, II).
- Маржиъ** - мурожаат қиладиган киши; «...буларнинг хонводалари ул вилоятта маржиъ ва шайхулислон йўсуулук бўла келгандур,...» (42, II).
- Мариз** - касал, хаста; «Мен Хуросон боргонда Мулло Абдулғафур мариз эди» (137, II).
- Маросий** - кўрсатилган ва ўлимга афсус билдириб ёзилган шеърлар, марсиялар (бирлиги — марсия); «Ва фузалойи аҳким, тарих ва маросий ва қасоид ва тарокиб айтгилар» (267, I).
- Мароға** - жой номи; «Хожа Носир Тусий: Холокухон замонида Мароғада расад боғлатибтур» (60, I).
- Марқум** - ёзилган, битилган, рақамга олинган; «Ҳар нечук қабиҳ ва зишт назм ҳам бўлса марқум бўлур эди» (185, I).
- Марғуб** - ёқимли, севимли; «Агарчи бадани нотавон эди, каломи марғуб эди» (129, II).
- Маръи** - риоя этилган, одаг бўлган; «Ҳазм ва эҳтиётни маръи тутиб, ... тартиб қилилиб эди...» (72, II).
- Масал** - **1)** мақол; масал; **2)** бирор мақсадни изоҳлаш учун келтирилган қисса, ҳикоя; «Хотирға кечтиким, ул масал борким, «гаҳ ёздаҳ бех, гаҳ нуҳ». (186, II).
- Масдуд** - тўсилган, боғланган; чекланган; «Удвалин яна кўргонга чиқиб, Султоний Пўлнинг ўзиниким, кофирлар замонидин бери бу дарвоза масдуд экондур, тафарруж қилиб, намози шом Раҳимлод солгон борчаға келиб туштум» (239, II).
- Масмуъ** - эшитилган, қабул қилинган, эътиборга олинган; «Бу узри масмуъ эди» (186, II).
- Масмум** - қуюлиш даражасигача қайнатиладиган лори; «Илдизини масмум қайнатиб ичса, мазарратини дафъ қилур эмиш» (206, I).

- Маснавий** - **1)** дoston. **2)** ҳар банди ўзаро қoфиядош икки мисрaли шеър; «Бир маснавийси бор, мевалар бoбидa, мутақoриб баҳрида, бeмуҳaссaл нимa дебтур, бeкoрa қилибтур» (138, I).
- Маснавий гўй** - айтувчи, дoston ёзувчи; «Яна Абдуллои маснавийгўй эди, жомдиндур» (139, I).
- Маснад** - тахт, юксак ўрин, ҳукмдорлик ўрни; «Дедиларким, биз аларға истионат тегуруб, подшоҳлик маснадиға ўлтургузуббиз» (100, I).
- Масокин** - мискинлар; «Азо расмини бажo келтургандин сўнг, oш ва таом фақир ва масокинға тортилиб, хaтм ва дуoлар борғонларнинг арвоҳиға қилиб, кўнгилларни олиб, қарoларини солиб, бу муҳиммoттин фoриғ бўлғондин сўнг, Бoқи Чaғонийнийнинг саъийи билa Қaндaҳoр устигa черик oтландук» (124, I).
- Масoлиҳ** - масaллик; керaкли нарсалар; «Уруқ oтлуқ билa oртуқси черик масoлиҳини ва oгир пaртолни Кунар йўли билa Лaмғонғa йибoрилди» (164, II).
- Масoм** - қулоқ; «Вa мухoлифларнинг келури бизни масoмимизгa eтишти, ўз фикримизни қилиб, ўшул равиш билa ясов ясадук...» (263, I).
- Масoф** - саф тортиб жанг қилиш; «Менинг аввал масoф уруши урушқоним ушбу эди» (72, II).
- Масрур** - сурурли, шoд; «Кун туш бўлa aъдo мaғлуб вa мaққур вa aҳиббo мубтaҳиж вa масрур бўлдилар» (193, II).
- Масруф** - сарф бўлиш; «Ҳaмишa авқoти муaммо фикриғa масруф экандур» (139, I).
- Мастур** - **1)** беркитилган, пaрдaланган; яширинган, мaх-фий; **2)** ёзилган; «Aҳли вa aёллари бисёр мaҳфуз вa мастурдур» (113, II).
- Масx** - шaклнинг ёмон ҳoлғa тушиши, хунук қиёфaғa кириши; «Тaрих тўққуз юз ўн oлтидa мeн Кундуз келгaндa, менинг қoшимғa келиб эди, масx вa мaбхут эди» (134, I).

- Мато** - мол, ашё, мато; «Самарқанднинг яна бир магоийи қирмизи махмалдурким, атроф ва жавонибқа элгарлар» (60, II).
- Матъун** - айбдор, гуноҳкор, таъна қилинган; «Бу жиҳаттин Бойсункур мирзо ҳам матъун эди» (71, II).
- Матлаъ** - 1) шеърий асарнинг аввалги икки мисраси, бошланмаси; 2) чиқадиган жой; «Бу матлаъни ўшал фурсатта айтилди» (147, I).
- Мафосил** - бўғинлар; «Мафосил заҳмати жиҳатидин намоз қила олмас эди, рўза ҳам тутмас эди» (128, II).
- Мафтун-
лук** - зар ёки бошқа безаклар тикилган; «Мафтунлук мўғули бўрк ва сончма тиккан хитойи атлас тўн ва хитойи қўр, бурунги расмлик тоши чинтойи била чинтойини сўл сари, яна уч-тўрт нима хотун кишининг ёқосига осар анбардон ва харитасидек нималар осибтурлар, сўнг сарида ҳам ушмундоқ уч-тўрт нима осибтурлар» (90, II).
- Мафтун** - маҳлиё, шайдо, ошиқ; «Сўнгралар сипоҳилиқ била сардорлик ишига андоқ мафтун ва машъуф эдики, бу икки ишдин ўзга анинг алфозидин не илм маълум бўлур эди ва анинг каломидин не фаҳм мафҳум» (138, I).
- Мафтух
айламок** - фатҳ қилмоқ, очилган, эгалланган «Ҳиндустондек кенг мамлакатни мафтух айлади» (195, II).
- Мафлук** - фалокатга йўлиққан, бечора; «Хисравшоҳни бир ярим кунда уруш йўқ, талош йўқ бизнингдек қаллош ва мафлук икки юз-икки юз эллик кишининг қошида андоқ хору зор ва забун ва ожиз қилдиким, не навкарига ихтиёри қолди, не молиға, не жониға» (105, I).
- Мафҳум** - фаҳмлланган, тушунилган; «Сўнгралар сипоҳилиқ била сардорлик ишига андоқ мафтун ва машъуф эдики, бу икки ишдин ўзга анинг алфозидин не илм маълум бўлур эди ва анинг каломидин не фаҳм мафҳум». (138, I).

- Махлут** - аралаштирилган, қотишган; «Хар ҳирфагарнинг бир бошқа бозори бор, бир-бирларига махлут эмастур, тавр расмедур» (60, II).
- Махмал** - бахмал, духоба; «Самарқанднинг яна бир матойи қирмизи махмалдурким, агроф. ва жавонибқа элтарлар» (60, II).
- Машъал, машъала** - **1)** чироқ, шам, машъала; **2)** ёруғлик, равшан-лик; «намози хуфтан кемадин маст тофиҳ чиқиб отланиб, машъални илгимга олиб, дарё ёқасидин ўрдугача отнинг бу юзига эгилиб, гоҳ ул юзига эгилиб, якжилов чопиб келибтурмен» (169, I).
- Машъуф** - **1)** берилган, ошиқ; **2)** хурсанд, шод, қувонган; «Шатранжға кўп машъуф эди» (134, I).
- Машварат** - кенгаш, маслаҳат; «Кўпроқ иш-куч аларнинг машвараги била бўлур эди» (42, II).
- Машмул** - фойдаланиш, манфаат кўриш; «Мазкур бўлгонлар инъят била машмул бўлуб, қилгон истидьолари мабзул бўлди» (158, I).
- Машойих** - шайхлар, кексалар (бирлиги -- шайх); «Самарқанд ва Хуросондаги машойихқа нузур борди» (210, II).
- Машрик** - шарқ, кунчиқар; «Тули машриқдин мағрибқа боқадур» (107, I).
- Машруъ** - шаръий, шариатга мувофиқ, ҳалол; «Алалхусус мундоқ тойиб ва торик бўлгонда қовун ва узумдек машруъ ҳазни киши нетавр хотирдин чиқаргай» (249, II).
- Маъбад** - ибодатгоҳ жой; «Кўракатрининг таърифин эшитилиб эди, жўгиларнинг ва ҳиндуларнинг бир маъбади бу эмиш» (118, I).
- Маъдуди** - санокли (кишилар); «...менинг била бир неча маъдуди қолиб эди» (68, I).
- Маъжун** - **1)** бир неча дориворни бирга қўшиб ясалган, кайф берувчи куюқ дори; **2)** аралашма; «Сўнгралар маъжун кўпрак ихтиёр қилур эди» (37, II).
- Маъжунийлик** - маъжун еб кайф қилишлик; «Маъжунийликда калла хушк бўлур эди» (37, II).

- Маъжун-нок** - маъжун таъсири; «Фариб гулзорлар маъжун-нокликта тафарруж қилдук» (171, I).
- Маъзул** - ўриндан тушган, бўшатишган, ишдан озод этилган; «Балх ҳукуматидин маъзул бўлди» (134, I).
- Маъзул қилмоқ** - ишдан бўшатмоқ, амалдан озод қилмоқ; «...Маждиддин Муҳаммадни туттуруб маъзул қилдилар. Анинг ўрнига Низомулк девон бўл-ди...» (131, II).
- Маъкулул-лаҳм** - ейладиган гўшт; «Маъкулул-лаҳмдур, бисёр лазиз эти бордур» (201, I).
- Маъман** - яшаш жойи; «Бу тарихда ҳазора ва накларий қавмининг маъман ва маскани бу тоғлардур» (107, I).
- Маъмура** - **1)** ободонлик; **2)** обод шаҳар, мамлакат; «Бу орада маъмура йўқ эди. Қўруқсойнинг оёғи Қоратуни мен маъмура қилдурдум. Бу жиҳаттин йўл эмин бўлди» (109, II).
- Маърака** - **1)** одамлар тўпланадиган жой; **2)** жанг майдони; «Агарчи, ҳеч андоқ бўлмадиким, ўзининг илиғи ишга етмиш бўлғай, вале дерларким, баъзи маъракаларда андин асари шижоат зоҳир бўлур экандур» (44, I).
- Маъруф** - таниқли, машҳур, донгдор; «Фон малики карам ва саховат ва хизматкорлик ва инсоният била машҳур ва маъруф эди» (78, II).
- Маътал бўлмоқ** - кутиб турмоқ, тўхтаб турмоқ; «Бу мунофиқ мардак худ ўғлининг рухсатиға маътал экандур» (218, II).
- Маъхуд** - **1)** одат, одатдаги; **2)** маълум, машҳур; **3)** қадимги, эски; «Катқа солурлар, маъхуд ҳаракат ул ўлукдин содир бўлур. Муни эшитгач, қора чирмаб аза тутар» (111, I).
- Маъюб бўлмоқ** - майиб бўлмоқ, шикаст топмоқ; «Султон Масъуд мирзоға кўзи маъюб бўлғонидин сўнг (Бегим Султонни) бериб эдилар» (131, I).
- Маҳаллот** - маҳаллалар (бирлиги — маҳалла); «Самарқанднинг боғот ва маҳаллоти ва яна неча тумоноти бу сув била маъмурдур» (59, I).
- Маъ-дуд(и)** - санокли, санокдаги; «...менинг била бир неча маъдули қолиб эди, бўлғон йигитлар ясаниб чиқтилар» (68, I).

Маҳз	- холис, соф; фақатгина, ёлғиз; «...балки Тенгри-нинг маҳзи лутф ва шафқатидиндур...» (195, II).
Маҳзар	- хат, арз; «Шайх Шариф Қорабоғий ... бизга иснод қилиб, маҳзарлар битиб, ...маҳзарнинг саводини шаҳрларга йибориб, баҳс қилур хаёли бор» (262, I).
Маҳзуз	- лаззат, баҳра; «Боғи Вафодин бир яхши маҳзузким бўлдук, бу навбат эди» (179, I).
Маҳкам	- қаттиқ, кучли; «Қиши маҳкам совуқтур» (59, II).
Маҳра- мият	- подшоҳликда ички хизмат; «Ва Хожа Низомиддин Али Ҳалифа хизмат ва маҳрамият ва вазоратқа ақл ва тадбири бор эди» (267, II).
Маҳрус	- тааллуқли, қарашли, тегишли; «Ва чун бу вилоят ҳам доҳили мамолики маҳрус бўлди, азимати мустақарри хилофат қилдук» (264, II).
Маҳсус бўлмоқ	ҳис этилмоқ, сезилмоқ; «Бориб мулоҳаза қилилди, қабрнинг тебрангани маҳсус бўлди» (113, II).
Маҳфуз/ маҳфуза	- 1) сақланган, беркитилган; 2) хотирга олинган, ёдланган; «Аҳли ва аёллари бисёр маҳфуз ва мастурдур» (113, II).
Мақбули табъ	- таъбга маъқул келадиган, ўринли; «...подшоҳ олида ҳурмат ва иззати онча бор эрдиким, кўп сўзи мақбули табъ бўлур эди» (267, II).
Мақдур	- куч-қудрат, мадор; қўлдан келадиган; «...мен қолдим ва Мирзоқули кўкалдош отнинг қўш оёқ олурға мақдури қолмайду эди» (97, II).
Мақобир	- қабрлар; «Жаҳонгир Мирзо ва яна баъзи авлодининг мақобири андадур» (61, II).
Мақтул бўлмоқ	- қатл этилмоқ; «Мунда ҳам зарб уруш бўлур. Ўзбак уч қатла ёндура солур. Тенгри таоло инояти бўлуб, ўзбакни босарлар. Бир Абу Саъид Султон тирик эмиш, ўзга секкиз султон мақтул бўлур» (246, II).
Мақхур, мағлуб	- мағлуб, ютқазган, шикаст топган; «Кун туш бўла аъдо мағлуб ва мақхур ва аҳиббо мубтаҳиж ва масрур бўдиллар» (193, II).
Мағок	- кўл номи; «Яна бир Кўли мағок ўлангидур,... Бир ёнида бир улуғ кўл воқий бўлубтур, бу жиҳаттин Кўли мағок ўланги дерлар» (61, I).

- Мағриб** - **1)** ғарб, кунботар; **2)** қуёш ботган вақт; «Тули машриқдин мағрибқа боқадур» (107, I).
- Мағсуб** - эгасига пул бермай тортиб олинган; «Бу кентта Боғи Калон отлиқ Улугбек Мирзонинг бир мағсуб боғи бор эди. Мен эгаларига баҳо бериб олдим» (112, II).
- Мезон** - **1)** тарози юлдузи; **2)** сентябр ойи; «Офтоб мезонға тахвил қилди, совуқ тушти» (58, I).
- Миёнгирилик** - бел ушлашлиқ, курашмоқлик; «Секкиз кишини яхши миёнгирилик қилди» (251, II).
- Мизож** - кишининг табиати, мижози; «Беш-олти ойдин сўнг Ҳасан Яъқубнинг мизожи мунҳариф бўлуб, менинг ёвугимдағи киши -- қаро била ёмон маош қила киришли» (47, I).
- Мил тортмоқ** - қиздирилган темир парчаси билан кўзни кўр қилиб қўймоқ; «Султон Али мирзони буюрдиким, Кўксаройға чиқариб кўзларига мил тортқайлар» (54, II).
- Милвоҳ** - қушларнинг эътиборини жалб қилиш учун тўрларга боғлаб қўйиладиган қуш; «Кўллар ясаб, қалин милвоҳлар тикиб, қўл ўртасида тўр қўйиб, ҳар жинс қуш тутарлар» (116, II).
- Миод/ мийод** - ваъда; «Хумоюн мийоддин кўп кейин қолғон жиҳатидин дурушг хатлар битиб, қаттиқ хитоблар қилиб йиборилди» (184, II).
- Миррих** - Марс планетаси; «...айтур эдиким «Бу айёмда Миррих ғарб саридур, ҳар ким бу тарафдин урушса мағлуб бўлур» (221, I).
- Мириси-поҳ** - аскарлар амири, аскар бошлиғи; «Бир вилоятқа икки подшоҳ ва бир черикка икки мирисипоҳ мужиби тафриқа ва вайронлик ва сабаби фитна ва паришонлиқдур» (103, I).
- Мисвоқ** - оғиз тозалайдиган ёғоч, чўпдан ясалган тиш тозалайдиган асбоб; «Одина куни сув ёқасидин отланиб, Иничкадин қуйига Кўҳбачанинг доманасила тушуб, ўз илтигимиз била ғалаба мисвоқ олдук» (176, II).

- Мискин** - муҳтож, камбағал; «Ҳазрати Хожа Убайдуллонинг мутааллиқлариғаким, бурун харж ва таҳмилларда кўп фақир ва мискин аларнинг ҳимояти била зулм ва тааддидин халос бўлурлар эди, не жойи улким, аларға мундоқ таклифлар бўлғай, кўп таадди ва ташаддуд қила бошлади» (46, II).
- Мисл** - **1)** масалан, чунончи; **2)** бир нарсанинг ўхшаши, монанди, тенги; «Фаргона вилояти бешинчи иқлимдиндур. Маъмуранинг канорасида воқиф бўлубтур. Шарқи Кошғар, ғарби Самарқанд, жануби Бадахшоннинг сарҳади тоғлари, шимолида агарчи бурун шаҳрлар бор экандур, мисли: Олмолиқ ва Олмоту ва Янгиким, кутубда Ўтрор битирлар, мўғул ва ўзбак жиҳатидин бу тарихда бузулубтур...» (34, I).
- Мистар** - чизиқсиз қоғозга чизиқ чизиш учун ясалган маҳсус асбоб; «Таркиб хати» била таржима битар учун букун ўн бир сатрлиқ мистар боғладим» (249, I).
- Мисқол** - эски оғирлик ўлчови; «Малик Бухон ва Малик Мусо бошлиқ Дилазок афғонлари улуғлариға олти кишиға юзар мисқол кумуш, бирар тўнлуқ парча, учар ўй, бирар говмуш Ҳиндустон савғотидин бериб, ўзгалариға ҳам фарохўр ҳоллари ярмоқ ва парча вагову говмуш иноят бўлди» (171, II).
- Миҳафа** - кўтариб юриладиган мослама, кажава; «Куён ташвиши жиҳатидин миҳафадек нима ясаб, Борон ёқасидан шаҳрғача мени кўтариб, Бўстонсароға келтурдилар ким...» (127, I).
- Миҳаф-фадин** - соябон арава; «Яна Шаҳрибону бегим эди, Султон Абусаъид мирзонинг қизи эди,... Чекмон урушида мирзонинг жамиъ ҳарамлари миҳаффадин чиқиб отқа минганда, бу инисининг эътимодиға миҳаффадин чиқмас ва отқа минмас. Муни мирзоға еткурурлар, бу жиҳаттин Шаҳрибонубегимни кўйди ва сингили Поянда Султонбегимни олди» (131, II).
- Мобайн** - оралиқ, ўрталиқ, ора; «Ўзга бу тўрт хужранинг ўртаси ва мобайнлари тамом бир уй дохилидур» (144, I).

- Мода** - урғочи; «Нарининг ва модасининг бошида йигирма-ўттуз пар бордур» (201, I).
- Модарзод** - туғма, туғилишдан; «Муллозодаи Мулло Усмон ...Улуғбек мирзо замонида ўн тўрт ёшида дарс айтқон учун, Мулло Модарзод дерлар экандурлар. ...Қаъбани тавоф қилиб, Хирига келганда, Султон Хусайн мирзо манъ қилиб сахлади. Бисёр донишманд киши эди» (137, I).
- Мокиён** - бу ерда: аёл зоти назарда тутилмоқда; «Мундоқ бисёр маъмур вилоят ва мунча қалин яроқлиқ навкар била бир мокиён била ҳам тутушмади» (50, I).
- Молдўст** - тамаъгир; «Зуннун аргун агарчи мардона киши эди, вале хасис ва молдўст ва раъй ва ҳисобдин йироқроқ ва кавокрак ва телбарак киши эди» (154, I).
- Морпеч** - илон тарзидаги (нақш ёки ўйма); «Ўзга тамом ерларда тошдин сугунлардур. Баъзини морпеч хиёра қилибтурлар» (60, I).
- Моҳазар** - тайёр турган таом; «Қутлуқ Хожа моҳазаре ҳозир қилди» (177, I).
- Мохи-хона** - балиқ сақланадиган жой; моҳи-балиқ (кўплиги – моҳиён); «Бу чигни ул қўйғон эшиккаким берки-турлар, моҳихонанинг устунини очарлар...» (117, I).
- Моҳтоб** - ойдин кеча, ёрқин ой; «Ушбу кеча қулогимнинг ташвиши жиҳатидин ва моҳтоб ҳам боис эди, афюн ихтиёр қилдим» (238, II).
- Муфассал** - рўйхат, банд, фасл, боб; «Ўқуғон китобларининг муфассалини элға кўрсатиб, муллолиғини исбот қилур эди» (138, II).
- Муътад-дун-бих** - арзирли, ишонарли; «...Султон Маҳмудхондин агарчи муътаддун бих мадад ва кўмак бўлмас эди» (62, II).
- Муътақад** - эътиқод, ишонч; «Муътақадлари андоқдурким, бу сув кишига тегса, ибодатини зойиъ қилур» (253, II).
- Муъта-кид** - ишонувчи, ихлосли, эътиқодли; «Узун Ҳасан Хожага ўзини хели муҳлис ва муътақид тутар эди» (62, II).

- Муътодий** - олатдаги; «Муътодий хилъатким, сермўйна дерлар, кийдуруб, келтурдилар» (248, I).
- Муаддаб** - одобли; «Бисёр муаддаб бор эди» (44, I).
- Муайян** - маълум бир ишни бажаришга тайинланган; «...бу жиҳатгин Абдулазизниким, тарҳқа муайян эди, буронғорга кўмак йиборилди» (193, I).
- Муаллак** - осилган, осилиб қолган, орада туриб қолган, бир ёқли бўлмаган; «Бу тоғлар ва пушталар ҳам ер ила кўкнинг орасида муаллақ кўринадур» (122, I).
- Муалло** - юксак, баланд, аъло; «Муалло бишларни келтурдилар» (145, I).
- Муаммар** - узоқ умр кўрган; «Яна Мир Жалолиддин муҳаддис... хейли муаммардур» (137, II).
- Муаммо** - беркитилган, маъноси ҳарфлар ичига беркитилган сўз; топишмоқли шеър; «Ғолибо муаммони онча ҳеч ким айтгон эмас» (139, I).
- Муарраб** - араблаштирилган; «Яна наргилдур, араб муарраб қилиб «норжил» дер, Ҳиндустон эли налийар дейдур» (205, II).
- Муаррих** - тарих ёзувчи; «Тонгласи Хондамир муаррих ва Мавлоно Шихоб муаммойи ва Мир Иброҳим қонуний Юнус Алининг қаробатиким, муддати малид эдиким, мулозамат доияси била Ҳиридин чиқиб эдилар, келиб мулозамат қилдилар» (237, I).
- Мубаддал** - ўзгартирилган, алмаштирилган, айирбошланган; «Мулкгирлик дағдағаси жиҳатидин хейли ярашлар урушқа ва дўстлуқлар душманлиққа мубаддал бўлур эди» (37, II).
- Мубай-йин** - изоҳ берувчи, тушунтирувчи, баён қилувчи; «Алалхусус туркий девони бордурким, анда тоза мазмунлар топиб, айтибтур ва маснавий китоби ҳам борким, оти «Мубаййин»дур» (267, I).
- Мубайян** - изоҳ этилган, тушунтирилган, баён қилинган; «Султон Ҳусайн мирзо ҳам Ҳирини ушбу йўсуллуқ гофиллиқга олибтур. Вале иш билур киши олила равшан ва инсофлиқ эл қошида мубайяндурким, бу иш била ул иш орасида кўп фарқ бордур» (80, II).

- Мубашшир** - хушхабар келтирувчи, севинчли хабар етказувчи; «Муҳаммад Али Мубашшир ҳам ... чопкулашди» (72, II).
- Мубодала** - бадал, ўрни; «Чандерийнинг мубодаласига Шамсободини ваъда қилилди» (234, II).
- Муборак Мубоҳот** - кутлуғ; «Муни муборак тутарлар» (200, I).
- фахрланиш ва мақтаниш; «Хизона жамъ қилмоғлиқ ул элнинг қошида фахр ва мубоҳоттур» (196, II).
- Мубтаҳиж** - шод, қувноқ; «Кун туш бўла аъдо мағлуб ва мақхур ва аҳиббо мубтаҳиж ва масрур бўлдилар» (193, II).
- Муважжаҳ** - мақбул, муносиб; «агарчи маъқул ва муважжаҳ эди, бир нима шитоб бўлмиш» (69, II).
- Мувофақат** - келишиш, уйғунлашиш; «Ул кишиким, тавбада мувофақат қилиб эди, Асас эди» (221, II).
- Мудаббира** - талбиркор, талбир қилувчи; «Хотунлар орасида раъй ва талбирда менинг улуғ онам Эсан Давлат бегимча кам бўлғай эди, бисёр оқила ва мудаббира эди» (47, II).
- Мудаммағ** - димоғдор, мағрур; «Неча йил Бухоро ҳукумати мунда эди, навқари уч мингга етиб эди, навқарни яхши шафқат била сахлар эди. Бахшиш ва пурсиш ва девон ва дастгоҳ ва шилон ва мажлиси подшоҳона эди. Зобит ва золим ва фосиқ ва мудаммағ киши эди» (45, II).
- Муддати мадид** - узоқ муддат; «Хўжанд ҳам муддати мадид эрдиким, ...фатаратта ул сарқорда фугур бўлгон учун Султон Аҳмад мирзога боқиб эди» (51, II).
- Муддатул-умр** - умр бўйи; «Муддатул-умр амонлиғ ва арзонлиғ қадрили мунча билмайдур эдук» (86, II).
- Мудово** - даволаш; «Мундоқ ажиб ва ғариб нима хейли дедиким, вилоят жарроҳлари андоқ мудоводин ожиздурлар» (94, I).
- Мужибинадомат** - афсусланиш сабаби; «Ҳоло ушбу фурсатта Жаҳонгир мирзога Хуросон сари хайр ва хўблук била рухсат берилсаким, тонглалиқ кунда мужибинадомат ва пушаймонлиқ бўлмағай» (103, I).

- Мужиб** - айрилиқ сабаби; «Бир вилоятқа икки подшоҳ ва бир черикка икки мири сипоҳ мужиб тафриқа ва вайронлик ва сабаби фитна ва паришонлиқдур» (103, I).
- Мужиб умидворлик** - умидворлик сабаби; «Бир неча кунда бир киши келиб, вилояттин ва эл ва улусдин сўзлар тақрир қилур эдиким, мужиб умидворлик бўлур эди» (102, I).
- Мужмал** - қисқа, дўнда; «Бу вилоятларким, Бҳирадин Биҳаргача ҳоло менинг тасарруфимдадур, эллик икки карурдур, нечукким, бу муфассалидин мужмали маълум бўлғусидур» (209, I).
- Мужовир** - мозор хизматчиси; «... Пир Кону мазорига келиб туштук. Черик элидин баъзи мазорнинг мужовирларига мазоҳим бўлгон учун бирини сиёсат учун пора-пора қилдурдум» (121, I).
- Музьиф** - кучсизлантирувчи; «Бу лимудек муқаввийи меъдадур, норанждек музьиф эмас» (206, I).
- Музабзаб** - беқарор, тартибсиз; «Чун Мирзохонга кирган сипоҳий ва раият ва мўғул ва чигатой мутаваҳҳим ва музабзаб эдилар» (152, I).
- Музаҳҳиб** - зарҳал қилувчи уста, заргар; «Дундин қуйи бир-ики кўчтин сўнг Шоҳ Имод Шерозий Оройишхон ва Мулло Муҳаммад музаҳҳибнинг хатларини олиб келди» (190, I).
- Музд** - тўлов, иш ҳақи, хизмат ҳақи; «...киштибонларга музд берибмен, вале киштибонлар Бангалийининг келур овозасидин бисёр мутаваҳҳимдурлар» (256, I).
- Муздур** - мардикор, ёлланиб ишловчи; «Айни пашакаалда қазмоққа машғул эдилар, неча навбаг йиқилди, муздурларни бости» (214, I).
- Музир** - зарарли; «Бу маҳкам музир ва дарранда жонивордур» (199, II).
- Музоҳим бўлмоқ** - ёпишиб олмоқ; «Бу табақага музоҳим (мазоҳим) бўлмоқ менинг гаразим эмас эди...» (125, I).
- Музояқа** - танглик, таркашлик, сиқилиш; «...бўкамусен, бўка бўлсанг, кел, курашалинг. Бу элчи ҳар неча музояқа қилур, қўймас...» (45, I).

- Музтариб** - изтиробла қолган; «Шоҳбегим ва хоним беҳад ва беқиёс музтариб ва мунфаил ва сарафканда ва хижил бўлубтурлар...» (151, I).
- Мукаддар** - гамли, хафалик ҳолати; «Яна буким, Жаҳонгир мирзо мундоқ мукаддар ва ёмонлик билаким борди, ё кудуратини рафъ қилгайбиз, ё мазарратини дафъ» (127, II).
- Мукаррар** - қайтадан; такроран; «Боғи Вафонинг ҳалди ва ҳудуди ва сафо латофати бу тарихда мукаррар мазкур бўлубтур» (184, II).
- Мукарраран** - такроран; «Бу тарихда хонларнинг зикри мукарраран тақриб била келгусидур» (40, I).
- Муко-лама** - сўз юритиш, суҳбат, гаплашиш; «Ушбу муко-ламада эдукким, Юсуф икки тизи била олимпда юкунуб айттики, не яшурай, Султон Аҳмадбекнинг хабари йўқтур. Шайх Боязидбек сизнинг хабарингизни топиб мени йиборди» (99, II).
- Мулаввас бўлмоқ** - булганмоқ, ифлосланмоқ; «Ҳар қатла ўй тортиб, давлни чиқориб, ёнар маҳалда ул арғамчи ўйнинг йўлиғаким, ўй сийдук ва тезаги била мулаввасдур, тегиб яна чоҳқа тушар» (198, I).
- Мулаққаб бўлмоқ** - лақабланмоқ; «...Искандаршоҳни бўғуб ўлтуруб, Баҳодурхонниким, ҳануз йўлда эди, тилаб келтуруб, отасининг ўрнига ўлтургузди. Баҳодуршоҳқа мулаққаб бўлди» (215, II).
- Мулзам бўлмоқ** - хижолат бўлмоқ, уялиб қолмоқ; «Мен Мулло Бободин ўн бир гуноҳини бирар-бирар хотирнишон қилиб айтиб йибордим. Мулзам бўлди» (125, II).
- Мулкгирлик** - мамлакат олувчилик, ҳукумат суришлик; «Ҳамиша мулкгирлик дағдағаси бор эрди» (36, II).
- Муллоёна** - илмий; «Муллоёна китоблар худ бисёр эди» (189, I).
- Мулозимат** - хизмат қилиш, бўйсунуш; «Отасини ўзбак ўлтургандин сўнг келиб, менинг мулозиматимда уч-тўрт йил бўлди, сўнгра ижозат тилаб, Кошғарга, хон қошига борди» (39, II).

- Мулоқи бўлмоқ** - учрашиб қолмоқ, луч келмоқ; ...«йўлда Бадиуззамон мирзоға ва Зуннунбекка мулоқи бўлуб, борчалари бориб Ҳирида Султон Ҳусайн мирзоға мулозамағ қилдилар» (123, I).
- Мулоқот** - учрашиш, йўлиқиш; «Мурғобта мирзолар била мулоқот қилганда, Қози Ихтиёр ва Муҳаммад Мир Юсуф била келиб мени кўрдилар, ...муфратотни тилади, битидим. Ўшал мажлисда муфратотни ўқуб қавоидини битиб, нималар битиди» (137, I).
- Мултафит** - аҳамият бериш, эътибор қилиш; «...беклар бу сўзларга мултафит бермай, дурушт жавоблар айтиб, илгарига кўчтилар» (42, I).
- Мулҳақ бўлмоқ** - қўшилмоқ; «Астрободқа боргон черик ҳам келиб, ушбу кун мирзоға мулҳақ бўлди» (66, I). «Ул фурдат Қанбар Алибек Ҳисор ҳокими Султон Абусаъид мирзонинг ҳукми била Ҳиндустон черикини чериклаб, Ироққа мирзонинг сўнгича борадур эди, Султон Маҳмуд мирзоға мулҳақ бўлди» (48, II).
- Мулҳид** - динсиз, эътиқодсиз; «Ушбу ўттуз-қирқ йилда Шаҳбоз қаландар отлиқ бир мулҳид бор экандур...» (165, I).
- Мумтад бўлмоқ** - чўзилмоқ, узаймоқ; «...Хожа Калон мусоҳиб эди. Бажаврда турмоғи мумтад бўлди» (182, I).
- Мумтоз айламоқ** - обрўсини кўтармоқ; «Иноятлар ва шафқатлар била сарафроз қилиб, ақрон ва амсолидин мумтоз айладим» (219, I).
- Мунъакс** - аксланувчи; «...ойинадек ҳар нима мунъакс бўлур» (35, II).
- Мунаж-жим** - юлдузшунос, астролог; «Муҳаммад Шариф мунаж-жимким, не навъ шумнафаслар суруб эди, филҳол муборақбодға келди. Ғалаба сўқуб, ичимни холи қилдим» (229, II).
- Мунақ-қаш** - нақшланган, безатилган; «Бўйнидин қуйи орқаси сариқ ва тўтаги ва кўк ва бинафша ранглар била мунаққаш воқий бўлубтур» (200, I).
- Мунг** - **1)** қийинчилик; **2)** ғам, алам, қайғу; «Сўзга мунги йўқ эди» (130, II).

- Мунгуз** - шох; «Мунгузи бугу мунгузидек шохчалиқдур, вале кичикрактур» (199, II).
- Мунжар бўлмоқ** - бориб етмоқ; «Охир оталиқ, ўғуллуқ орасида бу гуфтуғўйлар анга мунжар бўлдимки. отаси отасининг устига ва ўғли ўғлининг устига Балх ва Астрободқа черик торгилар» (57, I).
- Мункасир** - кечикиш, ортга сурилиш, камайиш; «Навқарининг улүфаси асло мункасир бўлмас эди» (48, I).
- Мункир** - рад этувчи, қабул қилмовчи, тонувчи, инкор этувчи; «Хат битимоқдин ва бизни тиламоқдин мункир бўлуб, рустоиёна ва дурушт жавоблар йибордилар» (256, I).
- Муножот** - ёлвориш, ялиниш; «... бошимни муножотқа кўюб, тилак тилайдур эдимким, кўзум уйқуға борибтур» (99, II).
- Мунофарат** - бир-биридан нафратланиш; «Биз аввал Аграга келганда, бизнинг эл била бу элнинг орасида ғариб муғоярат ва мунофарат эди» (210, II).
- Мунтаҳий** - охирига борувчи, тугалланувчи; «Ота тарафидин насаби Шайх Бурҳониддин қиличқа мунтаҳий бўлур» (64, I).
- Мунтақил бўлмоқ** - ўтмоқ, айланмоқ; «Тўрт-беш навбат ушмундоқ шиддаттин роҳатқа ва машаққаттин фароғатқа мунтақил бўлубтур» (86, II).
- Мунфаил** - уялмоқ, сиқилмоқ; «(Соқи Муҳсин) Хижил ва мунфаил бўлди» (253, II).
- Мунши** - ёзувчи, котиб; «Муншийларни тилаб, буюрдумким...» (221, II).
- Мунҳариф** - ўзгариш, носоғлик; «Беш-олти ойдин сўнг Ҳасан Яъқубнинг мизожи мунҳариф бўлуб, менинг ёвугимдаги киши-қаро била ёмон маош қила киришди» (47, I).
- Мунқалиб** - ўзгарувчанлик; «Гвалийарнинг кўрғонининг ичидан Раҳимлодқа киши йиборурким, ҳар навъ қилиб, кўрғонға ўзунгизни солингким, бу кишининг раъйи мунқалиб бўлур, фосил хаёлдадур» (216, II).

- Мунқатиъ бўлмоқ** - узилмоқ, ажрамоқ; «Баъзи ерларда етти-секкиз кўрух мунқатиъ бўлубтур» (198, I).
- Мунқод** - тобе, муте; «Ҳиндустонниким мусаххар қилди, Хуросон тахти анинг тахти забтида эди ва Хоразм ва Дорулмурз салотини анга мутеъ ва мунқод эди» (195, I).
- Муованат** - кўмаклашиш, ёрдамлашиш; «Атроф ва жавонибдаги подшоҳлар ва беклардин ҳеч навъ мадад ва муованат бўлмади, маъюс бўлуб солиб чиқтим» (38, II).
- Муолажа** - даволаш; «Илдиздин ҳар турлук яра бўлса эди, осон муолажа қилур эди» (94, I).
- Муомалат** - муомалалар; «Баъзи муомалатта шаръни бисёр риоят қилур эди» (128, II).
- Муориз** - эътироз билдирувчи, қарши сўз айтувчи; «Чаҳоршанба куни, муҳаррам ойининг ўн еттисиди Султон Аловуддин Саводий Султон Вайс Саводийнинг муоризи келиб, мулозамат қилди» (163, I).
- Мураббий** - тарбиячи; «Ҳазрати Хожа Убайдуллонинг авлодининг орасида бу сабабдин таассуб тушти. Улуғи улуғига мураббий бўлди, кичиги кичикига муқаввий...» (54, II).
- Мураввақ** - сузиб тозаланган, тиниқ; «Мураввақ чоғирларни мажлис аҳли ҳам ҳайвон суйидек юта кириштилар...» (144, II).
- Мурассаъ** - жавоҳир билан безатилган; «Мулло Биҳиштидин Ҳиндолға мурассаъ камар ва ханжар ва мурассаъ давот, тағбанд ва «Бобурий хати»нинг муфрадотини йиборилди» (248, II).
- Мураттаб** - тартибга солинган, тизилган; «Ул фурсатгаким, Панипатта черик элининг атроф ва жавонибини ароба ва шох ва хандақ била мазбут ва мураттаб қилиладур эди...» (192, II).
- Мурдорлик** - ҳазар қиларли иш, ёқимсиз амал; «Бу машаққатлиқтур ва мурдорлиғи ҳам бор» (198, I).

- Мурид** - **1)** тасаввуфда бирор шайхга эргашувчи, эшонга қўл берувчи; **2)** талаб этувчи, истовчи, эргашувчи; «Ўшул аснола Шайх Муҳаммад Гавским, дарвеш кишидур, хейли машғуллуғи ҳам бор, мурид ва асҳоби ҳам бисёрдур, Гвалиярнинг қўрғонининг ичидан Раҳимлодқа киши йиборурким, ҳар навъ қилиб, қўрғонга ўзунгизни солингким, бу кишининг раъйи мунқалиб бўлур, фосид хаёлдадур» (216, II).
- Мурта-
фиъ** - баланд кўтарилган, юқори; «Агарчи ул ҳужра мундин муртафиъдур, вале бу ҳужра бисёр яхшироқ воқиъ бўлубтур. Тамом шаҳр ва маҳаллот оёғ остидадур» (35, I).
- Мурувват** - **1)** одамгарчилик, сахийлик; **2)** мардлик, жасурлик; «Мурувваттин йироқ ва ҳамжиҳатликдин қироқ ишдир».
- Мурур** - ўтиш жойи; «Баъзи дарёларнинг ва рудларнинг ёқаси пашакаал ёгинлари жиҳатидин обкандлар бўлубтурким, ҳар ердин ва мурур мутаазирдур» (198, II).
- Мурғи
жангал** - чангалзор қуши; «Бу жиҳатдин мурғи жангал дерлар» (202, II).
- Мусаввар** - суратланган, сурати тортилган, тасвирланган; «Бу уйнинг ҳар зилъи мусаввардур...» (144, I).
- Мусав-
види
авроқ** - кўчириб ёзувчи, котиб; «Мусаввиди авроқ айтадурким, тўққуз юз ўттуз еттида жумодиулаввал ойининг олтисиди Чаҳорбоғидаким, ўшул подшоҳ ўз қўли билан обод қилиб эрди, ҳоли мутағаййир бўлуб, бу олами бевафони падруд қилди» (267, I).
- Мусаввир** - рассом; «Мусаввирлардин Бехзод эди, мусаввирлиқ ишини бисёр нозук қилди» (139, II).
- Мусаддас** - **1)** олти қиррали; олти қаррали; **2)** ҳар банди олти йўлли шеър; «... бу сепанинг олти тарафида бир дафъа сариқ ва бир дафъа арғувоний гул хат-хат мусаддас шаклда очилибтур» (171, I).
- Мусаллам
тутмоқ** - маъқулламоқ; «...Элик лак Маҳмудхон Нуҳонийга иноят қилиб, қолғонини ушбу Жалолхонга мусаллам тутулди» (259, I).

- Мусаллас** - 1) уч қат, уч бурчакли; 2) май; «Наргилнинг пўстини артқоч, бир учила мусаллас уч тўшук ўрни зоҳир бўлур...» (205, II).
- Мусаллит** - ҳоким, устун, зўр; «Яна бир Қутуқбегим эди: Султон Аҳмад мирзо ошиқлиқлар била олиб эди, асру кўп суюклик эди ва кўп мусаллит эди» (45, I).
- Муссам-мам бўлмоқ** - тикланмоқ; «...беҳузурлиқни ўтқариб, қўрғонни бутқариб, бурунги азимат мусаммам бўлди» (124, II).
- Муссам-ман** - бу ерда: саккиз қиррали; «Яна бу парча ерким, анбилий дарахтлари ва мусамман ҳавз андадур, булардин сўнг улуғ ҳавз ва саҳне бўлди» (213, II).
- Мусанна-фот** - таснифлар, тузилган асарлар; «Ани учунким, Мир Алишер Навоийнинг мусаннафоти, бовужудким Хирида нашъу намо топибтур, бу тил биладур» (34, II).
- Мусан-ниф** - китоб ёзувчи; «Бинойи ҳам мусанниф эди» (140, II).
- Мусаххар** - ўзига қаратмоқ, бўйсундирмоқ; «...Тенгри таоло фазл ва карами била Кобул ва Фазни мулк ва вилоятини бежанг ва жидол муяссар ва мусаххар қилди» (107, I).
- Мусаххар қилмоқ** - бўйсундириб бермоқ; «Ҳиндустонниким мусаххар қилди, Хуросон тахти анинг тахти забтида эди ва Хоразм ва Дорулмурз салотини анга мутиъ ва мунқод эди» (195, I).
- Мускат** - далилли сўз; «Қари мабҳут мардак бир икки сўз оғзида-ўқ пуйпади, сўзлай олмади, муқобалада ҳам демай мундоқ мускат сўзларга не дея ҳам олғай эди» (188, II).
- Мусмир** - самарали, мевали дарахт; «Мусмир дарахтиси бисёрдур, вале боғчаларида аксар бодом дарахти-дур» (35, II).
- Мусовий** - тенг, баробар; «Шайбоқхондек ганим пайдо бўлубтур, мунинг зарари туркка ва мўғулға мусовидур» (90, I).

- Мусолаҳа** - яраш, сулҳ; «Ҳамиша элнинг сўзи бу эдиким, агар мусолаҳа жиҳатидин элчи борса, туркка тааллуқ вилоятларга музояқа қилмоғуларидур» (167, II).
- Мусоҳара қилмоқ** - ўраб олмақ, қамал қилмоқ; «Уч-тўрт ой бу уч тарафдин Самарқандни муҳосара қилдуқ» (55, I).
- Мусоҳиб** - йўл суҳбатдоши; «Ов ва қушнинг роҳ ва равишини яхши билур учун Султон Ҳусайн мирзо аксар бу ишларни анга ружуъ қилур эди. Бадиуззамон мирзонинг мусоҳиби эди» (133, II).
- Мустаъжир** - шошилувчи; «Омил ва мустаъжир ва коргузар тамоm ҳиндудур» (208, I).
- Мустаъмал** - амалда қўлланувчи; «Улуғбек мирзо бу расад била «Зижи Кўрагоний»ни битибтурким, оламда ҳоло бу зиж мустаъмалдур» (60, I).
- Муставжиб** - лойиқ, муносиб; «Яна Мир Муҳаммад жолабонга Ганг дарёсиға яхши кўпруқ боғлагони учун муставжиби иноят бўлуб эди...» (245, II).
- Мустажих** - шод, хурсанд; «Кун туш бўла аъдо мағлуб ва мақхур ва аҳиббо мубгаҳиж ва масрур бўдилар» (193, II).
- Мустаид** - шай бўлмоқ; «...йигитлар мустаид бўлғунча Султонқули ва Бобоқули келтурди, ёғи босилди» (58, I).
- Мусталаҳот** - қоида, тартиб; истилоҳлар, атамалар; «Бу рубойини айтиб эдим, маҳмул қофиясида тараддудим бор эди, ул маҳалда шеър мусталаҳотига мунча татаббуъ қилмайдур эдим» (75, II).
- Мустамол бўлмоқ** - мойил бўлмоқ; «Баъзининг хотириға еттиким, Ҳасанхоннинг истимоласи жиҳатидин ўғлини йиборилса кўпрак мустамол бўлуб, хизматкорлиқни яхшироқ бажой келтурғай» (218, II).
- Мустаҳзар** - тайёр турувчи, ҳозиржавоб; «Улуми зоҳирияға бисёр мустаҳзар эди» (137, II).
- Мустаҳик** - лойиқ, муносиб, зориқувчи; «Бу синдурулғон олтун-кумуш суроҳий ва олотни мустаҳикларға ва дарвешларға улашилди» (221, II).

- Мустаҳсан** - таҳсин, олқиш; «...нега андоғ амрга иқдом ва эҳтимом қилмағайким, қилгондин сўнг мустаҳсан дегайлар...» (142, II).
- Мустақарри хилофат** - халифалик қарор топган ер, марказ, пойтахт; «Ва чун бу вилоят ҳам доҳили мамолики маҳрусса бўлди, азимати мустақарри хилофат қилдук» (264, II).
- Мусҳаф** - «Куръон»; «Мусулмон ва одми ва дарвешваш киши эди. Ҳамиша мусҳаф китобат қилур эди. Шатранжни бисёр ўйнар эди. Қуш илмини ҳўб билур эди...» (45, II).
- Мусҳил** - сурғи (дори); «...бу мараз учун мусҳил ҳам ичтим» (127, I).
- Мутааззир** - қийин, мушкул; «Такоб била юрумай, тоғ била юрур хаёл қилсалар, убур мутааззирдур» (109, I).
- Мутааййин** - аниқ, маълум бўлиб турган; «...Бек Телба ... кўмак келмакка мутааййин мутаяққин эди ...» (73, II).
- Мутааллим** - аламли; «Басе мутаассир ва мутааллим бўлдук» (172, I).
- Мутааллуқ** - тааллуқли; «Ҳазрати Хожа Убайдуллонинг мутааллуқлариғаким, бурун харж ва таҳмилларда кўп фақир ва мискин аларнинг ҳимояти била зулм ва тааддидин халос бўлурлар эди, не жойи улким аларға мундоқ таклифлар бўлғай, кўп таадди ташаддуд қила бошлади» (46, II).
- Мутаарриз** - баҳслашувчи, эътироз билдирувчи; «Алишербекка хейли мутаарриз экандур» (138, II).
- Мутаассир** - таъсирланиш; «Алишербек сиррий сўзларни мирзоға гўшаки ғалаба айтти. Доғи дедиким: «Бу сўзларни унутунг!» Мирзо филҳол айттиким, «қайси сўзларни?» Алишербек бисёр мутаассир бўлуб кўп йиғлади» (57, I).
- Мутаассир бўлмок** - таъсирланмок; «Бир кун ушбу ерда эканда, Хожа Абулмакоримким, бизнингдек жалойи ватан бўлуб саргардон эди, мени кўра келди. ...мутаассир бўлуб бизнинг ҳолимизға риққат қилиб, фотиҳа ўқуб борди» (67, I).

- Мутааф-фин** - ёмон, ёқимсиз, кўланса ҳидли; «Ҳавоси бисёр мутааффиндур...» (35, II).
- Мутабар-рак** - табаррук, қутлуг саналган, шарафли, муқаллас; «Мутабаррак мазорат Ғазнида бисёрдур» (113, II).
- Мутаваж-жих** - йўл олмоқ, юзланмоқ; «Туркман ҳазорасининг кўпраги Дарайи Хушта қишлагон экандур, аларнинг устига мутаважжих бўлдук» (126, I).
- Мутавал-лид бўлмоқ** - туғилмоқ; «(Бек Вайс) Одина кечаси шаввол ойининг йигирма учида мутаваллид бўлгондур» (215, I).
- Мутават-тин** - турғун яшовчи; «...мунда ҳам вилоят ва кентларла мутаваттин элларнинг қабила-қабила отлари бўладур» (208, I).
- Мутавах-ҳим** - кўрққан, хавфсираган; «Чун Мирзохонга кирган сипоҳий ва раийат ва мўғул ва чигатой мутавахҳим ва музабзаб эдилар» (152, I).
- Мутаво-тир** - тилга тушган, маълум бўлган, ёйилган; «Иброҳимнинг ўрдусидин ҳам мутавотир хабарлар кела бошлади ким...» (191, I).
- Мутадай-йин** - диндор; «(Қосимбек) мусулмон ва мутадаййин ва муттақий киши эди... Хейли мутояба қилур эди» (41, II).
- Мутазар-рир** - эътирозли, баҳсли, баҳслашувчи; «...Самарқанд подшоҳи Султон Аҳмад Мирзо ва мўғул улусининг хони Султон Маҳмудхон, чун Умаршайх мирзонинг бадмаошлиғидин мутазаррир эдилар...» (37, I).
- Муталаф-физ бўлмоқ** - талаффуз қилмоқ, айтмоқ; «...икки кўзининг икки ёнида қизил хатте тушубтур, тавре қичқирурким: «Шир дорам шакарак» анинг унидин масмуъ бўлур, «шир»ни қитдек айтадур, «дорам шакарак» худ дуруст муталаффиз бўладур» (201, II).
- Мутамак-кин** - макон қилмоқ, ўринлашмоқ, маҳкам турувчи; «...ўз фикримизни қилиб, ўшул равиш била ясов ясадукким, ғулга мавкиби хоссамиз мутамаккин бў-луб, ўнгга Чин Темур Султон ва Мирзо Сулаймон ...ва ўзга умаролар била муқаррар қилдук» (263, II).

- Мутамаррид** - бўйсунмовчи; «Черик эли етган била-ўқ афгонларнинг сингирини ушатиб, юз - икки юз мутамаррид афгонларнинг бошини кесиб келтирди» (130, II).
- Мутанаббих** - огоҳ бўлмоқ; «Ул даргоҳдин осий бандаларга бу навъ танбихлар давлатедур эзим, ҳар банда ҳамким, мундоқлардин мутанаббих бўлғай саолатедур жасим» (185, II).
- Мутанаффир** - нафратланиш; «Чун менинг шаънимда бу эмас эдиким, ога-ини ва уруқ-қаёштин ҳар неча изойлиқ воқия бўлса, мендин мутанаффир бўлғайлар» (103, I).
- Мутаоқиб** - кетма-кет; «Мутаоқиб бу мазмун билан хатлар келди» (63, II).
- Мутараддуд** - иккиланиш, тараддуд, беқарорлик; «Биз бу ҳолатта мутараддуд эдук, турмоққа буларга ҳейли эътимодлуқ йўқ эди» (95, II).
- Мутасарриф** - тасарруф этувчи, эғалик қилувчи, бошқарувчи; «Шоҳрухияни фириб била олиб, неча маҳал мутасарриф бўлуб эди» (38, I).
- Муташарриъ** - шариат қонунларига риоя қилувчи; «Бисёр муташарриъ подшоҳ эди, толиби илмлиғи бор эди... доим мусҳаф китобат қилур эди» (196, I).
- Мутаҳаййир** - ҳайратда қолган, тонг қолган, ҳайрон; «Оғасининг мундоқ енгил келганидин ... мутаҳаййир бўлуб тура қолди» (73, II).
- Мутаҳаййирлик** - ҳайрон бўлиб қолишлик, ўйланиб қолиш; «Мундоқ мутаҳаййирлик ва саргардонликта бу хабар келган била ҳеч андиша ва таваққуф қилмай ўшал замон-ўқ ким,... Марғионнга... мутаважжих бўлдум» (67, II).
- Мутаъаллим** - алам-афсус-надомат; «Басе мутаассир ва мутаъаллим бўлдук» (172, I).
- Мутаҳаррик бўлмоқ** - қимирламоқ, ҳаракат қилмоқ; «Дедиларким, Ғазнининг кентларида бир мазор бордурким, саловот айтғоч, қабр мутаҳаррик бўлур» (113, II).

- Мутагаййир бўлмоқ** - ўзгармоқ; «Ҳар қачон бу воқияйи ҳоила хотиримга келса, беҳост ҳолим мутагаййир бўлур» (218, I).
- Мутағаллиблиқ** - зўрлик билан қўлга олиш; «Тарбият кардаларидин Мир Алибекнинг ўғлонлари... мутағаллиблиқ била ... мазкур бўлгон Ҳиндустондағи вилоят ва парганаларга мутасарриф бўлуб эдилар» (166, II).
- Мутаяққин** - бирор ишни амалга оширишга мойиллик; «...Бек Телба... кўмак келмакка мутааййин мутаяққин эди...» (73, II).
- Мутиъ** - бўйсунувчи; «Султон Али мирзога хейли мутиъ ва мунқод эмас эди» (37, II).
- Мутлиф Мутояба** - исрофчи; «Бебок ва мутлиф киши эди» (135, I).
- ҳазил, мазах, қизиқчилик; «...Алишербек оёғини узатур. Биноийнинг (орқаси)га тегар, Алишербек мутояба била дерки...» (138, II).
- Мутгасил** - узлуксиз, доимий; «Ери муртафий, оқар суйи мутгасил, ҳавоси қишлар муътадил, боғнинг ўртасида бир кичикрак пушта воқиъ бўлубтур» (110, I).
- Муттафиқулкалима** - бир оғиздан; «Ранаа Сангаани мунча тасаввур қилилмас эди, борча муттафиқул-калима арз қилдиларким, Ранаа Сангаа йироқроқтур, маълум эмаским ёвуқ ҳам кела олгай» (213, II).
- Мутгакий** - тақводор; «(Қосимбек) Мусулмон ва мутадаийин ва мутгакий киши эди... Хейли мутояба қилур эди» (41, II).
- Муфассали** - тафсили, шарҳу изоҳи; «Яна Сайфий Бухорий эди. Ўқуғон китобларининг муфассалини элга кўрсатиб, муллолигини исбот қилур эди. ...яна бир девони ҳам борки, жамъи ҳирфагарлар учун айтибдур...» (138, II).

- Муфаттин** - фитначи, иғвогар; «...бекларни чорлаб, машварат қилиб, бу муфаттин ва ёғийларнинг шўр ва фитнасининг дафъиға мутаважжих бўлмоқ ансаб ва авло кўринди» (235, II).
- Муфорақат** - жудолик муддати; «Муфорақат имтидоди ўн йил бўлуб эди» (38, II).
- имтидоди**
- Муфрадот** - ҳарф, ёзув алфавити; «Ўшал мажлисла муфрадотни ўқуб қавоидини битиб, нималар битиди» (138, I).
- Муфрит** - изғиринли, кучли; «Қишлар агарчи қори аксар улуғ тушар, вале муфрит совуғи йўқтур» (108, II).
- Мухолафат** - душманлик, қарама-қаршилик; «Ушбу йил Султон Али мирзо билан Муҳаммад Мазид тархоннинг орасида мухолафат тушди» (75, II).
- Мухолиф** - душман, тескари, қарама-қарши; «...ўшул шанба Али Дўст тағойи Андижон қалъасини мухолифларға берибтур» (63, II).
- Мухотаб** - фахрий ном; «...Султон Маҳмуд хитоби била мухотаб бўлди» (251, II).
- Мухотаб қилмоқ** - хитоб қилинган; ундалган; «Мулло Алихонни мухотаб қилиб, ул қитъани Турдибекдин Мулло Алихонға йиборилди» (232, I).
- Мухотара** - хавф, хавfli; «Менинг онам хоним беҳузур бўлдилар, хейли ёмон беҳузурлуқ эди. Маҳкам мухотара ўткардилар» (86, II).
- Мухталиф** - хилма-хил; «Мухталиф ақвом Кобул вилоятида бордур» (109, I).
- Мухтасар** - қисқа, ихчам, шинам; «Мухтасар вилояттур, ошлиғ ва меваси фаровон» (34, I).
- Муча** - амал; «Яна бир Аҳмад Ҳожибек эди. Обоғаси Жонибек ўлгандин сўнг, анинг мучасини бериб Самарқандға йиборди» (45, I).
- Муш** - сичқон; «Яна бир сичқон Нижровда бўлур эмиш, «муши мушкин» дерлар. Мушк иди андин келур эмиш. Ани мен кўрмайдурмен» (111, II).

- Мушар-раф** - бу ерда: ноил, етишмоқ; «...сухбатларига бисёр мушарраф бўлуб эли...» (37, II).
- Мушах-хас** - аниқланган, гавдалантирилган; «Мушаххас хотирда қолмагон учун машруҳ битилмади» (200, II).
- Мушоба-хат** - ўхшашлик; «Кобул тавобии гармсерлар агарчи баъзи ишта Ҳиндустонга мушобаҳати бор, баъзида йўқ» (197, I).
- Мушо-биҳ** - ўхшаш, монанд; «Яна кейладур... Барги амонқаронинг баргига мушобиҳдур» (203, II).
- Мушриф** - туташ; ёндош; «Тамом аргувонларга мушриф, аргувон гули очилгон маҳалда мунча ер маълум эмаским, оламда бўлғай» (113, I).
- Муштзан** - олишиб кетадиган, муштлашувчи (урушқоқ одам ҳақида); «Эли сорттур ва муштзан ва пуршару шўр элдур» (35, II).
- Мушфи-кона** - меҳрибонларча, шафқатли; «...не маъкул узр айта оладурлар, не мушфикона сўрмоқ тарҳин сола оладурлар...» (151, I).
- Муътамад** - ишончли, қониқарли нарса; «Черик элининг идигига муътамад нима тушмади» (165, I).
- Муъ-тариф** - эътироф, иқдор, тан олиш; «...бу сўз мазкур бўлғоч, чун маъкул эди, муътариф бўлуб, таъзимни хотирхоҳ қилдилар» (143, I).
- Муқаввий** - куч-қувват, мадад берувчи; «Бу лимудек муқаввийи меъдадур, нораңдек муъзиф эмас» (206, I).
- Муқай-йим** - баҳоловчи, баҳо қўювчи; «...бир муқаййим мунинг қийматини тамом оламнинг икки ярим кунлуқ харжи дебтур...» (194, II).
- Муқарраб** - яқин турувчи, дўст; «Умаршайх мирзо қошида сўнгралар хейли муқарраб бўлуб эрди» (42, I).
- Муқаррар** - қарор; «Кўхатни чопқанда мундоқ муқаррар бўлуб эдиким, Бангаш ва Банну навоҳисидағи афгонларни чопиб, Нағар йўли била ё Фармул йўли била ёнилғай...» (119, I).

- Муқаттаъ** - парча; «Бу жиҳатгин Муқаттаъ дерларким, қитъа-қитъа йиғочларни тарош қилиб, ислимий ва хитойи нақшлар солибтурлар...» (60, I).
- Муқобала** - қарама-қарши туриш; «... муқобала бўлур маҳалда кейин-ўқ қолдилар» (72, II).
- Муқова-мат** - қаршилиқ кўрсатиш; муқовамат қилмоқ-қаршилиқ кўрсатмоқ; «Душман бисёр қавий, биз кўп заиф, не маслаҳат қилмоққа эҳтимол, не муқовамат қилмоққа мажол» (159, I).
- Муқотала** - одам ўлдириш; «...Тенгрининг каломи оти-ла онг ичмак керакким, ҳеч ким бу қитолдин юз ёндурур ҳаёл қилмағай, то бадандин жони айрилмағунча, бу муҳораба ва муқоталадин айрилмағай» (223, I).
- Муқтадо** - пешво, биров эргашадиган; «Фарғона вилоятда бу табақа муқтадо ва шайхулислом ва қози бўла келгандурлар» (64, I).
- Муғлак** - чалкаш, тушунилмайдиган; «Хатингни худ ҳар тавр қилиб ўқуса бўладур, вале бу муғлак...» (244, I).
- Муғаллаз** - **1)** маҳкам; **2)** гализ; «Мусҳафдин муғаллаз онлар ичтилар» (98, I).
- Муғаллат қилмоқ** - кўзни чалғитмоқ, алдамоқ; «Бу жиҳатдин баъзи ичкиларни ва чухраларни дарвозада кўюлдиким, гумонлиқ кишини ахтарғайларким, Ғоziхон муғаллат қилиб, чиқмағайким, куллий гараз ул эди» (188, II).
- Мутағо-йир** - ўзга, бошқа, фарқланувчи; «Мунча мухталиф ақвом ва мутағоийр алфоз маълум эмаским, ҳеч вилоятта бўлғай» (109, II).
- Муғоярат** - ўхшамаслик, зидлик, қарама-қаршилиқ; «Биз аввал Аграга келганда, бизнинг эл била бу элнинг орасида ғариб муғоярат ва мунофарат эди» (210, II).
- Муҳав-вата** - ихота, тўсиқ; «Агарчи дарахт ва йиғочи қолмайдур эди, вале муҳавватаси бор эди, Мирзохон анда ўлтуруб эди» (149, II).
- Муҳаддис** - ҳадисшунос; «Яна Мир Жалолдиндин муҳаддис эди... хейли муаммардур» (137, II).

-
- Муҳаррам** - ҳижрий йил ҳисобидаги биринчи ойнинг номи; «Вилояттин черикка келур отлиқ ва яёқни суруб, ул тараф, иш-кучга боргон навкар ва сипоҳийни йиғиштуруб, Тенгрига таваккул қилиб, муҳаррам ойининг ўн секкизида Ҳофизбекнинг чорбоғига сафар қилдим» (70, I).
- Муҳаррик** - ҳаракатлантирувчи, кўзғовчи; «Анда бисёр муфаттин эллар бор, ...бизнинг мирзоларнинг орасида ҳамиша ёмонлиқ ва фитнага боис ва муҳаррик эдилар» (103, I).
- Муҳассил** - иш билгувчи; «Устод Алиқули била Мустафога зарбзан отмоққа ва қазон қурмоққа, мўлжор кўпориб, ер ясамоқ учун қалин белдор ва кааҳарга муҳассиллар таъйин қилилди» (256, I).
- Муҳаққар** - арзимас, кичкина; «Муҳаққар вилояттур. Руди тўрт-беш тегирмон суйи бўлғай. Фазнининг шаҳри яна тўрт-беш кенти ушбу сув била маъмурдур». (113, I)
- Муҳаққак** - исботланган, текширилган, тўғри, ҳақиқат; «...не урушмоққа озим эдилар, не кўргон беркитмакка жозим, ҳеч ишни мушаххас қилмай, ҳеч ишнинг қилурин муҳаққак билмай саросимавор ўлтуруб эдилар» (153, II).
- Муҳим-мот** - ишлар, зарурий нарсалар (бирлиги – муҳим); «Бу муҳиммоттин фориг бўлгондин сўнг, черик ва вилоётнинг тартиб ва насақи ва забт ва рабтига иштиғол кўрсатилди» (43, II).
- Муҳит** - **1)** океан; **2)** айлана, атроф; **3)** ўраб олинган, ихота қилинган; «Фон тоғларининг орасида бир улуг кўл тушубдур, муҳити тахминан бир шаръий бўлғой, тавр кўлидур...» (78, II).
- Муҳлик** - ҳалок қилувчи; «Муҳаммад Али жанг-жангнинг оёғига ўқ тегди, агарчи муҳлик эмас эди, вале уруш куни ишга ярамади» (192, II).

- Мухораба** - уруш, жанг; «Барча Тенгрининг каломи оти-ла онт ичмак керакким, ҳеч ким бу қитолдин юз ёндурур хаёл қилмағай, то бадандин жони айрилмағунча, бу муҳораба ва муқоталадин айрилмағай» (223, I).
- Мухосара** - қамал қилиш, қуршаб олиш; «Буюрилдиким, икки-уч ерда сарқўблар ясаб, нақблар солғайлар. Қалъагирлиқ асбобиға бажидд машиғул бўлғайлар. Мухосара имтидоди қирқ кунга тортти» (51, II).
- Мухо-фазат, мухофиз** - ҳимоя, мухофаза қилувчи, қўриқловчи, посбон; мухофазат қилмоқ - қўриқламоқ; «Фармон бўлдиким, Эсан Темур Султон, Тўхта Бўға Султон, Бобо Султон, Оройишхон, Шайх Гуран бу кемалар ўтган ерда туруб, кемани мухофазат қилғайлар» (257, II);
- Мухрдор** - мансаб, амал номи; «Отам ҳам риоят қилиб, мухрдор қилиб эди» (56, I).
- Мухриқ** - куйдирувчи, қиздирувчи; «Ушбу кун Дўстбекка мухриқ иситма бўлди» (171, II).
- Мўлжор** - душман ўқидан сақланиш учун ясалган тупроқ уюми; «Устод Алиқули била Мустафоға зарбзан отмоққа ва қазон қурмоққа, мўлжор қўпориб, ер ясамоқ учун қалин белдор ва қаҳаарға муҳассиллар таъйин қилилди» (256, I).
- Муғлақ** - несаниқ, тушунарсиз; «Хатингни худ ҳар тавр қилиб ўқуса бўладур, вале асру муғлақдур» (244, I).
- Мўғлим** - шаҳватпараст; «Сайдим ... ихтилот ва ҳикояти ширин, хушхулқ ва ҳарроф ва ҳаззол киши эди, айби бу эдиким, гузаро фосиқ ва мўғлим эди...» (146, I).
- Мўғулий бўрк** - мўғулча қалпоқ; «Ёзлар ғайри девонда аксар мўғулий бўрк кияр эди» (37, I).

Н

- Набз кўрмоқ** - текшириш учун томир ушламоқ; «Ва Мавлоно Юсуфи табибким, ани Хуросондин тилатиб эдилар, набз кўрмоғдин ва ташхис қилмоғ анинг иши эди» (267, II).

- Набот** - **1)** кўкат, ўт, ўсимлик; **2)** новвот (кўплиги – наботот); «Ҳиндустоннинг ҳайвонот ва набототини зикр қилгонда мазкур бўлгусидир» (170, II).
- Наъл кафш** - кавуш; «Бир қатла бир шаш наъл кафшни ютуб эди» (202, I).
- Наъш** - ўлик, жонсиз тана; «Дўстбекнинг наъшини Ғазниға элтиб, султоннинг равзасининг эшикининг олдида қўйдилар» (172, I).
- Нависанда** - хат ёзувчи, котиб; «Панжшанба куни, рабиул охир ойининг тўртида мундоқ муқаррар бўлдики, Аградин Кобулғача Чақмоқбек Шоҳий тамғочининг нависандалиғи била таноб урғай» (244, II).
- Навкар** - **1)** ходим, хизматчи, амирнинг хос хизматчиси; **2)** жангчи йигит; «Изтироб ила отланиб, қошимдағи навкар ва савдар била кўргон азимати қилдим» (42, I).
- Навоҳий** - атроф, теварак; «...Ҳасан Яъқуб Намозғоҳ навоҳи-сида чиқиб кўрушуб, сулҳуна қилиб ёндилар» (43, I).
- Наврўз** - **1)** эскича шамсий йил ҳисобида янги кирган кун бўлиб, мартнинг йигирма бирига тўғри келади; **2)** баҳор чоғи; «Наврўз ул ийдқа ёвуқ келиб эди» (120, I).
- Навъ** - хил, усул; «Ўқор ва қарқара ва қўтонни ҳам таноб била қалин тутарлар, бу навъ қуш тутмоқ ғайри муқаррардур» (116, I).
- Нажосат** - нопок нарсалар; «Китобларда битибтурларким, Ғазнида бир чашма бордурким, агар нажосат ва қозуротни бу чашмаға солсалар, ўшул замон тўлғоқ ва тўфон ва ёгин ва чопгун бўлур» (114, I).
- Нажҳат** - ютуқ, муваффақият; «...бириси буким нажҳати баланд эди...» (267, I).
- Назир** - ўхшаш, монанд; «Алишербек назирини йўқ киши эди» (132, II).
- Назм қилмоқ** - тартибга келтириш, териш; шеърини ифодалаш; «Сешанба кечаси, сафар ойининг йигирма еттисида ҳазрат Хожа Убайдуллонинг «Волидия» рисоласининг назм қилмоқ хотиримға кечти» (242, I).

- Назокат** - нозиклик, латифлик; «Эл назокатини давлатининг гуруридин тасаввур қилур эдилар» (132, II).
- Нақд** - **1)** қимматбаҳо нарсалар; **2)** ақча, қимматбаҳо ва тайёр ашёлар; «Абусаъид Султоннинг навқари Мулло Тағойиға ва Меҳрихоним била ўғли Пўлод Султоннинг навқарларига тугмалик чакманлар била қумош хилъатлар кийдурулди. Буларнинг ҳам фарохўр ҳоллари нақдин инъом бўлди» (248, I).
- Намоён** - кўзга кўринарли; «Кўчбекнинг бир писандида ва намоён иши бу эди» (85, I).
- Намозгоҳ** - ийд намози ўқиладиган катта мачит (шаҳардан ташқарида); «Тонгласи намози пешиндин сўнг отланиб, Гвалийарнинг шимолий пушталарини ва Намозгоҳини сайр қилиб келиб, Гвалийарнинг Ҳаатий Пўл отлиқ дарвозасидинким, Раажа Ман Сингнинг иморати бу дарвозаға пайваस्तтур, кириб Раажа Бикрамажитнинг иморатларигаким, Раҳим-дод анда ўлтуруб эди; кеч намози дигар келиб туштум» (238, I).
- Намозгузор** - намозхон; «Мусулмон ва намозгузор ва турк ва содиқ киши эди» (133, I).
- Намози дигар** - аср намози вақти; «Одина куни, кеч намози дигар ош торгдилар» (217, II).
- Нар ва моя тевалар** - эркак ва ургочи туялар; «Бурунги ўрду эмас, таниғусиз ўрдуе бўлубтур; яхши тупчоқ отлар ва қатор-қатор нар ва моя тевалар ва хачирлар ва қумош рахтлиқ ҳар зинлиқ моялар ва сақарлот ва махмал чодирлар ва шомиёналар ва ҳар уйда харвор-харвор сандуқлар» (158, II).
- Наргис** - сариқ, оқ рангли гулнинг бир тури, бўтакўз гул (очилган гули кўзга ўхшаб кетганидан бадий адабиётда ўхшатиш йўли билан кўз маъносидан ишлатилади); «Ўн—ўн икки кундин кейин, Мулло Хожаго мамуж чоғирни наргис била берди, бир-икки қатла ичтим. Фойда ҳам қилмади» (173, II).
- Нард** - шахмат ва шашкага ўхшаш ўйин; «...ҳамиша нард ўйнар эди» (37, II).

- Нарм** - мулойим, юмшоқ; «Нарм жавоб айтиб, балки ул сари бўлгондек қилиб элчига рухсат берди» (47, I).
- Насак** - тартиб, интизом; тарз, равиш; «...ҳар қайси бўлакнинг қайси ерда турушини, не йўсунлуқ юрушини муқаррар ва муайян қилиб ушбу тартиб ва насак била бир куруҳча йўл келиб туштук» (223, II).
- Насб** - бирор мансабга тайин этиш; «Сўнгра Шайхулислом ўзининг ерида ани насб қилди» (138, I).
- Насойих** - насихатлар; «...ўзга ҳалойиқ ҳам бу насойихда бор эрдилар, бориси қабул қилиб, банд бўлдилар» (267, I).
- Наср** - проза сўзининг арабча атамаси; наср - вазн ва қофиясиз оддий нутқ билан ёзилган бадиий прозаик асар. Навоийнинг «Маҳбубул-қулуб», Бобурнинг «Бобурнома» асарлари мумтоз наср намуналаридир; «Ва фазилат бобида камлиги йўқ эрдиким, назм ва наср ва туркий ва форсийни бебадал айтур эди» (267, I).
- Насрин, настаран** - оқ рангда очиладиган бир хил гул; «Ҳар гўшада мақбул чаманлар, ҳар чаманда муважжаҳ гул ва настаранлар мураттаб ва мукамал бўлди» (214, I).
- Насси қотий** - қатъий ҳукм; «Чингизхоннинг тўраси насси қотий эмастурким, албатта киши анинг била амал қилгай» (143, I).
- Насхтаълик хат** - оски арабча ёзувнинг бир хили; «Насхтаълик хатини тавре битир эди» (42, I).
- Нафир** - **1)** карнай, овоз; **2)** нола, фарёд, йиғи; **3)** нафратланувчи; «...нафирларни ва нақораларни бир йўли чаладурлар» (89, I).
- Нафрин** - нафратлар; «Домани қиёматгача лаънат ва нафрин сазовори бўлди» (49, II).
- Нахлистон** - экинзор, хурмозор; «Нахлистони шарқ саридур» (182, II).

- Нашъа** - маст бўлиш, май ичиб ҳузурланиш; «...мен агарчи бу чоққача нашъа бўлгунча чоғир иртиқоб қилмайдур эдим, мастлиқ ва сархушлуқ кайфияти ва ҳолатини камоҳаққуху билмайдур эдим, вале чоғир ичмоққа майлим бор эди ва бу водийни тай қилмоққа кўнглум тортар эди» (144, II).
- Нашот** - хурсандчилик; «Бу мирзолар андоқ ифрот била фисқ ва айшға машгул эдиларким, отасидек кордида ва кордон подшоҳ тушчилик йўл келиб, рамазондек мутабаррак ва азиз ойға кечалик фурсат қолиб, отасидин ийманмай, Тенгридин кўрқмай, ҳануз иши чоғир ичмак эди – нашот била, мажлисорилиқ эди – инбисот била» (57, I).
- Нақб** - ер ости йўли; «Буюрилдиким, икки-уч ерда саркўблар ясаб, нақблар солғайлар...» (51, II).
- Нақл қилмоқ** - дунёдин кўз юммоқ, вафот этмоқ; «Мир Саййид Али Ҳамадоний раҳматуллоҳ саёҳат қилиб келиб, Кунардин бир шаръий юққорроқ нақл қилиб-турлар» (111, I).
- Нақлия улум Нақора** - ақлий илмлар, диний илмлар; «Арабия улумини ва нақлия улумини хўб билур эди» (137, I).
- ноғора; нақора вақти-тун ярми, ноғора чалинадиган тун ярми; «Фирибомиз сўзлар била Султон Масъуд мирзони гофил қилиб, Чағониёндин илғоб, нақора вақтида Ҳисор кўрғонини қабай олдилар» (65, II).
- Нақоҳат айёми** - касалдан янги тузалиб, парҳез очилмаган кунлар; «Нақоҳат айёмини ўбдон риоят қила олмадим, зулдум» (63, II).
- Нақш ўткармак** - тарона ижро қилмоқ; «...Мулло Ёрак панжгоҳда мухаммас даврида боғлагон нақшини ўткарди» (181, II).
- Нағамот** - нағмалар, созлар (бирлиги – нағма); «Шайхийдин яна бир нима ривоят қилдилар: нағамотқа андоқ мустаҳзар экандурким, ҳар нағмаким, эшитса, дер экандурким, фалонининг фалон пардаси мунга оҳангдур, вале хели иш боғламайдур» (140, I).

- Наҳаж** - **1)** йўл, усул, йўсин; **2)** тўғри йўл, очиқ йўл, катта йўл; «Чун Султон Аҳмад мирзо мурожаат қилди, икки-уч манзилдин сўнг мизожи эътидол наҳажидин мунҳариф бўлуб, муҳриқ иситма тори бўлди» (43, II).
- Неким** - барча, ҳамма; «Бир неча кундин сўнг Узун Ҳасан ва Султон Аҳмад Танбал Жаҳонгир мирзони олиб, неким бўлгон сипоҳий ва мўғулни йиғиб, Андижон ва Ахсининг черикка чиқор кишисини черикка чиқариб, Марғионни қабамоқ доияси била Марғионнинг бир шаръисиди шарқ сари Сапон отлиқ кентга келиб туштилар» (68, I).
- Некном** - яхши ном; «Хотун сўзига кириб, ўзини некномлар чаргасидин чиқарди» (78, I).
- Ниам** - неъматлар; «**Кўрдингиз топтингиз экин анда, Ишрату айш бирла нозу ниам**» (232, II).
- Нигоҳ-дошт қилмоқ** - сақламоқ; «.. Иброҳимнинг ўелиниким, хейли таъзим ва эҳтиром била нигоҳдошт қилилур эди, чун мундоқ қасде бу табақадин содир бўлди» (218, I).
- Нигунсор** - ағдарилган, бўйсундирилган; «Тенгрининг инояти била ... дўстларни шод ва душманларни нигунсор қилгайсиз, иншооллоху таоло» (243, I).
- Нилуфар** - сувда ўсадиган катта баргли оқ ё сариқ очиладиган гул; «Нилуфарзорни сайр қилурда Шайх Гуран нилуфарнинг янги тухум боғлагонини келтурди» (255, II).
- Нимарса** - нараса, буюм; «Мир Абдулқосимким, улуғ киши эди, арзга еткурдиким, ушмундоқ дардларга дармон будурким, яхши нимарсалардин тасаддуқ қилмоқ керак» (266, II).
- Нимкора** - ярим-ёрти, чала; «Ушбу кун паҳлавон Содик била Улуғ Авадий куштигир кушти туттилар. Содик нимкора йиқти» (262, I).
- Нифоқ** - **1)** икки юзламалик, мунофиқлик; **2)** келишмовчилик; «Баъзи нифоқини ҳазлға ҳамл қилурлар эди, вале бечизе эмас экандур» (146, II).

- Нишон** - **1)** белги, аломат; **2)** тамга; **3)** дарак; **4)** байроқ; **5)** фармон; **6)** хат; «Бу фурсатта Шайбоқхоннинг нишонлари келди: юруймен, деб битибдур» (95, I).
- Нишона** - ўқ отиш учун қўйилган белги; «Мендин сўнгра Танбал Дўст Носирға ҳам қилич солғондур; бир нишона отими кейинимизча келдилар» (93, I).
- Ниқор** - гина, кудурат; «Агарчи бурунроқ ниқор ва кудуратлари бор эди» (140, I).
- Ниҳод** - **1)** хулқ, табиат, хислат; **2)** тузилиш; «Ва жавонғори майманат осорға Маҳдий Хожани ва Муҳаммад Султон мирзо ва Маҳдий Султонни ўғли Одил Султон ва Абдулазиз Мирохўр ва Муҳаммад жанг-жанг ва Кутлукқадам қаравул ва Шоҳ Хусайн Ёракий ва Жонибек атка ва Ҳиндустон умароларидин Жалолхон ва Камолхонким, Султон Аловуддинни ўғлонларидин эдилар ва Алихон, Шайхзода Фармулий ва Низомхон Байана ва Мўмин атка ва Рустам туркман ичкилар билан ва ўзга баҳодурлар ва ғозийлар ихлос ниҳод билан урушга бел боғладилар» (263, II).
- Нобойиста** - тўғри келмайдиган, ножоиз; «Абдулазиз дағи неча ҳукми эшитмай, анвойи ношойиста ақвол ва нобойиста афъол андин содир бўллубтур» (262, I).
- Новак** - **1)** камон, камоннинг ўқи; **2)** мажозий маънода, киприк; «Мен дарвозанинг устидин новак отадур эрдим» (84, I).
- Новаҳм** - гуноҳдан кўрқмайдиган; «Эли шаробхўр ва бенамоз ва новаҳм ва кофирваш элдур» (111, II).
- Нодида/нодийда** - кўролмас, кўрнамак; «Рустойи ва нодида киши, беш кунлук ўтар дунё учун мундоқ ёмон от қозғонди» (154, II).
- Нодирул-аср** - даврида кам топиладиган киши; «Ва нодирул-аср Али Қули ўз улуси билан ғулнинг олдида эди ва милтиқ ва зарбзан ва тош отмоқда ишлар қилур эдилар» (264, I).

- Ножу** - **1)** қарағай дарахти; **2)** мажозий маънода; хуш-қомат, тик гавда; «Тоғларида ножу ва чилғўза ва балут ва ханжак йиғочлари бисёр бўлур» (111, II).
- Номазбут** - номустаҳкам; «Мундин сўнг агар кўрғон номазбут ё райият номаъмур бўлса, ё захира бўлмаса, ё хазина тўлмаса, ул умдатул-мулкнинг бемуҳасиллиғига ҳамл бўлғусидур» (249, II).
- Номарбут** - боғланмаган, қовушмаган, нообод; «Кобулнинг номарбутлугини битилиб эди...» (249, II).
- Номашруъ** - шариатга хилоф; «Сайр асносида хотиримга еттиким, ҳамиша тавба дағдағаси хотиримда бор эди, бу номашруъ амр иртиқобидин аладдавом кўнглумда ғубор эди...» (221, I).
- Номурод** - тилагига етишмаган; «Ажаб фақир ва номурод ва бебахт киши экандур» (139, I).
- Номушах-хас** - аниқ эмас, номаълум; «Ўшул сайр асносида бир кун намози дигар билан намози шом орасида бир иничка номушаххас йўл била бир ўй тушуб борадур эди» (87, I).
- Норасида** - **1)** ёш бола; **2)** хом, пишмаган; «Ўзбаклар хонни Хўжандта шаҳид қилғонда, ани ва яна андоқ неча норасидани зойиё қилдилар» (44, II).
- Норинж** - (*норанж шаклида ҳам келади*) апелсин; «Гармсериё мевалар, мисли норунж ва турунж ва амлук ва найшакар Ламғоноттин келтурурлар» (108, I).
- Норван** - қайрағоч; «Чорбоғда ҳам мартаба-мартаба ерларни сиёқ била тузатиб, яхши норванлар ва сарв ва сафедорлар тикибдурлар, хейли саромад манзилидур» (60, II).
- Носозкор** - тузатмовчи, номувофиқ қилувчи; «Неча қатла ҳам ким, замона ноҳамворлиғидин ва даврон носозкорлиғидин ва тахт ва мулк ва навкар ва савдардин айрилиб, аларга илтижо этдим» (151, I).
- Нотавон** - **1)** ожиз, кучсиз, заиф, эпсиз, шудсиз; **2)** касал; бетоб; «Агарчи бадани нотавон эди, каломи марғуб эди» (129, II).

- Ношойиста** - номуносиб, нолойиқ, ярашмаган; «Хизр хайлидин кўп ношойиста ҳаракатлар зоҳир бўлуб эди» (178, II).
- Ноқис** - нуқсонли, камчиликли; «Бу ул зижларга боқа ноқисроқтур» (60, I).
- Ноҳамвор** - нотекис, қийшиқ, гадир-будир; «Яна хурмолур. ...ганаси ноҳамвор ва бадрангдур» (205, I).
- Ноҳампойлик** - қўллаб-қувватламаслик; «Гоҳи бекларнинг суст райълиғидин, гоҳи оға-инининг ноҳампойлиғидин Ҳиндустон юруши муяссар бўлмас эди» (195, I).
- Ноҳақшунос** - ҳақиқатга эътибор бермовчи, ноҳақлик йўлини қидирувчи; «Отаси Шайбонийхонга яхшилиқлар қилгон жиҳатидин Шайбонийхон қошига борди. Ул ноҳақшунос су бемуруват ул яхшилиқларнинг муқо-баласида ҳеч навъ риоят ва шафқат қилмади» (46, I).
- Нувл** - жонивор турининг номи; «Яна нувлдур, кишдин жузвий кичикрак бўлғай. Йиғочқа чиқар. Баъзи муш хурмо ҳам дерлар» (200, I).
- Нужум** - юлдузлар (бирлиги — нажм); «Устурлоб ва нужумни яхши билур эди» (135, II).
- Нузул қилмоқ** - юқоридан пастга тушмоқ, қўнмоқ; «Шикордин қайтиб, дорул хилофага нузул қилдук» (265, II).
- Нурул-айний** - кўз нури; «Бадахшонни ҳукуматиға нурул-айний Муҳаммад Ҳумоюнға бериб эдик...» (264, II).
- Нусрат** - **1)** зафар, ғалаба; **2)** ёрдам, мадад; «Ҳоло ушбу соат фатҳ ва нусрат сизнинг соридур» (100, I).
- Нуфур** - қочиш, тарқалиш; «Нуфур қўллардин ҳам коргар била раҳрав киши ва от оттилар» (236, II).
- Нукра** - кумуш; нукра олот-кумуш асбоблар; «...кўрганлар дедиларким, бурунги яроғ била бу яроғнинг орасида тафовут магар тилла олот ва нукра олот бўлғай эди» (57, II).

О

- Об** - сув; «Камоброқ ердур...» (61, II).
- Обгир** - сув олинадиган жой; «Бу сувнинг атрофи тамом обгирдур» (60, II).

- Обдузд** - тарнов; «Обдузд ушбу тарафда воқиъ бўлубтур» (71, I).
- Обила** - чечак касали; пўрсилдоқ, қаварчиқ яра; «...вужудимда обила жароҳати пайдо бўлуб эди. ...бир румий Румда эмди пайдо бўлгон муолажани қилди. Мурчни сафол қазонда қайнатти, жароҳатни анинг иссиқ бухориға туттум» (252, II).
- Обканд** - куруқ сой, сув ўйган ерлар; «Буларнинг берк ерлари обкандлар ва жарлар бўладур» (168, II).
- Обнус** - қора тусли қаттиқ ва хушбуй дарахт; «Обнус йиғочининг оқи ҳам бўлур эмиш» (232, II).
- Ободон** - бу ўринла; жўяли, ўринли, ақлга тўғри келадиган; «Мен Иброҳимбекка дедимким не қилмоқ керак. Озроқ яраси бор эди. Андинму эди, ё олдорағонидинму эди, ободон жавоб бера олмади» (96, I).
- Обоға** - амаки; «...Бойсунқур мирзо била бир туққон эди. Улуғроғини Султон Маҳмуд мирзо обоғаси Минучеҳр мирзонинг ўғли Малик Муҳаммад мирзоға чиқариб эди» (49, I).
- Обрўд** - катта ариқ; «Бу фасил сартосар эмас, обрўд маслаҳатиға бу фасилни игиргандурлар» (239, II).
- Обу тоб** - ҳолат, сиру-синоат; «Бу ер ва мулкнинг обу-тобини билур кишилар, алалхусус, Жанжўҳаким, Гаккарнинг қадимий душмани эди, арз қилдиким, Ҳаатий Гаккар оралиқта ёмон киши воқиъ бўлубтур. Йўлни ул урар, элни ул бузар» (169, II).
- Обхона** - сув сақланадиган идиш; «Бу навбат яна бир обхона буюрдим...» (241, I).
- Обхўра кишти** - сув ичиладиган идиш; «Бир улук шохидин бир обхўра кишти бўлди» (199, I).
- Обшор** - шаршара; «Чаҳоршанба куни, ойнинг ўн бешида Гвалийарнинг шарқи-жануби сори обшорниким, ...сайр қила бордим» (240, II).
- Ови куши** - овланадиган қушлар; «Ови куши доғи кўп бўлур...» (34, II).

- Овлок** - ов ери; «Авадтин етти-секкиз курӯҳ юққори Сару дарёсининг ёқасини овлок ер деб таъриф қилдилар» (237, II).
- Овон** - вақтлар, замонлар (бирлиги — он); «Муҳосара овонида кўргон фасилининг устида ҳар кеча эврулур эдук» (84, I).
- Одина** - жума (кун); «Одина куни, муҳаррам ойининг бешида фарз вақтида фармон бўлдуким, уруш нақораси чалиб, ҳар қайси ерлик-еридин юруб, кўргонга ёнишқайлар» (162, I).
- Одми** - оддий, содда, тўғри; «Мусулмон ва одми ва дарвешваш киши эди. Ҳамиша мусҳаф китобат қилур эди. Шатранжни бисёр ўйнар эди,... Қуш илмини ҳўб билур эди,...» (45, II).
- Оёти каломий** - Куръон сўзлари, Куръон жумлалари; «Яна бир мазмун била, иқтибос учун оёти каломийни жамъ қилибтур» (131, II).
- Ож** - фил суюғи, фил тиши; «Ож бу тишларни дерлар» (199, I).
- Озим** - ният қилувчи, юрувчи, кетувчи, сафарга чикувчи; «...не урушмоққа озим эдилар, не кўргон Бер-китмакка жозим, ҳеч ишни мушаххас қилмай, ҳеч ишнинг килурин муҳаққақ билмай саросимавор ўлтуруб эдилар» (153, II).
- Озирған-моқ** - оз санамоқ, камсирамоқ; «Агар Комрон Балхни озирғанса, арзадошт қилинг, иншоолоҳ, анинг қусу-рини ўшал вилоятлардин-ўқ рост қилғумиздур» (243, II).
- Озиқмоқ** - адашмоқ; «Кечаси йўл озиқиб, Панжоб Шаҳнанинг шарқи-жануб сари пушталарда ва даштларда хейли саргардонлиқ тортилди» (175, I).
- Оз-оғлок** - озгина; «Оз-оғлоқчаси тоққа ёвуқ эди, тоққа тортиб қутулди» (178, II).
- Озурда** - озор чеккан, ранжиган; «Султон Масъуд мирзонинг бек ва ичкиси ва йигит-яланги озурда бўлуб эдилар» (65, I).

- Ойин** - расм, одат, усул; «Улуғ ўғли Султон Масъуд мирзоға ёғаси Султон Аҳмад мирзонинг Оқбегим отлик иккинчи қизини тўй ва ойин бида олғон сочиқини келтурди...» (47, I).
- Олат** - қурол; «Яна бир олий иморати Пуштайн Кўҳак доманасида расаддуким, зиж битмакнинг олатидур. Уч ошёнлиқдур» (60, I).
- Олдарамоқ** - эсанкирамоқ; «Кўргон эли бисёр олдарадилар» (106, II).
- Олида** - олида; «Одинапур қўргонининг олида, жанубий тарафида бир баландида тарихи тўққуз юз ўн тўртта бир чаҳорбоғ солдим» (109, II).
- Олот** - асбоб, идиш; «Кўрада ё олотта қусуре бор экандур» (215, I).
- Олачўқ** - қапа, чайла; «Усрат бу мартабада эдиким, бизнинг орада икки чодир эди. Менинг чодирим волидамға тикилур эди. Манга ҳар юртта олачўқ ясар эдилар, олачўқда ўлгурур эдим» (102, I).
- Олу** - олхўри ва шунга яқин бир неча хил мевалар номи; «Бухоро олусидек ҳеч ерда бўлмас, терисини сўюб қурутуб табарруклуклар бида вилояттин вилоятқа элтарлар» (61, I).
- Олу-болу** - олча; «Мен олу-болу ниҳолини келтуруб эқтурубмен, яхши олу-болулар бўлди ва ҳануз тараққийда эди» (108, I).
- Олуда** - булғонган, аралаш;
«Неча исён бида олудалигинг,
Неча ҳирмон аро осудалигинг» (221, I).
- Ом** - омма, кўпчилик, умумий; ом кенгаш-умумий кенгаш; «Ва бу асбоб ва олот тайёр ва мукамал бўлгондин сўнг, тамом бекларни ва сўз билур ўбдон йигитларни дағи кенгашга тилаб, ом кенгаш қилиб, раўйлар мунга қарор топтиким, Панипат шаҳредур, маҳаллот ва уйлари қалин, ҳар тараф маҳаллот ва уйлар бўлур, яна атрофини ароба ва тўра бида беркитиб, туфангандоз ва яёқни ароба ва тўра орқасида таъйин қилмоқ керак» (192, I).

- Омаду рафт** - борди-келди; «Бу жиҳаттин отаси Ҳасанхон зоҳирда омаду рафте қилур эди» (218, II).
- Омизиш** - борди-келди; «Бу мирзолар агарчи суҳбат ва ...омизишта тавре эдилар, вале ...жангу жадалдин қироқ эдилар» (143, II).
- Оми** - саводсиз; «Ҳеч нимарса ўқуғон эмас эди, оми эди...» (44, I).
- Омихта** - аралашган; «Эли кофирлар била омихта учун, агарчи мусулмондур, вале куффор русумини бажо келтурурлар» (111, I).
- Онча** - у қадар, унча; «Ҳеч маҳал онча тартиб ва насақ била ясамайдур эдим» (156, II).
- Ориза** - хасталик; «Рабиул охар ойида Султон Маҳмуд мирзоға қавий ориза юзланиб, олти кунда оламдин кечти» (48, I).
- Орий** - холи, бўш, беҳабар; «Ҳиндустон эли, агарчи баъзиси қилич чопқай, вале аксар сипоҳийлиқ роҳ ва равишидин ва сардорлиқ юруш-турушидин орий ва бебаҳрадурулар» (216, I).
- Орият** - бирор нарсани вақтинча олиш; «...тиладукким, бу қиш орияти бергай, то анда ўлтуруб Самарқанд вилоятига иликдан келганча эврушгайбиз» (66, II).
- Оройиш** - зийнат, безак; «...кемаларга от қўюлди. Оройишхон бир кема ясатиб пешкаш қилди... Бу кемага «Оройиш» от қўюлди. Султон Жалолиддин тортқон кемага... «Гунжойиш» от қўюлди» (254, II).
- Оромида** - тинч, осойишта; «Бадиъуззамон мирзонинг мажлисини хейли таъриф қилурлар эди, филвоқиё бегилу ғаш ва оромида мажлис эди». (143, I).
- Ороста** - безалган, зийнатланган, обод, саранжом; «Самарқанд шаҳри ажаб ороста шахредур» (60, II).
- Ортмоқ** - юклаб, ортиб кетадиган даражала; «Ҳар хазинада сандуқ-сандуқ ва танг-танг рахтлар ва ортмоқ-ортмоқ ва қоп-қоп оқ тангалар, ҳар кимнинг ўгоғида ва чодирида ҳар жинс ўлжадин бисёр эди...» (158, II).
- Ортуксилиқ** - устунлик; «Ҳеч тарафдин ортуксилиқ бўлмади» (82, II).

- Ос** - териси пўстин бўладиган оқ тусли кичик ҳайвон; «Бир ос бўркумни йибордим» (87, II).
- Осиб** - зиён, зарар; «Жаҳонгир мирзо тепада. Улуғбек мирзо солгон иморатлардин бир болохонанинг айвонида эди, зилзила бўлғоч, ўзини ташлади, осибе етмади» (124, II).
- Осий** - гуноҳкор; «Беш кун ўтар дунё учун бир ўзи ўсгурғон валинеъматзодасини кўр қилди. Яна бирини ўлтурди. Тенгри қошида осий ва халқ олдида марлуд бўлубдур» (49, II).
- Осиқ** - фойда, наф; «Навқареким, бу таврдур, не осиқ, Не ишингга ярар, не ошқа қотиқ» (148, II).
- Осойиш** - ором, фароғат; «...кемаларга от кўюлди. Бурунги бай-ри улуғ кемагаким... «Осойиш» от кўюлди» (254, II).
- Осор** - **1)** белги, нишон; **2)** асарлар, белгилар (бирлиги – асар); «Ва жавонгори майманат осорга Маҳдий Хожани ва Муҳаммад Султон мирзо ва Маҳдий Султонни ўғли Одил Султон ва... Ҳиндустон умароларидин Жалолхон ва Камолхонким, Султон Аловуддинни ўғлонларидин эдилар ва Алихон, Шайхзода Фармулий ва Низомхон Байана ва Мўмин атка ва Рустам туркман ичкилар билан ва ўзга баҳодурлар ва ғозийлар ихлос ниҳод билан урушга бел боғладилар» (263, II).
- Осуда** - **1)** юмшоқ, мулойим; **2)** тинч, тинчланган; «Насухда бир навъ қовун бўлурким, «Исмоил шайхий» дерлар, териси сариқ, кемухтлуқ, осуда қовун бўлур, ...» (65, I).
- От бўғузи** - ем; «... вале от бўғузи ва кўк хавид бисёр эди» (121, II).
- Отиғ/отик** - насиба, улуш; «Менинг оллим-отиғим» (98, I).
- Отни пошна қилмоқ** - отни оёқ билан тепиб бормоқ; «...мен бу кишиларнинг устига отимни пошна қилиб еттим, тўхтаи олмадилар, қочабердилар,...» (150, II).

- Откулаш-моқ** - урушмоқ, ўқ отишмоқ; «Вале ҳар кунда бизинг ош-лиқчи ва аларнинг ошлиқчиси откулашурлар эди» (71, I).
- Офтобачи** - подшоҳларга областа тутиш вазифасини бажарувчи; «Юнусхон қошида офтобачилик қилди, сўнгра бек бўлуб эди» (42, I).
- Охшоми-ўқ** - оқшомдаёқ; «Ўшул душанба охшоми-ўқ кўчуб, Султонпур била Хожа Рустамнинг орасида солгон янги боққа тушулди» (184, II).
- Ошёна** - уй қаваги; «Тарабхона боғчанинг ўртасида воқиъ бўлубтур, мухтасарроқ имораттур, икки ошёна-лиқ,...» (144, I).
- Ошлиқ/ошлиғ** - ғалла, дон; «Ошлиғи вофир меваси фаровон,...» (34, II).
- Ошлиқчи** - озиқ-овқат топиб келтирувчи; «Вале ҳар кунда бизинг ошлиқчи ва аларнинг ошлиқчиси откулашурлар эди» (71, I).
- Ошу об** - меҳмондорчилик, зиёфат; «Миршоҳбек ошу об торгги» (176, I).
- Оқил** - ақлли, ҳушёр; оқила-ақлли аёл; «Хотуңлар орасида раъй ва тадбирда, менинг улуг онам Эсан Давлатбегимча кам бўлғай эди, бисёр оқила ва мудаббира эди» (47, I).
- Оқсоч** - канизак, чўри; «Ғума ва гунчачи хейли бор эди» (40, II).
- Оғил** - қўйхона, кўтон; «Тонгласи кўчуб келурда булар-нинг оғил ва олачуқларининг орасиға кела туштук» (117, I).
- Оғритмоқ** - ранжитмоқ; «...аввал олгон хотуни Бека Султонбегим эди... Бадиъуззамон мирзо мундин туғуб эди. Кўп кажхулқ эди. Султон Ҳусайн мирзони кўп оғритур эди. Кажхулқлиғидин мирзо батанг келди, охир кўйди ва халос бўлди, не қилсун, ҳақ мирзо жониби эди» (131, I).

П

- Падруд қилмоқ** - видолашмоқ, хайрлашмоқ; «...ўшул подшоҳ ўз қўли билан обод қилиб эрди, ҳоли мутагаййир бўлуб, бу олами бевафони падруд қилди» (267, I).
- Паёпай** - кетма-кет; «Бизга паёпай хабар келдиким, ғаним кишиси ёвуқ келди» (220, II).
- Паж-мурда** - буришган, сўлғин; «Яна Ҳиндустонда тавре гуллар бордур: бир жаасундур... бир кунда-ўқ пажмурда бўладур» (206, II).
- Пайваст** - туташ; «Оби Истодаға етдук. Ғариб улуг сув назарға келди. Ул юздаги даштлар худ асло кўринмайдур. Сув осмон била пайваст кўрунадур» (121, II).
- Пайдарпай** - кетма-кет, узлуксиз, туташ; «Гурди Муҳаммадқа ҳам мастлар тўла-тўла аёқларни пайдарпай бериб, оз фурсатда масти лояъкул қилдилар» (168, II).
- Пайдокунанда** - топарман, топиб келувчи; «Бовужуди туркдук маҳкам пайдокунанда эди, нечукким пайдо қилур эди, яхши ҳам харж қилур эди» (49, II).
- Пайкон** - камон ўқи учидаги метал парча; «Хат ва тасвир ва ўқ ва пайкон ва зиҳир ҳар нимага илиги часпондур» (40, I).
- Пал** - вақт бирлиги; «Яна ҳар гарийни олтмиш бўлубтурлар, ҳар бирини пал дебтурларким, бир кеча-кундуз уч минг олти юз пал бўлғай» (208, I).
- Паймо-йиш таноби** - масофаларни ўлчайдиган ип; «Мўғулбек ҳар кўчта паймойиш таноби била тўғри йўлни таноб урғай» (253, I).
- Памуғ** - момиқ, пахта; «Ва ғаним илик кўнглидин юб ва умр памугуни куйдуруб, ...ўзларини яқин ҳам тегуздилар» (264, I).
- Панжгоҳ** - чолғу мақомларидан бири; «Якшанба кун, ойнинг ўн олтисида сабуҳий қилиб, хушёр бўлуб, маъжун ихтиёр қилғонда Мулло Ёрак панжгоҳда мухаммас даврида боғлагон нақшини ўткарди» (181, II).

- Панир** - пишлоқ; «Али Масжидқа тушганда... ошлиқ ўн қўй, икки харвор гурунч, секкиз улуғ панир пешкаш келтурди» (171, II).
- Паноҳ** - **1)** сигиниш; суяниш; **2)** бошпана; **3)** суянчиқ; ҳомий; «Чашма бошидин олти-етти қари қуйироқ тошларни қалаб, гусл қилғали паноҳе қилибтурлар» (182, II).
- Парво-начи** - подшоҳнинг бош котиби; «Ул фурсатта Мажиддин Муҳаммад парвоначи эди, Мирак дерлар эди» (136, II).
- Парворий товук** - семиртирилган товук; «...парворий товуги ва қози бисёр бўлур» (61, I).
- Парвори қилмоқ** - семиртириш учун боқмоқ ёки сақламоқ; «Қишлар товукни бисёр парвори қилурлар» (111, II).
- Паришон** - беҳуда, тутуриқсиз; тарқоқ; «Ул жамъи бесаодати жоҳил насиҳатни қабул қилмай, паришон жавоблар йибордилар» (161, I).
- Паришон-гўй** - беҳуда сўзловчи; «Қанбар Али мўғулким, зикри мукаррар келибтур, паришонгўй киши эди, анинг атвори Боқибекка ёқмади» (104, I).
- Партол-мартол** - сафарда олиб юриладиган йўл анжоми; «Кейин қолгон киши-қаро партол-мартолни олди» (58, II).
- Парҳиз-кор** - тақводор, сақланувчи; «Бисёр мутадаийин ва муттақий ва парҳизгор киши эди» (113, II).
- Пашакаал** - мавсумий ёмғир; «Айни пашакаалда қазмоққа машғул эдилар, неча навбат йиқилди, муздурларни бости» (214, I).
- Пахр** - бир кеча-кундузнинг саккиздан бири, уч соатли вақт; «...кечанинг уч паҳари бўлғой эди, баякбор таблбоз уни ва сурон чиқти» (91, II).
- Пеша** - ҳунар, касб; «Бу йўсунлуқ нолойиқ пешадин кўнглумни тиндуруб, қаламни синдурдум» (185, II).
- Пешгаҳ, пешгоҳ** - **1)** уйнинг тўри; **2)** бинонинг олд томони; «Баъзи бутхона мадраса вазълиқ, пешгоҳида улуқ ва баланд гунбаз...» (240, I).

- Пешкаш** - совға-салом; «Бу сувдин ўтуб Кўхнаноний била Саридеҳ банлидин ўтуб, Ғазниға келдук. Жаҳонгир Мирзо бир-икки кун меҳмондорлиқ қилиб, ошлар тортиб, пешкашлар қилди» (122, I).
- Пешойи** - қабила номи; «Пир Султон отлиқ пешойи бошчи эди, қарилиғидинму ё олдорағонидинму, ё қорнинг улуғлиғидинму, йўлни йўқотти, бошлай олмади» (146, II).
- Пешрав** - асар ва куйларнинг бошланиши, кириш; «Хейли нақш ва пешрав ва ишлар боғлабдур» (140, I).
- Пештоқ** - гумбаз, кубба; «Ўзига девон ўлтурур учун бир улуг пештоқ ва яна ўнг ёнида ва сўл ёнида тавочи беклари била девон беклари ўлтуруб девон сўрар учун, икки кичикрак пештоқ қилибтур» (61, I).
- Пешхона** - Қабул қилиш уйи, қабулхона, кираверишдаги уй олди; уй ёки эшик олдиға тутилган парда; «Мен хиргоҳ ичида китобат қиладур эдим, қоғаз ва ажзони йиғиштурғунча фурсат бўлмади, хиргоҳни пешхона била-ўқ менинг бошимға йиқти» (259, II).
- Пиёзий, биёзий** - жанг қуроли; «Яна бир навбат ҳам, Хиёбонда Пули Мағокта Абулқосим кўҳбур пиёзий тегурди» (56, I).
- Писан-дида** - сайланган, сара, яхши, мақбул; «Кўчбекнинг бир писандида ва намоён иши бу эди» (85, I).
- Поён** - охир, сўнг; чегара, паст; поён топмоқ-туғалланмоқ, тамом бўлмоқ; «Барчадин поён оброқдур» (61, II).
- Пойгоҳ** - отхона; «Яна бир расм будурким, хизона ва пойгоҳ ва мулк салотинининг жамий байтуғотининг қадимдин муқаррар ва муайян танлари парганалар бордурким, ўзга ерга асло харж бўлмас» (196, II).
- Пок** - тоза; «Эли тамом сунний ва покмазҳаб ва муташарриъ ва мутадаийин элдур» (59, I).
- Полон** - тўқим; ғайри муқаррар полон-ажойиб, ғалати тўқим; «Бинойи Хиридин азимат қилур вақт эшаги учун полондўзға ғайри муқаррар полоне букюр...» (138, II).

-
- Полондўз** - тўқим тикувчи (юқоридаги мисолга қаралсин);
- Полуда** - таом тури; «Чирўнжийнинг мағзи гирдтур, полудага ва ҳалволарга солурлар» (205, I).
- Пора** - парча, бўлак, қисм; «Етти пора қасабаси бор; беши Сайхун суйининг жануб тарафида, икки шимол жонибида» (34, II).
- Пос** - 3 соат, кеча-кундузнинг 8 дан бир қисми; «...икки пос бўлуб эдиким, Кобул сувининг ёқасига келиб, озроқча уюхладук» (178, I).
- Потр** - хушовоз (кўшиқчи) аёл; «Қалин потрлар ҳам келиб, раққослиқ қилдилар» (246, I).
- Почи** - етказувчи; «Ойнинг йигирма бирида бир ҳиндустоний почи Комроннинг ва Хожа Дўст Хованднинг арзадоштларини келтурди» (217, I).
- Пошна қилмоқ** - оёқ кийим пошнаси билан от биқинига ниқтамоқ; «Бу кишиларнинг устига отимни пошна қилиб еттим» (150, II).
- Пуйпа-моқ** - пўнғилламоқ, тўнғилламоқ; «Қари мабхут мардак бир-икки сўз оғзида-ўқ пуйпади, сўзлай олмади» (188, II).
- Пур** - тўла, кўп; пур машаққат-кўп машаққатли; «Бисёр пурмашаққат йўлдуз» (108, II).
- Пур-анвоъ** - кўп турли, хилма-хил; «Бу (маймун) ҳам пуранвоъ бўлур» (200, I).
- Пургард-лик** - серчанглик; «Юртнинг пургардлиғидин оролда-ўқ ўлтурдум» (261, I).
- Пургўй** - сергап, бемаза; «Мулло Муҳаммад Парғарий кўп ҳикоят қилдиким, онча пургўйлук қилиб эди» (186, I).
- Пурдаг-дага** - дағдағали, кўп ташвишли; «Кўрдумким, бу жиҳаттин Халифа бисёр мутараддуд ва пурдағдага» (234, II).
- Пурзавқ** - серзавқ; «...ҳавошиси ва йигит-яланги бисёр пурзавқ ва пурзёб бўлур эди» (57, I).
- Пурзёб** - сербезак; «Туюрдин: бир товусдур. Пурранг ва пурзёб жониворедур» (200, I).

- Пуркор** - **1)** ишчан, чаққон; **2)** банд, иши кўп; **3)** айёр, маккор; «Бу мардақлар пуркорлиқ қилиб, яна манга айтадурким, Қодирбердидин хабар олмагунча худ бу ердин тебраб бўлмас...» (99, I).
- Пурмар-
дум** - сер одам, аҳолиси кўп; «Хиндустон мамолики васеъ ва пурмардум ва пурҳосил вилоят воқиъ бўлубтур» (196, I).
- Пурма-
шаққат** - сермеҳнат; «(Ғазнининг) Экини бисёр пурмашаққаттур. Ҳар миқдор ерким, экарлар, юзига тамом янги туфреқ ҳар йил киюрурлар» (113, I).
- Пур-
неъмат** - ноз-неъматга бой, тўкин; «(Марғинов) яхши қасаба воқиъ бўлубтур, пурнеъмат: анори ва ўруги асру хўб бўлур» (35, I).
- Пурранг** - ўткир рангли, қуюқ рангли; «Туюрдин: бир товусдур. Пурранг ва пурзеб жониворедур» (200, I).
- Пурсиш** - идора усули, одамларни бошқариш; «Неча йил Бухоро ҳукумати мунда эди, навқари уч мингга етиб эди, навқарни яхши шафқат била сахлар эди. Бахшиш ва пурсиш ва девон ва дастгоҳ ва шилон ва мажлиси подшоҳона эди. Зобит ва золим ва фосиқ ва мудаммағ киши эди» (45, II).
- Пурсоя** - серсоя, қуюқ сояли; «Ушбу масжиднинг ташқари сахни нишеброк, себаргалик, пурсоя, сафолиқ майдон воқиъ бўлубтур» (35, I).
- Пурсухан** - сергап, эзма; «Бир ҳисоб била асру пурсухандур» (165, I).
- Пуртаж-
риба** - тажрибали, ката тажрибага эга; «...менинг ганимим Шайбоқхондек пуртажриба ва кўп иш кўрган ва улуг ёшлиқ киши эди» (80, II).
- Пурфази-
лат** - тўлиқ фазилатли; «Бойсунқур мирзони беклари била тутуб, Бойсунқур мирзоға кериш солиб, муҳаррам оиннинг ўни эрдиким, мундоқ хуштабъ ва пурфазилат ва ҳасаб ва насаб била ораста подшоҳзодани шаҳид қилди» (71, II).

- Пурфазо** - кенг кўринишли; «Мақомнинг тоғининг тумшугида бир парча пастроқ тоғ воқий бўлубтур, тамом даштларга мушриф, хейли пурфазо ва мадди назарлиқ баланди воқий бўлубтур» (165, I).
- Пурфазо-йил** - фазилатларга бой; «Пурфазойил киши эди» (135, I).
- Пур-фойда** - кўп фойдали; «Хейли пурфойда мевадур» (205, I).
- Пуршаққ** - келишган, ярашимли, мазали; «Яна бир Шайх Абдулло барлос эди. Тўнни пуршаққ ва тор кияр эди» (50, I).
- Пуршар ва шўр** - серғавғо, тўполончи, бетинч; «Чун Кобул ва Ғазни пуршар ва шўр ерлар эди, турк ва мўғулдин ва аймоқ охшомдин ва афғон ва ҳазорадин мухталиф эл ва улус анда йиғилиб эдилар» (143, II).
- Пурҳосил** - серҳосил; «Ҳиндустон мамолики васеъ ва нурмардум ва пурҳосил вилоят воқий бўлубтур» (196, I).
- Пушта** - тепа, тепалик, баланд; «Бу имораттин пуштайи Кўҳак сари доманада яна бир боқча солибтур, анда бир улуг айвон иморат қилибтур...» (60, I).
- Пушт-вора** - орқага қўйиб кўтарилган юк миқдори, бир орқа юк; «...бу қулон қуйруғидин ўн-ўн икки пуштвора яна кўк шибоқдин йигирма-ўттуз пуштвора сув бошига келтуруб янчиб, сувға солурлар, солғон замон-ўқ сувға кириб маст бўлғон балиқни тута киришурлар» (116, II).
- Пўла қилмоқ** - эзиб юмшатмоқ; «Икки навъ ейилур: бири, сиқиб, пўла қилиб, терисини тешиб, сўруб сувини ичарлар» (203, II).

Р

- Раай** - амал, мансаб номи, даража номи; «Агарчи кичик-кирим раай ва раажа тоғ ва жангалда хейли бор эдилар, вале муътабар ва мустақил булар эдилар» (196, I).

- Раъдан-доз** - олов отадиган қуролни бошқарувчи; «Ва Низомидин Али Халифани ғазоти Рум дастуридек, буюрулдиким, милтиқчилар ва раъдандозларким, черикимизни олдида эдилар, аларнинг паноҳи учун аробаларни келтуруб, занжир билан боғладилар» (263, II).
- Рабиъ** - баҳор, кўклам; рабий маҳсул- баҳори экин; «Бу ғарибтурким, рабий маҳсулига агар ёмғур бўлмаса ҳам бўладур» (198, I).
- Рабиул аввал** - ҳижрий йилнинг учинчи ойи (мартга тўғри келади); «Шанба куни, рабиул аввал ойининг секкизида рисола сўзларини назм қилмоғ ихтитомига етти» (242, I).
- Рабиул-охир** - ҳижрий йилнинг тўртинчи ойи; «Ва душанба куни, рабиулохир ойини етгисиде Мирзо Аскаррий(га) рухсат бўлуб, мутаважжих бўлди» (265, II).
- Рабт** - **1)** боғланиш, алоқа; **2)** интизом; «Санбалнинг забт ва рабти учун муқаррар бўлдиким, Абдулло Санбал забт ва рабтига борғай» (258, II).
- Раванда** - савдогарлар; «Яна бир тарафи Кўҳак дарёсидур, Миср ва Шом кўрган равандалар мунча чоғлиқ ер нишон бермайдурлар» (61, II).
- Равза** - **1)** боғ, тулзор; **2)** жаннат; **3)** қабр; «Дўстбекнинг наъшини Ғазнига элтиб, Султоннинг равзасининг эшикининг олдида қўйдилар» (172, I).
- Равзан** - туйнук, тешик; «Тўрт табақа иморатким бор, беридин қуйғи табақасининг бу мужассам фил сори равзани бор, андин фил ёвуқ кўрунадур» (238, II).
- Равиш** - қоида, йўсин, ҳолат; «Ҳиндустон эли, агарчи баъзиси қилич чопқай, вале аксар сипоҳийлиқ роҳ ва равишидин ва сардорлиқ юруш-турушидин орий ва бебаҳрадурлар» (216, I).
- Радиф** - шеър тузилишида мисра ва байтларда қофиядан сўнг такрорланадиган сўз; «Мулло Биноий бу рубоийнинг сўнги мисраининг қофиясини радиф қилиб, ўзга қофия била бир рубоий айтиб ўткарди» (81, II).

- Раёҳин** - райҳонлар, хушбўй ўсимликлар; «Тарҳ била чаманлар қилиб, чаманлар атрофида хушранг ва хушбўй гул ва раёҳин тикмак керак» (250, I).
- Ража** - режа; «...хунарларида ва ишларида сиёқ ва андом ва ража ва гўния йўқ» (208, II).
- Ражажа** - Ҳиндустонда майда ҳукмдорлар унвони; «Бикрамажит ҳиндуким, Гвалийар ражажаси эди, юз йилдин қўпрак Гвалийар вилоятида сталари салтанат қилиб эдилар» (194, II).
- Ражаб** - ҳижрий йил ҳисобининг олтинчи оғи; «Жаҳонгир мирзо ва Танбал тонгласига келиб, ражаб ойининг авохирисида мулозамат қилдилар» (74, II).
- Раият** - омма, халқ; «Сипоҳийси ва раияти бизнинг элдин қир-қир қочарлар эди» (210, II).
- Райиж** - гапга кирувчи, мўмин; «Абдурраҳмоний афғон Гардиз сарҳадида ўлтурурлар эди, мол ва муомалада ройиж эмас эдилар» (175, I).
- Рак** - таркибий қисм, бўлак; «Рантанбўр ва Читўр ва Мандав ва Чандерий тоғлари ҳам ушбу тоғ рақларидиндур» (198, I).
- Рама** - тўда, пода; «Қўйчи ва чўпон гоҳи гала ва рамани бу йўл ва танги била индурур учун бу йўлни Гўспандлиёр дер эмишлар» (119, I).
- Рамазон** - рўза оғи; «...рамазон ойининг ўн учисида манга саъб куёнг ташвиши бўлди, андоққим қирқ кунгача мени бу ёндин-ул ёнға киши эвурур эди» (127, I).
- Рамақ** - жон чиқар олдидаги нафас; «...бизнинг сипоҳий ва раиятни андоқ яқдил ва якжиҳат топтиларким, то жон ва танларида рамақ ва тавон бордур, жон тортмоқдин қўймағайлар» (43, I).
- Ранга** - дабдаба; «Навкарни бир шиқ ва ранга сахлар эди» (135, I).
- Рангин** - рангдор, товланиб турадиган, чиройли; «Пушта-сида тулкуси бисёр бўлур ва рангин бўлур» (73, I).
- Ранда** - ранда, йўниш асбоби; «Баъзи қуруқ йиғочларни ранда қилиб, тарошасини сувға ибитиб отға берурлар эди» (85, I).

- Ранж** - машаққат, қийналиш; «Кўп ташвиш ва суубат била мухотара танги ва учмалардин ўтуб, юз ранж ва машаққат била муҳлиқ баланд ва танг кўталлардин ошиб, Фон навоҳисига келдук» (78, II).
- Ранжида** - ранж чекиш, озор топиш; «Самарқанд аҳликим, йигирма-йигирма беш йил Султон Аҳмад мирзонинг замонида рафоҳият ва фароғат била ўткариб эдилар, бу навъ зулм ва фисқдин бажону дил озурда ва ранжида бўлдилар» (47, I).
- Раоё** - аҳоли, яшовчи, истиқомат қилувчи; «Қурбон била Шайхнинг навқарларига ва Қоҳмард раоёсига ҳам ушбу дастур била иноятлар бўлди» (245, II).
- Расад** - **1)** астрономик кузатиш жойи, расадхона; **2)** йўл кузатиш; расад боғламоқ-астрономик жадвал тузмоқ; «Яна бир олий иморати Пуштайи Кўҳак доманасида расаддурким, зич битмакнинг олатидур. Уч ошёнлиқдур» (60, I).
- Рафъ қилмоқ** - кетказмоқ, йўқ қилмоқ; «Яна буким, Жаҳонгир мирзо мундоқ мукаддар ва ёмонлик билаким борди, ё кудуратини рафъ қилгайбиз, ё мазарратини дафъ». (127, II).
- Рафоҳият** - тинчлик, кенглик, фаровонлик; «...олтимчиси, рафоҳият нияти Тенгри таоло бандаларига; адolat қилмоқ» (267, I).
- Рахна** - дарз, ёрик; «Муҳаммад Хусайн мирзо ўлтурғон боғчанинг рахнасида етти-секкиз ўқлуқ, ёйлуқ киши турубтур, мен бу кишиларнинг устига отимни пошна қилиб еттим» (160, II).
- Рахт** - **1)** кийим, кийимлик; **2)** уй асбоб-анжомии; **3)** сафар анжомии; «Ҳиндустон(дин) оқ рахт ва қанд ва набот ва шакар ва ақоқир келтурдилар» (108, I).
- Рағбат** - истак, берилиш; майл қилиш; «Турк ва чигатойдин ҳар гўша ва канорда ҳам ким қолиб эдилар, баъзи рағбат била, баъзи қаҳр била ўзбакка пайваста бўлдилар» (159, I).
- Раҳгузар** - йўловчи, ўткинчи; «Ҳар мусофир ва раҳгузар келса, анда истироҳат қилур» (35, I).

- Раҳзан** - йўлтўсар, қароқчи; «...жамий раҳзан ва саркашларга ибрат бўлмай» (149, I).
- Раҳрав** - йўловчи; «Нуфур қўллардин ҳам коргар била раҳрав киши ва от оттилар» (236, II).
- Рев ва ранг** - макр ва ҳийла; «Бу мирзолар агарчи суҳбат ва суҳбаторойликда ва ихтилот ва омизишта тавре эдилар, вале сипоҳийлик рев ва рангидин йироқ ва мардоналиқ ва жангу жадалдин қироқ эдилар» (143, II).
- Резандалик** - тумов касали; «Одина куни, ойнинг секкизида Гандамакка тушганда, манга тунд резандалик бўлди» (184, I).
- Резапой** - қуйи табақа ҳисобланувчи асосий омма; «Раият ва резапой эли тамом яланғоч юрийдурлар» (208, II).
- Реза-реза** - майда-майда; «Ўзи дер эдиким, бировнинг инчка пойчаси синиб, бир тутамча ери реза-реза бўлуб эди, этини ёриб, сўнгақларини тамом олиб, сўнгақ ўрнига доруни ун қилиб солдим» (94, I).
- Ривоят** - оғзаки нақл, сўзлаш, ҳикоя айтиш (кўплиги – ривоёт); «Яна бир Абутгуроб мирзо эди, бурунлар андин хейли руше ривоят қилурлар эди» (129, II).
- Риёзат** - машаққат, қийинчилик; нафс хоҳиш қилган нарсалардан қўл тортиб яшаш, ўзини қийнаш, қийналиш, машаққатланиш; риёзат чекмак-нафс хоҳишларидан тортинмоқ, қийинчилик тортмоқ; «Бир неча маҳал хейли риёзат тортидим» (177, I).
- Ризо бўлмоқ** - рози бўлмоқ; «Охир Алишербек ҳам элчиликка келди. Ҳарчанд саъй қилдилар, Астрободни инисига бермакка ризо бўлмади» (56, II).
- Рикобдор** - отга миндириб қўювчи ва от ёнида борувчи; «Чоҳоршанба куни, муҳаррам ойининг йигирма тўртгида Муҳаммад Али Ҳайдар рикобдорни Ҳумоюнға қадаға била йиборилди...» (215, II).
- Риоят қилмоқ** - ҳурмат қилмоқ; «Самарқанд бекларини бурун-гудек-ўқ риоят ва иноят қилдим» (62, II).
- Риоят арзандаси** - ҳурматга лойиқ; «Мен аввал Кобулға келганда менинг қошимда эди, улуғ риоят қилиб эрдим, филвоқий, риоят арзандаси ҳам бор эди» (46, I).

- Рисола** - китобча, мактуб (кўплиги – расойил); «Қофияда бир форсий рисола битибдур» (137, II).
- Рисолат** - элчилик, хабар; «...Хожа Калон Хожа Яҳёнинг набирасигаким, ўзбак хон ва султонларидин рисолат тариқи била келиб эдилар» (248, II).
- Ришва** - пора; «Хонга ё орадағиларға пора ва ришва қабул қилдилар» (64, II).
- Ришта** - ип; «Яна зиҳирни бир қари, бир ярим қари риштаға боғлаб, риштанинг яна бир учини бир йиғочқа боғлаб эврурлар эди» (134, II).
- Риққат** - нозиклик; «Бир кун Алишербек била Мирзонинг орасида бир суҳбате ўттиким, Мирзонинг тез фаҳмлиғиға ва Алишербекнинг риққати қалбиға долдур» (56, II).
- Риққати қалб** - кўнгил юмшоқлиги; «Бир кун Алишербек била Мирзонинг орасида бир суҳбате ўттиким, Мирзонинг тез фаҳмлиғиға ва Алишербекнинг риққати қалбиға долдур» (56, II).
- Риҳлат қилмоқ** - вафот этмоқ; «Иниси Иброҳим Хусайн мирзодин бурунроқ бу дунёдин риҳлат қилди» (130, II).
- Рой** - фикр, қараш; «Мирзо ройи била амал қилмас эди» (132, II).
- Ройиж** - ривожли, дадил; «Ул тоғларда ўй ўрниға кўтос сахларлар. Чун тоғлари берк ва сарҳалта воқий бўлубтур, мол бермакта ройиж эмастурлар» (51, II).
- Рост** - тўғри, тик, дадил; «Паришон бўлгон эл ул тарафдин-бу тарафдин йиғилиб келдилар. Баъзи ўбдон-ўбдон йигитлар ушбу доритқон била рост ўшқа борибтурлар» (92, I).
- Ротиба** - кундалик меъёр, кундалик таъминот; иш ҳақи, нафақа; «Шаҳрдин ҳар нима ротибаким, таъйин қилиб эдилар, андин ўзга бир фулус ҳеч мамардин Султон Али мирзоға тегмас эди» (75, II).
- Рофизий** - шиа мазҳабидаги диний оқим; «(Ҳадичабегим) ўзини оқила тутар эди, вале беақл ва пургўй хотун эди, рофизий ҳам экандур» (131, II).

- Роҳ** - қоида, тарз, йўл-йўриқ; «Синд сувини ўтгач, ер ва сув ва йиғоч ва тош ва эл ва улус ва роҳ ва расм тамоми Ҳиндустон тариқидадур» (197, I).
- Роҳзанлик** - йўлтўсарлик, қароқчилик; «...биз Кобул келгали туркман ҳазораси анвоъ беадаблиқлар ва роҳзанлиқлар қилиб эдилар» (126, I).
- Роҳу расм** элнинг урф-одаги, турмуш тарзи; «Гармсер била сардсер орасида фосила Бодом чашма кўталидур. Бу кўталнинг Кобул тарафида қор ёғар. Қўруқсой ва Ламғонот тарафида қор ёғмас. Бу кўталдин ингач, киши ўзга оламе мулоҳаза қилур: йиғочлар ўзгача, ўтлар ўзгача, жониворлар ўзгача, элининг роҳу расми ўзгача» (109, II).
- Рубоий** - тўртлик; биринчи, иккинчи ва тўртинчи мисралари ёки тўртала мисраси қофиядош бўлган шеър. Рубоий шарқ поэзиясида кенг тарқалган шеърӣ жанрлардан бири бўлиб, чуқур ғоявий мазмун тўрт мисрадан иборат бўлган шеърӣ шаклда ўзининг поэтик ифодасини топади (кўплиги – рубоӣёт); «Яхши рубоӣёти ҳам бор» (132, II).
- Рубъи маскун** - Ер юзининг яшаш мумкин бўлган қисми, Ер шарининг инсон ўрнашган тўртдан бир қуруқлик қисми, дунё; «Рубъи маскунда Самарқандча латиф шаҳр камроқдур» (58, II).
- Руд** - анҳор, ариқ; «Андижон руди Ўшнинг маҳаллотининг ичи била ўтуб, Андижонга борур» (35, I).
- Ружуъ қилмоқ** - бу ерда: ён босмоқ, тарафга ўтмоқ; «Самарқанд фатҳидин сўнг Шовдор ва Сўғд ва тумонот ёвуғи қўрғонлар бирар-бирар манга ружуъ қила бошладилар» (81, I).
- Рукни аъзам** - йирик устун; «Ҳайдар кўкалдошким, мўғул черикининг рукни аъзами эди, эровул эди, тамом оттин тушуб, шиба қўймоққа машғул бўлди» (50, II).
- Руст** - мустаҳкам, пишиқ, маҳкам; «Кеч бўлғоч, қўрғоннинг ичидагилар мундоқ руст қўрғонни ташлаб қочарлар» (189, II).

- Рустой** - қишлоқи, қишлоқда яшовчи; «Бу бесаодат рустой марлақлар худ бу кишини иттифоқ била Ахсиға Танбал қошиға йибормишлар» (99, I).
- Русум** - одатлар, расм-русумлар, қойдалар (бирлиги – расм); «Эли кофирлар била омихта учун, агарчи мукулмондур, вале куффор русумини бажо келтурурлар» (111, I).
- Рушд** - тўғри йўлга тушиш; етилиш, етуклик; бу ерда: тўғри, ишончли; «Яна бир Абуттуроб мирзо эди. Бурунлар андин хейли рушде ривоят қилурлар эди» (129, II).
- Рўбайи паррон** - парранда; «Нижров тоғларида паррон бўлур. Дерларким, йиғочдин йиғочқа, нишобга боқа бир газ отими учар. Мен худ учқонини кўрмадим» (115, I).
- Рўя** - жой номи; «...ўшул ойнинг ўн етгисиди Жуун суйидин ўтуб, шарқ рўя тарафига мутаважжих бўлдук» (265, II).
- Рўян** - ранг олиш учун фойдаланиладиган экин; «Рўян экарлар. Тамом Ҳиндустонга борур. Бу элнинг яхши маҳсули рўяндур» (113, II).

С

- Сабад** - сават, тўқима идиш; «Шайх Гуран ҳам бир сабад узум йибориб эди, ёмон эмас эди» (261, II).
- Сабз** - яшил, кўм-кўк; «Баҳорлар саҳроси ва шаҳри ва боми ва томи хўб сабз бўлур учун Шаҳрисабз ҳам дерлар» (61, I).
- Сабих** - асира, эргашувчи, издош, ворис; «Боқи шиговул бир неча йиғиг била ёғийнинг кейинича суруб, кўч ва сабиҳисига етиб афғонларнинг ясирини келтурдилар» (237, II).
- Сабох** - эрталаб, тонг пайти; «Сабоҳи мирзолар ва беқлар дарвозаларга бориб халойиқнинг ҳужум ва ғавғосини кўп кўруб манга киши йибордиларким, сиз келмагунча бу элни киши манъ қилиб бўлмас. Охир ўзум отландим» (107, I).

- Сабт бўлмоқ** - қайд этилмоқ; «Чун бу «Ғағҳнома»дин ислом черикининг кайфияти ва куффор хайлининг камийяти, суфуф ва ясолнинг турушлари ва аҳли ислом ва аҳли куфрнинг урушлари ... Шайх Зайн иншо қилиб эди сабт бўлди» (224, II).
- Сабухий** - тонг пайтидаги ичкилик; «...вале ҳаргиз сабуҳий қилмас эди» (128, II).
- Саъб** - қийин, оғир, машаққатли; «Ушбу юртта менинг волидам хоним ва Коҳмардта қолган уруқ саъб мухотара ўтқариб, келиб қўшулдилар» (106, I).
- Саъй қилмоқ** - тиришмоқ, уринмоқ, ҳаракат қилмоқ; «Бу хабар Султон Масъуд мирзоға келгач, Вали Хисрав-шоҳким бу кечган кишининг устига бормоқни ҳар-чанд саъй қилди, Султон Масъуд мирзо бедил-лиғидин ё Боқи Чағонийнингким, Валининг зидди эди, саъйидин бу кечган кишининг устига бормади» (52, I).
- Савб** - томон, тараф; «Икки тупчоқ от эгари била; камар шамшири мурассаъ икки қабза; ханжари мурассаъ йигирма беш қабза; катора мурассаъ ўн олти қабза; жамдарайи мурассаъ икки қабза; пичоқи ҳинду ва бори олтун қабза; чаҳорқаб тўрт савб; сақарлот чакман йигирма секкиз савб» (212, I).
- Савдар** - хизматкор; «Муқаррар бўлдим, тонгласи бўлган навкар ва савдар ва мол ва жиҳоти била чиқиб, қўрғонни топшургай» (106, I).
- Савдохона** - савдо, олди-сотти қилинадиган жой; «Бисёр яхши савдохонадур» (108, I).
- Савмаа** - ҳужранамо ибодатхона; «Бир савмаа йўсунолуқ торроқ ва қоронғу уйгинадур» (171, II).
- Савобдийд** - савоб учун, маъқуллаш; «Шоҳбегимнинг муносабати била ё савобдийди била Мирзохон Бадахшон жонибиға майл қилди» (159, II).
- Савод** - **1)** узоқдан кўринган қора, нишон; **2)** қоралик, қора тус; **3)** қоронғи, қоронғилик; **4)** хат-савод; **5)** шаҳар, ўлка, теварак; «Чошт жиба кийиб, илдам юрудук, бир шаръий қолғонда Пароланинг саводи кўрунди (169, II).

- Савр** - 1) эски астрономияда осмондаги ўн икки буржнинг иккинчиси апрел ойига тўғри келади; 2) ҳўкиз; «Мунинг дараҳти савр ва жавзода барг тугуб, саратонда ва асадгаким, айни пашакаалдур, барг чиқариб, тар ва тоза бўладур» (204, II).
- Саврун эли** - шикоятчилар; «Яна саврун эли ўлтурур учун бу девонхонанинг ҳар зильида кичик-кичик тоқчалар қилибтур» (61, II).
- Савсаний** - сапсар ранг; «Нарининг бошида тавқи савсанийдур, бўйни хушранг кўктур» (200, I).
- Савт** - оҳанг, куй, мақом; «Манга ҳам дағдаға бўлдиким, бир нима боғлағаймен. Бу тақриб била «Чоргоҳ» савтини боғладим» (181, II).
- Савгот** - совға, тўхфа; «...ул вилоятнинг матоидин бир пора савгот келтурди» (179, II).
- Садбарг** - қат-қат, серяпроқ; «Яна ушбу доманада Паравондин қуйроқ садбарг лола бўлур» (112, I).
- Садр** - диний мансаб; «Яна Муҳаммад кўрчким, Хисравшоҳнинг бир кўрчиси эди, ул вақт Хамлангон анинг иликида эди. Рустоқда Шайбонийхоннинг садрини бир неча ўзбак била ўлтуруб Хамлангонни мустаҳкам қилди» (123, I).
- Саду си** - юздан ўттиз; «Черик яроғига ва тўп ва туфакчининг дору ва жидоғига панжшанба куни, сафар ойининг секкизида жамиъ ваҳждорнинг ваҳхидин саду си фармон бўлдиким...» (241, I).
- Сазо** - овоза билан, намоишкорона жазо; «Узун Ҳасаннинг иттифоқи била қочқонларнинг баъзисиға сазо бергайлар, баъзисини бизнинг қошимизға йнборгайлар» (62, II).
- Сайдгар/сайёд** - овчи; «...жамъи сайёд қуллардур, икки юз-уч юз уйлук бўлгайлар» (116, II).
- Сайид/сайид** - 1) бошлиқ, етакчи; 2) пайғамбар авлоди (кўплиги — содот); «Бу табақа сайидтур» (196, I).

- Сайис** - отбоқар; «Ёмчи ва сайисга улуфа ва отларга алиқ таъйин бўлғай» (244, II).
- Сайхун** - Сирдарёнинг эски номи; «Сайхун дарёсиким, Хўжанд суйиға машхурдур» (34, I).
- Саканот** - ўзни тутиш; «Ҳаракат ва саканоти зарофат ва латофат била эди» (139, I).
- Салавот** - махсус ўқиладиган дуо; «Дедиларким, Фазнининг кентларида бир мазор бордурким, салавот айтғоч, қабр мутаҳаррик бўлур» (113, II).
- Салиқа** - майл, қобилият, салоҳият; «Ва Шайх Зайн садрким, Зайниддин Хавофийни набираси эрди: ҳиддати таъби бор эди, назм ва иншодин салиқалиғ ва Ҳумоюн подшоҳ замонида умаролиғ ҳам тепиб эди» (267, II).
- Саллох** - мол сўювчи, қассоб; «Яна бир Қанбар Али эди, мўғул эди. Отаси вилоятқа кириб неча маҳал саллохлик қилғон учун Қанбар Али саллох дер эдилар» (42, I).
- Салотин** - султонлар; «Самарқанд салотини ҳамиша бу ўлангни кўруқ қилурлар» (60, II).
- Салоҳ кўрмок** - маъқул иш ҳисобламок; «Сабоҳ ҳар қанда бўлса, учратурбиз, деб филҳол илик кўшмоқни салоҳ кўрмадилар» (73, II).
- Салоҳ ва савоб-дид** - лойиқ - мувофиқ кўриш, маъқуллаш; «...бу аргун беклари қотилғондин сўнг Хуросон устига юрумакни ё ҳар маслаҳат бўлса, буларнинг салоҳ ва савоблиди била қарор берилғай» (155, II).
- Сало-ҳият** - қобилият, тузуклик, тўғрилиқ; «Беклик қобилиятидин дур ва ичкилик салоҳиятидин маҳжур эди.» (134, I).
- Салтанат** - султонлик, ҳукмронлик; тасавуридаги ҳудуд; «Панжшанба кун, рабиулаввал ойининг гуррасида бу жиҳаттин Мулло Муршидни Султон Иброҳим-Ғаким, отаси Султон Искандар ўшул беш-олти ойда ўлуб, Ҳинд салтанати мунга тегиб эди, элчиликка таъйин қилиб бир қарчиғай йибориб, қадимий туркка тааллуқ вилоятларни тиладук» (167, II).

- Салх** - ойнинг охирги куни; «Сешанба куни, ойнинг салхида Шоҳ Шужоъ аргуннинг қошидин Абу Муслим кўкалдош элчиликка келди» (174, I).
- Самоъ** - **1)** эшитиш, тинглаш; **2)** ашула, мусиқа, рақс; **3)** дарвешларнинг қўшиқ, мусиқа ва рақс билан зикр тушишлари; «Алишербек қошида мундоқ мутасав-вифлар йиғилиб, важд ва самоъ қилурлар экандур» (136, I).
- Самт** - сукут, жимлик; «Бу масжиднинг қибласи била мадраса қибласининг орасида бисёр тафовуттур. Голибо бу масжид қибласининг самти мунажжим тариқи била амал қилибтурлар» (60, I).
- Самум** - иссиқлиги кучли гармсел шамоли; «Хейли эл боди самумнинг таъсиридин ҳар замонда йиқилиб-йиқилиб, ўла кириштилари» (210, II).
- Сана** - йил; «Ота вилоятиким, икки йилга ёвуқлашиб эрдиким, иликдин чиқиб эди, Тенгри инояти била зулқаъда ойида сана 904 да яна муяссар ва мусаххар бўлди» (69, I).
- Санад** - ҳужжат, далил; «Ул маҳалда Ёр Хусайн Дарёхон Качакотта эди, Куҳатгин олиб боргон фармонларини санад қилиб, Дилазой била Юсуф зайидин бир пора афгонларни ва яна бир пора жат гужурни ўзига ёр ва навкар қилиб, иш кучи эл таламоқ йўл урмоқ эди» (125, II).
- Санг** - тош; «...бир санг тўда учради» (97, II).
- Санги тарошида** - йўнилган, тарошланган тош; «Агарчи бўлук-бўлук ва бесиёқдур, бу иморатлар тамом санги тарошидадиндур» (238, II).
- Сангин** - йўнилма тош; «Яна Оҳанин дарвозасига ёвуқ қальанинг ичида бир масжиди жумъа солибтур, сангин, аксар Ҳиндустондин элтган сангтарошлар анда иш қилибтурлар» (59, II).

- Сангкорлик** - тошни ўйиб гул солиб безак қилиш; «Бу чашманинг атрофини мен сангкорлик қилдурдум. Чашмани гач ва соружа била даҳи дардаҳ қилдурдум. Бу чашманинг чор ҳади сиёқлик, гўниялик тахти бўлди» (112, II).
- Сангтарошлик** - тош йўнишлик; «Устод Шоҳ Муҳаммад сангтарошлик қилди» (160, II).
- Сар ба бод бермоқ** - бошни шамолга бериш; бу ерда эсанкирамоқ, ўзни йўқотиб қўймоқ; «...элга насиҳат қилиб таваҳхумни хотираларидан чиқарғой, то эл кўркунчтин сар ба бод бермағайлар» (63, I).
- Сарсабз** - яшнаган, кўкаламзор; бу ерда: шинам; «...хон додам бир сарсабз гўшагир бериб эди» (93, I).
- Сарафканда бўлмоқ** - бош эгилмоқ; «Шоҳбегим ва хоним беҳад ва беқиёс музтариб ва мунфаил ва сарафканда ва хижил бўллубтурлар» (151, I).
- Сарафроз қилмоқ** - хурсанд қилмоқ; «Фатҳхон Серванийни чоғир мажлисига чорлаб, чоғир бериб, кийган дастор ва бош оёғимни иноят ва илтифот била сарафроз қилиб, вилоятига рухсат берилди» (215, II).
- Сард** - совуқ; «Агарчи кофирваш ва шумнафас ва ўзига асру мағрур ва бисёр сард киши эди, чун қадим хизмати бор эди» (229, II).
- Сардафтар** - кўп нарса ёзиб улгурган, илмий етакчи; «...бу жамънинг саромад ва сардафтари Мавлоно Абдурраҳмон Жомий эди» (138, I).
- Сардор** - бошлиқ, етакчи; «Бадахшон сардорлари Носир мирзони ёлғуз тилар эдилар» (123, II).
- Сардсер** - совуқ ер, совуқ иқлим; «Гармсер ва сардсери ёвуқтур» (108, I).
- Сариъ** - тез; «Черик мундин ўтарда Турдибек Хоксор бу чашмани таъриф қилиб эди, келиб сари асбаки сайр қилиб ўтулуб эди, тавр чашма воқий бўллубтур» (231, I).
- Сариҳ** - ошқора, очиқ-ойдин; «Охир зарурат бўлди, сариҳ айта олмадук» (146, I).

- Саркаш** - ўжар, итоатсиз, бош бермас; «Неча кундин сўнг таҳсилдорлардин хабар келдиким, ҳазоралар молни бермай, саркашлик мақомидадурлар» (117, II).
- Саркаш-лик** - итоатсизлик; «Нижров дараларидин Пижрон дараси алалхусус бу дарада Гайн кентининг улуғи Хусайн Гайний оға-иниси била саркашлик ва новаҳмлик била машхур ва маъруф эдилар, черикни Жаҳонгир мирзоға бошлатиб йиборилди, Қосимбек ҳам борди» (127, I).
- Саркор** - ишбоши, назоратчи; «Хўжанд ҳам муддати мадил эрдиким, Умаршайх мирзо девонига тааллуқ эди, бу фатаратга ул саркорда футур бўлгон учун Султон Аҳмад мирзоға боқиб эди» (51, II).
- Саркўб** - қалъани олиш учун тош, тупроқ, ёғоч аралашмаларидан дўнглик ҳосил қилиш; «Пураийн дарасиғача борилди. Пураийн дарасининг тумшугининг бир неча йигитни саркўбқа чиқарилиб эди...» (160, I).
- Сарнигун** - боши пастга эгилган ҳолда; «Дарахтқаким кўнар хаёли қиладур, бир шохни тутиб сарнигун бўлуб турадур» (202, II).
- Саромад** - олдинги сафда турувчи, илғор, ўз соҳасида иши юришган; «Бу жамънинг саромад ва сардафтари Мавлоно Абдурахмон Жомий эди» (138, I).
- Сароси-мавор** - шошиб қолган ҳолда, довдираган ҳолда; «Жаҳонгир ва Танбал бир неча маъдуди била саросиماвор бориб, Ўзгандга кирдилар» (69, I).
- Сарофате** - йўсин, тартиб, атама; «Мунда бу навъ ясолни ўшул саро-фате била баронгор ва жавонгор дейилди» (157, I).
- Сароча** - кичик сарой, кўрган; «Султон Иброҳим ўз сарочасидин-ўқ бир неча хос хайли била тебранмас» (187, II).
- Сарроф** - **1)** қимматбаҳо тошларни баҳоловчи, заршунос; **2)** пул майдаловчи; «Савғотилар Мирнинг уҳдасиға бўлди. Қобиз мулло Ҳасан сарроф ва Тўка ҳинду таъйин бўлди» (211, II).

- Сартосар** - бошдан оёқ; «Бу фасил сар-тосар эмас, обрўд маслаҳатиға бу фасилни игиргандурлар» (239, II).
- Сару сомон қилмоқ** - бир ёқлик қилмоқ; «Бепарво киши эди. Иш кучини, навкар-савдари сару сомон қилур эди» (45, II).
- Сару сомонлик** - бу ерда: тузук, эпақадаги маъносида; «Хон хуштаъб киши эди, агарчи сару сомонлик ғазали камроқ эди» (88, II).
- Сарфитна** - фитначи, фитна бошловчи; «Чун сардор ва сарфитна бу эди, бу хабар келгач, Андижонда тўрт-беш кундин ортуқ таваққуф қилмай, Аҳси азимати қилдук» (69, I).
- Сархат** - чиройли ёзув машқи учун ёзилган хат намунаси; «Мирзобек тағойидин ҳам ... «Бобурий хати» била битилган қитъалар йиборилди» (248, II).
- Сарҳад Сарҳад-нишин** - чегара; «Сарҳади тоғлар воқеъ бўлубтур» (34, I).
- чегара кўриқчиси; «Самарқанд фатҳидин сўнг каррот ва маррот атроф ва жавонибдағи хавонин ва салотин ва умаро ва сарҳаднишинларға истимдод ва истионат учун мутавотир ва мутаоқиб элчилар ва тавочилар бордилар ва келдилар» (81, I).
- Сафар** - ҳижрий йил ҳисобининг иккинчи оyi; «Шанба куни, сафар ойининг йигирма секкизида Фаҳри - жаҳонбегим ва Ҳадича Султонбегим - амма бегимлар келдилар» (233, I).
- Сафедор** - терак дарахти; «Чорбоғда ҳам мартаба-мартаба ерларни сиёқ била тузатиб, яхши нарвонлар ва сарв ва сафедорлар тикибтурлар» (60, II).
- Сафид** - оқ; «Музаффар мирзо Боғи Сафидда ўлтурур эди» (144, I).
- Сафо** - шинам, кўркам, ёруғ, равшан; «Оқар сувлари, сафолик боғчалари бор» (35, II).
- Сафуф** - кайф берувчи дори; «Гамбир суйининг ёқасида тушланиб, намози пешин андин отланиб, йўлда Мулло Рафий ясагон сафуфни кайфият учун толқон била чолиб ичтук» (238, I).

- Саффоқ** - қон тўқувчи, қонхўр; «(Имодулмулк) Хейли саффоқ ва бебок йигит нишон берадурлар» (215, II).
- Сахламоқ** - бу ерда: ҳимоясига олмоқ; «Ёдгор Султонбегимни менинг улуғ онам Эсан Давлатбегим сахлаб эди» (38, II).
- Саховат** - қўли очиқлик, сахийлик; «Бисёр саховати бор эрди» (37, II).
- Сақарлот** - жун кийим; «Сақарлот кат зайлучасига чирмаб, кат остига қўюб, устига гилемларни ёптуқ» (259, II).
- Сақарлот ва махмал чодирлар** - жунли ва бахмалли чодирлар; «Бурунги ўрду эмас, танигусиз ўрдуе бўлубтур; ...зинлиқ моялар ва сақарлот ва махмал чодирлар ва шомёнелар ва ҳар уйда харвор-харвор сандуқлар» (158, II).
- Сақф** - шифт; «Тамом деворлари ва сақфи ушбу йўсунлуқтур» (60, I).
- Саққо** - сув ташувчи, офтобачи; «Буларнинг оталари Султон Феруз-шоҳ ва ул салотинининг олида саққо экандурлар» (196, I).
- Саъб** - касаллик тури: қуён касаллиги; «...бу аснода...манга саъб қуёнг ташвиши бўлди, андоққим қирқ кунгача мени бу ёндин - ул ёнга киши эвурур эди» (127, I).
- Саҳл** - осон, енгил, сал, озгина; «Саҳл туттилар, бу раъй ғалат экандур...» (70, I).
- Саҳронишин** - саҳрода ҳаёт кечирувчи; «Бу йўлким, Банди Солор йўли бўлғай, тўққуз йигоч йўлдир. Андижон вилоятининг саҳронишинларидин бир Чакрак элидур, қалин элдур. Беш-олти минг уйлук эл бордур» (51, II).
- Себарга** - уч япроқли кўкат; «Богнинг ғарби-жанубий тарафиди даҳи дарлаҳ ҳавзедур...гирдо-гирди тамом себаргазордур» (110, I).
- Себ** - олма; «...себи Самарқанд...» (59, II).
- Сейсор** - Сув ҳайвони; «Яна сейсордур, бу ҳам гилас ваъзлик-дур. Тамом Ҳиндустон дарёларида бўлур» (203, I).
- Секиртма** - тоғларда отни сакратиб ўтиладиган жой; «Секиртмалар бўлди, от бора олмади» (98, I).

- Сепеч дастор** - уч айлангириб ўралган салла; «Аҳёнан ийдларда кичик сепеч дасторни яп-ясси намоён чирмаб, қарқара ўтағаси санчиб, намозга борур эди» (128, I).
- Сепоя** - ёғочдан ишланган уч оёқли тиргович; «Чап иликларига кичикрак сепоя тутубтурларким, бу сепоянинг бир поясининг учида шамъдоннинг бошидек бир темурни сепоя йиғочиға беркитубтурлар» (208, I).
- Сер** - оғирлик ўлчови (74,24 гр); «Олтун тоши беш юз мисқолдурким, Кобул тоши била бир сер бўлғай, кумуш тоши икки юз эллик мисқолдурким, Кобулнинг ярим сери бўлғай» (245, II).
- Сердсерий** - совуқ иқлимга мансуб; «Гармсерий ва сердсерий мевалар Кобул тавобида кўптур ва ёвуқтур» (108, I).
- Сибобъ** - йиртқич ҳайвонлар (бирлиги – сабуъ); «...Бу кечаларда бу қушлар сибобъ ва дарандалар жиҳатидан тонг отгунча тинмаслар ва муттасил учарлар» (116, I).
- Сиёсат учун** - жазо ёки қўрқитиш усули билан тартиб-интизом сақлаш учун тадбир қўллаш; «Қосимбек сиёсат учун ики-учини пора-пора қилдурди» (56, I).
- Сиёсатқа еткармоқ** - қатл эттирмоқ; «Дарвеш Муҳаммад Тархон бегоқатлиқтин сутунга ёпушти, сутунга ёпушқон била қўйгайларму?! Сиёсатқа еткурдилар» (54, II).
- Сиёқ** - режа, ҳисоб-китоб; «Мен буюрдимким, бу ариқни режа ва сиёқ била қилдилар» (112, II).
- Сикка** - олтин, кумуш ва чақа пул устига ёзув ва тамға зарб қилиш, ақча тайёрлаш; «Яна Бехбудбек эди. Бурунлар чухра чаргасида хизмат қилур эди, Мирзонинг қозоқлиқларида хизмати ёқиб, Бехбудбекка бу иноятни қилиб эрдиким, тамғада ва сиккада анинг оти эди» (134, II).
- Сила** - бахшиш, инъом, сийлов; «Яна ҳар неча кунда бир бемаза байт айтур эди ва минбарда ўқутуб, Чорсуда остуруб, шаҳр элидин сила олур эди» (155, I).

- Синон** - найза учи, ўткир найза; «Холвий пиёда найза била санчарда найзанинг синонини ташата тишлади» (171, II).
- Сипоҳий** - аскар, амалдор; «Ҳасан Яъқубнинг ихтилоти сойир, умаро ва сипоҳий била дағи яхши эмас эди» (47, I).
- Сипо-ҳийлик** - ҳарбий хизмат; «Уч ўгли бор эди, Султон Муҳаммад мирзо ва Султон Вайс мирзо ва Султон Искандар мирзо, Оқабегим мирзонинг эгачиси эди... Бурунлар тағойисига мулозамаат қилур эди, сўнгра сипоҳийликни тарк қилиб, мутолаага машғул бўлди» (128, I).
- Сирик** - сирилган, таранг; «Тўнни сирик ва тор кияр эди» (50, I).
- Сироят** - юқмоқ, ич-ичигача ўтмоқ; «Балки бу таадди ва ташаддул Хожанинг авлодига дағи сироят қилди» (46, II).
- Сиррий** - яширин; «Алишербек сиррий сўзларни мирзога тўшаки галаба айтти. Дағи дедиким: «Бу сўзларни унутунг!» Мирзо филҳол айттиким: «Қайси сўзларни?» Алишербек бисёр мутаассир бўлуб кўп йиғлади» (56, II).
- Сирфа** - ўртача, тежамли; «Яна бир Айюб эди... Бойсунқур мирзонинг бек аткаси эди. Емак ва киймаги сирфа била эди. Ҳаззол ва ҳарроф эди» (50, I).
- Ситойиш** - мақтов, мадҳ; «Кофирнинг черикини жалд ва жаррорлиқ била асру кўп ситойиш ва таъриф қилдилар» (219, II).
- Сиёқ** - ҳисоб-китоб, ҳисоблаш; «Яна бир буким, агарчи забт ва тузуки хейли яхши эди, девон шиор эди. Сиёқ илмини билур эди, вале таъби зулм ва фиёққа мойил эди» (46, II).
- Соати нужумий** - астрономик соат; «Душанба кунни, муҳаррам ойининг ғуррасида Чандовал жулгасининг оёғида қаттиқ зилзила бўлди. Андоққим, имтилоди ярим соати нужумийға яқинлашти» (161, I).

- Собит** - 1) бир жойда қимирламай турувчи, барқарор; 2) бир жойда қимирламай турувчи юлдуз; 3) исбот, исботланган, ҳужжатланган; «Қози қошида гувоҳлик бердилар, ой боши собит бўлди» (262, II).
- Содик** рост, тўғри; садоқатли, вафодор; «Мусулмон ва намозгузор ва турк ва содиқ киши эди» (133, I).
- Созвор** - ёқадиган, тўғри келадиган; мувофиқ; «Бешинчи қиз Зайнаб Султонбегим эди, Кобулни олғонда онам Қутлуқ Нигорхонимнинг саъйи била олдим, хейли созворлиқ бўлмади» (49, I).
- Сойй** - уринувчи, интилувчи, тиришувчи; «Қанбар Али ҳам сойй эди» (82, II).
- Сойир** - оддий киши; «Сойир эл ҳар неча баҳодур бўлса, андак дағдағаси ва таваҳҳуми бўлур» (64, I).
- Сойиъ ва боис** - ундовчи ва сабабчи; «ЛангархонҒаким, бу юрушларга сойиъ ва боис ул эди... Ҳиндубекка кўмак муқаррар қилдук» (169, I).
- Солиб чиқмоқ** - ташлаб чиқмоқ; «Дедиларким, кошки келмасак эди, чун келдук, сизни мундоқ солиб, не тавр ёнолинг» (98, I).
- Солим** - соғлом, саломат, омон, бутун; «Муқим мутааллақлари била солим ва саломат бориб Тебага тушти» (107, I).
- Солиси** - учинчиси; «Агар сонийси бўлмаса, солиси худ не сўз эдиким, бор эди» (68, II).
- Сомон** - 1) тартиб, интизом; 2) ёрдам, кўмак; 3) ҳосил, мол; 4) куч-қудрат; 5) қобилият; 6) ашё, анжом, жиҳоз; 7) давлат, бойлик; «Мени қишланг деб, Муҳаммад Бурундуқбек ва Зуннунбек бажид саъй қиладурлар эди, вале қишлоқ ери ва қишламоқ асбобини яхши сомон бермайдурлар эди» (146, I).
- Сомонлиғ** - қобилиятли, иқтидорли; «Ажаб кифоялиғ ва сомонлиғ киши эди» (146, I).
- Соний** - иккинчи; «Агар сонийси бўлмаса солиси худ не сўз эдиким, бор эди» (68, II).

- Сорбон** - туякаш; «Деҳи Афғон саридин йўл била шаҳр сари ўтуб борадур, таҳқиқ қилилди: Дарвеш Муҳаммад сорбон экандурким, Мирзохон қошидин элчиликка келадур экандур» (174, II).
- Сорт** - Бобур ҳам бу сўзни Навоийдек тожик тилида сўзлашувчи эл маъносида қўллайди; «(Исфара, Маргилон) эли тамом сорт ва форсийгўйдур» (35, II).
- Соч ўтагаси** - бошга тақиладиган жиға; «Соч ўтагаси уқордин бўлур» (116, II).
- Сочиқ** - тўй, зиёфат, байрамларда тортиладиган нознеъмат, сочиладиган тангалар, дастурхон, тортиқлар; «Душанба куни, ойнинг секкизида Халифанинг улуғ қизига Қосимбекнинг кичик ўғли Ҳамзанинг сочиғи кирди» (173, II).
- Соқий** - май қуювчи; «Ишрат паймонларин тўлдуруб, соқийлар юруб, мажлис аҳлига тута кириштилар» (144, II).
- Соғдоқ** - ўқдон, ўқ солинадиган чарм тўрвача; «Соғдогини бўйнига осиб келиб, мулозамат қилиб кўрғонни топшурди» (51, II).
- Соҳиб вукуф** - хабардор; «...Қайда қотилурларини соҳиб вукуф кишидин билиб, айтиб йибордилар» (186, II).
- Соҳиби ихтиёр** - мустақил иш юритувчи; «Ҳасан Яъқуббекдин сўнг менинг эшигимда соҳиби ихтиёр ул эди» (41, II).
- Соҳиб-рай** - фаҳм, идрокли; «Бори беклар ва соҳибрай кишилар била машварат қилиб, сўзни мунга қўюлдуким, черик отланилғай» (155, II).
- Соҳиб-тажриба** - тажриба эгаси, тажрибали; «Соҳибтажриба киши эди» (68, II).
- Соҳибий** - узум нави; «Икки мева Самарқандтин машҳурдур: себи Самарқанд ва соҳибийи Самарқанд» (59, II).
- Сувор/суворий** - улов; отлик; «Хожа Яъқуб, Хожа Яҳёнинг ўғли ҳазрати Хожа Убайдуллонинг набиралари рўбарўйимга аблақ от миниб кўп жамоати аблақ сувор билан келдилар» (99, II).

- Суд** - 1) фойда, баҳра; 2) сут; 3) сўз бирикмасида суркаш, ишқалиш маъноларида келади; «Тахт олгондин сўнг, бу шарттин пушаймон бўлди, вале суд қилмади» (132, II).
- Судур** - 1) диний маросимларни текширувчи мансабдор; 2) пайдо бўлиш, келиб чиқиш; «Судур бир Мир Сарбараҳна эди. Андижоннинг кентларидиндур» (130, I).
- Суй** - сув; «...Хўжанд суйидин ўтарда Танбалнинг қалин кишисига учраб, иликка тушги» (73, II).
- Сулҳгуча** - ярашиш тарзи, ярашгандек, сулҳнамо; «Зарураттин сулҳгуна қилиб, Пашоғардин мурожаат қилди» (67, I).
- Сулук қилмоқ** - йўл танлаш, яхши йўлга қўйиш; «Ва неча муддатгача бир ерла бўлуб, мусоҳибона бир-бир билан сулук қилур эрдик» (266, I).
- Сумж** - ғор; «Дарайи Хуш ёвуғида бир сумжда бир пора ҳазора яшунгон экандур» (126, I).
- Суннат** - тутилган йўл, равиш, одат, қоида (кўплиги – сунан); суннат тўйи-мусулмон динида ўғил болаларни суннатга ётқизиш; «Мирзоларни суннат қилур тўйи жиҳатидин Дарайи Газдин ёндуруб, Самарқанд элтти» (37, I).
- Суннат вақти** - кун чиқарга яқин вақт, гира-шира вақт; «Суннат вақти эрдиким, Марғинон кўрғонининг эшигига келдим» (67, II).
- Сунний** - исломда бир қанча мазҳабларни ўз ичига олган ва шиаликка муқобил оқим (баъзан суннат ва жамоат мазҳаби деб ҳам аталади); «Бовужудким, ота-оғаниниси бори сунний, бу мундоқ рофизий. Астрободта ўшул гумроҳлик ва батолат била ўлди» (130, I).
- Сур** - 1) шохдан ишланган карнай; 2) тўй, базм; 3) кўрғон, қалъа; 4) лақаб; «Ушбу кун Жалолхон Бихорхон Бихарийнинг, Фаридхон Насирхоннинг, Шерхон сур, яна Аловуддинхон Сур ва яна бир неча афғон умароларининг арзадошлари келди» (253, I).

-
- Суръат** - тезлик, чаққонлик; «Кичик Хон додамнинг бу замон келурини таҳқиқ билмай ҳолидин суръат била отланиб эдим» (90, II).
- Сурб** - кўргошин; «Бу тоғ элидин матоъ нофа мушк ва қўтоси баҳрий ва заъфарон ва сурб ва мисдур» (197, II).
- Сурон** - тўполон; «Бир гарига ёвуқ сурон эди ва ғавғо эди» (193, I).
- Суруҳий** - май идиши; «Ош тортилди, бовужудким, суҳбат йўқ эди, ош тортадурғон ерда шира қўюб олгун ва кумуш суруҳийларни шира устига тердилар» (142, II).
- Сурфага мунжар бўлмоқ** - йўталга айланмоқ; «Бу резандалиқ сурфага мунжар бўлди» (185, I).
- Сутун** - устун; «Дарвеш Муҳаммад тархон бетоқатлиқтин сутунга ёпушти, сутунга ёпушқон била қўйғайларму?! Сиёсатқа еткурдилар» (54, II).
- Суубат** - қийинчилик; «Асру кўп машаққат ва суубат била ул оқшомни ўткурдук» (148, I).
- Суфуф** - сафлар, тартиблар; «Чун бу «Фатҳнома»дин ислом черикининг кайфияти ва куффор хайлининг камийяти, суфуф ва ясолнинг турушлари ва аҳли ислом ва аҳли куфрнинг урушлари ... Шайх Зайн иншо қилиб эди, сабт бўлди» (224, II).
- Сухангўй қилмоқ** - гапиришга ўргатмоқ; «Тўти турлук-турлук бўладур, бир навъи улдуким, ул вилоятларга элтарлар, сухангўй қилурлар» (202, II).
- Сухайл** - юлдуз номи; «Сухайлни ҳаргиз кўрган эмас эрдим. Кўталга чиқғоч-ўқ, жануб тарафи паст ёруғ юлдуз кўрунди, делимким, Сухайл бўлмағай» (105, II).
- Сўнгак** - суяк; «Султонимбегим... Нилобта Тенгри ҳукмини буткарубтур. Сўнгагини киши-қароси олиб ёндилар, набираси келди» (130, II).

Т

- Тааб** - машаққат, қийинчилик; «Жаҳонгирлик ва лашкаркашлиқ ранж ва таабин тортмади, ложарам борғон сайи навкар ва вилояти кам бўлди ва ортмади» (129, II).
- Таадди** - зулм қилиш, ҳаддан ошиш; «Балки бу таадди ва ташаддуд Хожанинг авлодига дағи сироят қилди» (46, II).
- Тааллул қилмоқ** - сабаб кўрсатмоқ, баҳона топмоқ; «Мундоқ рустойи ва лода мардак бўлгаймуким, иши бу ерга етиб, ҳануз тааллул қиладур» (188, II).
- Таанни** - асталик, секинлик; «Таанни била юруб, муқаррар бўлғон ерда кўрушулди» (142, II).
- Таарруз** - қаршилиқ кўрсатиш, баҳслашиш; «Ўқуғувчи маъзур тутсун, эшитиғувчи таарруз мақомидин ўтсун» (151, II).
- Таассуб** - рақобат, келишмовчилик; «...анинг таассуби Музаффар мирзо била эди...» (142, I).
- Таассуф** - ачиниш, афсусланиш; «Кўракатрни кўрмаганга таассуф ер эдук» (171, II).
- Тааффуни** - ҳавонинг бузилиши, бадбўйлашув; «Дерларким, ҳавосининг тааффуни шимолдағи тоғ жиҳатидиндур» (36, I).
- Табарзин** - ҳарбийларнинг от эгарида сақлайдиган болтага ўхшаш асбоблари; «Дер эдиким, шашпар ва пиёзий ва кистан ва табарзин ва болтуким бор, тегса бир ери коргардур, қилич агар тегса, бошдин оёғи коргардур, кесар» (91, I).
- Табак** - товоқ; «Яхшиким, қазонга солмай, табаққа солур» (117, I).
- Табли кўч** - табл, ногора; кўч ногораси, кўшинда отланиш учун ишора сифатида чалинадиган дўмбира; «Тонгласи табли кўч чолдуруб, от устида-ўқ сўзлашиб, қайси йўл била юрурни қарор берур хаёлда эрдим» (120, I).
- Табъи назм** - шеърятни нозик ҳис қилиш; «Яна бир Дарвешбек эди, ...Табъи назми бор эди» (46, I).

- Табълик** - дидлик, табиатлик; «Яна бир Ҳасан Якуббек эди. Кичик кўнгуллик, яхши табълик, чуст ва часпён киши эди» (41, I).
- Таважжух** - **1)** йўналиш, интилиш; **2)** майл, муҳаббат; «...балки бу таважжухдин пушаймон бўлуб, бемурод ёндилар» (43, I).
- Таваккул** - **1)** ишониш, умид қилиш; **2)** таваккал; «Кишимизнинг озига боқмай, Тенгрига таваккул қилиб, нақораларни қоқиб, ганим сори боқиб юрудук» (158, I).
- Таваллуд** - тугилиш; таваллуд топмоқ-туғилмоқ; «Муҳаррам ойида Форуқнинг таваллудининг хабарини Бек Вайс келтурди» (215, I).
- Тавассут** - воситачилик, ўртада туриш; «Саййид Рафиъни тилаб, Саййид Рафиънинг тавассути била кўргонни бизнинг кишига топшуруб, Саййид Рафиъ била келиб, мулозамат давлатига мушарраф бўлди» (216, I).
- Таваҳҳум** - ваҳимага тушиш, кўрқиш; «Биз дағи иноят ва шафқат мақомида бўлуб, дағдағ ва таваҳҳумни анинг хотиридин рафъ қилдук» (106, II).
- Таваққуф қилмоқ** - тўхтамоқ, тек турмоқ; «...Хўжандта таваққуф қилмай, ўта чиқиб, илғаб Кандибодомни сўл кўлда қўюб келиб, кеча била шоту қўюб Насух кўргонини- ким, ...ўғурлаб олдук» (65, I).
- Тавила** - катта отхона; «Чодир ва тавила чорбоғда эди» (125, II).
- Тавобийъ** - тобеълар, қарамлар; «Ушмунча била Хисравшоҳ ва тавобийънинг оти сардорлуққа чиқиб, мардона бўлдилар» (74, II).
- Тавойиф** - гуруҳлар, қабилалар (бирлиги – тойифа); «Нилоб била Бҳира тоғлари оралиғида Жуд ва Жанжуханинг халойиқидин бошқа Кашмир тоғларига пайваста жат ва гужур ва ул тавойифдин яна қалин эллардурким, ҳар қўлда ва ҳар пуштада кентлар ясаб ўлтурубтурлар, буларнинг ҳоқими ва улуғи гаққар қабиласидур» (168, II).

- Тарових** - рўзада ўқиладиган намоз; «Ҳар таровихни гусл била ўталди» (232, I).
- Таворуд** - икки шоир шеърининг бехосдан ўхшаб қолиши; «... Мир Гису ҳам ушбу лафзни тарих топиб, рубоий айтиб йибориб эди, - таворуд воқиъ бўлбтур» (229, II).
- Тавотур** - узлуксиз хабар келиб тасдиқланиш; тавотурга етишмоқ - тасдиқланмоқ, исбот этилмоқ; «Бу эл ажаб нима ривоят қилдилар, маҳол кўрунадур, вале бу хабар тавотурга етишти...» (111, I).
- Тавоф** - зиёрат; тавоф қилмоқ, зиёрат қилмоқ; «Ахсиға етиб отамнинг мазорини тавоф қилдим» (51, II).
- Тавочи** - подшоҳ фармонларини амалга оширувчи беклар; «...сўл ёнида тавочи беклари била девон беклари ўлтуруб девон сўрар учун пештоқ қилибтурлар» (61, II).
- Тавр** - одат; «Қизиқ тавр расмедур» (60, II).
- Таври** - яхшигина; «...бу урушта икки йигит таври чопқулашурлар» (70, I).
- Тавқ** - баъзи қушлар бўйнида бўладиган ҳалқасимон чизиқ-сафсар ранг; «Нарининг бошида тавқи савсанийдур, бўйни хушранг кўктур» (200, I).
- Тағоб** - сув тағи, икки тоғ орасидаги сув йўли; «Ўзлари тағобларда ва ёнларда отлиқ ва яёқ ўқ қўюб урушадурлар эди» (126, II).
- Тадови** - малҳам; «Талйин учун бисёр яхши тадовидур» (61, I).
- Тадорук** - **1)** илож, чора; **2)** ўринсиз кетган нарсани ўрнига келтириш; «...мунда ул қабоҳатининг тадорукига дарвозада фасил тубига кирганда, тош захми била ўлди» (125, I).
- Тажаммул** - ҳашамат, дабдаба; «Ул тарафдин Хисравшоҳ ҳашамат ва тажаммули била қалин киши била келди» (104, I).
- Тажассус** - қидириш, сўроқлаш; «Мен Ҳазнида ҳар неча тажассус қилдим, бу чашмадин ҳеч ким нишон бермади» (114, I).

- Тажовуз** - чегарадан ўтиш, тартиб-меъёрларга таҳдид; «Бир навъ тартиб ва насақиким қўюб эди, сипоҳий ва раият асло андин тажовуз қила олмас эди» (48, I).
- Тазвир** - алдов, фириб; «Сўнгра маълум бўлдиким, мужовирларнинг тазвири экандур» (113, II).
- Такия** - **1)** суянчиқ, таянч; ёстиқ; **2)** дарвешларнинг махсус турар жойи, умумий ётоқхона; такия қилмоқ-ётмоқ; «Мен ҳамиша, омонлиқда ҳам, тўн, ўқуввоқ чигормой-ўқ такия қилур эрдим» (92, II).
- Такаллуф** - **1)** ҳашамат, безак; **2)** ўзини кулфатга солиш, ўзини қийнаш, қийналиш, кулфатланиш билан бир ишни бажариш; «Ўзининг даъвоси бу эдиким, мен ҳаргиз ҳеч ғазалимни йиғиштурмоқ водисиди бўлмадим. Ғолибо такаллуф бўлғай» (138, I).
- Такбанд** - камар; «Ушбу кун менинг такбандимнинг олту куллобини ўғурладилар» (89, II).
- Такоб** - сув ўрни, сув ўтадиган чуқурликлар; «Такоблари берк даралардур, аксар ерлари якандоздур» (115, II).
- Талаф бўлмоқ** - нобуд бўлмоқ, йўқ бўлмоқ; «Улуғ-улуғ беклар ва яхши-яхши йигитлар ва қалин киши бу урушта галаф бўлди» (83, II).
- Талйин** - юмшатиш; «Талйин учун бисёр яхши тадовидур» (61, I).
- Талх** - аччиқ; «...баъзи бўзалари ғариб пуркайфият бўладур. Вале ғариб талх ва бемаза бўладур» (182, I).
- Тамаъ** - тамағирлик; «...Кобул вилоятини холиса қилдим, ўғлонлардин ҳеч ким тамаъ қилмағайсиз...» (249, I).
- Тамасхур** - масхаралаш, мазах қилиш; «...Балки тўфанг унини эшитгач, тамасхур қилиб муқобалада шаниё ҳаракатлар қилурлар эди» (236, II).
- Таммоъ** - тамағир; «...зарроқ ва таммоъ элнинг ёлғон ва хушомадин қабул қилиб, ўзини фазиҳат ва расво қилди» (154, I).

- Тамтарок** - тантана, дабдаба; «Султон Хусайн мирзодек улуг подшоҳ мунча асбоб ва тамтароқ била неча навбат Кундуз ва Хисор ва Қандаҳор устига чериклар тортиб ола олмай ёнғон учун, ўғлонлари ва беклари мунча далер бўлуб, ёғилиқлар ва фитналар қилдилар» (66, I).
- Тамға** - **1)** муҳр, нишона, белги; **2)** савдогарлар молига бож олингандан кейин қўйиладиган белги, бож тамғаси; **3)** отнинг сонига уриладиган доғ; «Кобулнинг ҳосиликим бор тамгадиндур, тамгани олиб ва Кобулнинг доруғалиғи ва Панҷҳир ва Кадий Ҳазора ва Кўшкак ва эшик ихтиёри тамом анда эди» (125, II).
- Танаъум** - роҳат, нозу неъматлар ичида яшаш; «Ҳиридек ораста шаҳрига келиб туриббизким, жамиъ айш-ишрат асбоб ва олоти мукаммал ва муҳайё ва бори такалуф ва танаъум ашён ва адовати омода ва пайдо, ҳоло ичмасам қачон ичармен деб ичмакка азм қилдим...» (144, II).
- Таназзул** - тубанлашиш, пастга тушиш; «Бу қишлоқта ишимиз бисёр тараққийда эди. Шайбоқхоннинг иши таназзулда эди» (82, I).
- Танбал** - ялқов, дангаса; «паст бўйлуқ, тегирма сақоллиқ, қўба юзлуқ, танбал киши эди» (37, I).
- Танг** - **1)** ноилож, тор, сиқик, зич; **2)** бир эшак кўтарарли юк, той, бир боғлам; **3)** айил; «Султон Куличоқ танг келиб Балх қалъасини ўзбакка берди» (143, I).
- Танг-дастлиғ** - қўли қисқалиқ, камбағаллиқ; «Ҳоло не зўр келибтур ва не зарур қилибтурким, мундоқ жонлар тортиб олғон вилоятларни бежиҳат солғайбиз. Яна бориб, Кобулга тангдастлиғ ибтилосиға қолғайбиз» (211, I).
- Танги** - тоғ оралиғидаги тор жой; «Дарайи Хуш тавр дара тушубтур, ярим курўҳга ёвуқ дара оғзида танги тушубтур, йўл тоғнинг камарида воқий бўлубтур, йўлдин қуйи ҳам эллик-олтмиш қари якандоздур» (126, I).

- Тангри** - оламдин ўтмоқ, вафот этмоқ; «Султонимбегим...
ҳукмини буткармоқ Ҳиндустонга келадурганда Нилобта Тангри ҳукмини буткарибтур» (130, II).
- Танг-танг** - тўп-тўп, той-той (юк); «Ҳар хазинада сандуқ-сандуқ ва танг-танг рахтлар ва ортмоқ-ортмоқ ва қоп-қоп оқ тангалар, ҳар кимнинг ўтоғида ва чодирида ҳар жинс ўлжадин бисёр эди» (158, II).
- Танимол** - қадрли; «...Саййид Юсуф Мажам ... сўнгралар эшикда танимол бўлуб эди» (74, I).
- Таноб** - бу ерда: ип; «Тонгласиға қушни узулган таноб била топиб келтурдилар» (116, II).
- Таноб урмоқ** - масофани ўлчамоқ; «Панжшанба куни, рабиулохир ойининг тўртида мундоқ муқаррар бўлдики, Аградин Кобулғача Чақмоқбек Шоҳий тамғочининг нависандалиғи била таноб урғай» (244, II).
- Тановул қилмоқ** - емоқ, овқатланмоқ; «Тановул қилиб, отланиб, Кобулға келилди» (177, I).
- Танқис бермоқ** - озиқ-овқат ва сувдан қисиб қўймоқ; «Буларнинг жамъияти ўтгуз қирқ мингга тортар, келиб Деҳлини қабарлар, уруш ҳам сола олмаслар, кўрғон элига танқис ҳам бера олмаслар» (187, I).
- Таоқуб қилмоқ** - таъқиб қилмоқ, изма-из бормоқ; «Ва Муҳаммад кўкалдош ва Абдулазиз мирохўр ва Оламхон ва яна бир неча умаролар билан буюрилдиким, Раана Сангаани кейиндин таоқуб қилсунлар» (264, II).
- Тар** - янги, тоза; «Яна бейрдур, форсий «кунор» дерлар эмиш... айни пашақаалдур, барг чиқариб, тар ва тоза бўладур» (204, II).
- Тар бўлмоқ** - уялмоқ, хижолат бўлмоқ, мулзам бўлмоқ; «Бу жиҳатдин Бадиъуззамон Мирзо тар бўлди» (54, I).
- Тараддуд** - **1)** ташвиш, бетинчлик, хавотир; **2)** бирор масалада бир қарорга келолмай туриш, иккиланиш, шубҳаланиш; «Мен ва аксар барин эдукким, қишдур, тоғ йўлида кўп дағдаға ва тарадудтур» (146, II).
- Тараҳҳум** - раҳм қилиш, ғамхўрлик; «Агар тараҳҳум қилиб туттурулмаса, ё талатилмаса... миннатлар тутсалар керак» (69, II).

- Тарбият-карда** - тарбия олган, қўлла боқилган, қўлда ўсган; «Ушбу йил Носир мирзонинг ва тарбияткардаларининг ихтилот ва маошидин Бадахшон беклариким, Муҳаммад Қўрчи ва Муборакшоҳ ва Зубайр ва Жаҳонгир бўлғай, ранжида, балки ёғий бўлдилар» (152, II).
- Таржих** - устун кўриш, афзал билиш; «Мен ва баъзи ички беклар Ҳиндустон тарафи бормоқни таржих қилиб, Ламғонга мутаважжих бўлдук» (159, II).
- Тарийк** - **1)** йўл, из; **2)** усул, қоида, расм; **3)** маслак; **4)** восита, сабаб; «Бу макру фириб бизнинг даъб ва тарийқимиз эмас эди» (95, I).
- Тариқа** - усул, йўл; «Бу тарихда, дейдурларким, тойиб бўлуб, яхши тариқа пайдо қилибтур» (40, I).
- Таркаш** - ёй; «...Хожанинг мулозимлариға ва ўзга элчиларға ҳам олтундин, кумушдин таркаш била инъомлар бўлди» (245, II).
- Таркаш-банд** - ёйчи, ёй отар; «Ул навоҳида бўлур таркаш-банд ва сипоҳиға истимолат фармонлари йиборилди» (211, II).
- Тарнов** - оқова, ўзан, нов; «Тўққиз тарнов сув кирар. Бу ажабдурким, бир ердин ҳам чиқмас» (34, II).
- Тарошида тош** - йўниланган тош; тарош-йўнувчи, тарошловчи; «Вазий ва шарифнинг иморати тамом тошдин, улугларининг иморатларини такаллуф била тарошида тошдин қилибтурлар» (235, II).
- Тарроҳлик** - муҳандислик; «Тарроҳлик қилгандек бу тепанинг олти тарафида бир дафъа сариқ ва бир дафъа арғувоний гул хат-хат мусалдас шаклда очилибтур» (171, I).
- Тархон** - имтиёзли киши; «Ул жумладин, Дарвеш Муҳаммад тархоннинг чорбоғича сафолик ва ҳаволик ва мадди назарлик чорбоғ кам бўлғай» (60, II).
- Тарх** - режа, тартиб, тизим; «...бу жиҳаттин Абдулазиз-никим, тарҳқа муайян эди, буронгорға кўмак йиборилди» (193, I).

- Тасаввур** - бир нарса ёки ҳодисанинг суратини ўйлаб, уни ҳаёлга келтириш, фикрлаш; «Раана Сангаани мунча тасаввур қилилмас эди, борча муттафиқул-калима арз қилдиларким, Раана Сангаа йироқроқгур, маълум эмаским ёвуқ ҳам кела олғай» (213, II).
- Тасаддук** - хайр-эҳсон; «Бир эгарлик от пешкаш қилиб, тасаддуққа ёрмоқ ҳам келтурди» (173, II).
- Тасаддук қилмоқ** - ирим учун бахшида қилмоқ; «Мир Абдулқосимким, улуғ киши эди, арзга еткурдиким, ушмундоқ дардларга дармон будурким, яхши нимарсалардин тасаддук қилмоқ керак» (266, II).
- Тасаллут** - босиб олиш; «Ғолибо, бу от Чингизхон тасаллутидин сўнг бўлғондур» (61, II).
- Тасарруф** - эғалик қилиш, ўз ихтиёрига олиш, идора қилиш; «Тархонлар ёғийлигидин сўнг анинг тасарруфидин чиқти» (72, I).
- Таскин** - тинчиш, тинчителиш; таскин бермак-тасалли бермоқ, тинчлантирмоқ; «Бу фитнанинг таскини учун Хожа Қозини йибордукким, Узун Ҳасан Хожага ўзини ҳейли муҳлис ва муътақид тутар эди» (62, II).
- Тасниф** - турларга ажратиш; асар ёки куй яратиш; «...ул жумладин, «Муфассал» деганким, ушбу фан шарҳи бўлғай, кўпдин-кўп яхши тасниф қилибтурлар» (267, II).
- Тасхир** - забт этиш, қўлга олиш; «Самарқанд тасхирининг кайфиятини булар билла машварат қилилди» (76, I).
- Татаббуъ** - бирор нарсанинг изидан бориш, эргашиш, текшириш, излаш; татаббуъ қилмоқ-бирор нарсанинг изидан бормоқ, кетига тушмоқ, бирор нарсага уринмоқ; «Бу рубойини айтиб эдим, маъмул қофиясида таралдудим бор эди, ул маҳалда шеър мустаҳоҳотиға мунча татаббуъ қилмайдур эдим» (88, II).
- Тафаъулан** - **1)** яхши фол қилиб; **2)** яхшиликка йўйиб; «...таяммунан ва тафаъулан отини Ҳиндол қўйдилар» (164, I).
- Тафарруж** - томоша, сайр; «Душанба куни, муҳаррам ойининг ўн бешиди устод Алиқулининг қазон қуярининг тафарружига бордук» (215, I).

- Тафрика** - **1)** бўлиниш, парчаланиш; **2)** серташвиш; «Охир ушбу таралдуд ва тафрика била Ўратспанинг жануб тарафидаги яйлоқларга бордук» (67, I). «Чун пуртафрика олами эди...» (141, II).
- Тафсир** - **1)** қуръоннинг маъносини изоҳлаш; **2)** шарҳ, изоҳ, бирор маънинг маъносини тушунтириш; «Яна Қози Ихтиёр била Муҳаммад Мир Юсуфгаким, Ҳирининг машхур ва хуштабъ муллоларидин эдилар, бовужуди омилиқ тафсирдин сабақ айтти» (155, I).
- Тафсон** - қизиган, қизгин, жуда иссиқ, тобланган; «Уруш асносида йиғиштургон хас ва қапа ва жарига якбора ўт туташур, андоқким, қўргон ичи танурдек тафсон бўлур» (260, I).
- Тахайюл қилмоқ** - хаёл қилмоқ, ўйламоқ; «Хаёл қилур эдукким, тўти ва шорак ҳарне ўргатсалар айтур, ўз бошича маъни тахайюл қилиб, талаффуз қила олмас» (200, II).
- Тахти-равон** - подшоҳлар тушиб юрадиган кажава, кўтариб юриладиган тахт; «Бу беҳузурлиқ муддатида тахтиравон била кўтартиб юрур эдим» (174, I).
- Тахфиф** - енгиллатиш, тахфиф қилмоқ-енгиллатмоқ; «Ҳиндустоний «калаҳра» дер. Аслида «калаҳиран» экандур, яъни қаро кийик, тахфиф қилиб «калаҳра» дебтурлар» (199, II).
- Тахш ўқи** - кичкина ўқ; «Аввалги кун урушида Худойберди аткамга тахш ўқи тегиб ўлди» (51, I).
- Тахшандоз** - кичик ўқ, отиш қуроли; «Иброҳим сорунинг қошида бир тахшандоз бор эди, ...Аксар элни ул яралиғ қилди» (51, I).
- Ташъир** - соч қўйиш, соқол қўйиш; «Яна шоҳ Музаффар эди, тасвирни кўп нозук қилур эди. Ташъирни худ гузаро нозук қилур эди» (139, II).
- Ташаддуд** - шиддатланиш, оғирликни тезлатиш; «Балки бу таадди ва ташаддуд Хожанинг авлодиға дағи сироят қилди» (46, II).
- Ташвиш тортмоқ** - бу ерда: қийналмоқ; «Доруйи кор ичтим. Охир басит ярашти, уйқусизлиғ ва ташналиғдин бисёр ташвиш тортгим» (233, I).

- Ташхис** - аниқлаш; «...вале алфоз тағйири била ташхис мухталиф маонийга мен итлоқ қилдим» (157, I).
- Ташҳир** - машҳур қилиш, ҳаммага маълум қилиш; «Сизларни гўра-мучадин ҳуратиб, паргана ва вилоятингиздин айриб, соқолларингизни қирқиб, шаҳрларда ташҳир қилмоқ керак» (175, II).
- Таъарруз** - баҳслашув; «Ҳеч ким бир-бирига таъарруз била гуфтугў қилмасун» (168, I).
- Таъбия** - тартибга келтириш, жой-жойига қўйиш; «Агарчи кишимиз оз эди, вале хейли яхши тузук ва мазбут ясал таъбия ва тартиб қилиб эдим» (156, II).
- Таъбия қилмоқ** - ўрнатмоқ; «Ул жумладин бири будурким, етти ҳалқани пешонасига ва икки тизига таъбия қилиб, яна тўрт ҳалқани иккини икки илик бармоғи била ва иккини икки оёғи бармоғи била тез ва бедаранг эвурадур» (246, I).
- Таъдиб** - адаб бериш, жазо бериш; «Аларга таъдибе қилмоқ ва гўшмоле бермоқ вожиб ва лозим кўрунди» (178, II).
- Таъжил** - тезлик, шошилиш, ошиқиш; «Ушмундоқ маҳалда таъжил қилдук, уруштук» (82, II).
- Таъзият тутмоқ** - мотам, аза тутмоқ; «...улуғ хотуни Мир Бузург Тирмизийнинг қизи Хонзодабегим эди. Ул ўлганда мирзо бисёр қаттиқ таъзият тутқондур» (49, I).
- Таълиқчи** - ёзув тури; бу ерда: касбга кўра берилган ном; «Якшанба кун, рабиул аввал ойининг тўққузиди Бек Муҳаммад таълиқчи келди» (242, I).
- Таънк** - ижтимоий табақа номи; «Бу табақани таънк дерлар» (196, I).
- Таъхир** - кечиктириш, кечикиш; «...Бадиъуззамон мирзо бурунгидек таъзим қилмади, Муҳаммад Бурундукбекка ва Зуннунбекка айтгурдимким, агарчи ёшим кичиктур, вале тўрум улуғдур, ота тахтидаким. Самарқанд бўлғай, икки навбат зарби рост олиб ўлтурубдурмен, бу хонавода учун ёг-ёғи билаким мунча жанг ва жадал қилибтурмен, менинг таъзимимда таъхир беважҳдур» (143, I).

- Таяммун** - муборакбод қилиш, табриклаш; «Чун бангалий била сулҳгуна бор эди, ҳамиша мундоқ ишларда таяммун жиҳатидин сулҳ ишини илгари тутулубдур» (225, II).
- Тақаббул ёрмоғи** - қабул этилиш ақчаси, кичик ҳукуматнинг катта ҳукуматга бўйсунганлигини билдириб юборган ёки келтирган олтин ақчаси; «Тақаббул ёрмоғида эҳмол қиладурлар эди» (167, II).
- Тақарруб** - яқинлашиш; «Чун мунча тақарруб бўлди, анинг устига ҳам борилди» (51, II).
- Тақвият** - қувватлаш, қувват бериш, ёрдам бериш; «Устоз Қулмуҳаммад ва Шайхи Нойи ва Хусайн Удийким, созда саромад эдилар, бекнинг тарбият ва тақвияти била мунча тараққий ва шуҳрат қилдилар» (132, II).
- Тақови** - экиш, тикиш; «Самарқандни олгонда Самарқанд андоқ хароб эрдиким, мадал ва тухм ва тақовиға эҳтиёж бор эди» (62, II).
- Тақриб** - яқинлик, яқинлаштириш; «Наврӯз ул ийдқа ёвуқ келиб эди. Тафовут бир-икки кун эди, ул тақриб била бу ғазални айтиб эрдим:
*Янги ой ёр юзи бирла кўруб эл шод байрамлар,
Манга юзу қошингдин айру байрам ойида ғамлар*» (120, I).
- Тақрир** - фикр-мулоҳаза, қарор; «Ҳикоят дегучи вазаронинг ва вилоят тегучи умаронинг на сўзлари мардона эди, ... на тақрирлари» (223, I).
- Тақрир қилмоқ** - тилга келтирмоқ; «Бир неча кунда бир киши келиб, вилояттин ва эл ва улусдин сўзлар тақрир қилур эдиким, мужиби умидворлиқ бўлур эди» (102, I).
- Тақсир қилмоқ** - нуқс кўрсатмоқ, етишмовчилик қилмоқ, ишни қисқартмоқ; «...имкони борича харж тортмоқда ва хизмат қилмоқта тақсир қилмадилар» (67, I).
- Тақтиъ** - шеърда мисраларни айрим бўлақларга ажратиб вазнини ўлчаш, бўлақларга бўлиш; «Ушбу айёмда бу байтимни:
*Кўзу қошу сўзу тилиниму дей,
Қаду хаду сочу белиниму дей,*
беш юз тўрт вазнда тақтиъ қилдим» (232, II).

- Тағайюр** - ўзгачалик, ўзгариш; «Дедиким, ...вале гузарлар сув улгайгач тағайюр топар» (104, II).
- Тағйир бермоқ** - ўзгартирмоқ, ўзгариш; «Ўқуйолмагандин сўнг албатта тағйир берур эдинг» (243, II).
- Тағойи** - тоға; «Бу Жанжуҳа Лангархоннинг тағойилари бўлур» (166, I).
- Тағофул қилмоқ** - билиб-билмасликка олиш; «Тағофул қилиб, бир лаҳзадин сўнг ҳарам сари мутаважжих бўлдум» (161, II).
- Таҳажжуд** - тунда ўқилалиган қўшимча намоз; «Таҳажжуд ҳам камроқ тарк бўлур эди» (48, I).
- Таҳаккум** - ҳукм қилиш йўли, устун чиқиш йўли; «...эл қочиб ул вилоятқа борди, таҳаккум тариқи била тамаъ қиладур, агар бурунроқ бу сўз арода бўлса эди, филжумла ваҳқи бор эди аларнинг таҳаккумини ким тортор бўлғай?» (63, I).
- Таҳаммул** - сабр, чидам; «Мунга худ ким таҳаммул қилғай?» (69, II).
- Таҳвил** - ...дан ...га ўтмоқ; «Шанба куни, рабиулаввал ойининг ўнида офтоб ҳамалға таҳвил қилди» (169, I).
- Таҳвил қилмоқ** - кўёшнинг бурждан кўчиши; «Офтоб мезонга таҳвил қилди, совуқ тушти» (58, I).
- Таҳмил** - солиқ, юк юклаш; «Кобулнинг даромад ва ҳосилини билмай мундоқ куллий таҳмил бўлғони учун вилоят хейли хароб бўлди» (117, II).
- Таҳният** - шодланиш, кўтаринкилик; «Элга ўзгача таҳният пайдо бўлди» (223, II).
- Таҳрир қилмоқ** - ёзмоқ, қораламоқ; «Мундин сўнг яна битилгудек нима назарга келса, таҳрир қилғумдур» (210, I).
- Таҳсил** - бирор нарсани ундириш, бирор нарсани бошқариш, ҳосил қилиш, ўрганиш; «Қишлоқ баҳонаси била Ҳиридин шаббон ойининг етгисида чиқиб, Ёдғис навоҳийсида ҳар юртга бирар кун, иккирар кун таваққуф қила-қила кўч қилур эдук, то вилоятларга таҳсил ва иш-куч учун боргонлар келиб қўшулғайлар» (146, I).

- Таҳсилдор** - солиқ ундирувчи, бошқарувчи; «Таҳсилдорлар ййборилди. Неча кундин сўнг таҳсилдорлардин хабар келдиким, ҳазоралар молни бермай, саркашлик мақомидадурлар» (117, II).
- Таҳқиқ** - бирор нарсанинг ҳақиқатини излаш, текшириб кўриш; «Ушбу аснода Косондин таҳқиқ хабар келди» (73, II).
- Тебрамоқ** - йўлга тушмоқ, жўнамоқ, кетмоқ; «Сўзни мунга қўюб таваккул қилиб тебрадук» (67, II).
- Тева** - туя; «Ҳазоранинг бир семизлук теvasини топуб келтурдилар, ани ўлтуруб гўштидин бир пора кабоб қилдук, бир порасини офтобда пишуруб едук» (126, I).
- Тегирма/тегра** - юмалоқ, айланма, атроф; «Паст бўйлуқ, тегирма соқоллиқ, қўба юзлук, танбал киши эди» (37, I).
- Терсанмоқ** - тескарилашмоқ, исён кўтармоқ; «Бир-икки навбат буларнинг мундоқ терсанганини Муҳиб Али кўрчи Халифа била Мулло Бобога айтур, манга ҳам имое қилдилар» (161, II).
- Тиз** - тизза; «...алалхусус, Хожа суҳбатида, дерларким, ҳаргиз Хожа мажлисида тизи бир-бир тизига ёвуткаган эмастур» (44, I).
- Тийра** - **1)** қора, қоронғи; **2)** ичи қора; «Агарчи Намози қилур эди ва таомда парҳиз қилур эди, вале тийра ва фосиқ эди» (49, II).
- Тийра мағз** - ичи қора; «(Қанбар Али саллох) ...Ҳавсаласи тор ва тийра мағз киши эди» (42, I).
- Тийра бахт** - бахти қора; «Неча кундин сўнгким, Аграга етгук, дохил бўлғон кунни ул тийра бахтни боғлаб, чирмаб келтурдилар» (264, II).
- Тийрандозлик** - мерганлик; «Хоразм йигитлари бисёр мардоналиклар қилдилар, ҳеч тақсир қилмадилар, андоқ тийрандозлиқ қилдиларким, борлар қалқондин, жибадин, баъзи маҳалда икки жибадин ўтқара-ўтқара отибтурлар. Ўн ой қабалдорлиқ торттилар, ҳеч ердин умидворлиқ бўлмади» (127, II).
- Тикка** - пора, парча, бўлак; «Қоқ гўштин бир-икки тикка олдим» (217, II).

- Тил тутмоқ** - душман ҳақида маълумот олиш учун душман кишисини тутиб келмоқ; «Ўғонбердини бир-неча киши била тил олғали илгаррак йиборилди» (164, II).
- Тиламоқ** - бу ерда: хоҳламоқ; «Бадахшон сардорлари Носир мирзони ёлғуз тилар эдилар. Хисравшоҳни тиламас эдилар...» (123, II).
- Тилисме** - тилсим, ҳайратга солиш; «Бир тилисме билур эдим, Мулло Алихонға ўргаттим...» (182, I).
- Тиловат** - Куръон ўқиш, овоз чиқариб оҳанг билан ўқиш; «Аксар тиловат қилур эди» (37, II).
- Тир, тийр** - ўқ, камон ўқи, ёй ўқи; «...бу хабар келгач, илдам-ўқ юрудум, етиб кўрдум эрса, танги ҳам эмас, бир неча ҳазора бир тумшукдин келиб ўқ қўядурлар, партол йиғилиб турубтур» (148, II).
- Тиргаз** - ўқ отими; «Бҳиранинг ёвуғида бир тиргаз отими ердин кўпроқ гузар йўқ эди» (167, II).
- Тиҳи** - **1)** холи, бўш; **2)** бурма, қат-қат; «Икки қўлининг қошидин ва икки бутининг қошидин тиҳи тушубтур» (199, I).
- Тиға** - тўсиқ, банд; «...мирзо таҳоратга кирган уйнинг орқа тарафида хишт била тиға қўборгон эшиги бор экандурким, ҳавлидин ташқари чиқар экандур» (54, I).
- Тиюл** - хизмат эвазига берилган жой; «Кечаси Қутлуқ Хожанинг тиюлида бўлуб, тонгласи ўтган куннинг беъ-тидоллиғидин мутанаббих бўлуб, тоиб келди» (173, I).
- Тоб кел-турмоқ** - чидамоқ, қарши турмоқ; «Ушмунча била тоб келтура олмай, ёғий қочти» (72, II).
- Тобин** - бир тўда аскар; «Бек ва бекот, навкар ва тобин харвор-харвор ва қоп-қоп оқ тангани ваҳж улуфаларига юклаб, кўтариб элтарлар эди» (159, I).
- Тобистон** - ёз фасли; «Чайт, байсак, жег, асаър-тобистон; ҳут ва ҳамал ва савр ва жавзо» (207, I).
- Тобулғу** - юлғун; «Тобулғу бир йиғочедур, пўсти қизил, асо қилурлар» (36, II).
- Товушқон** - ёввойи қуён, дала қуёни; «Ахсининг... Андижон тарафи жангалдур. Буғу-марал, қирговул, товушқони кўп топулур, асру семиз бўлур» (36, I).

- Тоинки кеча** - қадар, ...-гача; «Тоинки кеча бўлди, ганимдин кўнгул жамъ қилиб, комёб қайтгук» (264, II).
- Тойиб** - тавба қилувчи, табиб; «Бу тарихда, дейдиларким, тойиб бўлуб, яхши тариқа пайдо қилибдур» (40, I)
- Толиби илм** - илм ўрганишга мойиллик; «Толиби илмлиги бор эди, луғатни хейли билур эди» (56, I).
- Толомок** - таламок; «Хумоюн ҳам толоғали қўймас» (194, II).
- Толор** - ўриндиқ, супасимон сўри; «Бир кемада толор ясагиб, гоҳи кема сайри қилур элим...» (191, II).
- Тонгласи** - эртасига эр талаб; «Тонгласи ҳам ўрдуни кўчуруб, жолаға кириб, маъжун ихтиёр қилилди» (184, II).
- Торик** - пайдо бўлмок; «Алалхусус мундоқ тойиб ва торик бўлгонда қовун ва узумдек машруъ ҳазни киши не тавр хотирдин чиқаргай» (249, II).
- Торож килмок** - таламок; «Харийдни черик эли торож қилиб, андин ёнди» (218, II).
- Тортмок** - чўзилмок; «Бу кун яна соҳиб узр бўлдим, тўққиз кунга тортди» (232, II).
- Тос** - **1)** нард соққачаси; **2)** тоғора, жом, коса; нарднинг тоси-нард ўйини учун соққа; «Яна бир нарднинг тоси бўлди, яна уч-тўрт эллик ҳам шояд ортти экан» (74, II).
- Тофиҳ** - бадмаст, кўп ичган; «...намози хуфтан кемадин маст тофиҳ чиқиб отланиб, ...якжилов чопиб келибтурмен» (169, I).
- Тоғлон қоз** - ёввойи қоз; «...ёвуқ етганда маълум бўлдуким, тоғлон қоз экандур... қалин тоғлон қоз учуб қанот урғонда қизил парлари гоҳ кўрунуб, гоҳ кўрунмас экандур» (122, I).
- Туб** - таг, ост; бу ерда: тоғ этаги; «Бу кентлардин қуйироқ... тоғнинг тубида чашма воқит бўлубтур. Хожа Сеёрон дерлар. Бу чашмада ва бу чашманинг атрофида уч навъ дарахтлардур. Чашманинг ўртасида қалин чинор дарахтларидур, латиф сояси бордур. Тоғ тубидаги пушталарда қалин балут дарахтидур. Дерларким, бу уч жинс дарахт уч азизнинг кароматидур» (112, II).

- Тувла** - ўлчов бирлиги (икки мисқолга яқин); «Итаъваға киши йибориб келтуртуб, бир додак илгига чорсўта қилгон қоғазда бир тўвла захр берур, тўвла икки мисқолдин бир нима кўпрак бўлур, нечукким, бурунроқ мазкур бўлдиким, Аҳмад чошнигирга бергай» (217, I).
- Тувоғ** - туёқ; «Тувоғи ўйнинг тувоғидек айридур» (199, II).
- Тувурлук/ тувурлуғ** - ўтовнинг туйнугига ёпиладиган кигиз; «Танбал ўзи яна бир киши била ясолидин эшиклик, тувурлук илгаррак ур-ур деб турубдур, вале эли аксар ёнларини бериб, қочай-қочмай дегандек этиб турубдурлар» (93, I).
- Туз** - текис ер, дала; чакалакзор; «Тузларида баъзи ерларда тиконлиқ дарахт жангали бордурким, парганаларнинг эли бу жангалларда қузгадаб мутамарридлиқ қилиб, мол бермаслар» (198, II).
- Тузук** - иш усули, тартиб ва интизом; «У маҳалда бу Худойберди Темуртош йигирма беш ёшда эрди, агарчи ёши кичик эди, тузуки ва забти ва рабти бисёр яхши эди» (40, II).
- Туйдур-моқ** - бу ерда: тушунтирмақ, англамоқ; «Бу хатларни Шамсиддин Муҳаммадқа топшуруб, оғиз сўзларин туйдуруб, одина кечаси рухсат берилди» (250, II).
- Туйғун** - лочин; «Одина куни Муҳаммад Али Хайдар рикобдор бир туйғун тутуб, келтуруб торгги» (180, II).
- Тукурмоқ** - туфламоқ, гупурмоқ; «Хар йўталганда қон тукурур эдим» (185, I).
- Тул** - узун, узунлик, бўй; тул бермоқ-чўзмоқ, узаймоқ; «Бу айвоннинг ичида бир улуг тош тахт қуюбтур, тули тахминан ўн тўрт-ўн беш қарии бўлгай, арзи етти секкиз қарии, умқи бир қарии» (60, I).
- Тулку** - тулки; «Пуштасида тулкуси бисёр бўлур» (73, I).
- Тулоний** - ёнламасига узун; «Мухтасар вилоятдур, тулоний воқий бўлубтур. Тули машриқдин мағрибқа боқадур» (107, I).

- Тулуу** - чиқиш, кўриниш, балқиш (күёш, ой); тулуу этмоқ-күёш ёки ойнинг чиқиши; «Офтоб тулуида Раприйнинг улуғ тўқайининг қуйисидин кемага кирилди» (248, II).
- Тулун/ тулум** - ичкилик сақланадиган чарм идиш; «Бажавр навоҳисидаги қофирлар бир неча тулунда чоғирлар келтурдилар» (163, I).
- Туман** - **1)** ўн минг; **2)** вилоятнинг туман, уезд миқёсидаги қисми, (кўплиги – тумонот); «Бовужудким, Ҳисор вилояти муҳаққар ва мухтасар вилоятдур, улүфасини минг туман флус қилиб, Хатлон вилоятини дарбаст берди» (65, II).
- Туми** - узунлик; «...бу айвоннинг ичида бир улуғ тош тахт қўюбтур, тури тахминан ўн тўрт-ўн беш қари бўлғай, арзи етти-секкиз қари бўлғай, умқи бир қари» (60, I).
- Тунд** - бу ерда: ғазаб, аччиқ; тунд рахш-асов от; «Дерларким, бир неча дарвеш бу бодияда тунд елга йўлуқуб, бир-бирини тополмай, «Ҳо дарвеш», «Ҳо дарвеш» дея-дея тамом ҳалок бўлурлар, андин бери бу бодияни Ҳодарвеш дерлар» (36, I).
- Тунқатор** - тунги қоровул; «Кичкина тунқатор анда ўлди» (186, I).
- Туп-туз** - теп-текис; «Бангаш ва Нағар тоғларидин ўтгач-ўқ Банну туп-туз ерда воқиб бўлубтур» (119, I).
- Тупчоқ** - чопқир от; «Охир суҳбатга бир мурассаъ камар, ханжар, бир чорқаб, бир тупчоқ манга берди» (145, II).
- Турк** - **1)** тўғри сўз, содда; **2)** турк (халқ номи); **3)** мажозий маънода: шўх, ўйноқи, севгили; бу ерда: тўғри сўз, содда; «Аҳмадбек турк киши эди, вале мардона ва давлатхоҳ эди» (85, II).
- Турунж** - апельсинга ўхшаган мева; «Гармсеррий мевалар мисли норунж ва турунж ва амлук ва найшакар Ламғонотдин келтурурлар» (108, I).
- Турш** - нордон; «Меваси қора узумга ўхшар, туршроқ мазаси бор, хейли яхши эмастур» (204, I).

- Тугамоқ/ тутмоқ** - бу ерда: қулоқни беркитиш; «Мунинг бу ўқишидин бириси қулогин тутамудур, яна бири чиройин чигаудур» (145, I).
- Тутмоқ** - сув босмоқ, сув эгалламоқ; «Тузларини тамом аксар сув тутуб эди» (167, II).
- Тутушмоқ** - беллашмоқ, урушмоқ; «...ва мунча қалин яроқлиқ навкар била бир мокиён била ҳам тутушмади» (50, I).
- Тутқовул** - **1)** ушлаб қолувчи; **2)** йилнинг маълум мавсумида ваҳший ҳайвонлар тутиладиган тор йўл, дара йўли; «Куз ва ёз фаслларида қизил кийикким, арқар галча бўлғай, қишлоққа, яйлоқга ўтарда муайян тутқовуллари бордур, қушлиқ ва итлик йигитлар бориб, тутқовулни сахлаб, кийик олдурурлар» (116, I).
- Тухм** - уруғ, тухум; «Самарқандни олғонда, Самарқанд андоқ хароб эрдиким, мадад ва тухм ва тақовиға эҳтиёж бор эди» (62, II).
- Тушлан-моқ** - туш пайтида тўхтаб дам олмоқ, овқагланмоқ; «Якшанба кун, ойнинг ўн тўққизид тонгдин бурунроқ чорбодин отланиб, Каварий суйидин ўтуб, тушландук» (240, II).
- Тушурмоқ** - бу ерда: асир олмоқ; «Қоратегинда кейнидин етиб уруштилар. Султон Ҳусайн мирзонинг илғорини босиб, бу бекларнинг аксарини тушуруб яна қўя бердилар» (52, II).
- Тукқон** - тугишган; «Менинг онамнинг тукқон эгачиси Меҳр Нигорхоним ҳам Самарқандтин келдилар» (86, II).
- Туғ** - байроқ, нишон; «Туғчи туғ боғлағуча фурсат бўлмади, туғни илигига олиб-ўқ отланди» (93, I).
- Туғмоқ** - бу ерда: тугилмоқ; «...чоршанбиҳийлардиндурким, Абулмуҳсин мирзо била Кепак мирзо андин туғуб эди» (131, II).
- Тугро** - буйруқ ва ёрлиқларнинг тепасига катта қилиб ёзилган подшоҳлик белгиси; «Бу фатҳдин сўнгра «тугро»да «ғозии» битилди» (229, I).
- Тугчи** - юришларда, жангда туғ-байроқ тутувчи; «Беклардин... Худойберди туғчи мўғул, Ёрак тағойи, ...Ҳайдар рикобдор» (64, II).

- Туюр** - кушлар (бирлиги – тайр); «Нингнаҳорға етгач, ўзга оламе назарга келди: гиёҳлар ўзгача ва йиғочлар ўзгача ва вуҳуш ўзгача ва туюр ўзгача» (117, II).
- Туямоқ/ туймоқ** - билиб қолмоқ, сезмоқ; «Мухолифларким Андижонга борурлар, кеча била хандиққа кириб фасилга шогу қўяр чоғда кўрғондагилар туярлар» (63, I).
- Тўлғоқ** - довул, бўрон; «Ғазнида бир чашма бордурким, агар нажосат ва қозуротни бу чашмага солсалар, ўшул замон тўлғоқ ва тўфон ва ёғин ва чопғун бўлур» (114, I).
- Тўйламоқ** - довирамоқ, гангимоқ; «Оти тўйлаб ёниб, ўз элининг орасида йиқилди» (236, II).
- Тўлғама** - душман сафининг икки ёнидан тартибсиз ҳужум қилиш тактикаси; «Тенгриқули Пишағи мўғулни тўлғамага ясадук, ғаним кишиси ёвуқ келгач, бу икки бўлак тўлғама ўнг қўлдин, сўл қўлдин ғанимнинг орқасига эврулгайлар» (193, I).
- Тўнгмоқ** - совқотмоқ; «Отланғонда кечрак бўла совуқга тўнгуб кела олмади» (173, I).
- Тўра** - **1)** тартиб, интизом, қонун-қоида; **2)** сайид, хўжа сингари улуғ зотларнинг номига қўшиладиган сўз; **3)** урушда олдинга қўйиб, орқасида туриб ўқ отадиган қалқон; «Ҳазм ва эҳтиётни маръи тутуб, тўра яёқким, тартиб қилилиб эди, муқобала бўлур маҳалда кейин-ўқ қолдилар» (72, II).
- Тўтаги** - сабза, зангор; «Бўйнидин қуйи орқаси сариқ ва тўтаги ва кўк ва бинафша ранглар била мунаққаш воқий бўлубтур» (200, I).
- Тўфон** - **1)** ғарқ қиладиган сел, кучли сув тошқини; **2)** бўрон, мажозий маънода: ғавғо, тўполон; «Ғазнида бир чашма бордурким, агар нажосат ва қозуротни бу чашмага солсалар, ўшул замон тўлғоқ ва тўфон ва ёғин ва чопғун бўлур» (114, I).
- Тўш бўлмоқ** - тенг бўлмоқ, ўхшаб қолмоқ; «Тоғлари элларига муносиб тушубтур, нечукким, «тенг бўлмағунча, тўш бўлмас» дебтурлар» (115, II).

- Туфанг** - милтиқ; «Бажавр эли, чун туфангни кўрмайдур эдилар, туфанг униндин ҳеч парвойе қилмадилар...» (162, I).
- Туфангандоз** - милтиқчилар, милтиқ отувчилар; «Ўзга туфангандозлар ҳам туфанг отмоқта бисёр жалодат кўрсатиб яхшилар оттилар» (162, I).
- Тўшакхона** - кўрпа-тўшак, ёстиқ турадиган уй; «Муҳаммад Хусайн мирзо хонимнинг тўшакхонасига кўркунчдин қочиб кириб, тўшакнинг бўғжамасига ўзини боғлатибтур» (151, II)
- Тўқа** - **1)** бошлиқ; **2)** уруш асбоби; «Дейилдиким, тўра ва тўқа била элчилик қилурни қўйгил, бетакаллуфона келгил» (174, II).

У

- Убож** - жой номи; «Убож гузари била ўтуб, Сулгон Хусайн мирзога борди» (65, II).
- Убрук-субрук** - шоша-пиша; «Мулло Хусайнни ва яна баъзиларни убрук-субрук буларнинг кўмакига йибордук» (220, I).
- Убур** - ўтиш йўли; «Такоб била юрумай, тоғ била юрур хаёл қилсалар, убур мутааззирдур» (109, I).
- Уд** - **1)** бир хил чолғу асбоби; **2)** ўтга тушганда ёқимли ис берадиган бир қора ёғоч; удий — чолғу асбобида чалувчи шахс; «Яна Қулмуҳаммад Удий эди, гижжакни ҳам хўб чолур эди» (140, I).
- Узв** - аъзо, гавда бўлақларидан бири; «Яна бир навъ маймун бўладур, юзи ва туки ва бори узви қолқорадур» (200, I).
- Уздурмоқ** - суздирмоқ, сувдан кечириб ўтмоқ; «Тамом от ва гевани уздуруб кечилди. Баъзи партолдек нимани арғамчиға боғлаб, ул юздин тортиб олдилар» (122, I).
- Уздуруб ўтмоқ** - сузиб ўтмоқ; «Намози пешингача арзи бир улуг дарёча бўлди. Бҳиранинг ёвугида бир тиргаз отими ердин кўпроқ гузар йўқ эди, уздуруб ўтар эдилар» (167, II).

- Узмо** - қатта, улуғ; «Воқеайи узмоким, жумъа куни, рабиулаввал ойининг ўн олтисида, тарих тўққуз юз ўттиз учта рўй берди» (217, I).
- Узмок** - бу ерда: сузмок; «Ушбу кун Юсуф Али рикобдор Чанор боғидаги ҳавзни узуб, қўл солиб, юз навбат эврулди» (174, I).
- Узрхоҳ-лиғ** - узр сўраш, афв тилаш; «Нозини тортиб, узрхоҳ-лиқлар била манъ қилур эдук» (125, II).
- Узуб чикмок** - сузиб чиқмок; «Мирзоқули жолаға келмай, тўн уфроғи била узуб чиқти» (176, II).
- Уйрушмак** - юриш қилмок, аскар тортмок; «Андижонга уйрушмак хаёли била кўмак тилай, Тошкандга хон қошига бордум» (65, I).
- Уйхула-мок** - ухламок; «Ул оқшом кемада-ўқ уйқулаб, сахарга ёвуқ ўрдуға келдук» (169, I).
- Уй-эл** - қариндошлар, оила аъзолари, хизматдагилар; «Дарайи зиндонга етганда Қанбар Алибекким, Қанбар Али саллох ҳам дерлар, қочиб келди. Уч-тўрт кўч била Қоҳмард келиб Ажар қўргонида уй элни кўйдук» (103, I).
- Улок, улоғ** - улов, қўшга қўшиладиган ҳайвон; «Дарайи Нурдин бир неча улоғ чоғир келтуруб эдилар» (177, II).
- Улум** - илмлар (бирлиги — илм); улуми зоҳирий - дунёвий илмлар, юзадаги, ўқиб - ўрганиладиган илмлар; улуми ботиний - сўфийлик, диний илмлар; «Бу жумладин бир Мавлоно Абдурраҳмон Жомий эдиким, зоҳир ва боғин улумида ул замонда ул миқдор киши йўқ эди» (137, I).
- Улус** - эл, халқ, қабила; «Менинг онам қошида минг беш юз, икки мингга ёвуқ мўғул улусидин бор эди» (69, II).
- Улуфа** - маош, озиқ-овқат; «Ёмчи ва сайисга улуфа ва отларга алиқ таъйин бўлғай» (244, II).
- Улуғ** - қатта; «...ул муносабат билаким, Темурбек Улуғ Умаршайх мирзоға Фарғона вилоятини бергандур, Андижон вилоятини бериб, Худойберди Турчи Темуртошни бек атка қилиб йиборди» (37, I).

- Улча** - у қадар, шунча; «Йигит-яланг улча имкони жид ва эҳгимом эди, зоҳир эттилар ва баҳодирлуқ оти ва нек ном ҳосил айладилар» (162, II).
- Умаро** - амирлар, амалдорлар; «Душанба куни девон куни буюрдумким, акобир ва ашроф ва умаро ва вузаро девонда ҳозир бўлғайлар» (217, II).
- Умдатул-мулк** - ҳосил бермайдиган, фойда келтирмайдиган мулк; «Мундин сўнг агар кўргон номазбут ё раият номаъмур бўлса, ...ул умдатул-мулкнинг бемуҳас-силлиғига ҳамл бўлғусидур» (249, II).
- Умоклан-моқ** - биргалашмоқ, йиғилишмоқ; «Ушмунча била Самарқанд кишиси умоқланиб, Султон Али мирзонинг рўбарўйига черик тортиб чиқтилар» (55, I).
- Уммий** - ўқиш-ёзишни билмаган, саводсиз; «(Қосимбек) Бовужудким уммий эди, хуштабъона зарофатлар қилур эди» (41, II).
- Уммон** - Ҳинд денгизи; «Ғарб сари оқиб Татта вилоятининг ичи била ўтуб, Уммонга қотилур» (197, II).
- Умури идти-фоқий** - ишнинг ўнгидан келиши. «Яна бир мартаба черик тортиб келиб, Қундузни қабаб ололмай ёнди. Мунда ажаб умури иттифоқий воқия бўлур, Султон Ҳусайн мирзо била черик оз экандур, аксар черикни Астробод навоҳисига йиборган экандур» (129, I).
- Умк** - **1)** баландлик; **2)** чуқурлик; «...айвоннинг ичида бир улуг тош тахт қўюбтур, тули тахминан ўн тўрт, ўн беш қари бўлғой, арзи етти-секкиз қари, умқи бир қари» (60, I).
- Ун** - овоз, шовқин; «Биз йиборгон бекларнинг интизоридида от устида-ўқ туруб эдик, баъзи ургудамакта, баъзи хоболуд, кечанинг уч паҳари бўлғой эди, баякбор таблбоз уни ва сурон чиқти» (91, I).
- Уруғ қаёш** - қариндош-уруғ; «Шоҳ бегимни ва уруғ-қаёшни ҳам етти-секкиз йил бор эрдимким, кўрмайдур эрдим, бу баҳона била аларни ҳам кўрулди» (65, I).
- Ускуна** - қуш ёки ҳайвоннинг гўшти; «Андоқ ривоят қилдиларким, бир қирғовулни ошгинаси била тўрт киши еб тугата олмайдур» (34, II).

- Усрат** - қийинчилик, танқислик; «Усрат бу мартабада эдиким, бизнинг орада икки чодир эди. Менинг чодирим волидамға тикилур эди» (102, I).
- Устод** - **1)** ўқитувчи; мураббий; **2)** уста; «Устодға камар ханжар ва хильғат ва тупчоқ от инъом бўлди» (219, II).
- Устурлоб** - расадхонада юлдузлар айланиши мушоҳада қилинадиган ва ўрганиладиган асбоб; «Устурлоб ва нужумни яхши билур эди» (135, II).
- Устухон-бандлик** - **1)** суяклар туташлиги; **2)** шеърда мазмуннинг боғланиши; «...агарчи баъзи байтлари тавре воқий бўлбтур, вале бу маснавийнинг мазмун ва устухонбандлиги бисёр ковок ва харобтур» (139, II).
- Уфрок** - йиртиқ, чокидан сўкилган; «...Абдулло тун уфроғи била ўзини сувға солди» (173, I).
- Уфунат** - ёқимсиз ҳид, бадбўйлик; «(Анджоннинг) Ҳавосининг уфунати бор. Кузлар эл безгак кўп бўлур» (35, I).
- Учма** - тоғда тошнинг парчаланиб пастга кулаши; «Қочарда, тоғ йўлиға учраб, эниш ва учма ерга йўлукуб, ўзи ташвиш била бу учмалин тушти. Кўп эли бу учмада зойиъ бўлди» (57, I).
- Ушмундоқ** - шундай; «Ушмундоқ маҳалда мухолифларнинг фирибомиз сўзларини кулоққа олиб, ислоҳ ҳикоятини орага солиб, ...Бек Телбани ...элчиликка йибордилар» (64, II).
- Ушмунча** - шунга қарамай, шу ҳолга қарамасдан; «Хон ушмунча била мурожаат қилди» (64, II).
- Уқор** - турна жинсидан бир хил қуш; «Уқор ва қарқара ва қўтонни ҳам таноб била қалин тутарлар, бу навъ қуш тутмоқ ғайри муқаррардур» (153, I).
- Уюхламоқ** - ухламоқ; «Ул рудта тушуб, ўзумиз ва отимиз бир замон уюхлаб, дам олиб, тонг отқонда андин тебрадук» (153, I).

Уҳда - **1)** мажбурият юклаш; **2)** масъулият, жавобгарлик; «Шайбонийхон Ҳисорнинг муҳосарасини Ҳамза Султон била Маҳдий Султонга уҳда қилиб, ўзи Қундуз келиб, иниси Маҳмуд Султонга Қундуз вилоятини бериб, ўзи бетаваққуф Хоразмга Чин сўфининг устига мутаважжих бўлди» (123, II).

Уҳда бўлмоқ - зиммасига юклатилмоқ; «Шероз кўрғони Иброҳим соруға уҳда бўлди» (55, II).

Ф

Фавж - тўда, гуруҳ; «Султон Иброҳимнинг чериги кўрарким, буларнинг кишиси асру оздур, ўшандин бир озроқ фавж, бир фил била булар сари мутаважжих бўлур» (187, II).

Фавоид - фойдалар; «Дедимким, ...мундоқ жузҳий-жузҳий фойдадин Тенгри ризосини арода кўруб кечсак, мўнинг муқобаласида куллий-куллий фавоид Тенгри таоло рўзи қилгусидур» (199, I).

Фавт - вафот, ўлим; «...Султон Ҳусайн мирзонинг фавтини хабари эли» (141, II).

Фазихат - шармандалик; «...зарроқ ва таммоъ элнинг ёлгон ва хушомадин қабул қилиб, ўзини фазихат ва расво қилди» (154, I).

Фазл - **1)** ортиқлик, устунлик, етуклик; **2)** илм-фан, хунар, фазилат; «Аҳли фазл ва аҳли хунарга Алишербекча, мураббий ва муқаввий маълум эмаским, ҳаргиз пайдо бўлмиш бўлғай» (132, II).

Фазойил - фазилатлар; «Ва Хожа Калонбек умаролардин... фазойил ва сахийлиг бобида мумтоз» (268, I).

Файсал - қарор, ҳукм, ҳал қилиш; «Аскарыйни олиб юриб, андағи ишларга Тенгри таоло инояти била файсал бергайсиз» (244, II).

- Файсал топмок** - бирор маслаҳат ёки ишнинг ҳал бўлиши; «Хожа Қозини ва Узун Ҳасан Хожа Ҳусайинни элчиликка бу мазмун била йиборилдиким, бу вилоятга мулозимлардин бир кишини худ қўюлгусидир. Мен ҳам мулозим ва ҳам фарзанд, агар бу хизматни манга уҳда қилсалар, яхшироқ ва осонроқ файсал топқусидур» (42, II).
- Фаражий** - қўй жунидан тайёрланган қишки оқ кийим; «Дарвозага рўбарў бўлғоч-ўқ кўрдумким, Шайх Боязид кўнглак устида фаражий кийиб, уч-тўрт отлик била дарвозадин кириб келадур» (96, II).
- Фарангий** - бу ерда: Овруподан келтирилган отиш қуроли; «Ўзум бориб, Устод Алиқулининг фарангий ва зарбзан отмоғини тафарруж қилдим» (256, II).
- Фармон-раво** - фармон берувчи; фармони ҳамма ёққа ўтувчи; «Бу тоғдаги ва Нилоб била Бҳира орасидаги эл ва улусқа булар қадимдин ҳоким ва фармонраво бўла келгандурлар» (165, II).
- Фаровон** - бу ерда: мўл; «Ошлиғи ва меваси фаровон» (34, I).
- Фарох/фарах** - хурсандлик, хушҳоллик; «Ҳавохоҳ ва яхши фарох ҳавсалаларимиздин Ҳиндустон вилоятига кўюб, ўзумуз маврусий вилоятимизга борғаймиз» (265, II).
- Фарохўр** - муносиб, яраша; «Яна бекларга ва йигитларга фарохўри ҳоллари камар шамшир ва камар ханжар ва хилъатлар инъом бўлди» (212, I).
- Фароғ/фароғат** - **1)** тинчлик, хотиржамлик; **2)** роҳат, истироҳат, ҳузур; «Самарқанд аҳликим йигирма-йигирма беш йил Султон Аҳмад мирзонинг замонида рафоҳият ва фароғат била ўтқариб эдилар, аксар муомала ҳазрати Хожа жиҳатидин адл ва шаръ тариқи била эди...» (47, I).
- Фаррош** - **1)** палос тўшовчи; **2)** югурдак, хизматчи; **3)** супурувчи; «Менинг навкарларимдин бир кул Аҳмад ороқ эди, бир Меҳтар фаррош эди» (154, I).
- Фархунда** - қуллуғ, саодатли, бахтли; «Тенгри отини ва зотини фархунда ва муборак қилғай, манга ва санга кўп йиллар бисёр қарнлар Алъамонни давлат ва саодат била тута бергай» (243, I).

- Фарш** - гул ёйиш, ётқизиш; «Яна ушбу мадраса ва хонақоҳга ёвуқ бир яхши ҳаммом солибгур, Мирзо ҳаммомига машҳурдур, ҳар навъ тошлардин фаршлар қилибтур» (59, II).
- Фасд қилмок** - томирдан қон олдирмок; «Мухаррам ойида менинг онам Қутлуқ Нигорхонимга ҳасба марази ориз бўлди, фасод қилдилар» (124, I).
- Фасил** - шаҳар кўрғонининг девори; «Мухолифларким, Андижонга борурлар, кеча била хандаққа кириб фасилга шоту кўяр чоғда кўрғондагилар туярлар» (70, II).
- Фасих** - **1)** очик, равшан, ёқимли; **2)** қоидага мувофиқ сўзловчи, чиройли услубли (кўплиги – фусаҳо); «Хулқи дағи саховатича бор эди, хушхулқ ва ҳарроф ва фасих ва ширинзабон киши эрди» (37, II).
- Фасл** - қисм, бўлим; «Филҳол, бу тифани йиқиб чиқиб, аркнинг Ғотфар тарафидағи фасилидин ...ташлаб Хожа Кафширга, Хожаго Хожанинг уйига бордилар» (54, I).
- Фасод** - бузилиш, бузгинлик, иғво, фитна, ёмонлик; «Ранаа Сангаа кофир Кундарни олиб, фитна ва фасод мақомидадур» (213, II).
- Фатарат** - қиргин, тўполон; «Айбакка етганда, Ёрали Билолким, бурунроқ менинг қошимда эди... бу фатаратларда мендин айрилиб эди, Хисравшоҳ қошида бўлур эди, бир неча йигитлар била қочиб келди» (102, II).
- Фатила** - пилик, пилта; «Ҳар қачон фатилага ёғ эҳтиёж бўлса, бу кадудин ёғ кўядурлар» (208, II).
- Фаторот** - икки ҳукмдор орасида узилиш, тўполон, қиргин; «...бу фатаратга анча тааллуқ бўлуб эди, тиладукким, бу қиш орияти бергай, то анда ўлтуруб Самарқанд вилоягига иликдан келганча эврушгайбиз» (66, II).
- Фатҳ** - **1)** забт этиш, қўлга киритиш, галаба; **2)** очиш, очилиш (кўплиги – футух); «Кўрғон фатҳидин сўнг, менинг қошимда бўлур эрди» (51, I).

- Фатҳ килмоқ** - ғолиб бўлмоқ, ишғол қилмоқ; «Хумоюнким, Пураб тоғи ёғийлар устига бориб эди, Жўнпурни фатҳ қилиб Ғозипурға Насирхоннинг устига илдам борди» (218, II).
- Фаҳшгўй** - одобсиз, беодобона сўзларни сўзловчи; «Бадзабон ва фаҳшгўй ва худписанд ва тийра мағз мардак эди» (127, II).
- Фақир** - камбағал, қашшоқ, бечора; «Ҳазрати Хожа Убайдуллонинг мутааллиқларигаким, бурун харж ва таҳмилларда кўп фақир ва мискин аларнинг ҳимояти била зулм ва тааддидин халос бўлурлар эди, не жойи улким, аларға мундоқ таклифлар бўлғай, кўп таадди ва ташаддуд қила бошлади» (46, II).
- Феруз-жанг** - урушда ғалаба қозонувчи, урушни эпловчи; «Узи хейли мардона эди, вале фирузжанг эмас эди» (130, I).
- Фил-воқиъ** - ҳақиқатан, чиндан; «Филвоқиъ андоқ эди. Анда турарнинг ё кўрғонни беркитурнинг маслаҳатини топмай, ёниб, Хўжандга келдук» (65, I).
- Филжумла** - ҳақиқатдан ҳам; «Филжумла совуқ бўлди» (190, I).
- Фиръавн** - қадимги Миср подшоси номи; бу ерда: такаббур, назар-писанд қилмовчи; «Яна бир Абдулали тархон эди. Агарчи Дарвеш Муҳаммад тархон тўра ва муча била мундин улуғ эди, вале бу фиръавн ани кўзга илмас эди» (45, II).
- Фири-бомиз** - ҳийла-найранг; «Фирибомиз сўзлар била Султон Масъуд мирзони ғофил қилиб, Чағониёндин илғоб, нақора вақтида Ҳисор кўрғонини қабай олдилар» (65, II).
- Фирор** - қочиш; «Нақора унини эшитиб, бизнинг мутаважжих бўлгонимизни билиб, қарор тариқин унутуб, фирор йўлин тутти» (158, I).
- Фиск** - бузуқлик, ахлоқсизлик; «Яна бир буким, агарчи забт ва тузуки хейли яхши эди, девон шиор эди. Сиеқ илмини билур эди, вале табъи зулм ва фискқа мойил эди» (46, II).

- Фитна** - тўполон, бузилиш, жанжал; «Ушбу аснода Боқибек манга каррот ва маррот айтур эрдиким: «Бир вилоятқа икки подшоҳ ва бир черикка икки мири сипоҳ, мужиби тафриқа ва вайронлиқ ва сабаби фитна ва паришонлиқдур» (103, I).
- Фитна-ангиз** - фитна қўзғаш, ғалва кўтариш; «...Гвалийар раажаларидин Дарманкат яна Хонижаҳон отлиқ кофир Гвалийар навоҳисига келиб, қалъа тамаиға шўр ва фитна ангиз қила бошладилар» (216, II).
- Фитр** - рўза тутишни тўхтатиш; ийди фитр-рамазон ҳайити; «Тонгласи ийди фитр намозини анда қилиб,... Обёр қўруғиға туштук» (55, II).
- Фикҳ сабақи** - диндаги ҳуқуқ илми дарси; «Панжшанба куни, ойнинг йигирма бешида Мулло Маҳмуд қошида фикҳ сабақи ўқумоқ таъйин бўлди» (174, I).
- Фориг бўлмоқ** - **1)** тинч, хогиржам бўлмоқ; **2)** озод бўлмоқ, бўшамоқ; **3)** бемалол; фориг бўлмоқ-қутулмоқ; «Бу муҳиммоттин фориг бўлгондин сўнг, черик ва вилоётнинг тартиб ва насақи ва забт ва рабтиға иштиғол кўрсатилди» (43, II).
- Фосид** - бузуқ; «Гвалийарнинг қўргонининг ичидан Раҳимдодқа киши йиборурким, ҳар навъ қилиб, қўргонга ўзунгизни солингим, бу кишининг раъйи мунқалиб бўлур, фосид хаёлдадур» (216, II).
- Фосила** - орани боғловчи восита; «Бу маҳалла била қалъага фосила ушбу хандақ ёқасидоғи шоҳроҳтур» (34, II).
- Фосиқ** - фисқ қилувчи, бузуқ хулқли; «...ўзиким нечук золим ва фосиқ эди, бек ва бекча ва навкар ва савдари тамом золим ва фосиқ эдиларким, Ҳисор эли, алалхусус, Хисравшоҳға тааллуқли эл ҳамиша шурб ва зиноға машғул эдилар» (46, II).
- Фотир** - ўтқир зеҳн; «Бу фурсаттаким, «Мубаййин»ни назм қиладур эдим, хотири фотирға хутур этти ва ҳазин кўнгулга мундоқ еттиким, ҳайф бўлғай ул тилдинким мундоқ алфозни дарж қилғай...» (185, I).

- Фужур** - ахлоқсизлик, гуноҳга берилиш, бузуқлик, ярамаслик; «Фисқ ва фужур ўзида, ўғлонларида ва эл - улусида асру шойиъ эди» (132, I).
- Фузало** - фозиллар; «Хуросон фузалоси ва шуароси қошида анинг дахли ва сўзи мўътабар ва санад эди» (136, I).
- Фулс** - чақа, танга; «...улуфасини минг туман фулс қилиб, Хатлон вилоятини дарбаст берди...» (65, II).
- Фуржа** - **1)** оралиқ, фурсат; **2)** бўш ўрин; «Мунча фурсат ва фуржада она ва эгачи-сингилни ва кўч ва ўғлон-ушоқни ҳам олиб чиқмай, ўзбакнинг асирлигига ташлаб қочарлар» (154, II).
- Фуруд** - султ, тубан, паст; «Шайбонийхоннинг отига бир туркий маснавий битибтур. ...бисёр султ ва фурудтур, ани ўкугон киши Муҳаммад Солихнинг шеъридин безътиқод бўлур» (139, I).
- Фурудтар** - сустрок; «Шеъри ўзга ҳайсиётга боқа кўп фурудтар эди,... Фосиқ ва бебок эди, фисқнинг шоматидин обида маразига гирифтор бўлуб ... ушбу балийя била-ўқ оламдин нақл қилди» (135, I).
- Футур** - **1)** вайронлик, хароблик; **2)** кучсизлик, заифлик, шикастлик; футур солмоқ-вайрон қилмоқ, шикаст бермоқ; «Хўжанд ҳам муддати мадид эрдиким, Умаршайх мирзо девониға тааллуқ эди, бу фатаратта ул саркорда футур бўлгон учун Султон Аҳмад мирзоға боқиб эди» (51, II).
- Футур бўлмок** - кучсиз бўлмоқ; «Хўжанд ҳам муддати мадид эрдиким, фатаратта ул саркорда футур бўлгон учун Султон Аҳмад мирзоға боқиб эди» (51, II).
- Фуқаро** - камбағаллар, муҳтожлар, қашшоқлар (бирлиги – фақир); «Фуқаро ва масокинға бир пора ярмоқ улашиб, ўрдуга келдилар» (194, II).
- Фўта** - **1)** белбоғ; **2)** ҳаммомда гутиладиган лунги; «Бу хушомадни инониб, бўйниға фўта солиб шукрлар қилибтур» (134, I).

Х

- Хабосат** - пастлик; «Хожа филҳол хабосат қилиб, анинг деганини айтди» (118, I).
- Хавид** - арпа, бугдой пояси; «...от бўғузи ва кўк хавид бисёр эди» (121, II).
- Хавидзор** - арпа, бугдой пояси ўсган жой, экинзор; «Тонгласиға фарби-шимоли жардин ўтуб, хавидзорға тушулди» (170, I).
- Хавонин** - хонлар; «Яна жамиъ Мовароуннаҳр вилоятлари ўзбак хавонин ва салотинининг тасарруфида эди» (195, II).
- Хавотун** - хотинлар (бирлиги – хотун); Хавотин ва сарор-хотинлар ва чўрилар; «Хавотун ва сарори: Қутлуг Нигорхоним эди» (38, II).
- Хадша** - нотекис; «Ҳазаллари ҳамвор ва рангин ва кам хадшадур» (139, II).
- Хазойин** - хазиналар; «Поянда Султонбегим, Хадичабегим бошлиқ Султон Ҳусайн мирзонинг ҳарамлари ва Бадиъуззамон мирзонинг ва Музаффар мирзонинг ҳарамлари ва ўғлон-ушоқлари неким бўлғай, мирзоларнинг хазойин ва байтутоти тамом Олақўрғоннинг ичида эди, қўрғонни хотирхоҳ мазбут ва саранжом қилмайдулар эди» (154, II).
- Хазон** - **1)** куз, куз фасли; **2)** дарахтнинг кузда саргайиб тўкилган барги; «Хазон боис бўлди, чоғир ичилди» (179, I).
- Хайлхона** - **1)** хонадон, уй-жой; **2)** отхона; «Хайлхоналарингизни ва ҳарамларингизни Иброҳим бандахонасидин халос қилдим» (128, II).
- Хайма** - чодир, катта соябон; «От ва тевадин ва хайма ва хиргоҳдин, балки жамиъ сипоҳийлиқ яроғидин мирзоға ва мирзо била бўлғонларига ул миқдор хиз-мат ва одамигарлик қилдиким, кўрганлар дедилар-ким, бурунги яроғ била бу яроғнинг орасида тафовут магар тилла олот ва нуқра олот бўлғай эди» (57, II).

- Хайр** - яхшилик; «Хотирларға тарадуд кечмағай деб, ҳар не воқиъ бўлгонни шарҳи ва баста била битидим. Агарчи тилга, оғизга сиққусиз кўрққудек воқиъа эди ...Хайр ва хўблук била ўтли» (218, I).
- Хайрбод қилмок** - хайрлашмок; «Якшанба,... Хадича Султонбегим билаким, ўшул икки-уч кунда Қобулға азимат қилмокчи эдилар, хайрбод қилиб, отландим» (237, I).
- Халойик** - халқлар, одамлар (бирлиги — халқ); «Шайбоқхон Ҳирини олгондин сўнг, бу подшоҳларнинг зоҳ ва зоди била ёмон маош қилди, не ёлғуз бу жамъ била, бори халойик била» (154, II).
- Хамса** - **1)** беш, бешлик; **2)** беш дostonни ўз ичига олган тўплам; «Олти маснавий китоб назм қилибтур, беши «Хамса» жавобида» (132, II).
- Хамса-тайн** - икки хамса; бу ерда Низомий ва Деҳлавий «Хамса»лари кўзда тутилган.
- Хандақ-ламок** - душман ўтолмаслиги учун чуқур қазимок; «Ҳоло бу жамъиятнинг хабарини топиб, Родагон ўлангида хандақлаб ўлтурубтурлар» (242, I).
- Харвор-харвор** - тўп-тўп, уюм-уюм; «Бурунги ўрду эмас, танигусиз ўрдуе бўлубтур: яхши тулчоқ отлар ва қатор-қатор нар ва моя тевалар ва хачирлар ва кумош рахтлиқ ҳар зинлиқ моялар ва сақарлот ва маҳмал чодирлар ва шомийёналар ва ҳар уйда харвор-харвор сандуқлар» (158, II).
- Харж** - чиқим, сарф; «Самарқандға киргач, ўзгача тартиб ва насақ ва харж ва таҳмил бунёд қила бошлади» (46, II).
- Хароблик** - вайронагарчилик; «Яна бир Панжҳир туманидур. Йўл устида воқиъ бўлубтур. Кофиристон анга бисёр ёвуқтур. ...мен бу навбат келиб Ҳиндустонни фатҳ қилгонда, кофирлар келиб Панжҳирдин қалин киши ўлтуруб, кўп хароблиқлар қилибтурлар» (III, II).
- Хас** - ингичка қуруқ ўсимлик; «Хас бисёр ва дарахт бешумор, чирилар қилдилар, филҳол кент ё шаҳр бўлди» (198, II).

- Хаспўш қилмоқ** - шохлар билан ёпиб қўймоқ; «Кўпрук била дарвоза орасидаги баландлиқ пуштанинг устида йўл ўртасида қалин чуқурчоқлар қазиб хаспўш қилиб эдилар» (136, II).
- Хатна** - ўғил фарзандни суннат қилиш; «Дедиким, менинг ўғлум Муҳаммад Мўмин мирзони хатна қилғонда Мирзо анга бағишлабтур» (56, II).
- Хатте** - пагча; «...икки кўзининг икки ёнида қизил хатте тушубтур» (201, II).
- Хейли** - анчагина, асосан; «Бу сўзи хейли боиси зиҳк ва башошат бўлди» (231, I).
- Хеш** - қариндош, таниш, яқин киши; «...Султон Саъид-хонким, Кошғар хонларидин эрди ва хешлиғи ҳам бизга бор эди...» (266, I).
- Хиёбон** - икки чети дарахтзор кўча; «Гозургоҳнинг хиёбони ва Султон Аҳмад мирзонинг ҳазираси...» (65, I).
- Хиёра** - ўн қиррали илоннамо ўйма шакл; «Ўзга тамом ерларда тошдин сутунлардур. Баъзини морпеч хиёра қилибтурлар» (60, I).
- Хижил** - хижолат; «(Соқи Муҳсин) Хижил ва мунфаил бўлди» (253, II).
- Хизона** - хазина; «Оз фурсатта андоқ қилайким, вилоят маъмур ва раият шокир ва хизона мавфур ва силоҳи вофир бўлғай» (136, II).
- Хизоначи** - хазиначи; «Вали хизоначиға бир неча ўбдон йигитни қўшуб, ўрду олиға йиборилди» (170, I).
- Хик** - суюқлик сақлаш учун мўлжалланган халта идим; «Чоғир анда андоқ шойиьдурким, ҳар кофирнинг бўйнида бир хиқ чоғир эди. Сув ўрнига чоғир ичиб юрурлар эди» (118, II).
- Хилват** - холи, кимсасиз жой; «Асру кўп ҳаёси бор эрди. Дерларким, хилватларда маҳрам ва ичкиларидин ҳам оёғини ёпар экандур» (44, I).
- Хилват-нишинлик** - яккалик; «Агар менинг ризомни тиларсен, хилватнишинлиқни ва эл била кам ихтилотлиқни баргараф қилғил» (244, I).

- Хилжий** - табақа номи; «Бу табақани хилжий дерлар» (196, I).
- Хильят** - сарпо, ҳашамли кийим; «Султон Байс ва Султон Аловуддинга отлар ва хильятлар иноят қилиб, истимолатлар ила руҳсат бериб, кўчуб, Бажавр тўғриси тушулди» (164, II).
- Хиргоҳ** - чодир; «Бу оҳшом маъжуннок кемани хиргоҳқа яқин келтируб, кемада-ўқ така қилдум» (256, II).
- Хиссат** - хасислик, пасткашлик; «Табъиға хиссат ғолиб эди» (42, I). «Зуннун аргун бовужуди хиссат ва бахиллик яхши хизматлар қилди. Бир пешкаш қилгонда қирқ минг кўй пешкаш қилди» (57, II).
- Хитоб** - фахрли ном; «...ул жумладин бири Аъзам Ҳумоюнмур» (215, II).
- Хишт** - гишт; «Мирзо... таҳоратга кирган уйнинг орқа тарафида хишт била тиға қўборгон эшиги бор экандурким, ҳавлидин ташқари чиқар экандур» (54, I).
- Хозин** - хазиначи; «Вали хозин ҳам икки кишини туфанг била йиқди» (162, I).
- Хок** - тупроқ; «Ёзлар савр ва жавзода пашакаалга ёвуқ бу ел йилда тўрт-беш навбат бисёр тунд кўпадур. Андоққим, гард ва хок ул мартабада бўладурким, бир-бирни кўруб бўлмайдур» (209, I).
- Хок палла** - ўйин тури; «(Ҳасан Яъқуббек) яхши киши эди. ...чавгонни яхши ўйнар эди. Хок паллани яхши сочарар эрди» (41, I).
- Хоксор** - киши лақаби; «Бир Турдибек хоксор таъриф қилди» (191, II).
- Хокреза** - **1)** қўрғон деворининг ости; **2)** тупроқдан уйилган тепа; «Абдулқуддус кўҳбур Каттабекнинг оғаси фасил тубиға чиқиб эди, фасилдин андоқ тош урдиларким, ҳеч ери тегмай дуруст муаллақ ошиб, ўшандоқ баланд ердин қўрғоннинг хок-резининг тубигача юмалана-юмалана келди» (71, I).
- Холиса** - бу ерда: подшоҳ ўз ихтиёрида қолдирган жой; «...Кобул вилоятини холиса қилдим, ўғлонлардин ҳеч ким тамаъ қилмағайсиз...» (249, I).

- Холисот** - **1)** давлат ери; **2)** соф, табиий; «Чаҳоршанба куни Борик об тушганда Ҳиндустонда қолгон Нурбекнинг иниларидин йигирма минг шоҳрухийлиқ олтун ва ашрафий ва тангаким, Хожа Ҳусайн девон Лаҳур холисотидин йибориб эди, келтурди» (184, I).
- Хоболуд** - уйқусирамоқ; «Биз йиборгон бекларнинг интизо-рида от устида-ўқ туруб эдик, баъзи ургудамакта, баъзи хоболуд, кечанинг уч паҳари бўлғой эди, баякбор таблбоз уни ва сурон чиқти» (91, II).
- Хонавода** - оила, авлуд, сулола; «Юз қирқ йилга ёвуқ Самарқанд пойтахти бизнинг хонаволада эди» (80, II).
- Хоназод** - уйда ўстан; «Бу тупчоқлар аксар хоназоди эди» (45, II).
- Хонақоҳ/хонақоҳ** - шайхлар, дарвешлар зикр қиладиган катта гумбазли жой, мачит; «Бу йигирма кунда машҳур сайргоҳлардин бир Султон Ҳусайн мирзонинг хонақоҳидин ўзга ер кўрулмаган шояд қолмади экин» (145, II).
- Хоро** - **1)** қаттиқ тош; **2)** товланиб турадиган қимматбаҳо тош; «Ушбу кун Сайид Дакний Шерозий жибагарга хилъат кийдуруб, инъом қилиб, хоролик чоҳни буюрдикким, билурича итмомга тегургай» (141, II).
- Хос** - ўзи учун махсус; «Султон Иброҳим ўз сарочасидин-ўқ бир неча хос хайли била тебранмас» (187, II).
- Хос аҳл** - подшоҳга яқин турувчилар; «Ва анинг иниси Кичик Хожа муҳрдор ва хос аҳлидин эрди ва подшоҳ хизматида бу ҳам ўлтурур эди» (268, I).
- Хосса тобин** - махсус аскар тўдаси; «Хуросон ва Самарқанд Султон Абусаъид мирзонинг тахти тасарруфиға кирганда бу икки пойтахтнинг ишга ярар йигитларини хосса тобин қилиб... экандур» (42, I).
- Хосса хилъат** - махсус кийим, хусусий кийим; «Намози шомда чоғир суҳбати бўлди, суҳбатта Султон Аловуддинни чорлаб ўлтургузуб, хосса хилъат иноят бўлди» (164, I).

- Хост** - хоҳиш, истак, ихтиёр; «Чун хост йўқ экандур, Халифа халос бўлуб, ...икки-уч кундин сўнг яёқ ва яланғоч келди» (52, II).
- Хотир** - **1)** кўнгил; **2)** ўй, фикр, хаёл, эс; «Бовужудким мажлис асбоби муҳайё бўлуб эрди, қозининг истирзойи хотири учун, ичку бартараф бўлди» (171, I).
- Хотирнишон** - эсга солмоқ; «Мундоқ маъқул ва муважжаҳ сўзларни хотирнишон қилиб, хоҳи ва нохоҳи элни бу дагдагалардин ўткардук» (211, I).
- Хотирхоҳ** - кўнгил тўларлик, кўнгилдагидек; «Бу жиҳатлардин хотирхоҳ мол бермаслар» (114, II).
- Хоҳарзода** - жиян, эгачи (опа) ёки сингилнинг боласи; «...хоҳарзодаси Аҳмад Қосим Қоҳмардта эди, Хисравшоҳ Аҳмад Қосимни барин қилиб, уруққа ёмонлик мақомида бўлурлар» (106, I).
- Хоҳон** - истовчи, хоҳловчи, талабгор; «Дедиларким, Хожа Яҳё ҳам подшоҳнинг хоҳонидур» (77, I).
- Худ** - ўзи; албатта, ҳақиқатан; «Мунча талон ва торож тортгон вилоятлардин нима олмоқ худ нечук муяссар бўлғай» (62, II).
- Худписанд** - манмансираган; «Бахил ва фитна ва зумухт ва мунофиқ ва худписанд ва қаттиқ сўзлук ва совуқ юзлук киши эди» (42, I).
- Хумс** - бешдан бир (ислом шариатида урушдан тушган ўлжаларнинг бешдан бирини давлат фойдасига олиб, қолганларини урушда иштирок этганлар орасида тақсимланган. «Хумс» атамаси шундан қолган); «Мунда фармон бўлдимки, баъзи беклар ва юруб, эҳтимом қилиб, бу ганойимнинг хумсини олғайлар» (163, I).
- Хунбаҳо** - тавон, тўлов; «Ўзгаларниким, ҳар кишига туттурулуб эди, Диловархоннинг иттифоқи била хунбаҳо таъйин қилилди» (189, I).
- Хунча** - новда; «жаҳ боғламоқ андоқдурким, тол хунчаларидан бармоқча-бармоқча хунчаларни чигдек тўқурлар, бу чигни сувнинг тўқулур ерида ковок кўюб, атрофига тош қаларлар... сув қуйи борур, балиғ чигнинг устида қолур» (116, II).

- Хуррам** - гуллаган, яшнаган; «Анорлар дарахтларда қип-қизил, норунж дарахтлари сабз ва хуррам, норунжлар дарахтларда бениҳоят, вале норунжлар хотирхоҳ саргаймайдур» (179, I).
- Хуруж қилмоқ** - қарши бош кўтариб чиқмоқ, ҳужум қилмоқ; «Давлатхоннинг отаси Татархон олти-етти сардордин бирисидурким, хуруж қилиб, Ҳиндустонга мутасарриф бўлуб, Баҳдулни подшоҳ қилдилар» (167, I).
- Хутба ўқимоқ** - подшо номилини кўшиб намоз ўқимоқ; «Бу фурсатга Иброҳим соруким, ...бир жарима жиҳатидин сўнгралар мардуд эди, Исфара қўрғонига кириб Бойсункур мирзонинг отиға хутба ўқуб, муҳолафат мақомида бўлди» (51, I).
- Хутур этмоқ** - кўнгилга, хотирга келмоқ; «Бу фурсаттаким, «Мубаййин»ни назм қиладур эдим, хотири фотирга хутур этти ва ҳазин кўнгулга мундоқ еттиким, ҳайф бўлғай ул тилдинким мундоқ алфозни дарж қилғай» (185, I).
- Хутут** - хатлар (бирлиги – хат); «Хутутни хўб битир» (135, I).
- Хушбош** - шўх, бебош, хушчақчақ; «...лаванд ва хушбош ва шаробхўр ва айёш киши эди» (133, I).
- Хушк** - қарахт; «Сўнгралар маъжун кўпрак ихтиёр қилур эди. Маъжунийликда қалла хушк бўлур эди» (37, II).
- Хушкий йўл** - қуруқ йўл; «Ҳиндустон била Хуросон орасида хушки йўлдин икки бандардур» (107, II).
- Хушламоқ** - танламоқ; «Ўрду тушгандин бир курўхча куйироқ ер хушлаб келди» (236, I).
- Хушмуховара** - хушеҳбат, ширинкалом; «Бисёр хушмуховара киши эди» (43, II).
- Хушнавис** - хушхат, чиройли ёзувчи; «Хушнавислардин агарчи хейли киши бор эди, вале борининг саромади насхаталиқда Султон Али Машҳадий эди» (139, II).
- Хушнамо** - кўркам, кўринишли; «Хейли хушнамо дарахти бор» (204, I).

- Хуштабъ** - хушчақчақ, қувноқ, шоиртабиат; «Бойсунқур мирзони беклари била тутуб, Бойсунқур мирзоға кереш солиб, муҳаррам ойининг ўни эрдиким, мундоқ хуштабъ ва пурфазилағ ва ҳасаб ва насаб била ораста подшоҳзодани шахид қилди» (71, II).
- Хушхулқ** - хулқи яхши, одобли, ёқимли; «Ажаб кифоялиқ ва сомонлиқ киши эди, зарофат ва латофати рангин, ихтилот ва ҳикояти ширин, хушхулқ ва ҳарроф ва ҳаззол киши эди» (146, II).
- Хушҳол** - шод, хурсанд, қувноқ; «Ўшал ҳолда хушҳол бўлуб уйгондим» (100, I).
- Хўша** - бошоқ, бош; «Меваси узумнинг хўшасидек бўлур» (205, I).
- Хўй** - феъл, табиат, қилиқ; «Ёмон хўйлуқ, кажхулқ хотун, илоҳо, оламда қолмағай» (131, II).

Ч

- Чавгон** - от устида туриб ўйналадиган тўп; «Ўқни яхши отар эди, чавгонни яхши ўйнар эди» (41, I).
- Чавдар** - катта ер эгаси; «Чаҳоршанба қуни, ойнинг йигирма иккисида Бҳиранинг улугларини ва чавдарларини тилаб, бу юртта тўрт юз минг шоҳрухий моли амон қарор берилиб, муҳассиллар таъйин қилилди» (167, I).
- Чандон** - **1)** айниқса, хусусан; **2)** алоҳида, айрим, унча; «Ул мамардин буларга чандон ҳадуқ бўлмади» (221, I).
- Чарга** - давра, қисм; «Ички беклар чаргасида эди, улуг беклар чаргасида риоят қилдим» (62, II).
- Чаргала-моқ** - ўраб олмоқ, атрофини ўрамоқ; «Сабоҳи ул оролни чаргаладуқ» (252, II).
- Чарда/жарда** - тўриқ ранг; «Хирилжи ўғриси келиб, менинг бир жибалар жарда отимни ва яна бир хосса хачиримни чорбоғдин чиқариб элтти» (125, I).
- Чарламоқ** - чақирмоқ, таклиф қилмоқ; «Андин сўнг турк ва ҳинд умароларини чарлатиб, чаши бердуқ» (265, II).
- Чароғон** - ёруғ, ёритилган; «Кеча черик элининг ўтидин ажаб яхши чароғон бўлур эди» (185, II).

-
- Часпанда** - ёпишқоқ; «Бу доналарнинг хурمودин юмшоқроқ гўшти бор, ани ейдулар, хейли часпандадур» (204, II).
- Часпон** - чаққон, эпчил, киришимли; «Хат ва тасвир ва ўқ ва пайкон ва зиҳгир ҳар нимага илиги часпондур» (40, I).
- Чатр** - чодир; «Селванба куни, ойнинг тўртида Муҳаммад Замон мирзога хосса бош-оёқ ва камар шамшир ва тупчоқ ва чатр иноят қилиб, Баҳор вилоятига юкундурулди» (254, II).
- Чашма** - булоқ; «Шоҳи Кобул тоғидин Кобул сари боқа уч кичикрак чашма чиқар, иккиси Гулкина навоҳи-сидадур» (107, II).
- Чашм-дошт** - кўз тутиш, умид; «Ўш ва Марғинон ва бу кирган қўрғонларда қўйғон мўғуллари элнинг чашмдош-тининг хилофи, зулм ва бадмаошлиқ қила бошладилар» (95, I).
- Чашн** - зиёфат, тўй, базм; «Андин сўнг турк ва ҳинд умароларини чарлатиб, чашн бердук» (265, II).
- Чақар** - жой номи; «Темурбекнинг набираси, Жаҳонгир мирзонинг ўгли Муҳаммад Султон Мирзо Самарқанднинг тош қўрғонида—чақарда бир мадраса солибтур» (59, II).
- Чаҳ, чоҳ** - **1)** кудук, чуқур; **2)** зиндон; «Бу кўзаларни беркирган илми чоҳ устидаги чархга солибтурлар» (198, I).
- Чаҳор-печ** - тўрт ўрам, тўрт айлантирилган, тўрт айлантирарли; «Дасторни ул замон дастури била чаҳорпеч чирмаб, алоқасини илгаррак қошининг устига қўяр эди» (43, II).
- Чаҳор донг** - тўрт ҳисса; «Султон Хусайн мирзо қазоқлигида анинг била мундоқ шарт қилиб эдиким, ҳар вилоятким мусаххар бўлса, чаҳор донг мирзонинг бўлғай, ду донг анинг» (132, I).
- Чевурмак** - айланмоқ; «Пароланинг ярим курўҳидин йўл андоқ бўлурким, дарвозасига етгунча тўрт-беш ерда икки тарафтин жар қилиб, ... бир тиргаз отими чевуруб бормоқ керак» (170, I).

- Ченамоқ** - ҳисобламоқ; «Черикни уч юз мингга ёвуқ ченарлар эди» (40, II).
- Черик** - кўшин, лашкар; «Хўжанд суйининг жануб жонибидин Султон Аҳмад мирзо ва шимол тарафидин Султон Маҳмудхон Умаршайх мирзонинг устига черик торгилар» (37, I).
- Черик тортмоқ** - аскар етакламоқ, лашкар торгмоқ; «Охир оталиқ, ўғуллук орасида бу гуфтугўйлар анга мунжар бўлдуким, отаси отасининг устига ва ўгли ўглининг устига Балх ва Астрободқа черик торгилар» (57, I).
- Чехра-кушойлик** - хушчеҳра; «Соқоллиқ кишини яхши чехракушойлиқ қиладур» (139, II).
- Чий бўлмоқ** - қўл тутишмоқ; «Султонқули яна икки-уч киши ёвуқ эдилар, чий бўлдук» (126, II).
- Чини** - чинни идиш; «Чини устига юпқа нонни солур ва нон устига ул коғоздаги захрнинг озроқ ярмини сепар» (217, II).
- Чикин тола** - ўт, гиёҳ номи; «Ёзлар чикин тола ўти бисёр яхши бўлур» (112, I).
- Чилгўза** - тоғ дарахти, ўтмишда чироқ ўрнида фойдаланилган; «Тоғларида ножу ва чилгўза ва балут ва ханжак йиғочлари бисёр бўлур... Бу кўҳистон элининг чироғлари тамом чилгўза йиғочидиндур» (111, II).
- Чир суйи** - Чирчиқ суви; «Султон Аҳмад мирзоким, Тошкандга мўғул устига черик тортиб, Чир суйиниким, Тошкандтин икки шаръий йўл бўлгай, бу сувнинг ёқасидаким шикаст топти» (38, I).
- Чир** - қамиш қапа; «Хас бисёр ва дарахт бешумор, чирилар қилдилар» (198, II).
- Чирой читамоқ** - юзни буриштирмоқ; «Мунинг бу ўқишидин бириси кулогин тутамудур, яна бири чиройин читамудур» (145, I).
- Чиг** - қамишдан тўқилган мослама; «Яна мунинг ичида яна бир нима чигдек тўқуб беркитурлар» (117, I).
- Чигир** - қор ичида очилган йўл, из; «Қор улуғ жиҳатидин чигирдин чиқиб бўлмас эди» (26, II).

-
- Чокарлик** - хизмагкорлик; «...бу ёғийлардин баъзини бошини олиб элттилар, баъзиси келиб, чокарлик ва куллуқни қабул эттилар» (259, I).
- Чолмоқ** - кўшмоқ, аралаштирмақ; «...йўлда Мулло Рафиъ ясагон сафуфни кайфият учун толқон била чолиб ичтук» (238, I).
- Чопгун** - қор бўрони; «...Фазнида бир чашма бордурким, агар нажосат ва қозуротни бу чашмага солсалар, ўшул замон тўлғоқ ва тўфон ва ёгин ва чопгун бўлур» (114, I).
- Чорчаман** - тўрт чаман; «Боғ ўртасидаги чорчаман бу пуштанинг устида воқиб бўлубтур» (110, I).
- Чорбоғ** - боғ, боғча; «Ҳануз Мирзохон ўлтургон чорбоғқа кирмайдур эдимким, қўргондаги элдин Аҳмад Юсуф, Саййид Юсуф келди» (150, I).
- Чордара** - боғда икки томонидан дарчалар қўйиб солинган бино; «Устида бир чордара кўпоргайлар» (244, II).
- Чорпеч** - тўрт ўровли, тўрт ўрам; «Ул замонда дасторлар тамом чорпеч эди» (37, I).
- Чорсу** - **1)** тўрт бурчакли; **2)** тўрт йўл бирикмаси, тўрт кўчанинг бирлашган жойи; **3)** обод майдон; «Султон Абусаъид мирзонинг чорсу муҳри мунда эди» (42, I).
- Чорсўта** - тўрт букланган; «Итаъваға киши йибориб келтуртуб, бир додак илгига чорсўта қилгон коғазда бир тўвла захр берур, тўвла икки мисқолдин бир нима кўпрак бўлур, нечукким, бурунроқ мазкур бўлдиким, Аҳмад чошнингирга бергай» (217, I).
- Чортоқ боғламоқ** - тўрт бурчакли чодир қурмоқ; «Бу муносабат била Улуғбек мирзонинг бир қизини бу ўглига қўлди. Ҳирига келтурганда улуғ тўй қилиб, яхши чортоқ боғлади» (130, I).
- Чорук** - тоғлик халқлар киядиган оёқ кийими; «...ва иликлариди таёқ ва оёқлариди чорук ва эгинлариди чопон эрди» (102, I).
- Чорқаб** - подшоҳларнинг махсус зарбоф кийими; «Ҳумоюн-га чорқаб ва камар шамшир ва олтун эгарлик тупчоқ инъом бўлди» (212, I).

- Чор ҳад** - тўрт томон; «Бу чашманинг чор ҳади сиёқлиқ гўниялиқ тахти бўлди» (89, II).
- Чошн** - маза, таъм; «...чучуклигида зардолу майхушлу-гидин андак чошни бор» (35, I).
- Чошнигир** - татиб кўрувчи, овқат назоратчиси; «Итаъвага киши йибориб келтуртуб, бир додак илгига чорсўта қилгон когазда бир тўвла захр берур, тўвла икки мисқолдин бир нима кўпрак бўлур, нечукким, бурунроқ мазкур бўлдим, Аҳмад чошнигирга бергай» (217, I).
- Чошнилик** - мазали, ширин, дидли; «Яна Муҳаммад Солиҳ эди, чошнилик ғазаллари бор...» (139, I).
- Чошт** - тушга яқин вақт; «Чошт бор эдиким, шарқи-шимолий буржким, Дўстбекнинг кишиси қозадур эди... бурж устига чиқтилар» (162, II).
- Чоғдовул** - кечаси кўшин айланасини кўриқловчи аскар тўдаси; «Ҳар бўлакка бир кеча-кундуз чоғдовуллуқ навбати эди» (119, II).
- Чоғир** - май, шароб; «Ламгонотда Дарайи Нур чоғири машхурдур, икки навъ чоғир бўлур: арра тоши ва суҳон тоши дерлар. Агарчи иккаласининг кайфияти шуҳратича йўқтур» (110, II).
- Чоғир ангизи** - май ёдга тушиб; «Хазон сайри асносида чоғирга мойил ҳарифлар чоғир ангизи қила бошладилар, бовужуди маъжун» (180, I).
- Чоғ қилмоқ** - мўлжалламоқ, нишонга олмақ; «Бир ерни чоғ қилиб отмайдурлар, ҳар тавр била отадурлар» (257, II).
- Чуволуб** - чувалиб қолмоқ; «Дастори илгига чуволуб борди» (96, II).
- Чун** - каби, ўхшаш, чунки, модомики, чунончи, қачонки, вақтики; «Чун валодатининг хабарини йибордук, Бҳирани олгонда бу хабар етар» (164, I).
- Чумок** - тўхтаб-тўхтаб оз-оздан юрмоқ; «Бу оралиқни гамом чубуруб келдук, бу жиҳаттин фарз вақтида Кобулга баҳила етук» (149, II).
- Чупчук** - чумчук; «Андоқ ривоят қилдиларким, чупчук безгак бўлгондур» (36, I).

- Чур бутмок** - яра, захм, синиқнинг тузалиши; «Хат битий олмас эдим, охир чур бутти» (177, I).
- Чуст** - чаққон, тез, эпчил; «Яна бир Ҳасан Яъқуббек эди. Кичик кўнгуллуқ, яхши таълиқ, чуст ва часпон киши эди» (41, I).
- Чучумон** - чучук, нордоннамо; «Агар филҳол ичилса, чучукмонрак сувдур» (205, I).
- Чухра** - **1)** танқўриқчи; **2)** бесоқол; «(Али Дарвеш) Хуросонлиқ эди. Султон Абусаъид мирзо қошида Хуросон чухраси чаргасида хизмат қилур эди» (41, I).
- Чухра қилмок** - бесоқолбоз қилмок; «...турк ва сипоҳийнинг амрад ўғлонлари чухра қилур қўркунчидин уйдин чиқмас эдилар» (47, I).
- Чухрайи дасторпеч** - салла ўрайдиган танқўриқчи; «Ул куни Халил чухрайи дасторпеч яхши юруб, илиги ишга етти» (68, I).

Ш

- Шаб** - кеча, тун; шаби маҳтоб-ойдин кеча; «Фояти шабқача мунда ичилди» (174, II).
- Шабиҳун** - тунда тўсатдан келиб ҳужум қилиш; «Бир кеча шабиҳун келдилар» (74, I).
- Шабиҳ** - ўхшаш, монанд; «Яна панийаладур, олучадин улуг-роқтур, қизил олманинг гўрасиға шабиҳдур» (204, II).
- Шабоҳат** - ўхшашлик; «Бу пистага филжумла шабоҳати бор» (255, II).
- Шабьон** - ҳижрий йил ҳисобидаги ойлардан саккизинчиси; «Хўжданта келиб эди, шабьон ойида олдим» (75, I).
- Шаввол** - ҳижрий йил ҳисобининг ўнинчи ойи; «Охир Иброҳим сору ожиз бўлуб, Хожа Мавлянойи қозининг тавассути била қуллуқни ихтиёр қилиб, шаввол ойида қилич, соғлогини бўйниға осиб келиб, мулозамат қилиб, қўрғонни топшурди» (51, II).
- Шайхул-ислом** - энг юқори диний бошлиқ, исломда энг катта диний мансаб; «Фарғона вилоятида бу табақа муқтадо ва шайхулислом ва қози бўла келгандурлар» (64, I).

- Шалойин-лик** - мастлик сурони; «Шалойинлик хейли бўлди» (168, II).
- Шамма** - бир оз, озгина, бир миқдор; «Кобул ва Ғазни вилоятининг таъриф ва тавсифида шаммаи мазкур ва мастур бўлди» (152, II).
- Шамойил** - шакл-кўриниш; «Шакл ва шамойили: қийиқ кўзлуқ, шерандом бўйлуқ киши эди. Белидин куйи инчка эди» (128, I).
- Шамшир-бозлик** - қиличбозлик; «Ушбу орол тўғрисидин ўтганлар бир пораси... шамширбозлик қилиб, тикка қила бошладилар» (120, II).
- Шаниъ** - ёмон, номуносиб; «Девон бошида ва халойиқ қошида зишт ва шаниъ ҳаракатлар қилурлар эди» (48, II).
- Шарр** - ёмонлик, гуноҳ; шўру шар-фитна, фасод; «...менинг қошимдин Жаҳонгир мирзога қочиб бориб шарр ва фитна мақомида бўлуб Жаҳонгир мирзони мендин айириб, Хуросон элттилар» (103, II).
- Шарир** - бузуқ, ярамас; «Яна Айюбнинг ўғлонлари Юсуф ва Баҳлулким, буларча шарир, муфаттин ва мудаммиъ ва мутакаббир киши бўлмағай эди. Алингорни Юсуфқа ва Алишангни Баҳлулға берилиб эди» (122, II).
- Шариф** - шарафли, қадрли; «Вазий ва шариф, фақир ва мискин нафрин ва дуойи бадиға оғиз очиб, кўл кўтардилар» (47, II).
- Шаръ** - шариат; «Баъзи муомалатта шаръни бисёр риоят қилур эди» (128, II).
- Шаръий** - масофа ўлчови, 2-3 минг қадам ҳажмида; «Дарғам суйи дерлар. Самарқанднинг жанубидин оқар, Самарқандтин бир шаръий бўлғай» (59, I).
- Шаръ тарийқи** - шариат йўли; «Аксар муҳиммоғ шаръ тарийқи била файсал топар эди» (44, I).
- Шаст** - **1)** камон; **2)** ўқ-ёйдан ўқ отганда бош бармоққа кийиладиган ангишвонага ўхшаш ҳалқа; **3)** қармоқ; «...бир ўқким шастимда эди, Танбалнинг дувулғасига ўқ оттим, яна соғдоққа илик элиттим» (93, I).

- Шатранж** - шахмаг; «Шатранжни бисёр ўйнар эди» (45, II).
- Шафоат** - ўртада туриб воситачи бўлиш; «Сешанба куни... Гвалийардин Шиҳобуддин Хисрав била Шайх Муҳаммад Фавс Раҳимдоднинг шафоати учун келди» (262, I).
- Шаш наъл** - ковшнинг бир нави; «Бир қатла бир шаш наъл кафшни югуб эди» (202, I).
- Шашпар** - олти қиррали гурзи, тўқмоқ; «Дер эдиким, шашпар ва пиёзий ва кистан ва табарзин ва болтуким бор, тегса бир ери коргардур, қилич агар тегса, бошдин-оёғи коргардур, кесар» (91, I).
- Шақ** - сифат; «Бибан бу шақ ва ҳайъати била биздинким қочти, тоғни доманалаб бориб, қочқан кўрадаган афгон ва ҳиндустонийни йиғиб бу фаторатта ерни холи топиб, келиб Санбални қабабдур» (212, II).
- Шаққ** - қийин, мушкул; «Бисёр шаққ ва душвор келди» (64, I).
- Шағаф** - қизиқиш, ҳавас; «Шатранжга кўп шағафи бор экандур» (137, II).
- Шағол** - чия бўри; «Бир қулоч қуйруғи била жангалдин жангалга юрур, шағолдин нечук мутазаррир бўлмас экан» (200, II).
- Шаҳбоз** - лочин; «Ушбу кун менинг бир яхши шаҳбозим (йўқолди)ким,...» (171, II).
- Шаҳдхона** - асалхона, аричилик жойи; шаҳд асал, бол; «Шаҳдхоналари бордур» (108, II).
- Шаҳжўй** - катта ариқ; «Тоғ тарафидин бир улуғ шаҳжўй оқар» (35, I).
- Шаҳ-нишин** - уйларнинг тўридаги баландроқ қисми; «...бир уйдурким, ҳужраларнинг мобайни тўрт шаҳнишин йўсунлуқ бўлубтур» (144, I).
- Шаҳодат бармоғи** - иккинчи бармоқ; «Ширим тағойи чопкунчининг кейинича бориб эди, бир яёқ афгон Ширим тағойи била рўбарў бўлуб, Ширим тағойининг шаҳодат бармоғини тушура чопти» (120, I).

- Шеър-шунос** - шеър севувчи, шеърият мухлиси; «Яна Мирзо Аҳмад Али Форсий барлос эди. Агарчи шеър айтмас эди, хуштабъ ва шеършунос ва зариф ва ятимча киши эди» (133, II).
- Шиб**
а
ўқи - овоз чиқариб келадиган ўқ; «Чин сўфи хабардор бўлуб, ўзи келиб кўргонга чиққонларни уруб тушурур маҳалда шиб
а
ўқи тегиб ўзининг чухраси кейиндин ўқ била урди, ўлди» (127, II).
- Шиб**
а
қўймоқ - овозли ўқ отмоқ; «Ҳайдар кўкалдошким, мўгул черикининг рукни аъзами эди, эровул эди, тамом оттин тушуб, шиб
а
қўймоққа машгул бўлди» (50, II).
- Шиброн** - улуш; «Яна бир карг бузови ўтга куюб, типрачи-лаб ётадур эди, бўғузлаб, ҳар киши шибронга олди» (165, I).
- Ший** - исломдаги икки асосий мазҳабнинг бири (шиа) ва шу мазҳабга мансуб киши (бошқаси сунний-шу сўзга қаралсин); «Ший экандур» (138, I).
- Шиква** - ҳасрат, гина, арз; «Кетин Қаро Султоннинг навқариким, элчиликка келган Камолиддин Қиёқ отлиқ навқарига йибориб эди, сарҳал бекларининг маош ва ихтилотидин ва қароқ ва ўғрининг шиква ва шикоятидин Қиёққа нималар битиб эди» (250, II).
- Шикор** - ов; шикор қилмоқ- ов қилмоқ; «Тўққиз юз ўттуз тўртта Кўйил сайрига бориб, андин Санбал шикориға борилди» (265, I).
- Шилон** - кўпчиликка бериладиган зиёфат; «Сухбат ва шилон ва девон ва дастгоҳ борчани салотин дастури била қила бошлади» (75, I).
- Шира** - **1)** дастурхон; **2)** май кўзасини мустаҳкамлайдиган нарса; «...кумуш суроҳийларни шира устига тердилар» (142, II).
- Ширин калом** - тили ширин, ширинсўз; «Бисёр хуш суҳбат ва хуштабъ ва ширин калом киши эди» (164, I).
- Ширкат** - шериклик, бирор ишда биргалик; «Бу фурсатлар-даким, Ҳирида оғо-ини ширкат била подшоҳ эдилар» (148, I).

- Шитоб** - ошиқиш, шошилиш; «Шитоб учун ободон қозилмади» (160, II).
- Шик** - қисм, бўлак, иккига бўлинган нарсанинг бир бўлаги; «Навкарни бир шик ва ранга сахлар эди» (135, I).
- Шикдор** - бошлиқ, иш юритувчи; «Чаҳоршанба сабоҳи, шаъбон ойининг бешида бу тарафдин буларнинг қаравули етар, нариғи дарвозадин Биҳар шикдори қочиб кетар» (255, I).
- Шикдор-лик** - амал номи; «Дўлпурни холиса қилиб, шикдорлиғини Абулфатҳ туркманға иноят қилиб, Дўлпурға йиборилди» (217, I).
- Шиговул** - элчи ва меҳмонларни кутиб олишга гайинланган ходим; «...бу хабарни Абдулваҳҳоб шиговулдин арзадонг қилиб, мирзоға чоптурдилар, бу юз йигирма олти йигоч йўлни тўрт кунда чопар» (41, I).
- Шойиъ** - ёйилган, тарқалган, машҳур, ошқора; «Самарқандта Бойсунқур мирзонинг газаллари онча шойиъдурким, кам уй бўлғай эрдиким, мирзонинг ашъори ул уйда бўлмағай эди» (72, I).
- Шойиста бўлмоқ** - лойиқ бўлмоқ, муносиб бўлмоқ; «Агарчи андин (Боқи Чағониёнийдан) хизматиким, шойиста бўлғай ва инсониятиким бойиста бўлғай, ҳаргиз зуҳурға келмади, балки анвойи беадаблиқлар ва ёмонлиқлар андин воқиъ бўлди» (125, I).
- Шокир** - шукр қилувчи; «Ушмунча риоят топиб асло рози ва шокир эмас эди» (125, II).
- Шомат** - таъсир, касофат, касри; шумлик, наҳслик; «Ложа-рам, зулм ва фиксқнинг шоматидин Самарқандта беш-олти ой беш ҳукумат қилмади» (47, II).
- Шомиёна** - подшоҳ чодирини; сарой пардаси, катта парда тўсик; «...улуқ ҳавзнинг ёқасида шомиёналар тикиб, мажлис тарғиб қилиб... вилоятиға рухсат берилди» (215, II).
- Шорак** - майна; «Хаёл қилур эдукким, тўти ва шорак ҳар-не ўргатсалар айтур, ўз бошича маъни тахайюл қилиб, талаффуз қила олмас» (200, II).

- Шоту** - нарвон; «Бовужуди иситма Зоминдин отланиб илғор қилиб, тоғ йўли била ўтуб, Работи Хожанинг устига келдимким, гофиллиқта шоту кўюб чиқиб, Работи Хожа кўргониниким, Шовдор туманининг доруғанишини улдур, олилғай» (66, II).
- Шофий** - **1)** қониқарли; **2)** шифоли; шофий жавоб -- қониқарли жавоб; «Кўнгул тинғудек шофий жавоб топмадим» (88, II).
- Шуъба** - бўлим, шохобча, тўда; «Жуд ҳам неча шуъба бўлубтур, жанжуҳа ҳам» (165, II).
- Шохроҳ** - кенг йўл, катта йўл; «Қалъанинг гирдо-гирди хандақнинг тош ёни сангрезалик шохроҳ тушубтур» (34, II).
- Шох-рухий Шуаро** - ақча, танга; «Муқаррарлари будурким, кўш бошидин бир шохрухий берурлар» (165, II).
- Шуаро** - шоирлар (бирлиги — шоир); «Бу фатҳда шуаро таърихлар айтиб эдилар» (81, I).
- Шугун тутмоқ** - яхшиликка йўймоқ (шугунлашмоқ — яхши фол очмоқ); «Тенгри таоло ўз фазл ва карами била фатҳ ва зафар рўзий қилди. Шугун туттук» (72, II).
- Шугуфа** - гул, гунча, чечак; «Ул юздаги боғог ва шугуфаларни ва 'найшакар экилган ерларни тафарруж қилиб, далв ва чархларини кўруб, сув тортиб чиқармоқ кайфиятини сўруб, балки муқаррар сувлар торгтурдук» (169, II).
- Шужоъ** - шижоатли, ботир; «...шужоъ ва мардона киши эди» (37, II).
- Шум-нафаслик** - ёмон ўй-фикрлилик, бу ерда: ноумидлик; «Муҳаммад Шариф мунажжимким, не навъ шумнафаслар суруб эди, филҳол муборакбодга келди. Ғалаба сўкуб, ичимни холи қилдим» (229, II).
- Шунқор бўлмоқ** - ҳалок бўлмоқ; «Ушбу тарихда душанба кунин, рамазон ойининг тўртида Умаршайх мирзо жардин кабутар ва кабутархона била учуб, шунқор бўлди» (37, I).

- Шўр** - гавго, тўполон, фитна; шўр ва фитнаангиз - гавго ва фитна кўзгатувчи; «Ушбу бир бемулоҳаза ҳукм қилғонимиздин не миқдор шўр ва фитналар кўпти» (69, II).
- Шурб** - ичиш; «...ўзиким нечук золим ва фосиқ эди, бек ва бекча ва навкар ва савдари тамом золим ва фосиқ эдиларким, Ҳисор эли, алалхусус, Хисравшоҳга тааллуқ эл ҳамиша шурб ва зиноға машғул эдилар» (46, II).
- Шугул қилмоқ** - ишғол қилмоқ; «Сардараларини ҳазоралар шугул қилибтур,...» (112, I).

Э

- Эврулмоқ** - айланмоқ, ўғирилмоқ; «Мазкур бўлгон гунбазта чархнинг ўйи эврулуб, ул чоҳдин сув бу чоҳқа келур» (214, II).
- Эврушмоқ** - ҳаракат қилмоқ, интилмоқ; «...бу фатаратта анча тааллуқ бўлуб эди, тиладукким, бу қиш орияти бергай, то анда ўлтуруб Самарқанд вилоятига иликдан келганча эврушгайбиз» (66, II).
- Эгачи** - опа; «Яна бир қиз Маҳдума Султонбегим эди. Султон Али мирзонинг бир туққон эгачисидур» (49, I).
- Эл** - тааллуқли кишилар; «Чун бизнинг эл тайёр эмас эдилар» (58, II).
- Элнинг жиҳоти** - эл нарсаси; «...жамъи элнинг жиҳотини ҳеч ким сахламай тамом ёндура бергайлар» (56, I).
- Элтмоқ** - олиб кетмоқ; «Чун аҳд бўлуб эди, Хисравшоҳни озод қилиб, фармон бўлдуким, элта олгонча нимасини элтгай. Уч-тўрт қатор хачир ва тевада бўлгон жавоҳир ва олтун ва кумуш ва нафис нималарини юклаб элтти» (105, I).
- Эмалдош** - бир онадан кўкрак сути эмишган; «Бир неча кўкалдош, эмалдош ва байриси Султон Масъуд мирзони олиб, Самарқандга Султон Али мирзо қошига келтурур хаёли била Кешқа келдилар» (66, II).

- Эмин** - хавфсиз; «Бу орада маъмура йўқ эди. Кўруқсойнинг оёғи Қоратуни мен маъмура қилдурдум. Бу жиҳаттин йўл эмин бўлди» (109, II).
- Эммзода** - амакивачча, ака-уканинг ўғиллари; «Бу тоғларнинг доманасидаги халойиқнинг улуклуғи ул тарихда бир ота ўғли Татар гаккар била Хаатий гаккарда эди, эммзодалар эди» (168, II).
- Энгак** - ияк; «Соқоли энгакида эди» (43, II).
- Эниш** - қиялик йўллар; «Қочарда, тоғ йўлиға учраб, эниш ва учма ерга йўлуқуб, ўзи ташвиш била бу учмадин тушти. Кўп эли бу учмада зойиъ бўлди» (57, I).
- Эровул** - қўшиннинг олд тарафида борувчи қисми; «Ҳайдар кўкалдошким, мўғул черикининг рукни аъзами эди, эровул эди, тамом оттин тушуб, шиба қўймоққа машғул бўлди» (50, II).
- Эт** - гўшт; «...онча лазиз тева эти ҳаргиз ейилган эмас эди, баъзи қўй этидин фарқ қила олмадилар» (126, I).
- Эшикого** - эшик сардори, эшик бошлиғи, ҳукмдорлар саройидаги амалдорлардан бири; «Султон Абусаъид мирзо Самарқанд ҳукумагини ва Султон Аҳмад мирзо ўз эшигининг ихтиёрини мунга бериб эди, муни эшикого қилиб эди» (45, I).
- Эътидол** - мўътадиллик, ўрта даража, меъёр; «Саховати ва бахшиши эътидол била эди» (71, II).
- Эътизор** - узр айтиш; «Яна бошдин истиғфор ва эътизор мақомида бўлуб, бу навъ ботил андешадин, бу йўсунлуқ нолайиқ пешадин кўнгулни тиндуруб, қаламни синдурдум» (185, II).
- Эътимод** - ишонч, ишониш; «...гуфтуғу ва аҳду шарт бўлмай, не эътимод била борадурбиз?» (67, II).
- Эҳмол** - сусткашлик; «Тақаббул ёрмоғида эҳмол қиладурлар эди,... бекларга буюрулдиким, эҳтимом қилиб, бутгаргайлар» (167, II).
- Эҳсон** - яхшилиқ, сахийлик, ҳадя, тортиқ; «Султон Ҳусайн мирзо бориға эҳсон мақомида бўлуб, ёмонлиқларни юзларига келтурмай, инъомлар ҳам қилди» (123, I).

- Эҳтимом қилмоқ** - гайрат қилмоқ, иштиёқ кўрсатмоқ; «...икки кун туруб, боғни эҳтимом қилиб, ...Аграга келдим» (231, I).
- Эҳтироз қилмоқ** - сақланмоқ, эҳтиёт бўлмоқ; «Булар ҳам эҳтироз қилиб ёвуқроқ келмадилар» (98, I).

Ю

- Юб** - ювиб; «Ва ғаним илик кўнглидин юб ва умр памугуни куйдуруб, ўзларини яқин ҳам тегуздилар» (264, I).
- Юкундурулмақ** - таъзим, тиз чўкиш била расман тан олдирмоқ; «Муҳаммадий ва Аҳмадий ва Қутлуққадам ва Вали хозин бошлиқ ва аксар бекларниким, бу навбат Кобулда бекликка юкундурулуб эди, бу қочқонларнинг кейнига қовғунчи йибордук» (188, I).
- Юкунмоқ** - таъзим қилмоқ, кўришмоқ; «Уйдин киргач, уч юкундим» (51, II).
- Юмн** - яхшилик, баракот; «Ғолибо, таржимани назм қилмоғининг юмн ва баракотидин эди экин» (250, I).
- Юмдон оши** - юмшоқ қилиб ниширилган, дори ўрнида истеъмол қилинадиган таом; «Бир аёғ юмдон оши топиб келтурди, ичтим» (99, I).
- Юмни қадам** - шарофатли қадам; «Отамдин сўнг Хожа Қозининг юмни қадамидин зоҳид ва муттақий эрдим» (144, II).
- Юмоқ** - ювмоқ; «Бухори камроқ бўла иссиқ суви била юдум» (252, II).
- Юмуртқа** - тухум; «Не ёлғуз бу куш, ҳар кушдин беҳалду ҳаср, бу сув ёқасида қалин кушнинг юмуртқаси» (122, I).
- Юртланмоқ** - турар жойга эга бўлмоқ; «Хўжанд дарёсининг жануби Андижон бошлиқ вилоятларни кичик хонга бермак керакким, анда юртланғай» (93, II).
- Юртчи** - **1)** илғор аскарларнинг йўлбошчиси; **2)** карвоннинг тушиш ерини белгиловчи маъмур; «Аҳмад ясовул била Қора Аҳмад юртчини дағи Кобулдаги бекларга йиборишдиким, ўшул миод ўтуб, ...ўтлар ёндуруб исундук» (149, II).

Я

- Ябруҳ ус санам** - ўсимлик номи: ...«ябруҳ ус санам» бу тоғлардадур, вале бу муддатта ҳеч эшитилмади» (36, II).
- Ядачи** - ёмғир чақирувчи; «Ақраб бўлғоч, ядачилара буюрурбизким, яда қилғайлар» (242, II).
- Ядачилиғ** - ёмғир чақириш; «Қушчилиғни ва ядачилиғни ҳам билур эди» (56, I).
- Яёқ** - пиёда, оёқ яланг; «Ақсар яёқ ва иликларида таёқ ва оёқларида чоруқ ва эғнларида чопон эрди» (102, I).
- Яёқламок** - бу ерда: пиёда қолмоқ; «Ўбдон-ўбдон кишилар яёқладилар» (121, II).
- Яйлок** - ёзги ўтлок; «Фарғона вилоятининг гирдо-гирди тоғларида яхши яйлоқлари бор» (36, II).
- Якандоз** - тикка кесиб тушган жарлик; «Атрофи етти-секкиз-ўн қари якандоз жардир» (170, I).
- Якдаст** - **1)** ҳамжиҳат; **2)** ҳаммабон, мақбул; **3)** бир хил; «Жавонғор била гул ўз булжорларидин якдаст тўра киюруб, шоту қўюб ёпиштилар» (162, I).
- Якжилов** - от бошини қўйиб тез юриш; «Тонгласиға мундоқ машъал олиб, ўрдуғача якжилов келганимни шарҳ қилдилар» (169, I).
- Якжи-ҳатлик қилмоқ** - биргалик, ажралмаслик; «Андижон қабалида ҳам Хожа Қози била яхши якжиҳатликлар қилиб, жонлар тортиб эди...» (76, I)
- Якпора** - яхлит, бир бутун; «Бандтин қуйироқ тоғнинг туганишида қизил иморат тошидин якпора тоше тушубтур» (232, II).
- Якранг** - сидирға, бир хил ранг; «Якранг қоралур» (201, I).
- Якраҳа** - ёлғиз йўл; «Қор улук, йўл якраҳа тепилган, босилган йўл била ҳам от ба ҳийла борадур» (147, II).
- Якрў** - юзма-юз; «...хон била тамом якрў бўлмоқ керак эди» (63, I).

- Якрўй бўлмоқ** - юзма-юз келмоқ; «Носир мирзо Борон ва ул навоҳида эканда Бадахшонийларнинг ўзбакларни ўлтуруб ўзбак била якрўй бўлгон хабари келди» (122, II).
- Яктойи** - бир қават, астарсиз тўн, ятак; «Таомдин сўнг ўзига ва ўғлонларига яктойи жома, нимча кийдурулди» (251, II).
- Якқалама** - **1)** бирдан-бир маълум; **2)** донгдор; «...бири Мажиддин Муҳаммад эди, Шоҳруҳ мирзонинг якқалама девони, Хожа Пир Аҳмад Хавофийнинг ўғли эди» (136, II).
- Ялак** - яланг қават, юпқа тўн; «...Амин мирзога камар ханжар ва зарбофт ялак ва етмиш минг танга инъом бўлди» (248, I).
- Ялаклик** - юпқа қават тўн; кумуш-ипакли газмол; «...яна бирига ялаклик кумош тўн, яна олти кишига кумош тўнлар кийдуруб, рухсат берилди» (173, II).
- Янбағи** - керагича, муносиб; «Андоқ қилмоқ керакким, бу орадин кетгай ё анга гўшмоли янбағи етгай» (169, II).
- Янгла** - энди, янгигина; «...янгла вилоят олгон маҳалда ажаб бевақт шикаст эди» (70, II).
- Янгоқ** - ёноқ; «Икки янгоқида соқоли йўқ эди» (43, II).
- Ярашмоқ** - бу ерда: касалликка мос келмоқ, кор қилмоқ; «Доруйи кор ичтим. Охир басит ярашти, уйқусизлиг ва ташналигдин бисёр ташвиш торттим» (233, I).
- Ярмоқ** - танга, пул; «...тавжиҳ қилгон ярмоқлар аксар иликка тушди» (169, I).
- Ярмоқ йиғиштирмоқ** - дон тўпламоқ; «Ўзи ярмоқ йиғиштирмоққа беҳад толиб, бетажриба йигит эди» (192, I).
- Ясир** - асир; «Кул Боязиднинг ўғли - Тезак кичик эди, анда ясир тушти» (106, I).
- Ясовул** - интизом сақловчи; кўриқчи, катта мансабдорлар ёнида юрувчи кичик амалдор; «Аҳмад ясовул била Қора Аҳмад юртчини дағи Кобулдағи бекларга йиборилдиким, ўшул миод била келдук» (149, II).

- Ясол** - қатор, саф; «Бир-икки кун чорбоғда туруб, қолғон асбоб ва олотни тайёр ва муқаммал қилиб, Ўш сори муҳолифларнинг устига баронғор ва жавонғор ва гул ва ҳировул ва отлиқ-яёқни ясаб, ясол била-ўқ мутаважжих бўлдук» (70, I).
- Ясоқ** - жазо; «Сиёсат учун аксари ясоққа етти» (191, II).
- Ятим** - **1)** бевош, безори, урушқоқ; **2)** отаси ёки онаси ўлган бола, етим; **3)** хизматкор; **4)** катта, йирик; «Яна шаҳр ятимларидин Девонайи Жомабофни ва Қал Қошуқни келтурдиларким, жанг-сангда ва ятимликда хира ва саромад эдилар» (58, I).
- Ятул** - доимий эгаллаш ёки фойдаланиш учун бағишланган ер; «...келган бекларга ва йигитларга баъзисига кент ва ятулдек берилди» (117, I).
- Ях** - муз; «Яхни ўшанда-ўқ кўрулди» (186, I).
- Яхоб** - яхна сув; бу ерда: муздан эритилган сув; «Кобулнинг гарби-жанубида улуг қорлиқ тоғ тушубтур, қори қорға етар... Кобулда яхдонлар яхи туганса, бу тоғдин қор келтуруб яхоб қилиб ичарлар. Кобулдин уч шаръи бўлғай» (112, I).

Ў

- Ўбдон** - сараланган; «Илғоб, Хумоюн ўзидин илгаррак юз-юз эллик ўбдон йигитни қаравул айирур» (191, I).
- Ўғуқ** - тобланган; «Нўён Кўкалдошнинг бир ўғуқ ясси қиличаниким, Самарқандта ўзи учун ясатиб эди, Танбалға йиборилди» (87, II).
- Ўй** - ҳўкиз; «Арғамчининг бир учини ўйга боғлаб-турлар» (198, I).
- Ўймоқ** - жарроҳлик қилмоқ; «Шаҳсуворнинг бошини ўйдилар, яхши бўлди» (70, II).
- Ўйнинг хоми** - мол, ҳўкизнинг териси; «Рум дастури била аробаларнинг орасида занжир ўрнига ўйнинг хомидин арғамчилар эшиб, бир-бирига боғлағайлар» (192, I).

- Ўқсумок** - озаймоқ, камаймоқ; «Кобулдин бир кунда андоқ ерга борса бўлурким, ҳаргиз қор ёғмас. Икки соати нужумийда андоқ ерга борса бўлурким, ҳаргиз қори ўқсумас» (108, I).
- Ўл бўлмоқ** - ҳўл бўлмоқ; «Баъзиларға ер ташқари тегиб эди, ғарқ ўл бўлдилар» (212, I).
- Ўланг** - майсазор, ўтлоқ, текислик; «(Кобул атрофида) тўрт хўб ўланг воқиё бўлбтур» (108, II).
- Ўлтурмоқ** - ботмоқ; «Офтоб ҳануз ўлтурмайдур эдиким, дарёдин кечилди» (246, II).
- Ўлчин** - совут; «Биз тебратгач, қалин ўпчинлиқ киши етиб-ўқ келди» (97, I).
- Ўрду** - ўрда; «...ичида бир ўрду тушгунча ер бўлғай» (60, II).
- Ўрду бозор** - вақтли бозор, қўшин тушган ерда бўладиган бозор; «Ём навоҳийсида эканда, шаҳрдин қалин эл бозори ва ғайри бозори чиқиб, ўрду бозорда бўлуб, суд ва савдо қилурлар эди» (56, I).
- Ўрон-дошмоқ** - урушда душмандан ўз кишисини ажратиш учун шартли махфий сўзлар (парол)ни айтмоқ; «Бизнинг черикнинг ғавғосин эшитиб, инчкалик била илгаррак келиб ўрондашурлар» (92, I).
- Ўрт** - ўт, олов, тутун, куйиш, ёниш; «Буларнинг шабихуни чодирға ва ўтоққа ўрт қўймоқ эмиш» (187, II).
- Ўрғоқ** - ўроқ; «...ўрғоқ ва болту ва сув кечмак асбоби ва от бўғузи ва егулук ва агар муяссар бўлса от ҳам келтурғай» (99, I).
- Ўсонмоқ** - безмоқ, пушаймон бўлмоқ; «...алар бу келмакдин ўсондилар, балки бу таважжухдин пушаймон бўлуб бемурод ёндилар» (43, I).
- Ўтоқ** - хона, чодир, подшоҳ чодир; «Ҳар хазинада сандуқ-сандуқ ва танг-танг рахтлар ва ортмоқ-ортмоқ ва қоп-қоп оқ тангалар, ҳар кимнинг ўтоғида ва чодирда ҳар жинс ўлжадин бисёр эди» (158, II).

- Ўтоға** - бошга санчиб тақиладиган жиға; «Соч ўтағаси уқордин бўлур» (116, II).
- Ўтру** - қарши, рўпара; «Султонларға киши чоптур-думким, ўтганларни йиғиб, ул ўтрудағи фавжға ёвуқ ета ғанимға илик қўшунг» (258, I).
- Ўтру бормок** - қарши бормок, яқин бормок; «Сўнгра эшитил-диким, бу сўзни кетмагининг сабаби қилмиш, Жаҳонгир мирзо Ғазнидин келадурганда Қосимбек ва беклар ўтру бориб эдилар, мирзо буданага қуш солур, етиб қуш оёғин солур маҳалда будана ўзини ерга урар, қичқиреушурларким, олдиму, олдиму?» (127, I).
- Ўшал/ ўшул** - ўша; «Ёғин ва чопқун андоқ бўлдимки, яна ёниб ўрдуға келмакка таваҳҳум бўлди. Икки намоз орасида ўшул кирган сувни уздуруб ўтгум» (167, II).
- Ўшук** - тизза; «Ушбу юртта эканда қор ўшуқтин ёғди» (163, II).
- Ўқ** - сўзларға қўшилиб ҳаракатнинг ўша заҳотиёқ амалға оширилганига далолат қилувчи юклама.
- Ўғлон-ушок** - ёш бола; «...ҳазораларнинг кўч ва ўғлон-ушоқлари яёқлаб қорлиқ пушталарға чиқиб турдилар» (126, II).
- Ўғлоқчи** - (ўғлоқ) тўрт ойлик эчки боласи; лақаб; «Ўнға Қосим Хусайн Султон ва Аҳмад Юсуф ўғлоқчи ва Ҳиндубек қавчин ва Хисрав кўкалдош ва ...Қароқўзи ... ўзга мўгул баҳодурлари билан таъйин бўлдилар» (263, I).

К

- Қабал** - қамал; «Бойсунқур мирзо етти ой қабал тортти» (58, II).
- Қабамок** - қамал қилмоқ, қуршовға олмоқ; «Тарих тўққуз юз ўндаким, Хисравшоҳни олиб, Кобулда Муқимни қабадим» (41, II).
- Қабагон** - қамаган, қамал қилган пайт; «...муҳолифлар Андижон кўргонини қабагонда бориб дептурким, подшоҳнинг тили тутулуб эди, оғзиға пахта била сув томизадурлар» (63, II).

- Қабз** - олиш, тутиш, ушлаш, тасарруф; «Афгонлардин бурун Жуунпур Султон Хусайн Шарқийнинг қабзиди эди» (196, I).
- Қабза** - даста; «Икки тупчоқ от эгари била; камар шамшири мурассаъ икки қабза; ханжари мурассаъ йигирма беш қабза; катора мурассаъ ўн олти қабза; жамларайи мурассаъ икки қабза; пичоқи ҳинду ва бори олтун қабза; чаҳорқаб тўрт савб; сақарлот чакман йигирма секкиз савб» (212, I).
- Қабойил** - қабилалар (бирлиги – қабила); «Афгон қабойилдин кароний, кивий, сур, исо хайл, ниёзий бу вилоятни эгарлар» (119, I).
- Қабоҳат** - қабиҳлик, ёмонлик; «Агарчи мунда яхши борди, вале сўнгра андоқ қабоҳатлар қилдиким, юз мунингдек хизмат бўлса ёпқай» (69, II).
- Қабак** - ёғоч учига ўрнатилган нишон, ўйин; «Қабакни майдоннинг ул боши, бу бошидин кириб аксар урар эди» (44, I).
- Қабак майдони** - ўртасига қовоқдан нишона ўрнатилган майдон (майдоннинг ўртасига 40-50 метр узунликда ёғоч ўрнатиб, учига қовоқ санчиб қўядилар, ўқ отувчилар майдон бошидан отда чопиб келатуриб, қовоққа ўқ отадилар); «Қабак майдонида майдон бошидин чопиб, ёйни тушуруб кўруб отиб қабақни урар эди» (134, II).
- Қабог/ қабоқ** - кўз ва қош оралиги; «Бангалий буларни кўз қабоғи йўсунлуқ саҳлар экандур» (254, II).
- Қавий** - кучли, огир; «Рабиул охар ойида Султон Маҳмуд мирзоға қавий ориза юзланиб, олти кунда оламдин кечти» (48, I).
- Қавл** - сўз, гап (кўплиги – ақвол); «Аҳд ва қавлиға рост ва дуруст эди» (44, I).
- Қавм** - кишилар тўдаси, уруғ; «Бу тарихда ҳазора ва нақдарий қавмининг маъман ва маскани бу тоғлардур» (107, I).

- Қавоид** - қоидалар (бирлиги – қоида); «Ўшал мажлисда муфратотни ўқуб қавоидини битиб, нималар битиди» (138, I).
- Қавс** - **1)** осмоннинг ўн икки буржидан тўққизинчиси («бурж» сўзига қаралсин); **2)** ёй, камон; «Одина куни сафар ойининг гуррасида тарих тўққуз юз ўтгуз иккидаким, офтоб қавс буржида эди, Ҳиндустон азимати била сафар қилиб, Якланга пуштасидин ўтуб, Деҳи Яъқуб сувининг гарбий тарафидаги ўланга тушулди» (184, I).
- Қавчин** - қавм, уруг, қабила; «...беклардин Али Дарвешбек, Али Мазид қавчин, Муҳаммад Боқирбек, Шайх Абдулло эшикоға, Мирим Лоғарий,... Беклардин Қосим қавчин бек, Вайс Лоғарий бек, Иброҳим соруий минглиғбек, Ширим тағойи, Сайди Қаробек; ичкилардин, Миршоҳ қавчин, Саййид Қосим эшикоға жалойир, Қосим ажаб» (64, II).
- Қадамгоҳ** - қадамжо, улуг кишилар юрган, қадам босган жой; «Яна бирида Хожа Хизрнинг қадамгоҳидур» (106, I).
- Қадаган** - шошилинч равишда; «Вилоятнинг отлиқ ва яёқ черикларига қадаган била тавочилар ва муҳассиллар йиборилди» (66, II).
- Қаён/
қай ён** - қаерга, қайси тарафга; «Бу улук душманлар дафъ бўлгондин сўнг булар қаён борғайлар» (213, II).
- Қажар** - лақаб; «Шанба куни Ироқ элчиси Мурод кўрчи қажарни кўрулди» (255, I).
- Қазон** - тошотар ҳарбий қозон; «Байана ва баъзи кирмаган кўрғонлар маслаҳатиға бир улук қазон устод Алиқулиға буюрулуб эрдиким, куйгай» (215, I).
- Қазоқлик** - дарбадарлик, қўнимсиз яшаш; «Андижонда қишламоқдин ганим кишисиға ҳеч зарар ва осибе етмас, балки ўғурлуқ ва қазоқлик била кучланмагининг эҳтимоли бордур...» (72, II).
- Қайд** - банд, боғланиш; «Ҳеч қайде подшоҳлик қайдича йўқтур» (243, II).
- Қалъа** - кўрғон; шаҳар; «Қандаҳор қалъасиға кира олмадилар» (158, I).

- Қалъагирлик** - қалъага ҳужум қилиш қуроли; «Анинг келган кишисига яхши жавоб бермай, қалъагирлик асбоби асбобиға иштигөл кўрсатилди» (212, II).
- Қалъадорлик** - кўргон сақлаш, шаҳарни душмандан асраш; «...бир-икки кундин сўнг келиб мулозамат қилиб, борча якдил ва якжиҳат жидд ва эҳтимом била қалъадорлиққа машгул бўлдилар» (42, II).
- Қаламий** - **1)** сулҳ йўли билан олинган ер; **2)** хат билан тобе бўлишга чақириш орқали қўшилган ер; «Кобул муҳаққар ердур, сайфийдур, қаламий эмас» (117, II).
- Қаламрав** - қалам, ёзув етувчи қўл остидаги жойлар; «Шайх Зайннинг иншоси била фармонлар битилиб, жамий қаламравга йиборилди» (221, II).
- Қалин** - кўп, сероб, мўл; «Бу тоғларнинг кийиги қалин бўлур» (115, II).
- Қаллош** - **1)** оч, очикқан; **2)** номуссиз, уятсиз; алдоқчи, товламачи; **3)** ялқов; «Эл қаллош, янги шаҳр иликка тушубтур. (80, I).
- Қаля** - қайла; «Хейли қаляси ривожқа ўшар» (204, II).
- Қанда билмоқ** - қаердан; «Буларни аларға ўхшатма, иш ҳисобини ва юруш яроғини қанда билурлар» (192, II).
- Қаптол** - қорин, қурсоқ; «Сув отнинг қаптолида бўлғай эди» (121, I).
- Қари** - ўлчов бирлиги; «...бу айвоннинг ичида бир улуг тош тахт кўюбтур, тули тахминан ўн тўрт-ўн беш қари бўлғой, арзи етти-секкиз қари, умқи бир қари» (60, I).
- Қариб айламоқ** - яқин қилмоқ; «Тенгри таоло бу навъ саодатни бизга насиб қилибтур ва мундоқ давлатни бизга қариб айлабтур» (223, I).
- Қарина** - вилоят; «Улуг вилоятиким, Самарқанд қаринасидур, Бухородур» (61, I).
- Қарн** - давр, аср; «Тенгри отини ва зотини фархунда ва муборак қилғай, манга ва санга кўп йиллар ва бисёр қарнлар Алъамонни давлат ва саодат била тута берғай» (243, I).

- Қаробат** - яқинлик, яқин қариндошлик; «Тонгласи Хондамир муаррих... Юнус Алининг қаробатиким, ... келиб мулозамаг қилдилар» (237, I).
- Қарожў** - оддий одам; «Бу ажаб шартедур, подшоҳлиқта қачон рост келгайким, бир қарожў кишини ўзи била шарик қилғай» (132, I).
- Қаротаёқ** - таёқлаш, зўр билан ҳайдаш; «... қаротаёқ қилиб, Ахсининг тош қўрғонидағиларни зарби рост аркка тиқиб, ...тош қўрғониға кижурдилар» (68, II).
- Қарқара** - сесарка товуқ; «Турна ва қарқара, улуғ қушлар қалин ва беҳад бўлур» (106, I).
- Қасаба** - шаҳарча; «(Илёсхон) Икки Сувни орасиға бош кўтариб, Кўйил қасабасини урушуб олиб эди» (264, II).
- Қасида** - лирик тур жаңрларидан бири. Қасида – муҳим тарихий воқеалар ва машҳур тарихий шахслар ҳақида тантанали услубда ёзилган асар (қўплиги қасойид); «Туфайлий» таҳаллус қилур эди, қасидани бисёр яхши айтур эди (135, I). «Ва фузалойи аҳдким, тарих ва маросий ва қасойид ва тарокиб айттилар» (267, I).
- Қатрамोक** - жадал, ҳаракат қилмоқ; «Мунда келганларнинг ҳам отлари андоқ харобтурким, бир кун қатрар мажоли қолмайдур» (166, I).
- Қать** - юриш, кезиш, босиш; «Неча йил саъйлар қилиб, машаққатлар кўруб, узоқ ерлар қать этиб, чериклар юруб, ўзумузни ва черикни ҳарб ва қитол мухотаралариға солғайбиз» (211, I).
- Қатилмоқ** - қўшилмоқ, биргалашмоқ; «Султон Аҳмад Танбалким, Жаҳонгир мирзо била қатилиб, Ўш сари тортиб эди» (69, I).
- Қатла** - марта, қарра, дафъа; «Масофлари: икки масоф урушти. Бир қатла Султон Маҳмудхон била» (72, I).
- Қатлан-моқ** - яқдиллик билан киришмоқ; «Умаршайх мирзодин қолган беклар ва йигитлар яхши қатланиб мардона жонлар торгтиллар» (43, II).
- Қатли ом** - қириш, қирғин; «Элни тамом қатли ом қилди» (82, I).

- Кать қилмок** - бу ерда: ҳисоб-китоб қилмоқ, эваз бермоқ; «...муҳимларини бирор нима бериб қать қилдилар» (173, II).
- Қидам/қадим** - қадимий; «Агарчи кофирваш ва шумнафас ва ўзига асру мағрур ва бисёр сард киши эди, чун қадим хизмати бор эди» (229, II).
- Қиё** қоя; «Ўртасида парча-парча қиёлар тушубтур» (235, II).
- Қиёқ** - уруғ номи; «Қиёққа нималар битиб эди, қиёқлар ул келган кишини мунда йибориб эди» (250, II).
- Қизил, оқ** - тилла, кумуш (кўчма маънода); «Аскарӣға ва Ҳиндолға ва балки жамиъ уруғ-қаёш, ўғлон-ушоққа қалин қизилдин, оқтин, рахттин, жавоҳирдин, бардадин савғотлар борди» (210, I).
- Қилич тегурмок** - қилич урмоқ, қилич солмоқ; «Икки мартаба ўзи жамъи йигитлардин ўзуб қилич тегурди: бир мартаба Аҳси эшигида, яна бир мартаба Шоҳрухия эшигида» (37, II).
- Қипчоқ** - қабилла номи; «Турди Муҳаммад қипчоқни ҳам тилаб, мастлар била ҳамсуҳбат қилдук» (168, II).
- Қирмизи** - қизил ранг; «Самарқанднинг яна бир матойи қирмизи маҳмалдурким, атроф ва жавонибқа элтарлар» (60, II).
- Қироат** - баланд овоз билан қоидага асосан ўқиш; «...қироат илмини тавре билур эди» (155, I).
- Қирок/қироғ** - чет, чекка, нари; «Бу мирзолар агарчи суҳбат ва суҳбатойилиқда ва ихтилот ва омизишта тавре эдилар, вале сипоҳийлик рева раңгидин йироқ ва мардоналик ва жангу жадалдин қироқ эдилар» (143, II).
- Қирғовул** - дала товук, тустовук; «Ови қуши доғи кўп бўлур, қирғовули беҳад семиз бўлур. Андоқ ривоят қилдиларким, бир қирғовулни ошгинаси била тўрт киши еб тугата олмайду» (34, II).
- Қисмат** - бўлиш, тақсим, ҳисса; «Нилобдин олти кема келтуруб, буронғор, жавонғор, гулға қисмат қилилди» (170, II).

- Китъа** - парча бўлак; «Бу жиҳаттин Муқаттаъ дерларким, қитъа-қитъа йиғочларни тарош қилиб, ислимиий ва хитой нақшлар солибтурлар» (60, I).
- Китол** - уруш, жанг, ўлдириш; «Неча йил саъйлар қилиб, машаққатлар кўруб, узоқ ерлар қатъ этиб, чериклар юруб, ўзумузни ва черикни ҳарб ва қитол мухотаралариға солгайбиз» (211, I).
- Кишлоқ** - қишлоқ учун қурилган ер; «То ул қишлоқда эдук, қирғовул эти фаровон эди» (73, I).
- Қобиз** - қўлга олувчи; «Султон Бахлул Лўдий афгон ва ўғли Султон Секандар Деҳли пойтахти била Жўнпур пойтахтига қобиз бўлдилар» (196, I).
- Қовламоқ** - қувламоқ; «Ўшдин қовлаб, қўрғонни бизнинг учун сахлаб, бизга киши йибордилар» (69, I).
- Қовғунчи** - изма-из қувувчи, қувғунчи, таъқиб эгувчи; «Муҳаммадий ва Аҳмадий ва Қутлуққадам ва Вали хозин бошлиқ ва аксар бекларниким, бу навбат Кобулда бекликка юкундурулуб эди, бу қочқонларнинг кейнига қовғунчи йибордук» (188, I).
- Қоз** - қоз; «Парворий товуги ва қози бисёр бўлур» (6, I).
- Қози** - **1)** ижрочи, амалга оширувчи; **2)** ислом қонунлари юзасидан ҳукм ва ижро ишларига белгиланган мансабдор (қўплиги – қузот); «Беҳзолда келиб, қозисининг уйига тушулди» (173, I).
- Қозимок** - тошга ўйиб ёзмок; «Шитоб учун ободон қозилмади» (160, II).
- Қозурот** - чиқиндилар; «Ғазнида бир чашма бордурким, агар нажосат ва қозуротни бу чашмаға солсалар, ўшул замон тўлғоқ ва тўфон ва ёғин ва чопғун бўлур» (114, I).
- Қозғонмок** - қозонмок, қўлга киритмок, ҳосил қилмок; «Ушбу ситезаларидин ва рустоилиқларидин эдиким, хонумонларини ва ўттуз-қирқ йил қозғонларини барбод бердилар» (156, I).
- Қойим бўлмок** - юз бермок; «Бу айёмда бовужудким, мундоқ шўр ва фитна қойим бўлди» (42, I).
- Қолиб** - қолип; «Дарин эдиким, ўзини қолиб ичидаги эриган мисқа ташлагай» (215, I).

- Қолтоғойлик** - ишەқмаслик, муғамбирлик; «Ишга етган маҳалда қолтоғойлиғи бор эди» (42, I).
- Қонгсор** - тоғли йўллар, пушта; «Черик эли ҳар қўл ва ҳар қонгсор била чопқон била мутаважжих бўлдилар» (159, II).
- Қонлик** - хунталаб; «Бир қатла бир ўғли бир кишини ўлтурган учун қонлиқларига топшуруб, дорулқазоға йиборди» (128, II).
- Қонун** - **1)** Абунаسر Форобий ихтиро қилган мусиқа асбоби; **2)** тартиб, қоида; «Пурфазойил киши эди, қонунни онча киши чалмайдур, қонунда гирифт қилмоқ мунинг ихтироидур» (135, I).
- Қоптол** - бел; «Ушбу ерда йўлдин ташқари қор рост отнинг қоптолида эди» (126, II).
- Қопу** - дарвоза, эшик; бу ерда: яқин келиб қолиш; «Раана Сангаа кофир ёвуқ қопуда келибтур, анинг фикрини бар асл қилалинг» (215, II).
- Қорлуқ** - қабила номи; «Ахсида Танбалнинг иниси Шайх Боязид эди. Косонда Шаҳбоз қорлуқ эди» (94, II).
- Қорлуғоч** - қалдирғоч; «Яна бир Карчадур, қорлуғоч йўсунлуқдур, қорлуғочдин хейли улукдур, якранг қоп-қорадур» (203, I).
- Қорт** - яра, жароҳат; «Бир-икки йилдин сўнг Али Дўстнинг илигига қорт чиқиб ўлди» (77, II).
- Қосид** - **1)** хат ташувчи, хабарчи, элчи; **2)** қасд қилувчи; **3)** интилувчи; «Душанба куни, рабиулаввал ойининг ўнида Муҳаммад Ҳумоёндин қосидлар келиб, мулозамат қилдилар» (265, II).
- Қотилмоқ** - қўшилмоқ, аралашмоқ; «Туркистондин хейли куйироқ бу дарё тамом кумға сингар, ҳеч дарёға қотилмас» (34, I).
- Қотромок** - **1)** бир нарсанинг кетидан юрмоқ; **2)** тез юрмоқ; «Бурун кушқа хейли қотроқ экандур» (48, I).
- Қотқон** - қорнинг қотиб қолиши, қатқалоқ; «Қотқон бўлуб эди, йўлдин чиққон киши ташвиш била юрур эди» (149, II).

- Қофия** - шеърда байт ёки мисралар охиридаги сўзнинг иккинчи байт ёки мисра охиридаги сўзга мос бўлиши, мисраларнинг охирида келадиган оҳангдош сўзлар; «Қофияда бир форсий рисола битибдур» (137, II).
- Қочор** - оёқ, сон; «Қоронғи кечада ўз элининг ўқи-ўқ Ҳасан Яъқубнинг қочориға тегиб, қочоридин бурунроқ ўз амалиға гирифтор бўлди» (47, II).
- Қочқон** - қочоқлик; «Оз-озлоқ чиқгон кишиси урушқа турмай қочқон била қўргонға кирдилар» (106, II).
- Қош** - бу ерда: олд, ҳузур; «Юнус Али ва Гадоий Таройи менинг қошимда эдилар» (107, I).
- Қуён** - биқин санчиғи; «Рамазон ойининг ўн ичида манга саъб қуён ташвиши бўлди, андоқким қирқ кунгача мени бу ёндин-ул ёнга киши эвурур эди» (220-бет).
- Кулла** - чўққи, тепалик, тоғ чўққиси; «Ул тоғнинг кулласида Шоҳи Кобул иморат қилгани учун бу тоғни Шоҳи Кобул дерлар» (107, I).
- Куллатайн ҳавз** - иссиқ, қайноқ сувли ҳовуз; «Ҳаммомнинг бир хужрасиниким, куллатайн ҳавз андадур, тамом тошдин тугатибтурлар» (214, I).
- Куллоб** - олтин осма; «Ушбу кун менинг такбандимнинг олтун куллобини ўғурладилар» (89, II).
- Куллуқчи** - куллуқ қилувчи, хизматкор; «Уруш ул тараф бўлгон учун булжор эли гофил бўлуб кул ва куллуқчи иш-куч учун уйига, бозорға бориб тарқашиб эдилар» (84, II).
- Кулон** - ёввойи эшак; «Хурд Кобул ва Сурхоб тарафи қулони ҳам бўлур» (116, I).
- Кулунж** - йўгон ичкада бўладиган касаллик-оғриқ; «Саййид Юсуфбек бир неча кун бурунроқ кулунж заҳмати била Тенгри раҳматиға борибтур» (122, II).
- Қумош** - ипакли газмол; «Шоҳ Мансурға қумош тўн, жиба ва тугмаси била, яна бирига ялаклик қумош тўн, яна олти кишиға қумош тўнлар кийдуруб, рухсат берилди» (173, II).

- Кумош рахтлик хар** - ипак жабдуқли эшак; «Бурунги ўрду эмас, таниғусиз ўрдуе бўлубтур: яхши тупчоқ отлар ва қатор-қатор нар ва моя тевалар ва хачирлар ва кумош рахтлик хар зинлик моялар ва сақарлот ва махмал чодирлар ва шомиёналар» (158, II).
- Кунқор** - қўнгир (мошгуруч); «...баланд бўйлуқ, кунқор соқоллик, қизил юзлуқ, танбал киши эди» (43, II).
- Қурб** - яқинлик; «Ва Мир Дарвеш Муҳаммад сарбонким, Хожа Аҳрорни яхши муридларидин эди, ... фазилатдин ул боргоҳда қурб ва эътибор топиб эди» (267, II).
- Қуроёт** - қишлоқлар; «Жамиъ Кобул вилоят ва қуроётини холиса қилдим» (249, II).
- Қутб** - **1)** ҳар бир тўда ва гуруҳнинг пешвоси; **2)** ўрта, марказ; **3)** юлдуз номи; «Охир мен-ўқ бошладим, бир-икки қатла бу навоҳиға етиб эдим, ўшул қиёс била қутбни ўнг ёғринимға олиб тебрадим» (152, II).
- Қуттоут-тариқ** - йўлтўсарлар, қароқчилар; «Тоғлардин ва тангилардин қуттоут-тариқ кофир кам эмастур» (109, I).
- Қуш илми** - қушлар ҳақидаги билимлар; «Қуш илмини хўб билур эди» (45, II).
- Қуш солмоқ** - қушларни жалб этиш учун тўр ёки ҳалқа ичига қуш қўймоқ; «Ушоқ чангалларига чарга солиб, қирғовулға қуш солиб кезлар эдук» (73, I).
- Қушбеги** - подшоҳ саройидаги амалдорлардан бири; «Ҳасан Али жалойир Султон Ҳусайн мирзо қошида қушбеги эди, шоир эди» (135, I).
- Қушлоқ** - парранда ва қушлар овланадиган жой; «Хў-жанднинг овлоғи ва қушлоғи бисёр яхшидур» (35, II).
- Қушчилик** - қушлар табиатини ўрганиш илми; «Қушчилиғни ва ядачилиғни ҳам билур эди» (56, I).
- Қўбуз** - чолғу асбоби; «Қўбузни яхши чолур эди» (46, I).

- Кўл** - томон, тараф; тоғаро йўллар; «Ҳар биримиз бир нонни қўюнга солиб, изтироб била ёниб, юққори пуштанинг устига чиқиб, бир қўлда отларни боғлаб, ҳар қайсимиз ҳар тарафга бир баландиға чиқиб, қаравуллуқ қилиб ўлтурдук» (98, II).
- Кўлдамоқ** - етакламоқ, ёрдам бермоқ, қўллаб-қувватламоқ; «Минучеҳрхонға дағи маъжун берилиб эди, андоқ маъжуний бўлуб эрдиким, икки киши қўлдаб турғузуб эдилар» (169, I).
- Кўрғон** - қалъа; «Тонгласиға бу юрттин кўчуб, Бажавр кўрғониға зўрламоқ дояси била Бажавр кўрғонининг яқиниға тушуб, Дилазок афғонийдин бир муътабар кишини Бажаврға йибордукким, Бажавр султониға ва элиға насихат қилғайким, қуллуқ мақомида бўлуб, қалъани топшурғайлар» (161, I).
- Кўш оёқ олмоқ** - чопмоқ; «...Мирзоқули кўкалдош отнинг кўш оёқ олурға мақдури қолмайдур эди» (97, II).
- Кўба юзлуқ** - сарғиш юзли; «...Бойсунқур мирзо ... улуг кўзлуқ, кўба юзлуқ, ўрта бўйлуқ, туркман чехралиқ, малоҳатлиқ йигит эди» (71, II).
- Кўл солмоқ** - қулоч отиб сузмоқ; «Ушбу кун Ганг дарёсини кўл солиб ўтгим. ...ўттуз уч кўл била ўттум, яна тинмай ўзуб бу юзга ҳам ўттум» (252, I).
- Кўлмоқ** - унаштирмоқ, қизни куёвга мўлжал қилмоқ; «...«Султон Абусаид мирзо улуг ўғли Султон Аҳмад мирзоға қўлуб эди» (39, II).
- Кўналға** - тўхтар жой, ётоқ; «Кобулдин келадурганларга кўнолға йўсунлуқ инъом ёрмоқларнинг баротини олиб борди» (253, I).
- Кўпмоқ** - бу ерда: улғаймоқ, ўсмоқ; «Анинг ҳам муташарриъ ва яхши йигит кўпубтур» (243, II).
- Кўр** - **1)** белбоғ, қийиқча, камар; **2)** уруш асбоби, милтиқ; «Тонгласи кичик хон додам манга мўғулча расмлиқ бош-оёқ ва кўрини ва эгарлик хосса отини иноят қилди» (90, II).

- Кўрумук** - кўриқламок; «Хавзнинг атрофида йигирмача норунж дарахтини буюрдимким, кўругайлар» (179, I).
- Кўрук** - кўриқхона; «Яна бир ўланг Бўдана кўругидур» (61, I).
- Кўрчи** - ҳукмдорнинг хос мулозимларидан бири; «Шанба ку-ни Ироқ элчиси Мурод кўрчи қажарни кўрулди» (255, I).
- Кўтоси** - ҳайвон номи; кўтоси баҳрий—денгиз кўтоси; «Бу тоғ элидин матоъ нофа, мушк ва кўтоси баҳрий ва заъфарон ва сурб ва мисдур» (192, II).

F

- Фабгаб** - бақбақа; «Мусаввирлардин Беҳзод ... фабгабини кўп улуғ тортадур» (139, II).
- Фавгойи оми** - оломон ичида кўтарилган тўполон, фавго; «Бир намози дигар баякбор фавгойи оми бўлуб, бу мусулмонлар тамом талонга бордилар» (56, I).
- Фаддор** - алдамчи, хиёнатчи; бераҳм, золим; «Бу раъйдин Абу Юсуф аргуннинг хабари бор экандур, балки бу раъйни кўрсатгучи ўшул фаддор экандур» (77, II).
- Фадр** - макр, алдаш; «Сулҳқа эътимод қилиб буларнинг бу макр ва гадридин беҳабар ва ғофил эдук» (76, II).
- Фазал** - байт охирлари қофиядош бўлиб келган лирик шеър; фазал ўзбек классик адабиётида кенг тарқалган лирик жанр бўлиб, кўпинча ишқий мавзуда яратилган. Шу билан бирга, ижтимоий-сиёсий мавзуларда ҳам кўп фазаллар ёзилган; «Ул фурсатларда бирар, иккирар байт айтур эдим. Вале фазал тугатмайдур эрдим» (81, II).
- Фазалиёт** - фазаллар; «Тўрт фазалиёт девони тартиб қилибтур» (132, II).
- Фазв** - дин йўлидаги уруш, ғазот; «Қосим Хусайн Султон отлиқ... Раана Сангаанинг ғазвида... бир ўгли бор» (131, I).

- Фазни/ Фазнин** - Афғонистондаги шаҳар, қадимги Эрон ва Турон давлати марказларидан саналган; «Яна бир Фазни вилоятидур. Сабуктигин бирла Султон Маҳмуднинг ва авлодининг пойтахти Фазни экандур. Баъзи Фазнин ҳам битибдурлар» (113, I).
- Ғайб** - кўзга кўринмаслик, ғойиблик; бу ерда: кугилмаган; «Мундоқ маҳалда ғайб кўмаги Султон Аҳмад қаравул жамоати била келиб, қотилғонни шугун тутуб, сабоҳи-ўқ ғаним устига ясаб юрудук» (72, I).
- Ғайбат** - ғийбат; «Бовужуд бу ажаб балоедурким, ҳамиша эл мени ғайбат қилурларким, бойридин ва андижонийдин ўзгани риоят қилмас» (117, I).
- Ғайри мукаррар полон** - янги, илгарисига ўхшамаган тўқим; «...Бинойи Хи-ридин азимат қилур вақт эшаги учун полондўзга ғайри мукаррар полоне буюрур» (138, II).
- Ғайри араб** - араб бўлмаган киши ёки жойга нисбатан қўлланган; «Ҳиндустоний ғайри Ҳиндустонни «хуросон» дер. Нечукким, араб ғайри арабни «ажам» дер» (107, II).
- Ғайри мукаррар** - одатдагидан ўзгача; «Бу доманада ранго-ранга ҳар анвоъ лолалар бўлур. Бир қатла санаттим, ўттуз икки-ўттиз уч навъ ғайри мукаррар лола чиқти». (112, I).
- Ғайри Ҳин-дустон** - ҳиндистонлик бўлмаган киши ёки жойга нисбатан қўлланади; «Ҳиндустоний ғайри Ҳиндустонни «хуросон» дер. Нечукким араб ғайри арабни «ажам» дер» (107, II).
- Ғалаба** - кўп, узлуксиз, роса; «Муҳаммад Шариф мунажжимким, не навъ шумнафаслар суруб эди, ... Ғалаба сўкуб, ичимни холи қилдим» (229, II).
- Ғалат** - хато, янглиш; чалғитиш; «Саҳл туттилар, бу раъй ғалат экандур» (70, I).

- Ғализ** - **1)** қуюқ; **2)** қалин; **3)** дағал; **4)** нотўғри; «Яна бир Муҳаммад Хусайн мирзо эди. Ироқда муни ва Шоҳ Исмоилни бир ерда банд қилгон экандурлар. Ул вақт анга мурид бўлуб экандур, сўнгра ғализ рофизий бўлуб эди» (130, I).
- Ғанойим-нинг хумси** - ғаним қўлидан олинган молнинг шарият йўл берган бешдан бир қисмини (давлатга ўтказиш учун) олиш; «Мунда фармон бўлдимки,.. эҳтимом қилиб, бу ғанойимнинг хумсини олғайлар» (153, I).
- Ғараз** - мақсад, ният; «Ҳар кишинингким бир ишга машғуллуғи бор эди, ҳиммати ва ғарази ул эдиким, ул ишни камолға тегургай» (137, I).
- Ғарбичи** - камарбанд; «...мен жиба кийиб эдим, ғарбичи боғламайдур эрдим, дубулға ҳам киймайдур эдим» (150, I).
- Ғариб** - **1)** ажойиб, қизиқ; **2)** мусофир, кимсасиз; «Бизнинг элга ва шаҳр элига ғариб башошат ва нашға эди» (80, I).
- Ғаробат** - ажиблик, қизиқлик, ғалатилик; «Бу кўхистон элининг чироглари тамом чилғўза йиғочидиндур, шамъдек ёнар, хейли ғаробати бордур» (111, II).
- Ғаройиб** - қизиқ нарсалар, камёб нарсалар; «Якшанба куни ғанимға зафар топсоқ ғаройиб воқиотдиндур» (236, II).
- Ғарра бўлмоқ** - мағрурланиб туриш; «Зуннул аргун ушбу хушомадға ғарра бўлуб, қирқ-эллик минг ўзбакнинг ўтрусида юз-юз элликча кишиси била Қора Работта турар» (154, I).
- Ғозий** - ислом динида бўлмаганлар билан уруш қилиб, ғалаба қозонган; «Икки қатла Бадахшоннинг жануб жониби Кофиристонға бориб ғазот қилди. Бу жиҳаттин фармонининг тугросида «Султон Маҳмуд ғозий» битирлар эди» (48, II).
- Ғолибо** - эҳтимол, шундай бўлса керак; кўринишича; «Ғолибо бу масжид қибласининг самти мунажжим тариқи била амал қилибтурлар» (60, I).

- Ғончи** - уруғ номи; «...Шоҳ Хусайн Боракий мўғул ғончи қўл урушга қўюб, собит қадам бўлдилар» (264, I).
- Ғорат** - талон-торож қилиш, талаш; «Ғорат ва торож топган вилоят тасарруфимизга кирди» (80, II).
- Ғоятош** - натижада, охирида; «Ғояташ ул мунофиқи намак-ҳаром мардакнинг номардлиғи эди» (64, I).
- Ғул** - қўшиннинг марказдаги қисми (буни баъзан «қалб» ҳам дейилади); «Қосимбек ғулда менинг қошимда эди» (72, II).
- Ғулув** - ғалва, тўполон, қий-чув; «Андоғ ғулув эдиким, тикилишда баъзининг уч-тўрт қадам йўл оёғи ерга тегмас эди» (142, II).
- Ғума** - оқсоч, чўри; «Ўзга хотун ва ғумаси йўқ эди» (72, I).
- Ғунчачи** - каниз, чўри; «Ғума ва ғунчачиси хейли бор эди. Муътабар ғумаси Зуҳрабеги оға эди» (49, II).
- Ғурра** - ҳар бир ойнинг биринчи куни; «Шанба куни, муҳаррам ойининг ғуррасида Хожа Сеёрон келилди» (181, I).
- Ғусл** - чўмилиш; «Жўнда ғусл қилиб, зуҳр адо қилдим» (249, I).

X

- Ҳабс** қамоқ, турма, озодликдан маҳрум этиш; «Мирзахонни Муборакшоҳ Қалъайи Зафарга тилаганда Абобакр Кошғарийнинг чопқунига йўлуқуб, Шоҳбегим ва Меҳр Нигорхоним ва жамиъ элнинг аҳли ва аёли асирлиққа тушуб, ул золими бадқирдорнинг ҳабсида дунёи фонийни видоъ қилдилар» (39, II).
- Ҳаводорлик** - ҳавасли; тарафдор; «Кобулдин келгучилардин андоқ масмуъ бўлур эдиким, Шайх Шариф Қорабоғий Абдулазизнинг игвосидин ё ҳаводорлигининг қилмоғон зулм ва ўтмаган бидъатларни бизга иснод қилиб, ... баҳс қилур хаёли бор» (262, I).

- Ҳавол** - тоғдаги ғор ва коваклар; «...бу ҳаволга етганда, чопкун беҳад тез бўлди» (147, I).
- Ҳавохоҳ** - хайрихоҳ, тарафдор; «Ҳавохоҳ ва яхши фароҳ ҳавсалаларимиздин Ҳиндустон вилоятига қўюб, ўзумуз маврусий вилоятимизга борғаймиз» (265, II).
- Ҳавоши** - **1)** хизматкорлар; **2)** ҳошиялар, бирор нарсанинг чети, қирғоғи (бирлиги – ҳошия); «...ҳавошиси ва йи-гит-яланги бисёр пурзавқ ва пурзёб бўлур эди» (57, I).
- Ҳад** - **1)** томон; **2)** чегара; **3)** мартаба, ҳақ-ҳуқуқ; «Бу чашманинг чор ҳади сиёқлиқ, гўниялиқ тахти бўлди» (112, II).
- Ҳадис** - **1)** сўз; **2)** Муҳаммад пайғамбар (с.а.в) сўзи деб қилинган нақл; «Ҳадис илмини Хуросонда снча билур киши йўқ эди» (132, II).
- Ҳаж тавофи** - Маккадаги хонаи Каъба зиёрати; «Охирлар ҳаж тавофи ҳам қилди» (128, I).
- Ҳажв, ҳажвия** - ижтимоий ҳаётнинг маълум томони ёки айрим гуруҳ ва шахсларнинг ярамас салбий хислатларидан аччиқ кулиб ва уни танқидий тасвирлаб ёзилган асар; «Андин бери ҳажв ва ҳазл шеър ва назмидин торик ва тоиб эрдим» (185, I).
- Ҳазз** - шодлик, хурсандчилик; «Ҳар кишиким, бу черикда ҳамроҳ эдилар, барча инъом ва бахшишдин ҳаззи вофир ва насиби комил элттилар» (210, I).
- Ҳаззол** - ҳазилқаш; «Сайдим ... ихтилот ва ҳикояти ширин, хушхулқ ва ҳарроф ва ҳаззол киши эди, айби бу эдиким, гузаро фосиқ ва мўғлим эди» (146, I).
- Ҳазин** - қайғули, ғамгин, ҳасратли; «Бу фурсатгаким, «Мубаййин»ни назм қиладур эдим, хотири фотирға хутур этти ва ҳазин кўнгулға мундоқ еттиким, ҳайф бўлғай ул тилдинким мундоқ алфозни дарж қилғай» (185, I).
- Ҳазира** - **1)** айланаси девор ёки панжара билан ўралган қабристон; **2)** қабр, мазор; «...Гозургоҳнинг хиёбони ва Султон Аҳмад мирзонинг ҳазираси... борини андақ фурсатта сайр қилдим» (145, II).

- Ҳазм** - ҳушёрлик, эҳтиёткорлик, мустаҳкамлик; «Ҳазм ва эҳтиётни маръи тутуб, тўра яёқким, тартиб қилилиб эди» (72, II).
- Ҳайъат** - шакл, кўриниш; «Агарчи ҳайъати ёмон эди, табъи ҳўб эди» (158, I).
- Ҳайсият** - эътибор, лаёқат; «Куштигирлиқ била мунча ҳайсиятни жамъ қилмоқ ғаробати бор» (140, II).
- Ҳаким** - **1)** табиб; **2)** донишманд; «Деҳлидин кемаға солиб келтурсунларким, ҳакими ҳозиклар кўруб, дардиға даво қилсунлар» (266, II).
- Ҳал қилмоқ** - бу ерда: эритмоқ; «Якшанба куни ҳам бир аёқ сут ичтим, «гили махтум»ни ҳам араққа ҳал қилиб ичдим» (218, I).
- Ҳалл ва ақд** - хон маслаҳатчиси; «Ҳайдар кўкалдошким, хоннинг ҳалл ва ақди эди, бу урушда ўлди» (72, I).
- Ҳамал** - **1)** эски астрономияда ўн икки буржнинг биринчиси; **2)** куёш йили ҳисобидаги биринчи ой номи (март - апрел ойига тўғри келади); «Шанба куни, рабиулаввал ойининг ўнида офтоб ҳамалға таҳвил қилди» (169, I).
- Ҳамвор** - текис; «...ҳамвор-ҳамвор пушталар кўринур, вале тамом пуштаси ва тоғи йирик тошлиқ пушта ва тоғдур, ҳар еридин от била юруб бўлмас» (115, I).
- Ҳамин** - ушбу, шу тарзда; «...ҳамин дедиларким, мундоқ қоронғу кечада кўзани ўзумиз навбат била кўтариб келдук» (168, I).
- Ҳамкоса** - шерик, ҳамтовоқ; «Сухбат ва чоғир ҳамсуҳбат ва ҳамкоса била хуштурким, била суҳбат тутқайсизким, била чоғир ичгайсиз» (250, I).
- Ҳамл қилмоқ** - йўймоқ, кўтармоқ, чидаб турмоқ; «Баъзи нифоқини ҳазлға ҳамл қилурлар эди, вале бечизе эмас экандур» (146, II).
- Ҳаммашварат** - ҳамсуҳбат, маслаҳатгўй; «Гуноҳ мундин ортуқ бўлурмуким, бу жамиъ била ҳамжиҳат ва ҳаммашваратлардин бир улугроғисен» (154, I).
- Ҳанафий** - ислом динидаги тўрт мазҳабдан бири; «...ҳанафий мазҳаблиқ, покиза эътиқодлиқ киши эди» (37, II).

- Ҳанзал** - аччиқ тарвуз; «Дарвеш Муҳаммад ҳанзални кўрган эмас эди» (178, I).
- Ҳаракот ва саканот** - ҳаракатлари ва тўхташ (туриш) аломатлари, юриш ва туришлар; «Ҳаракот ва саканоти зарофат ва латофат била эди» (133, II).
- Ҳарам** - ичкари уй, хос ҳовли; ҳарам деганда шахснинг оила аъзолари ҳам қўшиб тушунилади; «Умаршайх мирзонинг ҳарамларидин яна бир Хожа Ҳусайнбекнинг қизи Улус оға эди... Бир йил, бир ярим йилдин сўнг ҳарамдин чиқардилар» (40, II).
- Ҳаром-намак** - нонкўр, кўрнамак, яхшиликка ёмонлик қилувчи; «...гавдан ва бефаҳм ва бевафо ва ҳаромнамак киши эди» (49, II).
- Ҳарб** - ҳарбий; «Неча йил саъйлар қилиб, машаққатлар кўруб, узоқ ерлар қатъ этиб, чериклар юруб, ўзумузни ва черикни ҳарб ва қитол мухотараларига солгайбиз» (211, I).
- Ҳарис** - хирсли, очкўз, таъмагир; «Бу кийик урушқа ғариб ҳарисдур, филҳол урушқа келур» (199, II).
- Ҳариф** - қарши, тенги, муқобил; «Кошғарий кўрдиким, бу фавжнинг ҳарифи эмастур» (43, II).
- Ҳарорат** - иситма; «Одина куни, ойнинг йигирма учиде ҳарорате баданимда зоҳир бўлди» (241, II).
- Ҳарроф** - очиқ юзли, хушхулқ, ҳазилкаш; «Яна бир Айюб эди. Бойсунқур мирзонинг бек аткаси эди. Емак ва киймаги сирфа била эди. Ҳаззол ва ҳарроф эди» (50, I).
- Ҳарчанд** - ҳар қанча; «Ҳарчанд саъй қилдилар, Астрободни инисига бермакка ризо бўлмади» (56, II).
- Ҳасба марази** - қизамик; «Муҳаррам ойида менинг онам Қутлуқ Нигорхонимга ҳасба марази ориз бўлди, фасод қилдилар, ноқис воқия бўлди» (124, I).
- Ҳасби ҳол** - **1)** ўз ҳолини баён қилиш; **2)** турмуш кечириш даражаси; «Бир байти ҳасби ҳол воқия бўлубтур» (133, I).

- Ҳаср** - ҳисоб, саноқ; чек-чегара; «Не ёлғиз бу қуш, ҳар қушдин беҳадду ҳаср, бу сув ёқасида қалин қушнинг юмуртқаси» (122, I).
- Ҳафтранг** - етти ранг; «Биайниҳи сувға борғон ҳафтранг пиёладек пиёла Дарвеш Муҳаммад пешкаш қилди» (176, II).
- Ҳашт бихишт** - саккиз жаннат; «Бу рамазонни «Ҳашт бихишт» боғида ўтқарилди» (232, I).
- Ҳақир** - тубан, паст, кичик; қадрсиз, эътиборсиз; «Агарчи ул тоғларча баланд эмасдур, кўзга ҳақир кўринур, вале ғариб берк тоғлардур, ҳамвор-ҳамвор пуштадар кўрунур» (115, I).
- Ҳақно-шунос** - кўрнамак, яхшиликни билмайдиган; худобеҳабар; «...бу бемурувват ва ҳақношунос киши менинг мундоқ яхшилиғимниким, жонини бағишладим, билкулл унутуб, Шайбонийхон қошида мендин ғайбатлар ва шикоятлар қилибтур» (151, II).
- Ҳиддат** - тезлик, ўткирлик, қизғинлик; «Ва Шайх Зайн садрким, Зайниддин Хавофийни набираси эрди: ҳиддати таъби бор эди, назм ва иншодин салиқалиғ ва Ҳумоюн подшоҳ замонида умаролиғ ҳам топиб эди» (267, II).
- Ҳижоб** - парда, тўсиқ; мажозий маънода: уят, хижолат, уялиш; «Марғинонни топшуруб бир навъ қуллуқ ва хизматкорлиқ қилғаймен, гуноҳим ариб, ҳижобим рафъ бўлғай» (67, II).
- Ҳизаб-руллоҳ** - худонинг шери (илгари қаҳрамонларга бериладиган лақаб); «...санга «Ҳизабруллоҳ» лақаб бўлди, сен ўзбакни олгунгдур» (134, I).
- Ҳикамиёт** - ҳикматлар; «Яна Мир Муртоз эди, ҳикамиёт ва маъқулотни яхши билур эди. Шатранжға кўп шағафи бор экандур, бу мартабадаким, агар икки ҳариф учраса, бири била шатранж ўйнаб, яна бирининг этагини тутуб ўлтурур экандурким кетмағай деб» (137, II).
- Ҳикоят** - ҳикоя; «Ул хотирида бор эди, ҳикоят қилур эди» (87, I).

- Ҳилол** - янги ой; «Ийд ҳилоли бу юртга кўрулди» (177, II).
- Ҳиммат** - жазм қилмоқ; «Ҳозихоннинг устига илғор айир-фондин сўнг ҳиммат риқобиға оёқ кўюб, таваккул инониға илик уруб... мутаважжих бўлдук» (189, II).
- риқобиға**
- оёқ**
- кўймоқ**
- Ҳимоят** - ҳимоя; «Ҳонқули ҳам қолди, маҳалли ҳимоят ва мадад эмас эди» (97, II).
- Ҳин** - замон, вақт, пайт; «Ўшал ҳинда бу отлиқлар боғнинг эшигини топарға фурсат қилмай, деворниким, эски бўлгон еридин раҳна қилиб кирдилар» (100, I).
- Ҳинду** - ҳинди; мажозий маънода: қора тусли; «Ҳиндулар аксар таносухий бўладур» (206, I).
- Ҳинду-вона** - тарвуз назарда тугилади; «Сайид табиб... Хуросон дастури била ҳиндувона берди, чун ажал етиб экандур, олти кундин сўнг шанба кунни Тенгри раҳматиға борди» (124, I).
- Ҳири** - Ҳирот; «Ҳири ҳоқими Оқбўгабекнинг оғасининг наслидиндур» (40, II).
- Ҳирс** - бирор нарсага қаттиқ берилиш, таъма, очкўзлик; «Хейли чоғирға ҳирси бор эди» (71, II).
- Ҳирфа** - ҳунар; «Яна ҳар ҳирфагарким бор, ота-отасидин бери ул ҳирфани қила келибтур» (208, I).
- Ҳирфагар** - ҳунараманд; «Яна Сайфий Бухорий эди. Ўқуғон китобларининг муфассалини элга кўрсатиб, муллолигини исбот қилур эди. ...яна бир девони ҳам борки, жамиъ ҳирфагарлар учун айтибтур» (138, II).
- Ҳиял** - ҳийла; «Танбал Халилни Ўзгандаги кўч ва уруқини чиқормоқ учун йибориб эди, кўч чиқормоқ баҳонаси била бориб, Ўзгандга кириб бу кун чиқай, тонгла чиқай деб ҳиял қилиб, чиқмайдур эди» (76, II).
- Ҳозик** - доно, билимдон, зийрак; «...фармон берилдиким, Дехлиға келтуруб, Дехлидин кемаға солиб келтурсинларким, ҳақими ҳозиклар кўруб, дарлиға даво қилсунлар» (266, II).

- Ҳоила** - даҳшатли, қўрқинчли; «Ҳар қачон бу воқияйи ҳоила хотиримға келса, бехост ҳолим мутағаййир бўлур» (218, I).
- Ҳоло** - ҳозирда, шу пайтда, энди; «...ҳоло Мандуға маш-хурдур, ...ҳоло ҳиндуларнинг мустаъмал Ҳиндус-тонда ул сиждур» (60, I).
- Ҳофиза** - эса сақлаш қобилияти; «Қавий ҳофизаси бор экандур» (137, II).
- Худуд** - чегаралар (бирлиги—ҳад); «Боғи вафонинг ҳадди ва худуди ва сафо латофати бу тарихда мукаррар мазкур бўлубтур» (184, II).
- Хужуми ом** - оммавий ҳужум, ялпи ҳужум; «Бир-икки кундин сўнг Хожа Абулмакорим ва Аҳмад Ҳожибек ва яна баъзи бек ва бекот ва сипоҳийлар ва жамиъ шаҳр эли ҳужуми ом қилиб, Хожанинг уйидин мирзони келтуруб Султон Али мирзони ва тархонийларни аркта қабдилар» (54, II).
- Хукком** - ҳокимлар; «Атроф ва жавонибида бурунғи хукком бандлар солиб, ҳавзлар қилибтурлар» (235, II).
- Хумоюн** - қутлуғ, бахтли, муборак, шарафли («Бобурнома»да бу сўз атоқли от-Бобурнинг катта ўғли номидир); «Хумоюннинг валодатидин беш-олти кундин сўнг Чорбоққа чиқиб, Хумоюннинг валодатининг тўйи бўлди» (160, II).
- Хунуд** - «ҳинд» сўзининг араб тилидаги кўплик шакли.
- Хуратмоқ** - узоқлаштирмоқ; «Сизларни тўра-мучадин хуратиб, паргана ва вилоятингиздин айриб, соқолларингизни қирқиб, шаҳрларда ташҳир қилмоқ керак» (175, II);
- Хут** - қуёш йили ҳисобидаги ўн иккинчи ойнинг номи (феврал-март ойига тўғри келади); «...хутға бир-икки кун қолибдур, туздаги ошлиқни тамом кўтарибтурлар» (164, I).

ЛУФАТДАН ФОЙДАЛАНИШ ТАРТИБИ АЛФАВИТ – МУНДАРИЖА

Сўз боши	3
А	12
Б	21
В	36
Г	40
Д	44
Е	52
Ё	52
Ж	53
З	60
И	65
Й	75
К	75
Л	84
М	86
Н	117
О	125
П	132
Р	137
С	144
Т	159
У	178

Ф	182
Х	188
Ч	195
Ш	200
Ә	206
Ю	208
Я	209
Ў	211
Қ	213
Ғ	224
Ҳ	227

«Бобурнома» учун қисқача изоҳли луғат.

Тузувчи Ф. Исоқов.

«Andijon nashriyot-matbaa» ОАЖ. 2008.

Таҳририят мудирини

Ф. Ибайдуллаев

Муҳаррирлар:

М. Худоёров,

М. Ибоев

Тех. муҳаррир:

М. Мирзакаримова

Мусаввир:

С. Жўраева

Мусахҳиҳлар:

Н. Юлдашева,

Н. Тожиматова

Компьютерда саҳифаловчи:

Д. Бозорбоев

Босмахонага 20.04.2007 йилда теришга берилди. 6.02.2008 йилда чоп этишга рухсат этилди. Ҳажми 14,75 босма табоқ. Қоғоз бичими 60x84 1/16. Тиражи 1000 нусха. Буюртма 179. Баҳоси келишилган нархда.

«Andijon nashriyot-matbba» ОАЖ босмахонасида чоп этилди.
Босмахона манзили: Андижон шаҳри, Навоий шоҳқўчаси, 71-уй.